

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՎՃՈՐԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ

CASSATION COURT
OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ

ASSOCIATION OF JUDGES
OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

ISSN 1829 - 0744

ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԳԻՏԱՄԵԹՈԴԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ СУДЕБНАЯ ВЛАСТЬ JUDICIAL POWER

ԳԻՏԱՄԵԹՈԴԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ
НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
SCIENTIFIC - METHODOICAL JOURNAL

4-6/310-312 2025
ԱՊՐԻԼ-ՀՈՒՆԻՍ

Գիտական խմբագրական խորհուրդ

ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀ

Լիլիթ ԹԱԴԵՎՈՍՅԱՆ – ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի նախագահ, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

ԽՈՐՀՐԴԻ ԱՆԴԱՄՆԵՐ

Արման Դիլանյան – ՀՀ Սահմանադրական դատարանի

նախագահ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու,

Համլետ Ասատրյան – ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական

պալատի նախագահ, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան,

Հովսեփ Բեդկյան – ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի վարչական

պալատի նախագահ,

Արթուր Դավթյան – ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի հակակոռուպցիոն պալատի նախագահ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու,

Երվանդ Խունդկարյան – ՀՀ Սահմանադրական դատարանի դատավոր, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան,

Սերժիկ Ավետիսյան – ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի դատավոր, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,

Ելիզավետա Դանիելյան – ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի հակակոռուպցիոն պալատի կոռուպցիոն հանցագործությունների քննության դատական կազմի դատավոր, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու,

Լիանա Հակոբյան – ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի վարչական պալատի դատավոր, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու,

Ռուզաննա Հակոբյան – ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի վարչական պալատի դատավոր, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան,

Նորա Կարապետյան – ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի դատավոր, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու,

Գոռ Թորոսյան – ՀՀ վերաքննիչ հակակոռուպցիոն դատարանի դատավոր, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու,

Արշակ Վարդանյան – ՀՀ դատավորների միության անդամ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու,

Սերգեյ Առաքելյան – ՀՀ արդարադատության ակադեմիայի ռեկտոր, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,

Արմեն Հայկյանց – ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի վարիչ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,

Վահե Հովհաննիսյան – ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի վարիչ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,

Բորիս Գավրիլով – ՌԴ ներքին գործերի նախարարության Կառավարման ակադեմիայի հանցագործությունների քննության մարմինների կառավարման ամբիոնի պրոֆեսոր, ՌԴ գիտության վաստակավոր գործիչ, ՌԴ վաստակավոր իրավաբան, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,

Անատոլի Կուստով – ՌԴ վաստակավոր իրավաբան, Ռուսաստանի բնական գիտությունների ակադեմիայի ակադեմիկոս, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր:

Գլխավոր խմբագիր՝

ՀՀ վաստակավոր իրավաբան, ԵՊՀ քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի պրոֆեսոր, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր **Վահե Ենգիբարյան**

«Դատական իշխանություն» գիտամեթոդական ամսագիրը 2014 թվականից ընդգրկված է Հայաստանի Հանրապետության բարձրագույն որակավորման կոմիտեի կողմից հաստատված թեկնածուական ատենախոսությունների հիմնական արդյունքների և դրույթների հրատարակման համար ընդունելի պարբերական գիտական հրատարակությունների ցուցակում:

Հրատարակվում է

Երևանի դատական փորձագիտության և հոգեբանության ինստիտուտի գիտական խորհրդի երաշխավորությամբ:

Լրատվական գործունեություն իրականացնող՝
«ՀՀ դատավորների միություն»
հասարակական կազմակերպություն
Հասցե՝ ք. Երևան, Վ. Սարգսյան 5
<http://www.ajra.am>

«Դատական իշխանություն»
Հասցե՝ ք. Երևան, Վ. Սարգսյան 5
Հեռ. 56-99-89
Էլ. հասցե՝ judge@netsys.am
ISSI 1829-0744

Հանձնվել է տպագրության՝ 10.07.2025 թ.
Ֆորմատը՝ 70x100 1/8
Տպաքանակը՝ 60
Ծավալը՝ 14.5 պայմ. մամուլ + 3 էջ ներդիր
Գրանցման վկայական՝ 01Մ000023
Տրված է՝ 07.11.2001 թ.

Տպագրված է «ՔՈՓԻ ՓՐԻՆԹ» ՍՊԸ-ում:
ք. Երևան, Խորենացի 4-րդ նրբ., 69 տուն

ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ (EAJ) 2025 Թ. ՀԱՄԱԺՈՂՈՎԸ՝ ԵՐԵՎԱՆՈՒՄ

Մայիսի 8-10-ը Երևանում տեղի ունեցավ Դատավորների եվրոպական միության (EAJ) 2025 թ. տարեկան համաժողովը: Նախորդ տարի Վարշավայում անցկացված Դատավորների եվրոպական միության համաժողովի պատվիրակների միաձայն քվեարկությամբ որոշվել էր հաջորդ համաժողովն անցկացնել Երևանում:

Համաժողովը հնարավորություն է տալիս աշխարհի դատավորներին համախմբվելու, մասնագիտական քննարկումներ ծավալելու և զարգացնելու միջազգային համագործակցությունը:

«Արդարադատություն դատավորների համար» խորագրով համաժողովի շրջանակում Երևան էին ժամանել եվրոպական 35 երկրի 74 պատվիրակ:

ՀՀ դատավորների միության նախագահ Ալեքսանդր Ազարյանը, ջերմությամբ ողջունելով Երևան ժամանած համաժողովի մասնակիցներին, ընդգծեց, որ Հայաստանի դատավորների միության համար մեծ պատիվ է սեփական հարկի տակ ընդունել համաժողովի պատվիրակությանն ու ապահովել աշխատանքային քննարկման համար պատշաճ պայմաններ: Մաղթելով բեղմնավոր աշխատանք՝ Միության նախագահը միաժամանակ նշեց, որ, բացի աշխատանքային քննարկումներից, այս կարճատև այցի ընթացքում նախատեսվել է նաև մշակութային ծրագիր, որի շրջանակում Հայաստան ժամանած հյուրերը կծանոթանան հազարամյակների պատմություն ունեցող մեր երկրի հարուստ մշակույթին:

«Դատական իշխանության անկախության և օրենքի գերակայության պաշտպանությանն ուղղված ներկայիս ներպետական և տարածաշրջանային մարտահրավերները» թեմայի վերաբերյալ զեկույցներով և բացման խոսքով հանդես եկան ՀՀ դատավորների միության անդամ Դավիթ Հարությունյանը, ՀՀ դատավորների միության առաջին նախագահ Ալվինա Գյուլումյանը, Դատավորների միջազգային միության նախագահ (IAJ) Դուրո Սեսսան, Դատավորների եվրոպական միության նախագահ (EAJ) Միքայել Շյոբերգը, ՀՀ արդարադատության ակադեմիայի ռեկտոր Սերգեյ Առաքելյանը, ՀՀ փաստաբանների պալատի նախագահ Սիմոն Բաբայանը, ՀՀ դատավորների միության անդամ Արշակ Վարդանյանը և Միջազգային իրավունքի մասնագետ Սիրանուշ Սահակյանը:

Նշենք նաև, որ միջազգային համաժողովին ներկա էին նաև իրավաբան գիտնականներ, փաստաբաններ, իրավապաշտպաններ և լրագրողներ:

Մշակութային ծրագրի շրջանակում Դատավորների եվրոպական միության համաժողովի մասնակիցներն այցելեցին Ծիծեռնակաբերդի հուշահամալիր՝ Հայոց ցեղասպանության զոհերի հիշատակին հարգանքի տուրք մատուցելու, եղան Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտում, իսկ Հիշողության պուրակում տնկվեց արծաթափայլ եղևնի:

Հայ ժողովրդի պատմական անհերքելի էջերի ու միջնադարից եկող հայկական եկեղեցիների կանգուն վկայությանը հաղորդակից լինելուց զատ՝ Եվրոպայից ժամանած մեր հյուրերն այցելեցին նաև Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, որտեղ և ստացան Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գաբեգին Երկրորդ Ծայրագույն Պատրիարքի հայրապետական օրհնությունն ու պատգամը:

Հայկական անուշաբույր լավաշի թխման, կոնյակագործության և գինեգործության զարգացմանն ու համտեսի արարողություններին ծանոթությամբ էլ ավարտվեց Հայաստան ժամանած մեր հյուրերի եռօրյա այցելությունը:

Նյութը կազմեց
ՀՀ դատավորների միության
մամլո խոսնակ Էլենոորա Առաքելյանը

**ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ/THEORY OF STATE AND LAW/
ТЕОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА**

Դավիթ Սարոյան

Սոցիալ-իրավական պետության կայացման հիմնախնդիրները 3

Գագիկ Համբարձումյան

Իրավահասկացման հիմնական տիպերն իրավունքի ժամանակակից տեսությունում 11

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CONSTITUTIONAL LAW/
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО**

Լիլիթ Վարազյան

Վարչարարությունն ու վարչական վարույթը տեղամասային ընտրական
հանձնաժողովներում 20

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CIVIL LAW/ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

Սիրո Ամիրխանյան

ՀՀ կենտրոնական բանկը, հիմնարկները և որոշ ոչ առևտրային կազմակերպություններ
որպես հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ..... 34

Եվա Սաղոյան

Զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտներին քաղաքացիական
պատասխանատվությունից ազատելու պայմանները..... 47

Արփինե Հովհաննիսյան, Մարիամ Այվազյան

Կատարողների անձնական ոչ գույքային իրավունքները 56

Նարինե Առաքելյան

Կառուցապատման իրավունքի սուբյեկտների հասկացությունը և շրջանակը 66

**ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CIVIL PROCEDURE/
ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС**

Նազելի Տեր-Պետրոսյան

Գնումների վերաբերյալ վեճերի քննության առանձնահատկությունները 75

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CRIMINAL LAW/УГОЛОВНОЕ ПРАВО

Արման Բաբախանյան

Գողական աշխարհի մասնակիցների և դրան առնչվող անձանց դեմ քրեաիրավական
պայքարի որոշ հիմնահարցեր 84

Զորայր Հարությունյան

Ազատության հիմնարար իրավունքի խախտմամբ պատճառված ոչ նյութական
վնասի փոխհատուցման գործնական խնդիրները 104

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CRIMINAL PROCEDURE/УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС

Հայկուշ Հարոյան

Համաձայնեցման վարույթի՝ որպես դատաքննության հատուկ կարգի
կիրառման հիմքն ու պայմանները ՀՀ քրեական դատավարությունում..... 113

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/INTERNATIONAL LAW/МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

Մարտին Մանուկյան

Արևմտաեվրոպական պառլամենտարիզմի զարգացման պրակտիկան.....124

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

Վճռաբեկ դատարանի որոշումներ..... 140

**ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ/THEORY OF STATE AND LAW/
ТЕОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА**

<https://doi.org/10.59546/18290744-2025.4-6-3>

ԴԱՎԻԹ ՍԱՐՈՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի
և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ

DAVIT SAROYAN
*Applicant at the Institute of Philosophy,
Sociology and Law of the National Academy
of Sciences of the Republic of Armenia*

ДАВИД САРОЯН
*Соискатель Института философии, социологии
и права Национальной академии наук
Республики Армения*

**ՍՈՑԻԱԼ-ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՅԱՑՄԱՆ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ**

THE PROBLEM OF ESTABLISHING A SOCIAL-LEGAL STATE

**ПРОБЛЕМА СТАНОВЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВОГО
ГОСУДАРСТВА**

Ներածություն

Սոցիալ-իրավական պետությունը արդի ժամանակաշրջանի հասարակության էվոլյուցիոն զարգացման արդյունք է: Եթե իրավական պետության հայեցակարգը և պրակտիկան հիմնականում 19-րդ դարի ծնունդ են, իսկ սոցիալական պետությունը՝ 20-րդ դարի երկրորդ կեսի, ապա «սոցիալ-իրավական» պետության դոկտրինը՝ 21-րդ դարի սկզբների տեսական մտահաղացումների արդյունք է: Սոցիալ-իրավական պետությունը «սոցիալական» և «իրավական» պետության հատկանիշների մեխանիկական համակցություն չէ, այլ իր բնույթով և էությամբ մեկ միասնական ամբողջական պետության հատկանիշ է, որում իրավականն ու սոցիալականը գտնվում են բարդ դիալեկտիկական փոխկապվածության մեջ, որին ներկայումս քիչ պետություններ են հավակնում այդպիսիք լինել:

Գիտական գրականության մեջ որպես սոցիալ-իրավական պետություն անվանվում է այն պետությունը, որը ապահովում է յուրաքանչյուր մարդու կողմից արժանապատիվ կյանքի

իրավունքի իրականացման պայմանները¹: «Արժանապատիվ կյանք» ոլորտը սահմանվում է հասարակության կամ միջազգային հանրույթի մշակութային ստանդարտներին համապատասխան անհատների և սոցիալական խմբերի կողմից յուրացվող կյանքի մակարդակի, կենսական բարիքների ծավալների և որակի հասկացություններում: Գոյություն ունի նվազագույն կենսամակարդակ, որի սահմաններից ելքը նշանակում է մարդուն ոչ արժանի կենսամակարդակ:

Հիմնական հետազոտություն

Արժանապատիվ կյանքի մարդու իրավունքի ոլորտն անվանվում է սոցիալական իրավունք, այսինքն՝ պետությունից կենսական ռիսկի պայմաններում նյութական բարիքների ստացման հավակնության հնարավորություն: Սոցիալական իրավունքների համատեքստում կենսական ռիսկը նշանակում է կենսական ռեսուրսների փաստաբանական կորստի վիճակ, որը ծագել է ոչ անհատների մեղքով, այլ հասարակական և բնական գործընթացների արդյունքում: Կենսական ռիսկի կրճատումը հնարավոր է մարդկանց պաշտպանվածությունը ապահովող փոխհատուցումային միջոցների հաշվին: Օրինակ, դժբախտ պատահարի, հիվանդության, գործազրկության, ռիսկերը նվազեցվում են բարեգործությամբ, սոցիալական ապահովագրությամբ, կենսաթոշակով, նպաստներով և օգնության այլ տեսակներով: Իրավագիտությունում, քաղաքագիտությունում և տնտեսագիտական սոցիոլոգիայում պաշտպանվածության տվյալ տեսակը անվանվում է «սոցիալական պաշտպանվածություն», իսկ պետության կողմից միջոցների համախումբը՝ «սոցիալական քաղաքականություն»²:

Իրավական պետության՝ սոցիալական քաղաքականության ելակետ համարվում է սեփական կենսական ռիսկի նվազեցման համար անհատի հոգսը: Սովորաբար մարդու սոցիալական իրավունքներին դասվում են սոցիալական ապահովության, կրթության, առողջության պահպանման և բժշկական օգնության, բնակարանի իրավունքները, երեխաների և հաշմանդամների հատուկ իրավունքները: Իրավական պետության սոցիալական քաղաքականության օբյեկտ են անհատները կամ հաշմանդամների խմբերը, անկախ վերջիններիս տնտեսական կարգավիճակներից և եկամուտներից: Սոցիալական քաղաքականության այլ հատկանիշ է անընդհատության բնույթը, քանի որ այն կողմնորոշված է անհատների պաշտպանությանը:

Քաղաքացիների սոցիալական իրավունքները ապահովող պետության սոցիալական քաղաքականությունը կախված է պետության ռեսուրսներից, երկրի տնտեսական զարգացումից և սոցիալական կողմնորոշում ունեցող տնտեսական քաղաքականությունից: Ի տարբերություն սոցիալական քաղաքականության, տնտեսական քաղաքականությունը կողմնորոշված է ամբողջ տնտեսական համակարգի գործառնությանը: Դրա օբյեկտը սոցիալական է, այլ ոչ քաղաքական: Այն համապատասխանում է քաղաքացիական հասարակություն ձևավորող

¹ Shtu Волгин Н. А, Гриценко Н. Н, Шарков Ф. И. Социальное государство, М., 2003. С. 47-48. Каменцкий В. А, Патрикеев В. П. Лекции по экономике. Проблемы становления социального государства. М., 2001. С. 314. Гриценко Н. Н. Современное правовое социальное государство // Экономическая безопасность: вопросы реализации государственной стратегии, М., 1988. С. 133-137. Болелов А. А. Российское государство: правовое и социальное II Проблемы самобытности российской государственности: правовые и национально-идеологические аспекты. Ростов н/Д. 1996. С. 29-31. Резанова Л. А. Сущность социального государства и ее проявление в сфере образования. Автореферат дис... кандидата юридических наук. Ростов н/Д. 2004.

² Shtu Мамут Л. С. Социальное государство с точки зрения права // Государство и право. 2001, №7. С. Б-14, Гриценко Н. Н. Социальному государству - эффективную социальную политику // Материалы конгресса "Человек: Социальная политика в период осуществления экономических реформ", М. 1994. С. 8-14, Чернобровкин И. П. Социальная защищенность // Человек и общество: краткий энциклопедический словарь-справочник (политология). Ростов н/Д. 1997 С. 479.

բնակչության, դրա սոցիալական շերտերի կենսամակարդակի աճի հասարակական պահանջներին: Տնտեսական քաղաքականության նպատակն է՝ բնակչության առավել լիարժեք զբաղվածության ապահովում, եկամուտների վերաբաշխում, արտադրության անկման շրջանի կրճատում: Տնտեսական քաղաքականությունը ունի ցիկլիկ բնույթ, քանի որ կողմնորոշված է տնտեսական համակարգի հավասարակշիռ զարգացմանը: Տնտեսությունը ենթակա է կառուցվածքային փոփոխությունների և ցիկլիկ տատանումների: Հետևաբար, արդյունավետ լինելու համար տնտեսական քաղաքականությունը պետք է ճկուն լինի, հաշվի առնի շուկայական տնտեսության փոփոխություններին գործարարների հարմարեցման և վարձու աշխատողների զբաղվածության ոլորտում մոբիլության ունակությունները³:

Անհրաժեշտ է տարբերակել «սոցիալական իրավական պետության քաղաքականություն, դրա սոցիալական և տնտեսական քաղաքականություն» հասկացությունները: Առաջին հասկացությունն առավել լայն է և ընդգրկում է վերջին երկու հասկացությունները: Սոցիալական պետության քաղաքականությունն ապահովում է արժանապատիվ կյանքի համար մարդու իրավունքի իրականացման պայմանները անհատի սոցիալական պաշտպանության (սոցիալական քաղաքականություն) և բնակչության, քաղաքացիական հասարակության սոցիալական շերտերի կենսամակարդակի աճի (տնտեսական քաղաքականություն) միջոցներով: Իրավական պետության սոցիալական քաղաքականության անընդհատության և ցիկլիկ տնտեսական քաղաքականության ճկունության միջև ծագում են հակասություններ: Եթե քաղաքականության ցիկլիկության խնդիրները չեն լուծվում տնտեսական միջոցներով, ապա սոցիալական ոլորտը սոցիալական ծրագրերի կրճատման և նպաստների չափերի նվազեցման ձևով վերածվում է տնտեսական քաղաքականության լրացուցիչ միջոցի: Հակասության օպտիմալ լուծումը կայանում է սոցիալական և տնտեսական քաղաքականությունների միջև փոխզիջումն է, սակայն ոչ պետական օգնության միջոցների հաշվին: Այլ դեպքում՝ բնակչության խմբերը կհայտնվեն աղքատության շեմին:

Պետության սահմանադրական իրավունքում «Սոցիալական պետություն» հասկացությունը սկսել է հայտնվել Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո՝ 1949 թ. ԳԴՀ հիմնական օրենքում, իսկ հետագայում նաև այլ երկրներում⁴: Ըստ Հ.Լաուֆերի՝ կարծիքի, տվյալ հասկացության ինստիտուցիոնացումն արդարացվում է համերաշխության բարոյական նորմայով: «Արդարությունը և հավասարությունը» իրականացվում են համերաշխության միջոցով, երբ քաղաքացիները կյանքի են կոչում «մեկը կրում է մյուսի հոգսը, քրիստոնեական ուխտը և կիրառում այն առօրյայում, օգնում միմյանց, հոգում թույլերի, մոռացվածների մասին և դրանով իսկ հավասարակշռում փոխադարձ հետաքրքրությունները»⁵: Համերաշխության նորմը, մարմնավորվել է սոցիալական իրավական պետության սկզբունքում, որը նշանակում է քաղաքացիների արժանապատիվ կյանքի համար պետության կողմից մասնավոր ոլորտում միջամտություն: Սոցիալական իրավական պետության սկզբունքը չի բացառում, այլ լրացնում է իրավական պետության դեմոկրատական սահմանադրականությունը, ինչն էլ պահանջում է քաղաքացու տնտեսական և դեմոկրատական ազատությունների և իրավունքների պահպանություն: Գերմանիայի Սահմանադրական դատարանի մեկնաբանություններում ասվում է, որ առանց մարդու սոցիալական իրավունքների իրականացման, հնարավոր չէ նրա դեմոկ-

³ Տե՛ս *Гриценко Н. Н.* Социальное государство (социальное-экономический аспект) // Экономическая роль государства в переходной экономике. Челябинск, 1998. С. 3-18.

⁴ Տե՛ս *Волгин Н. А. Гриценко Н. Н. Шарков Ф. И.* Социальное государство, С. 43.

⁵ Տե՛ս *Laufer H.* Der Grundkonsens in der freieitlichen Demokratie, Köln, 1988. Էջ 30.

րատական իրավունքների իրականացում⁶:

Հարց է ծագում՝ կարելի է արդյոք սոցիալական իրավական պետությունը համարել լիբերալ ինստիտուտ: Եթե «սոցիալական լիբերալիզմ» եզրույթն ընկալվի նեղ իմաստով, ապա մնում է այն նույնականացնել բուրժուական լիբերալիզմի հետ, որն էլ հանդես է գալիս տնտեսությունում պետական միջամտությանը դեմ: Լիբերալիզմի նման միակողմանի ընկալումը հաշվի չի առնում տվյալ շարժման պատմականությունը: Բուրժուական լիբերալիզմը գնահատել և շարունակում է գնահատել այդ միջամտությունը՝ որպես հակալիբերալ գործողություն: Միևնույն ժամանակ սոցիալական օրենսդրության գործման պահից լիբերալ-դեմոկրատները հավանություն էին տալիս պետական սահմանափակ օգնությանը, արդարացնում այն մասնավոր՝ նախաձեռնությամբ (որը պետք է սոցիալապես պաշտպանվի) և սեփական կենսամակարդակի համար անհատի պատասխանատվության հին գաղափարով: Մտածողության այս եղանակը պահպանվել է մինչև մեր օրերը: Այն կողմնորոշված է տնտեսական խնայողությանը⁷:

Սոցիալ-տնտեսական ոլորտում ներկայիս պետական պատասխանատվության աճը վկայում է լիբերալիզմի ձևափոխության վերաբերյալ, վերջինս վերաիմաստավորել է չմիջամտման նախկին սկզբունքը: Այդ իսկ պատճառով սոցիալական իրավական պետությանն էվոլյուցիոն անցումը կարելի է դիտարկել որպես լիբերալ շարժման ձևափոխման գործընթաց: Տվյալ հասկացությամբ նշում ենք պետության կողմից մարդկանց մեծամասնության արժանապատիվ կյանքի համար հնարավորություն ստեղծող տնտեսական և սոցիալական քաղաքականությունների յուրացումը: Իրավական սոցիալական պետությանը անցումն ուներ հոգևոր նախադրյալներ և պայմանավորված էր տնտեսական, սոցիալ-քաղաքական պատճառներով⁸:

Իրավական պետության ժամանակակից սոցիալական քաղաքականության ինտելեկտուալ նախադրյալներին դասվում է «Լուսավորությունը», որը ձևավորեց մարդկության նոր պատկեր, վերջինս, ըստ Ի. Կանտի խոսքերի, նյութական բարեկեցությունը դասեց այս աշխարհում «երջանիկ կյանքի մարդկային իրավունքին»⁹: Երջանկության հնարավորության վերաբերյալ հավատը (կյանքի նյութական պայմաններում՝ մարմնավորված մարդկային գիտակցության առաջընթացի հաշվին) համընկնում է հավասարության մասին թեզի հետ: Սոցիալ-տնտեսական անհավասարության աճը գնահատվում է որպես անապահով մարդկանց դժբախտություն և անարդարություն: XIX դարում լիսեֆերիզմի քաղաքականությունը խոչընդոտում էր քաղաքացիական հասարակության ստորին շերտերի կարգավիճակի փոփոխությանը: Դրա

⁶ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 31:

⁷ Տե՛ս Ford H.L. Work, Organization and Power. Introduction to Industrial Sociology. Texas, 1988 էջ:

⁸ Տե՛ս Любашиц В. Я. Формирование гражданского общества - важнейшее условие достижения свободы личности// Права человека в России: время надежд и разочарований. Ростов-на-Дону, 1998, Он же. Становление гражданского общества: проблемы теории // Ученые записки. Сборник научных статей // Рост. гос. ун-т. юрид. фак. / Отв. ред. С. С. Цыганенко. Ростов-на-Дону: Проф-Пресс. 2000. Вып. 1. Права человека и формирование гражданского общества в России// Вопросы теории государства и права. Вып. 3, Саратов, 2001, он же. Правовое государство и основные принципы его функционирования // Вестник Луганского института внутренних дел МВД Украины. Специальный выпуск. Луганск, 2001, он же. Правовое государство как институт обеспечения прав человека // В кн. Права человека и конституционная безопасность. Материалы докладов и сообщений участников межвузовской научно-практической конференции // Отв. ред. Н. С. Бондарь. Ростов-на-Дону: изд-во Рост. ун-та, 2002, Любашиц В. Я., Толстик О. В. Обеспечение прав человека и гражданина - определяющий фактор развития Российского государства // В кн. Проблемы российской правовой системы. Инновационные процессы в образовании. III международная научно-практическая конференция. Таганрог, 2003, Любашица В. Я., Сулименко Н. В. Гражданское общество и личность//В кн. Российская Академия юридических наук. Научные труды. Вып. 3, Т. 1, М. 2003.

⁹ Տե՛ս Кант И. О. поговорке... //Кант и Соч. Ш 6 т. М., 1966,Т. 6, С. 374.

բացասական հետևանքները և դրա հիմքերի դեմոկրատական քննադատության տարածվածությունը (Ռուստո, մարքսիզմ) նախապատրաստեցին XX դարում ավարտված իրավական պետության սոցիալական բարեփոխումների հոգևոր միջավայրը¹⁰:

XX դարում աշխատանքային իրավունքի համար պայքարը հաճախ ուղեկցվում էր բախումներով աշխատավորության և վարչակազմի միջև: Վերջինս, շատ դեպքերում, դիմում էր բռնության՝ օգտագործելով ոստիկանության և բանակի ուժերը՝ աշխատավորության շարժումները ճնշելու նպատակով: Պատմական հիշողությունը պահպանել է աշխատավորական շարժումների ճնշման բնորոշ օրինակները՝ սկսած XIX դարի 30-40-ականների Լիոնի և Գերմանիայի ջուլիականների ելույթներից մինչև 1886 թ. Չիկագոյի իրադարձությունները և 1905 թ. Ռուսաստանի աշխատավորության գնդակահարությունը: Արհմիությունների առաջնորդների դեմ ցուցադրական դատավարությունները, «սև ցուցակների» կազմումը, ինչպես նաև լոկալումների կիրառումը դարձած էին գործարարության կողմից աշխատավորության պահանջների նկատմամբ որդեգրած ավանդական ճնշման գործիքակազմի մաս:¹¹

Քաղաքացիական հասարակության անդամների սոցիալական գրկանքները բերեցին 1873-1878, 1883-1885, 1893-1897, 1908-1909, 1913-1914 թվականների տնտեսական ճգնաժամերը: 1929-1939 թթ. Մեծ դեպրեսիան բացահայտեց լիբերալ տնտեսագետների տեսանկյունների սխալությունը, ովքեր հավատում էին, որ շուկայական տնտեսությունը ունակ է ներքին ռեսուրսներով վերականգնել իր հավասարակշիռ գործառնությունը: Դեպրեսիան արդիականացրեց ճգնաժամային երևույթների մեղմացման նպատակներով տնտեսության մեջ՝ պետության ներառվածության՝ հասարակական պահանջը: Առավել ակնհայտ էր դառնում, որ շուկայական մրցակցությունը ծնում է մենաշնորհներ, որոնք էլ վնասում են հասարակական շահերին, ծնում ռեսուրսների՝ ոչ ռացիոնալ բաշխում, նպաստում շահույթներում անհավասարությանը և հանդիսանում սպառնալիք դեմոկրատական իրավական պետության համար: Հասունացել էր հակամենաշնորհային օրենսդրության շահույթների վերաբաշխման պետական քաղաքականության կարիքը¹²:

XIX դ. կեսերին և XX դ. ընթացքում հաստատվեցին մարդու իրավունքների նոր ընկալումներ սոցիալական իրավունքների սահմանման արդյունքում: Այս իրավունքների ընդարձակման օրինակ հանդիսացավ 1848 թ.՝ ֆրանսիական հեղափոխությունը: Բացի գործադուլի իրավունքից և տարբեր տեսակի խտրականությունների դեմ երաշխիքներից՝ գործունակ անձինք օժտվում էին աշխատանքի իրավունքով, ինչը պետությանը պարտավորեցնում էր իրականացնել լիարժեք զբաղվածության քաղաքականություն: Ազգային տնտեսության հետ կապված իրավունքների երկրորդ խումբը ներառում է վարձու աշխատանքի պայմանները շոշափող կառավարական որոշումներում վարձկան աշխատողների մասնակցության և այդ աշխատակիցների շահույթի մասնաբաժնային յուրացման իրավունքները: Իրավունքների երրորդ խումբը կազմում են հանգստի և վճարվող արձակուրդի, սոցիալական օգնության, մասնագիտական ուսուցման, մշակութային հասանելիության իրավունքները¹³:

Ի տարբերություն սոցիալական քաղաքականության, սոցիալական կողմնորոշմամբ տնտեսական քաղաքականության ելակետ է ոչ թե անհատի վերաբերյալ հոգացությունը, այլ կենսագործունեության միջոցների հասարակական պահանջը: Տնտեսական քաղաքականության սկզբունքներ հանդիսանում են տնտեսական ցիկլերի բացասական հետևանքների

¹⁰ Տե՛ս Волгин Н.А. Гриценко Н.Н. Шарков Ф. И. Социальное государство, М., 2003, С. 38.

¹¹ Տե՛ս Черниловский З.М. Всеобщая история государства и права. М., 1996, С. 539-540.

¹² Տե՛ս Макконнел К.Р. Брюс С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика, В 2, т. М., 1992, Т. 2, С. 292-293.

¹³ Տե՛ս Омальченко О.А. Всеобщая история государства и права, Т. 2, С. 159.

նվազեցումը և քաղաքացիական հասարակության սոցիալական խմբերի միջև եկամուտների առավել հավասարաչափ բաշխումը: Առաջին սկզբունքին համապատասխանում է շուկայական տնտեսությունում պետական ինտերվենցիոնիզմի քաղաքականությունը: Երկրորդ սկզբունքին՝ դիստրիբուտային քաղաքականությունը: Այս քաղաքականությունը վարող պետությունը երբեմն անվանվում է համընդհանուր բարեկեցության պետություն: Տեսական պլանում պետական բարեկեցության հայեցակարգը իրենում ներառում է Զ. Քեյնսի հայեցակարգը, որը հիմնավորել է շուկայական տնտեսության մեջ պետության ակտիվ միջամտության անհրաժեշտությունը¹⁴:

Տնտեսական ինտերվենցիոնիզմի քաղաքականությունը (անվանվում է նաև կառուցվածքային քաղաքականություն) կողմնորոշված է բնակչության խմբերին, տնտեսական հատվածներին կամ ապրանքներին շուկայի բացասական հետևանքներից պաշտպանությանը: Շուկայականների փոխարինումը պետական գործառույթներով կատարվում է մասնավոր ձեռնարկությունների ներդրումային ունակությունների պահպանության պայմանով: Տնտեսական աճը կորցնում է ներքին դինամիկան, եթե տնտեսությունը կառավարվում է պետական իշխանությամբ: Այդ իսկ պատճառով պետությունը կիրառում է գործարարական որոշումների սահմանային պայմանների կարգավորման կողմնակի երևույթների կանխարգելման կամ փոխհատուցման մարտավարության ակտիվ ձև: Տարածում է ստացել տնտեսական ճգնաժամերի սահմանափակման ներդրումային մարտավարությունը: Ճգնաժամային տենդենցները ոչ միայն մեղմանում, այլ նաև միահյուսվում են պետության վարչական համակարգում: Այստեղ ձեռք են բերում կոնֆլիկտի ձև (կոնյուկտուրային և կառուցվածքային քաղաքականության միջև, պետական պարտքի աճ), և հետագայում խնդիրների ծավալը տեղափոխվում է տնտեսություն, երբ վերջինս դուրս է գալիս ճգնաժամից: Ինտերվենցիոնիզմի քաղաքականության արդյունավետության ցուցանիշ հանդիսանում է պետական պարտքի նվազեցումը¹⁵:

Իրավական պետության դիստրիբուտային (փոխհատուցումային) տնտեսական քաղաքականության նպատակն է հավասարեցնել տնտեսական գործունեության և պատասխանատվության պայմանները: Դրա գործիքներն են օրենսդրությունը, հարկերը, նպաստները: Դրա անհրաժեշտությունը պայմանավորված է իրականությունում կատարյալ շուկայական տնտեսությունների բացակայությամբ, խտրականության, աշխատանքային մոբիլության առկայությամբ, առաջնությունների փոփոխմամբ և տեխնիկական նորամուծություններով: Քանի որ փոխհատուցումային քաղաքականությունը գերադրապես ունի սոցիալ-տնտեսական բնույթ, վերին և ստորին շերտերի միջև շահույթների հարաբերական հավասարեցումը ընդունվում է որպես դրա արդյունավետության ցուցանիշ¹⁶:

Եզրակացություն

Կատարված հետազոտության արդյունքների հիման վրա հանգել ենք հետևյալ եզրակացության.

Սոցիալ-իրավական պետության կայացումը բարդ ու բազմաշերտ գործընթաց է, որի համար անհրաժեշտ են քաղաքացիական հասարակության առկայությունը, հասարակությունում իրավունքի գերակայությունը, սոցիալտնտեսական անհրաժեշտ նախադրյալների առկայությունը և մարդու իրավունքների պաշտպանության երաշխիքների, այդ թվում՝ անկախ դատական համակարգի բնականոն գործունեությունը:

¹⁴ Տե՛ս *Макконнел К.Р., Брюс С.Л. Экономикс: М., 1992, Т. 2, С. 301.*

¹⁵ Տե՛ս *Райзберг Б.А. Фатхутдинова Р.А. Управление экономикой. М., 1999, С.734.*

¹⁶ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 750:

Ամփոփագիր: Սույն գիտական հոդվածում հանգամանորեն քննարկվում են սոցիալ-իրավական պետության կայացման նախադրյալները: Հոդվածում հեղինակը զարգացնում է այն հայեցակարգային մոտեցումը, համաձայն որի՝ սոցիալ-իրավական պետությունը մեկ միասնական ամբողջական պետաիրավական համակարգ է, որում իրավականը և սոցիալականը ոչ թե հարկադրվում են, այլ զուգորդվում և փոխլրացնում են միմյանց:

Սոցիալ-իրավական պետության իրավական հիմքերը և սոցիալական հիմքերը պետք է համապատասխանեն միմյանց, գործեն կողք կողքի, միասնաբար, որը հենց արտահայտում է այդ պետության բնույթը, էությունը և առաքելությունը: Այսպիսով, սոցիալական իրավական պետության ակտիվությունը կողմնորոշված է քաղաքացիների առավել մեծ թվի արժանապատիվ կյանքի իրավունքի իրականացման պայմանների ստեղծմանը: Սոցիալ-իրավական պետությունը «սոցիալական» և «իրավական» պետության հատկանիշների մեխանիկական համակցություն չէ, այլ իր բնույթով և էությամբ մեկ միասնական ամբողջական պետության հատկանիշ է, որում իրավականն ու սոցիալականը գտնվում են բարդ դիալեկտիկական փոխկապվածության մեջ, որին ներկայումս քիչ պետություններ են հավակնում այդպիսիք լինել: Գիտական գրականության մեջ որպես սոցիալ-իրավական պետություն անվանվում է այն պետությունը, որը ապահովում է յուրաքանչյուր մարդու կողմից արժանապատիվ կյանքի իրավունքի իրականացման պայմանները: Իրավական պետության կայացման հիմնախնդիրները իրավացիորեն կապված են սահմանադրական փոփոխությունների հետ, որոնք հստակորեն ամրագրված են իրավական պետության սոցիալական, տնտեսական և օրենսդրական հիմքերում, քանի որ այն սահմանադրական պետություն է, որում գերակայում են իրավունքը և սահմանադրական օրինականությունը, ինչպես նաև իրավական նորմի սահմանադրականացումը: Իրավական պետությունը օրենքի գերակայության վրա հիմնված ինքնիշխան քաղաքական կազմակերպություն է, որում երաշխավորված է մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը:

Annotation. This scientific article thoroughly discusses the prerequisites for the establishment of a social-legal state. In the article, the author develops a conceptual approach according to which the socio-legal state is a single integral state-legal system in which the legal and social are not imposed, but combine and complement each other.

The legal foundations and social foundations of a socio-legal state must correspond to each other, act side by side, together, which expresses the nature, essence and mission of this state.

Thus, the activity of the social legal state is oriented towards creating conditions for the realization of the right to a dignified life for the largest number of citizens.

A social-legal state is not a mechanical coexistence of the features of a «social» and a «legal» state, but rather, by its nature and essence, is a feature of a single, holistic state, in which the legal and the social are in a complex dialectical interdependence, which few states currently claim to be. In scientific literature, a socio-legal state is defined as a state that ensures the conditions for the exercise of the right to a dignified life by every person.

The issues of establishing a legal state are legally related to constitutional amendments, which are clearly enshrined in the social, economic and legislative foundations of a legal state, since it is a constitutional state in which law and constitutional legitimacy prevail, as well as the constitutionalization of legal norms. A legal state is a sovereign political organization based on the rule of law, in which the protection of human rights and freedoms is guaranteed.

Аннотация. В данной научной статье подробно рассматриваются предпосылки становления социально-правового государства. В статье автор развивает концептуальный подход, согласно которому социально-правовое государство представляет собой единую целостную государственно-правовую систему, в которой правовое и социальное не навязываются, а сочетаются и дополняют друг друга. Правовые основы и социальные основы социально-правового государства должны соответствовать друг другу, действовать вместе, что выражает природу, сущность и миссию этого государства. Таким образом, деятельность социально-правового государства ориентирована на создание условий для реализации права на достойную жизнь наибольшего числа граждан.

Социально-правовое государство не есть механическое сосуществование черт «социального» и «правового» государства, а есть по своей природе и сути черта единого, целостного государства, в котором правовое и социальное находятся в сложной диалектической взаимозависимости, на которую в настоящее время претендуют немногие государства. В научной литературе социально-правовое государство определяется как государство, обеспечива-

ющее условия для реализации каждым человеком права на достойную жизнь. Вопросы становления правового государства юридически связаны с конституционными изменениями, которые четко закреплены в социальных, экономических и законодательных основах правового государства, поскольку это конституционное государство, в котором господствуют право и конституционная законность, а также конституционализация правовых норм. Правовое государство — суверенное политическое устройство, основанное на верховенстве закона, в котором гарантируется защита прав и свобод человека.

Բանալի բառեր - սոցիալ-իրավական պետության, սոցիալական պետություն, իրավական պետություն, պետիրավական համակարգ, իրավունքի գերակայություն, իրավունքով կառավարում:

Keywords: Socio-legal state, social state, legal state, state and legal system, rule of law, legal management.

Ключевые слова: социально-правовое государство, социальное государство, правовое государство, государственно-правовая система, верховенство закона, правовое управление.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Волгин Н.А., Гриценко Н.Н., Шарков Ф.И. , Социальное государство. М., 2003.
2. Տէս Մամութ լ. Ս. Социальное государство с точки зрения права // Государство и право. 2001, №7:
3. Гриценко Н. Н. Социальное государство (социальное-экономический аспект) // Экономическая роль государства в переходной экономике. Челябинск, 1998. С. 3-18.
4. Տէս Վոլգին Ն. Ա. Гриценко Н. Н. Шарков Ф. И. Социальное государство, С. 43:
5. Laufer H. Der Grundkonsens in der freieitlichen Demokratie, Koln, 1988, էջ 30.
6. Ford H.L. Work, Organization and Power. Introduction to Industrial Sociology. Texas, 1988 էջ:
7. Любашиц В. Я. Формирование гражданского общества - важнейшее условие достижения свободы личности// Права человека в России: время надежд и разочарований. Ростов-на-Дону, 1998,
8. Кант И. О. поговорке... //Кант и Соч.Ш 6 т. М., 1966, Т. 6. С.374.
9. Волгин Н.А. Гриценко Н.Н. Шарков Ф. И. Социальное государство, М., 2003, С.38.
10. Черниловский З.М. Всеобщая история государства и права. М., 1996. С. 539-540.
11. Макконнел К.Р. Брюс С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика, В 2 т. М., 1992, Т. 2, С. 292-293.
12. Омальченко О.А. Всеобщая история государства и права, Т. 2, С. 159.
13. Макконнел К.Р. Брюс С.Л. Экономикс: М., 1992, Т. 2, С. 301.
14. Райзберг Б.А. Фатхутдинова Р.А. Управление экономикой. М., 1999, С. 734

Սարոյան Դ. - ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ, էլիասցե՝ davitsaroyan09@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 10.03.2025 թ., տրվել է գրախոսության 10.03.2025 թ., երաշխավորվել է իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Գ. Սաֆարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 10.07.2025 թ.:

<https://doi.org/10.59546/18290744-2025.4-6-11>

ԳԱԳԻԿ ՀԱՄԲԱՐԶՈՒՄՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի
և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ

ГАГИК АМБАРЦУМЯН
Соискатель Института философии, социологии
и права Национальной академии наук
Республики Армения

GAGIK HAMBARDZUMYAN
Applicant at the Institute of Philosophy,
Sociology and Law of the National Academy
of Sciences of the Republic of Armenia

ԻՐԱՎԱՀԱՍԿԱՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՏԻՊԵՐՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

THE MAIN TYPES OF LEGAL UNDERSTANDING IN THE MODERN THEORY OF LAW

ОСНОВНЫЕ ТИПЫ ПРАВОПОНИМАНИЯ В СОВРЕМЕННОЙ ТЕОРИИ ПРАВА

Ներածություն

Իրավահասկացման հիմնական տիպերն իրավունքի ժամանակակից տեսությունում ամենախնդրահարույց թեմաներից է, ինչի վերաբերյալ իրավաբանական գրականության մեջ գոյություն չունի միասնական մոտեցում: Իրավահասկացումն իրենից ներկայացնում է իրավական երևույթների վերաբերյալ կոնկրետ հայեցակարգային մոտեցում, որով հիմնավորվում կամ մերժվում է այս կամ այն իրավահասկացումը: Ժամանակակից իրավահասկացման հիմնական տիպերն են՝ բնական իրավունքի վերափոխված հայեցակարգը, նորմատիվիստական (պոզիտիվիստական) մոտեցումը, իրավաբանական իրավահասկացումը, ինտեգրատիվ իրավահասկացումը, լիբերտար-իրավաբանական իրավահասկացումը:

Հիմնական հետազոտություն

Ժամանակակից գրականության մեջ առանձնացվում է իրավահասկացման տեսակների ու տիպերի մեծ քանակ, որը պետք է կարգավորել ու վերլուծել առավել ճշգրիտ ու օբյեկտիվ ընտրության համար: Դասակարգման չափանիշները նույնպես շատ են տարբերվում միմյան-

ցից¹:

Հասարակական հարաբերությունների իրավական կարգավորման գործընթացը ներառում է երեք փուլեր և երեք հիմնական սոցիալական սուբյեկտներ: Կարելի է պայմանականորեն առանձնացնել իրավահասկացման երեք մակարդակներ ու փուլեր:

Առաջին փուլ՝ իրավաստեղծ գործունեություն՝ ուսումնասիրելով իրավական մտածողությունը և իրավագիտակցությունը իրավական կարգավորման մեխանիզմի ենթատեքստում, անհրաժեշտ է վերլուծել իրավական նորմերի կամ իրավաստեղծման ստեղծման փուլը: Պետության իրավական քաղաքականության համար շատ կարևոր բաղկացուցիչ մաս է իրավաստեղծման գիտական ապահովումը: Դրա համար էլ նախ և առաջ դիտարկենք գիտական-տեսական իրավահասկացումը, որից կախված են իրավական կարգավորման մեխանիզմի բոլոր բաղկացուցիչ մասերը:

Ավելի վաղ իրավագիտությունում գերակայում էր մտածողության որպես ճանաչողական գործընթացի մասին պատկերացումը, երևույթների օրինաչափություններ, ինչպիսիք են իրավագիտակցությունը, իրավահարաբերությունները և այլն, կոնկրետ-պետական հասարակությունում²:

Որոշ հեղինակներ իրավահասկացման սահմանման ժամանակ կիրառում են այլ, դժվար սահմանվող հասկացություններ՝ իրավունքի կերպարը, իրավունքի իմաստը և այլն: Օրինակ, Ա. Վ. Պոլյակովը գտնում է, որ «իրավահասկացման տիպը իրավունքի վերաբերյալ որոշակի կերպար է, որը բնութագրվում է իրավունքի առավել ընդհանուր հատկանիշների միասնությամբ ու նրա հանդեպ գործնական վերաբերմունքի ընդհանուր նշագծերով»³: Ըստ նրա՝ կարելի է առանձնացնել իրավահասկացման նվազագույնը երկու հիմքեր՝ գործնական՝ որպես իրավունքի հանդեպ վերաբերմունք այս կամ այն հասարակությունում, և տեսական՝ որպես իրավունքի հիմնադրությամբ մոտեցում:

Ըստ մեզ՝ տեսական իրավահասկացումը կազմում է իրավունքի փիլիսոփայության հիմքը: Իրավունքի էության մասին հարցին պատասխանը հանդես է գալիս որպես փիլիսոփայական-իրավական մտածողության հիմնական խնդիր:

Իրավունքի փիլիսոփայության դասագրքերի հեղինակները հաստատում են, որ «իրավահասկացման տիպը իրավունքի իմաստային մոդել է, որը սահմանվում է նրա աղբյուրով»⁴: Այն, թե որտեղ է մտածողը տեսնում իրավունքի աղբյուրը, պայմանավորում է իրավունքի էության ըմբռնումը: Երբ իրավունքի աղբյուր է համարվում Աստված, ձևավորվում է աստվածաբանական իրավաբանական ընկալում: Երբ նորմերի հիմքում դրվում է մարդու բնույթը կամ տիեզերական կարգը, առաջանում է բնական իրավունքի տեսությունը: Իսկ երբ իրավունքը դիտարկվում է որպես տվյալ ազգի մտածողության արդյունք, ձևավորվում է ազգային կոնսերվատիվ մոտեցում իրավունքի նկատմամբ: Իրավունքի ֆորմացիոն (կազմակերպական-հասարակական) տեսությունը իրավունքը կապում է մարդկության պատմության տարբեր փուլերի հետ՝ ստրկատիրություն, ֆեոդալիզմ, բուրժուական ժամանակաշրջան, սոցիալիստական փուլ: Այս մոտեցումն իրավունքը դիտարկում է որպես հասարակական կարգի պահպանման և կազմակերպման գործիք՝ վերլուծելով նրա ֆունկցիոնալ դերը տվյալ փուլում»:

¹ Մանրամասն տե՛ս *Батиев Л.В.*, Эволюция правопонимания от античности до Нового времени: Монография. М., 2014.

² Տե՛ս *Маркова-Мурашова С.А.*, Правовая система и типология правопонимания: историко-теоретический и сравнительно-правовой анализ. Краснодар, 2005, с. 234.

³ Տե՛ս *Поляков А.В.*, Общая теория права. СПб, 2001, с. 37.

⁴ Տե՛ս *Баранов П.П., Шпак В.Ю. и др.*, Философия права. Ростов н/Д. 2002, с. 32.

Իրավահասկացումը իրենից ներկայացնում է սոցիալական իրականության իրավաբանական հիմնադրույթ: Ցանկացած իրավահասկացման հիմքում ընկած է մարդկային ու հասարակական կյանքի իմաստի, մարդու ու հասարակության էության մասին ինչ-որ մի պատկերացում: Այլ խոսքերով՝ յուրաքանչյուր իրավահասկացում հիմնվում է աշխարհի փիլիսոփայական պատկերի որոշակի տիպի վրա: Բացի դրանից՝ իրավահասկացումը ուղղորդվում է այս աշխարհի ճանաչման տեսությունից:

Բազմաթիվ ժամանակակից հետազոտողներ որպես իրավունքի փիլիսոփայության առարկա առանձնացնում են իրավունքի իմաստը: Օրինակ, Յու.Վ. Տիխոնրավովը ենթադրում է, որ «իրավունքի փիլիսոփայությունը իրավունքի իմաստի մասին ուսմունք է, այսինքն նրա մասին, թե համընդհանուր ինչ պատճառների արդյունքում է, հանուն ինչ համընդհանուր նպատակների է մարդը սահմանում իրավունքը»⁵: Իրավահասկացումը նաև ունի իմաստային համակարգ, քանի որ իրավունքի էության մասին հարցը նաև պատասխան է իրավունքի իմաստի մասին:

Իրավահասկացման խնդիրը վերաբերում է իրավունքի փիլիսոփայության մեջ կարևորների թվին: Վ.Ս. Ներսեսյանցը նշում է. «Այն մասին հարցը, թե ինչ է իրավունքը, ունի նույնքան հիմնարար նշանակություն իրավունքի փիլիսոփայության համար, ինչպես և ինչ է ճշմարտությունը՝ փիլիսոփայության ու մարդկային ճանաչողության համար»⁶:

Իրավաբանական գրականության մեջ հաճախ հանդիպում է հետևյալ եզրույթների փոխկապվածությունը՝ իրավահասկացում, իրավական հիմնադրույթ, իրավական դոկտրին, իրավաբանական պարադիգմ, իրավական գաղափարաբանություն: Այս հարցերը դիտարկենք ավելի մանրամասն:

Աշխատանքներից մեկում, որոնք նվիրված են իրավական մտածողության վերլուծությանը, Ա. Ի. Օվչիննիկովը նշում է, որ իրավագիտության մետատեսության մեջ ու փիլիսոփայությունում իրավական մտածողության պարադիգմաներ ասելով կարելի է հասկանալ իրավահասկացման դպրոցները⁷: Օրինակ՝ հեղինակը առանձնացնում է իրավական մտածողության բնական-իրավական պարադիգմը, որի շրջանակներում զարգանում են իրավահասկացման բոլոր ժամանակակից հիմնադրույթները, որոնք հիմնվում են մարդու իրավունքների տեսության վրա, մասնավորապես՝ Վ. Ս. Ներսեսյանցի լիբերտար իրավահասկացումը, պատմական-հետադիմական, սոցիոլոգիական, դիալեկտիկական-մատերիալիստական, ֆենոմենոլոգիական, հերմենեվտիկ, էքզիստենցիալ ու իրավական մտածողության այլ պարադիգմեր: Ըստ նրա կարծիքի բոլորը տարբերվում են իրավունքի հանդեպ սեփական մոտեցմամբ, նրա յուրահատուկ հասկացությամբ, տեսական-մեթոդաբանական սխեմաներով, հատուկ-գիտական խնդիրների լուծման մոդելների միասնությամբ:

Վ. Վ. Լապանան նշում է, որ իրավահասկացման տիպը իրավագիտության մեջ ճանաչողական կարգավիճակով համարժեք է այն երևութին, որը ժամանակակից գիտության մեջ հայտնի է որպես գիտական պարադիգմ: «Պարադիգմ» հասկացության ներքո հեղինակը հասկանում է գիտական հանրության որոշակի խմբի կողմից ընդունված ընդհանուր տեսական և մեթոդաբանական մոտեցումները, որոնք ապահովում են ճանաչողության գործընթացի ներքին ամբողջականությունն ու միասնականությունը տվյալ գիտական ուղղության շրջանակում:

Ըստ Լապանայի՝ պարադիգմը տեսությունների համախումբ է, որոնք միավորված են ընդհանուր մեթոդաբանությամբ: Երբ գերիշխող գիտական պարադիգմը փոխվում է, դա

⁵ Տե՛ս Тихонравов Ю.Н., Основы философии права. М., 1997, с. 46.

⁶ Տե՛ս Нерсисянц В.С., Философия права, М., 2016, с. 32.

⁷ Տե՛ս Овчинников А.И., Правовое мышление теоретико-методологический анализ. Ростов н/Д, 2003, с. 82.

նշանակում է տվյալ ոլորտում գիտական որոնման տեսական և մեթոդաբանական հիմքերի արմատական վերափոխում, ինչը նշանավորում է նոր դարաշրջան գիտական ճանաչողության գործընթացում:

Իրավահասկացման տիպը, որպես գիտական պարադիգմի յուրահատուկ տեսակ, ներկայացնում է տեսականմեթոդաբանական մոտեցում իրավունքի ընկալման և կերպարի ձևավորման հանդեպ: Այն ձևավորվում է վերլուծության մեթոդոլոգիայի հիման վրա՝ հիմնվելով իրավունքի այս կամ այն տեսության տեսանկյունի վրա:

Համաձայն նման սահմանման՝ իրավահասկացման դասակարգման հիմքում, մեր կարծիքով, ընկած է իրավունքի վերլուծության մեթոդաբանությունը, որը թույլ է տալիս առանձնացնել իրավահասկացման պոզիտիվիստական ու ոչ պոզիտիվիստական տիպերը, որոնց շրջաններում զարգանում են իրավահասկացման ու իրավունքի հիմնադրույթի տարբեր դրսևորումներ⁸:

Իրավահասկացում հասկացության նույնականացումը իրավական գաղափարաբանության հետ հնարավոր է: Որպես գաղափարաբանություն՝ հիմնականում ենթադրվում է սոցիալական իրականության, անձի, հասարակության, պետության, նրանց փոխհարաբերությունների, հասարակական զարգացման հեռանկարների հանդեպ իրավական, քաղաքական փիլիսոփայական, կրոնական և այլ մոտեցումների համակարգը⁹: Հայաստանի սահմանադրությամբ սահմանված է գաղափարական մոնիզմի հանդեպ արգելք: Պետական կամ պարտադիր գաղափարական սահմանման արգելքը պետք է ուղղորդի ոչ միայն դեպի հետապնդումների բացակայություն այս կամ այն գաղափարական սահմանումներով գրավված լինելու համար, այլև դեպի սոցիալական կյանքի այս կամ այն սուբյեկտների առավելությունների ու արտոնությունների բացակայություն՝ կախված գաղափարական կամ քաղաքական համոզմունքներից:

Իրավական գաղափարաբանությունն ունի լայն մեկնաբանություն որպես իրավական արժեքների գերակա համակարգ, որն ապահովված է սահմանադրական ձևում ու նեղ՝ որպես այս կամ այն իրավական երևույթների մեկնաբանության համակարգ: Վ.Ա. Տումանովն իր «Բուրժուական իրավական գաղափարաբանություն» հիմնարար աշխատանքում շարադրելով իրավահասկացման տարբեր տիպեր, ըստ էության նույնականացրել է իրավական գաղափարաբանության ու իրավահասկացման էությունը¹⁰:

Շատ հետազոտողներ նշում են գաղափարաբանության առկայությունը օրենսդրության հիման վրա: Ա.Ի. Օվչինիկովը հաստատում է, որ իրավական գաղափարաբանությունը կարող է դիտարկվել որպես գիտական արժեքների աստիճանակարգ, կառույց կամ ներկայացում, որպես իրավական իրականության տարբեր հասկացություններ ու նպատակներ, ինչպես օրինակ մարդու իրավունքներն ու պարտականությունները և պետության իրավունքներն ու պարտականությունները, ֆորմալ հավասարությունը, օրենքը և հրամանը, օրինականությունը, սեփականության իրավունքը, սոցիալական արդարությունը և այլն: Այս աստիճանակարգի բրգաձև կառուցվածքը թույլ է տալիս կատարել գերակայություններ, ձևակերպել իրավունքի ու իրավական կարգավորման սկզբունքները, իրավական համակարգի և իրավական քաղաքականության զարգացման ռազմավարությունն ու ուղղությունները: Իրավական գաղափարաբանությունը հիմնվում է որոշակի իրավական դոկտրինի, իրավահասկացման

⁸ Նույն տեղը, էջ 35:

⁹ См. Конюхова В.А., Садовникова Г.Д., Комментарий к Конституции Российской Федерации. М., 2006, с. 113.

¹⁰ См. Туманов В.А., Буржуазная правовая идеология. К критике учений о праве. М., 1971.

վրա¹¹: Մենք համաձայն ենք այս տեսանկյան հետ, սակայն այստեղ կարևոր է հաշվի առնել, որ իրավահասկացումը ի տարբերություն իրավական գաղափարաբանության, ոչ միշտ է համընկնում քաղաքական գաղափարաբանության հետ ու անգամ կարող է անտարբեր լինել քաղաքականության հանդեպ: Օրինակ, իրավահասկացման հոգեբանական տեսության համար նշանակություն չունի, թե ինչ քաղաքականության մասին է խոսքը գնում լիբերալ թե կոնսերվատիվ: Իմպերատիվ-ատրիբուտիվ էմոցիաները առք ու վաճառքի կամ փոխառության ընթացքում կարող են առաջանալ անկախ քաղաքական հայացքներից:

Անհրաժեշտ է նշել, որ կան շատ քիչ հետազոտություններ, որոնք նվիրված են պետության նոր իրավական գաղափարաբանությանը, Օ. Յու. Ռիբակովը ենթադրում է, որ ցանկացած քաղաքականության կենտրոնում գտնվում են մարդու կեցության հարատև հարցեր՝ արդարություն, մասնակցության իմաստ պետական գործերին, անձի ու իշխանության համագործակցության հիմունքներ: «Իրավական գաղափարաբանությունը հանդիսանալով իրավական քաղաքականության բաղկացուցիչ մաս, կենտրոնացված կերպով արտացոլում է հիմնական ձեռքբերումները իրավունքի ոլորտում և ցանկացած իրավական ապագայի ամրագրված ձևերը: Այն հանդես է գալիս որպես իրավական կյանքի և նրա զարգացման հիմնական տենդենցների արժեքային ամրագրված մոդել: Իրավական գաղափարաբանությունը, որ կենտրոնացնում է իրավաբանական արժեքները, ծառայում է քաղաքակիրթ ժողովրդավարության ինստիտուտների զարգացմանը»¹²:

Շատ հեղինակներ ուշադրություն են դարձնում երկրում իրավական գաղափարաբանության բացակայությանը: Ռ.Ս. Բայնիյազովն արձանագրում է, որ «ամբողջովին արտահայտված համազգային իրավական գաղափարաբանության պակասը հիվանդագին կերպով զգացվում է Ռուսաստանի ամբողջ իրավական տարածքում: Դրա համար էլ համառուսական իրավական գաղափարաբանության ձևավորումը վաղուց արդեն դարձել է ռուսական իրավական կյանքի ամենաարդիական հարցը»¹³: Սակայն մեզ ավելի մոտ է Ա.Ի. Օվչիննիկովի դիրքորոշումը, ով հիմնավորել է, որ չի կարող լինել գաղափարաբանություն, հակառակ դեպքում անհասկանալի է, թե ինչպես է կառուցվում արժեքային նախասիրությունների համակարգը, որոնցով հիմնավորվում է պետության նորմատիվ գործունեությունը¹⁴: Նորմը նախևառաջ պաշտպանվող արժեք է ու հետևաբար նորմերի կամ օրենսդրության համակարգ, արժեքների համակարգ, նրանց օբյեկտիվացիա: Նշանակում է, որ պետական գաղափարաբանությունը ներկա է անխուսափելիորեն իրավական նորմերի համակարգում, որոնք հրապարակվել են պետության կողմից: Դրա համար էլ որոշակի պետական գաղափարաբանությունը նույնպես առկա է իրավունքի այսօրվա համակարգում և ազգային իրավական համակարգում, ինչպես այն առկա էր նախկինում, նախավերակառուցման ժամանակաշրջանում:

Իրավահասկացումը կախված է իրավական գաղափարաբանությունից: Այլ կերպ անհնար է բացատրել, թե ինչու կոմունիստական գաղափարաբանության՝ լիբերալ-ժողովրդավարական գաղափարաբանությամբ փոխարինումը առաջացրել է իրավահասկացման մասին հարցերի տարակարծություններ: Իրավահասկացման որոշ տիպեր ավելի շատ են կախված իրավական գաղափարաբանությունից, իսկ ուրիշները ավելի քիչ:

¹¹ Տե՛ս *Овчинников А.И.*, Правовое мышление в герменевтической парадигме. с. 90.

¹² Տե՛ս *Рыбаков О.Ю.*, Правовая политика как юридическая категория: понятие и признаки// Журнал российского права. 2000, N3, с. 34.

¹³ Տե՛ս *Байниязов Р. С.*, Мировоззренческие основы общероссийской правовой идеологии//Журнал российского права. 2000, №11, с. 20-22.

¹⁴ Տե՛ս *Овчинников А.И.*, Правовое мышление в герменевтической парадигме. с. 114.

Լիբերալ իրավաբանական գաղափարաբանությանը ավելի մոտ է բնական իրավունքի տեսությունը: Բայց պետք է հիշել, որ իրավաբանական պոզիտիվիզմը զարգացել է 19-րդ դարում, այդ թվում նաև բուրժուական Եվրոպայի օրենսգրքերում:

Դիտարկենք իրավահասկացում և իրավական հիմնադրույթ հասկացությունների հարաբերակցությունը: Ըստ մեզ՝ այստեղ կարելի է ենթադրել մասնակից համընկնություն, քանի որ հիմնադրույթն իրենից ներկայացնում է որոշակի երևույթների հասկացման, մեկնաբանության որոշակի միջոց, հիմնական տեսանկյուն, ղեկավարող գաղափար նրանց լուսաբանման համար, առաջատար մտահաղացում, գործունեության տարբեր տեսակների կառուցողական սկզբունք: Միևնույն ժամանակ հիմնադրույթը կարող է և ունենալ գործնական բնույթ որպես այս կամ այն նպատակների ձեռքբերման տեսակների հիմնավորված միջոցառումների ծրագիր:

Հիմնադրույթը հանդես է գալիս իրավունքի որոշակի հասկացման ամբողջական շարադրմամբ, իմաստավորված ու ռեֆլեքսիվ կերպով խմբագրված: Սա վերաբերում է նրա իրավական դոկտրինին:

Ա. Ի. Օվչիննիկովը ենթադրում է ,որ ‘իրավական դոկտրինը ոչ միայն որոշակի իրավահասկացման տեսակային ձև է, այլ նաև այս կամ այն երկրի իրավական համակարգի կոնկրետ զարգացման ռազմավարություն, յուրահատուկ իրավական քաղաքականություն: Հենց նման ենթատեքստում է հաճախ կիրառվում դոկտրին եզրույթը: Իրավական համակարգերի ձևավորման կոնկրետ առաջարկությունները հանդիսանում են որպես այս կամ այն իրավական դոկտրինի տեսական կառույցի հետևանք, որպես նրա իրացման գործնական ձև, որով սահմանվում է այս կամ այն դոկտրինի արժեքը: Տվյալ ենթատեքստում իրավական դոկտրինը իր ֆունկցիոնալ նշանակությամբ հանդես է գալիս որպես իրավական գաղափարաբանություն¹⁵: Իրավաբանական ու քաղաքագիտական գրականության մեջ ժամանակակից քաղաքական-իրավական դոկտրինի որպես իրավական ոլորտում պետության նպատակների, միջոցների ու գործողությունների սկզբունքի կայուն համակարգի մասին հարցը համարվում է արդիական գիտական խնդիր¹⁶: Իրավագիտությունը որպես հասարակական գիտություն՝ բացառություն չէ իրավական կարգավորման մեխանիզմի համար նորմատիվ կառույցների գիտական նախագծումը կախված է իրավագիտակցությունից, ցանկալի իրավունքից, սուբյեկտիվ գործոններից, իրավական վերնախավի քաղաքական ու գաղափարական նախապատվություններից¹⁷:

Երկրորդ փուլ՝ իրավական նորմերի կիրառման փուլ: Պետք է առանձնացնել մասնագիտական կամ գործնական իրավահասկացումը որպես իրավակիրառողի ինտելեկտուալ գործունեության արդյունք, որն իմաստավորում է իրավունքի դերը հասարակական կյանքում: Ամենից հաճախ իրավաբանի համար առավել նախընտրելի է իրավաբանական պոզիտիվիզմը կամ նորմատիվ իրավահասկացումը, որն ուղղված է իրավունքի որպես սուվերենի հրամանի ու օրինականության սկզբունքի մարմնավորում. օրենքը խիստ է, բայց այն օրենք է:

Երրորդ փուլ՝ անհրաժեշտ է հաշվի առնել իրավական նորմերի գործողության տարբեր բնագավառները, որոնք հայտնվում են նրա արդյունքում: Առօրյա կամ կենցաղային իրավա-

¹⁵ Տե՛ս *Овчинников А.И., Овчиникова С.П.*, Евразийское правовое мышление Н.Н. Алексеева. Ростов н/Д, 2002, с. 125.

¹⁶ Տե՛ս *Василенко И.А.*, Современные правовые доктрины, М., 1992, Алексеев С.В., *Каламанов В.А., Черненко А.Г.*, Идеологические ориентиры России/под ред С. В. Степашина, М., 1998, с. 32, 36, *Полякова Т.М.*, К вопросу о политико-правовой доктрине России//История государства и права. 2006. №1, с. 34.

¹⁷ Տե՛ս *Тухомиров Ю.А.*, Право:прогнозы и риски. М., 2015, с. 12-13.

հասկացման հետազոտությունը իրենից ներկայացնում է իրավունքի գործողության տեսության կարևորագույն ոլորտ, քանի որ դրա միջոցով է տեղի ունենում իրավունքի ընկալումը, դեպի սոցիալական վարքագծի նորմատիվ նախատեսումների փոխանցումը: Հետազոտությունների անբավարար քանակը իրավական նորմերի հասկացման խնդիրների շրջանում բերում է նրան, որ օրենքներն ու նորմատիվ ակտերը մնում են որպես իրավունք գրքերում, իսկ երկրում անցկացվող մոդեռնիզացիոն բարեփոխումները, որոնք հագեցած են արևմտյան իրավական մոդելների, կառույցների ու ինստիտուտների կողմից, աղճատված կերպով ընկալվում են բնակչության կողմից ու տանում են դեպի գործող իրավունքի օտարում:

Եզրակացություն

Բոլոր ժամանակների իրավահասկացության հիմնական տիպերը փորձում են բացահայտել իրավունքի էությունն ու բովանդակությունը, դրա սոցիալական նշանակությունը: Սակայն մինչև օրս չի մշակվել մի այնպիսի հայեցակարգ, որ կարողանար լիովին բացահայտել իրավունք երևույթի բնույթն ու էությունը, դրա բովանդակային առանձնահատկությունները: Յուրաքանչյուր իրավահասկացման տիպը յուրովի է մեկնաբանում իրավունքի էությունը, նրա սոցիալական նշանակությունը:

Ամփոփագիր: Սույն հոդվածում հանգամանորեն քննարկվում է իրավահասկացման հետ կապված արդի հայեցակարգային մոտեցումները: Իրավահասկացման տիպը իրավունքի վերաբերյալ որոշակի պատկերացում է, որը բնութագրում է իրավունքի առավել էական հատկանիշների համակցությունը:

Արդի իրավահասկացման հիմնական հայեցակարգային մոտեցումներն են՝ վերափոխած բնական իրավունքի հայեցակարգերը, նորմատիվիստական (պոզիտիվիստական) մոտեցումը, իրավաբանական իրավահասկացումը, ինտեգրատիվ իրավահասկացումը, լիբերալ-իրավաբանական հայեցակարգերը: Իրավահասկացումը իրենից ներկայացնում է սոցիալական իրականության իրավաբանական հիմնադրույթ: Իրավահասկացումը իրենից ներկայացնում է սոցիալական իրականության իրավաբանական հիմնադրույթ: Ցանկացած իրավահասկացման հիմքում ընկած է մարդկային ու հասարակական կյանքի իմաստի, մարդու ու հասարակության էության մասին ինչ-որ մի պատկերացում: Այլ խոսքերով, յուրաքանչյուր իրավահասկացում հիմնվում է աշխարհի փիլիսոփայական պատկերի որոշակի տիպի վրա:

Որպես հասարակական հարաբերությունների կարգավորման ու պաշտպանության գործիք, իրավունքը ծագել է սոցիալական զարգացման ամենավաղ փուլերում և զարգացել հասարակության հետ միասին: Դրա հետ մեկտեղ իրավագոյացման և իրավակիրառման գործընթացները երկար ժամանակ կրել են տարերային բնույթ, ինչը պայմանավորված էր սոցիալական զարգացման օբյեկտիվ օրինաչափություններով: Այս օրինաչափությունների հիմքում դրված են պատճառա-հետևանքային կապերը և համակարգերի ձևավորման ընդհանուր սկզբունքները: Ցանկացած համակարգ, այդ թվում նաև սոցիալական համակարգը, զարգանում է առնվազն երեք պահերով. Ինքնապահպանման, ինքնաքայքայման և ինքնազարգացման ազդեցության ներքո: Նշված միտումների հզորացումը կամ թուլացումը հանդես է գալիս մի կողմից՝ որպես նախորդող դեպքերի հետևանք, իսկ մյուս կողմից՝ հաջորդող փոփոխությունների պատճառ:

Annotation. This article thoroughly discusses the modern conceptual approaches related to legal understanding. A type of legal understanding is a certain understanding of law that characterizes a combination of the most essential features of law.

The main conceptual approaches to modern legal understanding are the transformed concepts of natural law, the normative (positivist) approach, judicial understanding, integrative legal understanding, liberal legal concepts. Legal understanding is a legal foundation of social reality. At the heart of any legal understanding is some idea of the meaning of human and social life, of the essence of man and society. In other words, each legal understanding is based

on a certain type of philosophical picture of the world. As a tool for regulating and protecting social relations, law arose in the earliest stages of social development and developed together with society. At the same time, the processes of legal formation and law enforcement have long been of an elemental nature, which was conditioned by the objective regularities of social development. These patterns are based on cause-and-effect relationships and general principles of system formation. Any system, including the social system, develops in at least three moments. under the influence of self-preservation, self-destruction, and self-development. The strengthening or weakening of the mentioned trends acts, on the one hand, as a consequence of preceding events, and on the other hand, as a cause of subsequent changes.

Аннотация. В данной статье подробно рассматриваются современные концептуальные подходы, связанные с правопониманием. Разновидностью правопонимания называется определенное понимание права, характеризующее совокупность наиболее существенных особенностей права. Тип правопонимания - это определенное понимание права, которое характеризует совокупность наиболее существенных характеристик права. Основными концептуальными подходами к современному правопониманию являются трансформированные концепции естественного права, нормативистский (позитивистский) подход, юридическое правопонимание, интегративное правопонимание, либерально-правовые концепции.

Легализация – правовая основа социальной реальности. В основе любого правового понимания лежит некоторое представление о смысле человеческой и общественной жизни, иными словами, всякая легализация опирается на определенный тип философской картины мира.

Право как инструмент регулирования и защиты общественных отношений возникло на самых ранних этапах общественного развития и развивалось вместе с обществом. В то же время процессы правотворчества и правоприменения издавна носили стихийный характер, что было обусловлено объективными закономерностями общественного развития, в основе которых лежат причинно-следственные связи и общие принципы системобразования. Любая система, в том числе и социальная, развивается по крайней мере в трех моментах: под влиянием самосохранения, самоуничтожения и саморазвития. Усиление или ослабление указанных тенденций выступает, с одной стороны, как следствие предшествующих событий, а с другой — как причина последующих изменений.

Բանալի բաներ - իրավահասկացում, իրավունք, իրավական հայեցակարգ, նորմատիվիստական (պոզիտիվիստական) իրավահասկացում, բնական իրավունքի տեսություն, ինտեգրատիվ իրավահասկացում, լիբերալ-իրավաբանական հայեցակարգ:

Key words: legal understanding, law, legal concept, normativist (positivist) legal understanding, theory of natural law, integrative legal understanding, liberal-legal concept.

Ключевые слова: правопонимание, право, правовая концепция, нормативистское (позитивистское) правопонимание, теория естественного права, интегративное правопонимание, либерально-правовая концепция.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Батиев Л.В., Эволюция правопонимания от античности до Нового времени: Монография. М., 2014.
2. Маркова-Мурашова С.А., Правовая система и типология правопонимания: историко-теоретический и сравнительно-правовой анализ. Краснодар, 2005, с. 234.
3. Поляков А.В., Общая теория права. СПб, 2001, с. 37.
4. Баранов П.П., Шпак В.Ю. и др. Философия права. Ростов н/Д. 2002. с. 32.
5. Тихонравов Ю.Н., Основы философии права. М., 1997, с. 46
6. Нерсесянц В.С., Философия права, М., 2016, с. 32.

7. Овчинников А.И., Правовое мышление теоретико-методологический анализ. Ростов н/Д, 2003, с. 82.
8. Лапаева Е.В., Различные типы правопонимания: анализ научно-практического потенциала. М., 2005, с. 34.
9. Конюхова В.А., Садовникова Г.Д., Комментарий к Конституции Российской Федерации. М., 2006, с.113
10. Туманов В.А., Буржуазная правовая идеология. К критике учений о праве. М., 1971.
11. Овчинников А.И., Правовое мышление в герменевтической парадигме. с. 90.
12. Рыбаков О.Ю., Правовая политика как юридическая категория: понятие и признаки// Журнал российского права. 2000. N3, с. 34.
13. Байниязов Р.С., Мировоззренческие основы общероссийской правовой идеологии//Журнал российского права. 2000. №11, с. 20-22.
14. Овчинников А.И., Овчиникова С.П., Евразийское правовое мышление Н.Н. Алексеева. Ростов н/Д, 2002, с. 125.
15. Василенко И.А., Современные правовые доктрины, М., 1992, Алексеев С.В., Каламанов В.А., Черненко А.Г., Идеологические ориентиры России/по ред С. В. Степашина, М., 1998, с. 32,36, Полякова Т.М., К вопросу о политико-правовой доктрине России//История государства и права. 2006, №1, с.34.
16. Тихомиров Ю.А., Право: прогнозы и риски. М., 2015, с. 12-13.

Համբարձումյան Գ. – ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ, էլիասցե՝ gagik.hambardzumyan1@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 14.03.2025 թ., տրվել է գրախոսության 14.03.2025 թ., երաշխավորվել է իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Գ. Սաֆարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 10.07.2025 թ.:

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CONSTITUTIONAL LAW/
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО**

<https://doi.org/10.59546/18290744-2025.4-6-20>

ԼԻԼԻԹ ՎԱՐԱԳՅԱՆ

*Երևանի պետական համալսարանի
իրավագիտության ֆակուլտետի
սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի հայցորդ,
Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի
իրավաբանական վարչության իրավաբան*

LILIT VARAGYAN

*Applicant at the Chair of Constitutional Law
of the Faculty of Law of Yerevan State University,
Lawyer of the Legal Department
of the Central Electoral Commission*

ЛИЛИТ ВАРАГЯН

*Соискатель кафедры конституционного права
юридического факультета Ереванского
государственного университета,
юрист юридического департамента
Центральной избирательной комиссии*

**ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԸ
ՏԵՂԱՄԱՍԱՅԻՆ ԸՆՏՐԱԿԱՆ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎՆԵՐՈՒՄ**

**ADMINISTRATION AND ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS IN
PRECINCT ELECTORAL COMMISSIONS**

**АДМИНИСТРИРОВАНИЕ И АДМИНИСТРАТИВНОЕ
ПРОИЗВОДСТВО В УЧАСТКОВЫХ ИЗБИРАТЕЛЬНЫХ КОМИССИЯХ**

Ներածություն

Ազատ ժողովրդավարական ընտրությունները սահմանադրական կարգի հիմունքների կայացման և զարգացման գործում առանձնահատուկ դեր ունեն, և այս տեսանկյունից հարցն ունի ընդգրկման լայն շրջանակ: Այն վերաբերում է ընտրությունների հանրային գործառույթի այնպիսի հարցադրումների, ինչպիսիք են՝ ա) ինչ կերպ և ինչպիսիք վստահությամբ է ձևա-

վորվում ներկայացուցչական կառավարման համակարգը, բ) ինչպես են ներդաշնակվում կառավարմանը մասնակցելու ազատությունը և ներկայացուցչական մարմիններ կազմավորելու պարտականությունը, դ) ինչպիսին է անհատների հասարակական վարքագիծն այդ գործընթացում:

Ժողովրդավարական ընտրություններ անցկացնելու հնարավորության ապահովումը պետության առաջնահերթ պարտավորությունն է, հետևաբար, պետությունը պարտավոր է ստեղծել հուսալի երաշխիքներ ընտրական իրավունքի արդյունավետ պաշտպանության իրավաչափ հավասարակշռության ապահովման նպատակով, որոնցից ամենակարևորներից է ընտրական հանձնաժողովների ստեղծումն ու նրանց անկախության երաշխավորումը: Ժողովրդավարություն՝ իրավունքի միջոցով Եվրոպական հանձնաժողովի կողմից ընդունված «Ընտրական հարցերում բարենպաստ գործունեության կանոնագրքի» 3.1. կետում ամրագրված է. «Միայն թափանցիկությունը, անկողմնակալությունն ու քաղաքականորեն պատճառաբանված մանիպուլյացիայից անկախությունը կապահովեն ընտրական գործընթացի ճիշտ վարչարարություն՝ նախընտրական փուլից մինչև արդյունքների ստացումը: Ահա թե ինչո՞ւ պետք է կազմավորվեն անկախ, անկողմնակալ ընտրական հանձնաժողովներ՝ ազգային մակարդակից մինչև ընտրատեղամասի մակարդակ»¹:

Ըստ այդմ էլ՝ նպատակահարմար ենք համարում հետազոտության առարկա դարձնել հետևյալ հարցադրումները՝

1) արդյո՞ք տեղամասային ընտրական հանձնաժողովներում իրականացվում է դասական իմաստով վարչարարություն և վարչական վարույթ,

2) տեղամասային ընտրական հանձնաժողովներում իրականացվող վարչական վարույթն իրականացվում է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքով սահմանված ընդհանուր կանոններով, թե՛ էական առանձնահատկություններով:

Բերված հարցադրումների հստակեցումը, հատկապես կարևոր է հետևյալ նպատակներին հասնելու համար.

- տեղամասային ընտրական հանձնաժողովներում իրականացվող գործառույթների իրավական ձևակերպման տեսանկյունից իրավական որոշակիության սկզբունքի էությանը համապատասխանեցնելու,

- տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների անդամներին, նիստերին, քվեարկության օրը, արդյունքների ամփոփմանը ներկա գտնվելու իրավունք ունեցող անձանց իրավունքներն ու պարտականությունները պաշտպանելու տեսանկյունից իրավական երաշխիքների ապահովման,

- կոնկրետ օրենսդրական ակտերով սահմանված իրավակարգավորումների սահմաններում ընտրական գործընթացի սուբյեկտների իրավունքների վարչաիրավական պաշտպանության ապահովման:

Հիմնական հետազոտություն

Հայաստանի Հանրապետությունում ընտրությունների կազմակերպման և անցկացման նպատակով կազմավորվում է ընտրական հանձնաժողովների եռաստիճան համակարգ՝ Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողով, ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողով-

¹ Տես Ընտրական հարցերում բարենպաստ գործունեության կանոնագիրք: Ցուցումներ և բացատրական զեկույց (ընդունված՝ ԵԽ «Ժողովրդավարություն՝ իրավունքի միջոցով» եվրոպական հանձնաժողովի (Վենետիկի հանձնաժողովի) կողմից 52-րդ լիագումար նստաշրջանի ընթացքում, 2002 թ. հուլիսի 5-6 և հոկտեմբերի 18-19), Ստրասբուրգ 30.10.02 թ., կարծիք N190/2002:

ներ և տեղամասային ընտրական հանձնաժողովներ, որոնք իրենց լիազորություններն իրականացնելիս անկախ են և գործում են օրինականության, կոլեգիալության ու հրապարակայնության սկզբունքների հիման վրա: Ընտրական հանձնաժողովների ստորին մակարդակը տեղամասային ընտրական հանձնաժողովներն են, որոնք իրականացնում են հետևյալ լիազորությունները՝

1) կազմակերպում են ընտրությունների քվեարկությունը, ամփոփում քվեարկության արդյունքներն ընտրական տեղամասում,

2) կազմում են ընտրական տեղամասում քվեարկության արդյունքների արձանագրություն,

3) հանձնաժողովի կնիքը, գրանցամատյանը, քվեարկության արդյունքների վերաբերյալ արձանագրության 2 օրինակը, տեխնիկական սարքավորումները, ընտրական փաստաթղթերի մեկանգամյա օգտագործման պարկը և քվեատուփը ներկայացնում են ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողով²:

Նշված լիազորությունների վերլուծությունը թույլ է տալիս եզրակացնելու, որ տեղամասային ընտրական հանձնաժողովները կարևոր դեր ունեն ընտրական գործընթացներում, քանի որ անմիջականորեն աշխատում են ընտրողի հետ, ինչպես նաև կազմակերպում են քվեարկությունը, ամփոփում քվեարկության արդյունքներն ընտրական տեղամասում: Տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների անդամների արհեստավարժությունը կարևոր նախապայման է վերջիններիս կողմից քվեարկության կազմակերպվածությունն ապահովելու տեսանկյունից, որի արդյունքում ամփոփվում են ընտրության արդյունքները տվյալ տեղամասում, այսինքն, որոշվում է «ընտրապայքարում հաղթող» կողմը, ինչը հիմք է հանդիսանում, որպեսզի համապատասխան ընտրական հանձնաժողովը հրապարակի ընտրության վերջնական արդյունքները: Ընտրական գործընթացի պատշաճ ապահովման հիմքում ընկած է քվեարկության օրը տեղի ունեցող խնդիրներին օպերատիվ լուծում տալու հանգամանքը, այսինքն՝ բոլոր հարցերը պետք է լուծում ստանան տեղում, խախտումները կանխվեն, խախտված իրավունքները վերականգնվեն:

Վերը նշված խնդրի լուծման կարևորագույն գրավականներից է տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների անդամների՝ իրենց աշխատանքային պարտականությունները պատշաճ կատարելու անհրաժեշտության գիտակցումը, ինչին, մեր խորին համոզմամբ, մեծապես նպաստում են նաև տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների ձևավորման հիմքում դրված կառուցակարգերը: Գործող կարգավորումներով տեղամասային ընտրական հանձնաժողովներում անդամներ նշանակում են Ազգային ժողովում խմբակցություն ունեցող կուսակցությունները (կուսակցությունների դաշինքները) և համապատասխան ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովը: Օրենսդիրը, այդպիսի իրավունք վերապահելով Ազգային ժողովում խմբակցություն ունեցող կուսակցություններին (կուսակցությունների դաշինքներին), միևնույն ժամանակ տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների անկողմնակալությունն ապահովելու նպատակով սահմանել է, որ ընտրական հանձնաժողովի անդամն ընտրական հանձնաժողովում գործում է անկախ և չի ներկայացնում իրեն նշանակողին: Չնայած օրենսդրի նշված կարգավորմանը՝ տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների գործելաոճում կաշկանդվածությունը, այնուամենայնիվ առկա է, ինչը շատ դեպքերում կարող է խոչընդոտել վերջիններիս լիազորությունների պատշաճ իրականացմանը: Տեղամասային ընտրական հանձնաժողովը եռաստիճան ընտրական հանձնաժողովների համակարգում

² Տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետության ընտրական օրենսգիրք» սահմանադրական օրենք. ընդունվել է 2016 թ. մայիսի 25-ին. ՀՀՊՏ 2016.05.30/42(1222), հոդ. 53:

միակն է, որն անմիջականորեն է առնչվում ընտրողի հետ և իրականացնում քվեարկությունն ու կազմակերպում ընտրական գործընթացը համապատասխան ընտրական տեղամասում, ուստի պիտի լինի ամենաանկողմնակալն ու անկախը: Հետևաբար՝ գտնում ենք, որ գիտագործական հարթությամբ ծագել է Օրենսգրքում տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների ձևավորման գործող կառուցակարգերը վերանայելու անհրաժեշտություն, մասնավորապես, հարկ է սահմանել համարժեք չափանիշներ, օրինակ, որոշակի մասնագիտական ցենզ, որոշակի կատեգորիայի անձանցից նշանակելու հնարավորություն (օրինակ, հանրային ծառայողներ և այլն) և այդ բնույթի այլ չափանիշներ:

Տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների կողմից իրականացվող վերը թվարկված լիազորություններն ուղեկցվում են վարչարարության և վարչական վարույթի իրականացմամբ: «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի (այսուհետ Օրենք) 3-րդ հոդվածի 1-ին մասին 2-րդ կետի համաձայն՝ վարչարարությունը՝ վարչական մարմինների արտաքին ներգործություն ունեցող գործունեությունն է, որը եզրափակվում է վարչական կամ նորմատիվ ակտերի ընդունմամբ, ինչպես նաև գործողություն կամ անգործություն, որն անձանց համար առաջացնում է փաստական հետևանքներ: Այսինքն, վարչարարությունը՝

- արտաքին ներգործություն ունեցող գործունեություն է,
- եզրափակվում է վարչական ակտի ընդունմամբ,
- եզրափակվում է նորմատիվ ակտի ընդունմամբ,
- գործողություն կամ անգործություն է, որն անձանց համար առաջացնում է փաստական հետևանքներ:

Վերը նշված չափանիշներից տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների պարագայում կիրառելի չէ միայն նորմատիվ իրավական ակտի ընդունմամբ եզրափակումը: Տվյալ դեպքում թեկուզ մեկ ֆակուլտատիվ չափանիշի բացակայությունը հիմք չէ, որ տեղամասային ընտրական հանձնաժողովը չդիտվի վարչարարություն իրականացնող մարմին: Նորմատիվ իրավական ակտով եզրափակվելը վարչական ակտի ընդունումից առանձնացված է «կամ» շաղկապով, ինչը նշանակում է, որ երկու չափանիշներից թեկուզ մեկի կիրառումը բավական է, որպեսզի տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի կողմից իրականացվող գործառնությունները համարենք վարչարարության իրականացում:

Տեղամասային ընտրական հանձնաժողովներում իրականացվող վարչարարություն է համարվում, օրինակ, հետևյալ իրավիճակը. եթե հանձնաժողովի անդամը, վստահված անձը կամ դիտորդը համարում են, որ քվեարկության նախապատրաստման, քվեարկության և արդյունքների ամփոփման ընթացքում կատարվել է Օրենսգրքով նախատեսված կարգի խախտում, ապա իրավունք ունեն պահանջելու, որ իրենց գնահատականն արձանագրվի տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի գրանցամատյանում: Նշված դեպքում, եթե այդ հիմքով գրառում չկատարվի, ապա կնշանակի, որ տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի անգործության արդյունքում խախտվում է հանձնաժողովի անդամի, դիտորդի և վստահված անձի իրավունքները: Մեկ այլ օրինակ է հետևյալ կարգավորումը. եթե ընտրողը կարծում է, որ քվեաթերթիկը սխալ է լրացրել կամ վստահ է, ապա կարող է դիմել հանձնաժողովի նախագահին՝ նոր քվեաթերթիկ ստանալու համար: Հանձնաժողովի նախագահի հանձնարարությամբ ընտրողին հատկացվում է նոր քվեաթերթիկ (Ազգային ժողովի և համամասնական ընտրակարգով անցկացվող համայնքի ավագանու ընտրությունների ժամանակ՝ ընտրությունների մասնակցող յուրաքանչյուր կուսակցության մեկական քվեաթերթիկ): Սխալ լրացված (վստահված) քվեաթերթիկը (քվեաթերթիկները) անհապաղ մարվում են: Հանձնաժողովի կողմից այս գործառնություն չիրականացվելը և անգործություն դրսևորելը կհանգեցնի ընտրո-

դի՝ Օրենսգրքով սահմանված սուբյեկտիվ իրավունքի խախտման: Նմանատիպ օրինակները բազմաթիվ են:

Վարչարարություն իրականացնելու ևս մեկ իրավիճակ է հետևյալը. առհասարակ ընտրական հանձնաժողովներն ընտրողների ցուցակները կազմելու իրավասություն չունեն, դա իրականացնում է լիազոր մարմինը՝ բնակչության պետական ռեգիստրը վարող Կառավարության կողմից լիազորված պետական կառավարման մարմինը: Սակայն, ընտրական գործընթացի ժամկետներով և ընտրողի ընտրելու իրավունքի կարևորությամբ պայմանավորված, Օրենսգիրքը տեղամասային ընտրական հանձնաժողովին օժտել է քվեարկության օրը տեղամասում լրացուցիչ ցուցակ կազմելու լիազորությամբ, եթե ընտրողը կներկայացնի լիազոր մարմնից բերված տեղեկանքը կամ դատական ակտը, ինչի արդյունքում ընտրողին հնարավորություն է տրվում ընդգրկվելու ընտրողների լրացուցիչ ցուցակում և մասնակցելու քվեարկությանը, այսինքն, իրացնելու ընտրելու իր իրավունքը: Սա ոչ այլ ինչ է, քան դասական իմաստով վարչարարություն, որովհետև արտաքին ներգործություն ունեցող գործունեություն է, տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի կողմից ցուցակը կազմելը գործողություն է, իսկ ցուցակը չկազմելը՝ տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի կողմից անգործության դրսևորում է, անձանց համար առաջացնում է փաստական հետևանքներ, այսինքն, եթե ցուցակը կազմվի, ընտրողը կընդգրկվի ընտրողների ցուցակում և կիրացնի ընտրելու իր իրավունքը, իսկ եթե ցուցակը չկազմվի, ընտրողը կգրկվի քվեարկելու իր իրավունքից: Ինչպես նշված է Սահմանադրական դատարանի 2002 թվականի հոկտեմբերի 1-ի ՍԴՈ-389 որոշման 10-րդ կետում՝ « ... քվեարկությանը մասնակցել, այսինքն՝ ընտրելու իրավունքն իրացնել կարող են միայն ընտրական ցուցակներում ընդգրկված քաղաքացիները: Հետևաբար, ընտրական ցուցակներում ընդգրկվելու՝ քաղաքացու իրավունքի ճանաչումն ունի սահմանադրական նշանակություն, քանի որ այն անհրաժեշտ է ազատ ընտրությունների միջոցով ժողովրդաիշխանության իրականացման, ընդհանուր ընտրությունների անցկացման և ընտրական իրավունքի իրացման համար»³:

Տեղամասային ընտրական հանձնաժողովները կարող են ընդունել նաև բանավոր վարչական ակտեր, հաշվի առնելով, որ ընտրական գործընթացը, հատկապես՝ քվեարկության ամբողջ գործընթացը իրավիճակային է, և օպերատիվ լուծումներ են անհրաժեշտ տարբեր խնդիրներ լուծելու համար, իսկ իրավիճակային ցանկացած հարցին տրված լուծումն իր բնույթով վարչարարություն է՝ լինի դա գրավոր, թե բանավոր: Բանավոր վարչական ակտերից է, օրինակ՝ հետևյալը. եթե քվեարկության սենյակում գտնվող ընտրողների թիվն այնքան է, որ ակնհայտորեն խաթարվում է քվեարկության բնականոն ընթացքը, ընտրական հանձնաժողովի նախագահին իրավունք ունի սահմանափակելու քվեարկության սենյակում միաժամանակ գտնվող ընտրողների թիվը, բայց ոչ պակաս, քան 15 ընտրող՝ ընտրողներին քվեարկության սենյակ թողնելով հերթով՝ մեկ-մեկ: Ընտրական հանձնաժողովի կողմից սույն մասի կատարումն ապահովելու անհնարինության դեպքում ընտրական հանձնաժողովի նախագահի պահանջով այն իրականացվում է ոստիկանության օժանդակությամբ: Նշված գործառնության իրականացման արդյունքում գրավոր վարչական ակտ չի ընդունվում, այլ հայտարարվում է բանավոր:

Վերը նշված իրավակարգավորումների համակողմանի վերլուծության արդյունքում հանգել ենք այն եզրակացության, որ տեղամասային ընտրական հանձնաժողովները հանդիսա-

³ Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 2002 թվականի հոկտեմբերի 1-ի ՍԴՈ-389 որոշումը (https://concourt.am/decision/decisions/63a9407b3bd63_sdv-389.htm):

նում են լիիրավ վարչարարություն իրականացնող մարմիններ:

Ընտրությունների կազմակերպումը բարդ գործընթաց է, այն իրականացվում է մի քանի տարբեր, բայց միմյանց հետ փոխկապակցված փուլերով: Ընտրական գործընթացի բոլոր փուլերում կարևոր է ընտրական իրավունքի պաշտպանության ապահովումը, որի իրականացման առանցքային ընթացակարգերից է վարչարարությունը՝ իր տարբեր բաղադրիչների իրականացմամբ ուղեկցելով գործընթացի բոլոր փուլերը: Վերջինս լայն հասկացություն է, դրանում ընդգրկվում է նաև վարչական վարույթը, որն իրականացվում է տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների գործառույթներին բնորոշ առանձնահատկություններով, որոնց կանդիդատնանք հոդվածի շրջանակում:

«Հայաստանի Հանրապետության ընտրական օրենսգիրք» սահմանադրական օրենքում (այսուհետ՝ Օրենսգիրք) ընտրական գործընթացում իրականացվող վարչարարությանն առանձին անդրադարձ չկա: Այն առանձին անդրադառնում է միայն վարչական վարույթին, մասնավորապես, Օրենսգրքի 47-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված է. «Կենտրոնական և ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովում վարչական վարույթն իրականացվում է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքին համապատասխան, սույն օրենսգրքով սահմանված առանձնահատկություններով և ժամկետներում»: Այս տեսանկյունից կարող ենք եզրակացնել, որ 2011 թվականի մայիսի 26-ին ընդունված ՀՀ ընտրական օրենսգրքի կարգավորումն ավելի հիմնավորված էր և որոշակի, որովհետև, չնայած նրան, որ այդ Օրենսգրքի 45-րդ հոդվածը վերնագրված էր «Կենտրոնական և ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովում վարչական վարույթի առանձնահատկությունները», այնուամենայնիվ՝ նշված հոդվածի 1-ին մասում սահմանված էր՝ «**Ընտրական հանձնաժողովում** վարչական վարույթն իրականացվում է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքին համապատասխան, սույն օրենսգրքով սահմանված առանձնահատկություններով և ժամկետներում»: Իհարկե, նշված օրենսգրքի իրավակարգավորումների ուսումնասիրության արդյունքում կարելի է եզրակացնել, որ տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների գործունեության շրջանակներում դասական իմաստով վարչական վարույթին բնութագրական բաղադրիչներն իրենց ամբողջական դրսևորումներով հիմնականում չեն արտահայտվել, ինչպես դա տեղի է ունենում 2016 թվականի մայիսի 25-ին ընդունված Օրենսգրքով արտահայտված կանոնակարգումների շրջանակներում, այնուամենայնիվ, նախորդ ընտրական օրենսգրքի կարգավորումներն ավելի հստակ են ընդգծել տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների դերը՝ որպես վարչական վարույթ իրականացնող մարմնի: Այսինքն, նախորդ ընտրական օրենսգրքից մեջբերված հոդվածի կարգավորումից ակնհայտ է դառնում, որ վարչական վարույթի առանձնահատկությունները տարածվում են ոչ թե կոնկրետ երկու հանձնաժողովների՝ Կենտրոնական և ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովների, ինչպես գործող Օրենսգրքով է, այլ **ընտրական հանձնաժողովում**, որի մեջ կարելի է դիտարկել եռաստիճան ընտրական հանձնաժողովներից յուրաքանչյուրին: Հենց այս իրավական անորոշությունը հաշվի առնելով է, որ հոդվածի ուսումնասիրության հիմքում առաջադրել ենք վերը թվարկված հարցադրումները:

Վերը նշված հարցին անդրադառնանք նաև գործնական հարթությամբ: Ընտրական իրավունքի բնագավառի պրակտիկ իրավաբանների շրջանակներում առկա է տարաբնույթ մոտեցում, ըստ որի՝ տեղամասային ընտրական հանձնաժողովները վարչական վարույթ իրականացնող մարմիններ չեն:

Ինչևէ, անցնելով տեղամասային ընտրական հանձնաժողովներում իրականացվող վար-

չարարությանն ու վարչական վարույթին, հարկ է, նախ, ուշադրություն դարձնել Օրենսգրքի 47-րդ հոդվածի 1-ին մասով ամրագրված կարգավորմանը, որով օրենսդիրը, ինչպես արդեն նշվեց, որպես վարչական վարույթ իրականացնող սուբյեկտների, դիտարկել է միայն Կենտրոնական և ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովներին:

Հնարավոր է, օրենսդիրն այս տրամաբանությունը պայմանավորել է ընտրական հանձնաժողովների մշտական հիմունքներով գործել-չգործելու հանգամանքով, այն է՝ Օրենսգրքը մշտական հիմունքներով գործող **պետական մարմիններ** է սահմանել Կենտրոնական և ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովներին, իսկ տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի համար **պետական մարմին** լինելը կամ չլինելը չի սահմանել: Օրենսգրքով տեղամասային ընտրական հանձնաժողովներին պետական մարմնի կարգավիճակ ունենալու կամ չունենալու մասին առանձին չկարգավորելով օրենսդիրը չի անդրադարձել նաև վերջիններիս՝ վարչական մարմին հանդիսանալու հանգամանքին՝ չնայած, որ տեղամասային ընտրական հանձնաժողովները դասական իմաստով վարչարարություն իրականացնող մարմիններ են: Օրենքը վարչական մարմին հանդիսանալու հանգամանքը պայմանավորել է հանրապետության ողջ տարածքում վարչարարություն իրականացնող **պետական մարմնի** կարգավիճակ ունենալու հանգամանքով: Տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների՝ վարչական մարմնի, հետևաբար, նաև պետական մարմնի կարգավիճակ ունենալու հանգամանքը, պայմանավորված է նրանով, որ վերջիններս՝ հանրային գործառույթ են իրականացնում, իրենց լիազորություններն ստանում են պետությունից, այդ լիազորություններն իրականացնում են պետության անունից, տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի գործողությունների համար պատասխանատվություն է կրում պետությունը:

Տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի կարգավիճակը պարզելու համար, նախ, անդրադառնանք պետական մարմնի սահմանմանը: Այս հարցում միատեսակ մոտեցում չկա: Բացակայում է նաև հստակ իրավական հիմքը: Գիտնականների մեծ մասը պետական մարմնի սահմանումը տալիս են՝ հիմք ընդունելով պետության կողմից սահմանած խնդիրներն և գործառույթները: Գիտնականների մի մասը կարծում է, որ «պետական մարմինը պետաիշխանական լիազորություններով օժտված քաղաքացին կամ քաղաքացիների խումբն է, որը պետության կողմից լիազորված է իրականացնելու իր խնդիրներն ու գործառույթները և գործում է պետության կողմից սահմանած կարգով»⁴: Այս սահմանման առավելությունն այն է, որ այն մատնանշում է լիազորությունների իրավական բնույթը, դրանց իրականացման սահմանները, պետական մարմնի գործառույթային նշանակությունը և գործունեության նպատակները: Ս. Ա. Ավակյանը, հստակեցնելով բերված սահմանումը, նշել է. «Պետական մարմինը քաղաքացիների խումբ (կոլեկտիվ) կամ մեկ քաղաքացի է, որին վստահված է պետության խնդիրների և գործառույթների իրականացումը. մարմինը սահմանված կարգով կազմավորված է սահմանադրությամբ կամ օրենքով, օժտված է համապատասխան լիազորություններով, գործում է օրենքով սահմանված կարգով, ընդունում է անհրաժեշտ իրավական ակտեր և իր գործողության համար պատասխանատու է ժողովրդի և պետության առաջ»⁵:

Մեկ այլ մոտեցում է առաջարկել պրոֆեսոր Ս. Պոպովիչը, այն է՝ օգտագործել «պետական մարմին» եզրույթն օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ իմաստներով: Այս դիրքորոշումը սերտորեն կապված է կառուցվածքային մոտեցման հետ, քանի որ «սուբյեկտիվ իմաստով պետական մարմին ասելիս՝ հասկանում ենք պետական ծառայություն իրականացնող ֆիզիկական ան-

⁴ См Козлова, Е.И., Кутафин О.Е., Конституционное право России: Учебник. М., Юрист, 1995, էջ 294:

⁵ См Авакьян С.А., Конституционное право России: Учебный курс. В 2 т., Т. 1, М., Юрист, 2005, էջ 336:

ծանց: Օրյեկտիվ իմաստով պետական մարմին ասելիս՝ հասկանում ենք ծառայության մեջ գտնվող անձանց խումբ (կոլեկտիվ), որը միավորված է մեկ կազմակերպչական ամբողջության մեջ, դիտարկվում է մեկ հավաքական գործունեություն իրականացնելով, որի միջոցով պետությունն իրականացնում է իր գործառույթները»⁶:

Վ. Ն. Խրոպանյուկը պետական մարմինը բնորոշել է այսպես՝ «Պետության մարմինը օրենքին համապատասխան սեփական կառուցվածք, հասարակական կյանքի կոնկրետ ոլորտի կառավարման խիստ որոշակի լիազորություններ ունեցող և մեկ ամբողջություն կազմող, պետական մեխանիզմի մյուս մասերի հետ օրգանապես փոխազդեցության մեջ գտնվող պետության մեխանիզմի հիմնական մասն է»⁷:

Օ. Ա. Կոլոտկինան, Ա. Ս. Մորոզովան և Ի. Դ. Յագոֆարովան նշել են, որ պետական մարմինների դասակարգումը կարող է իրականացվել տարբեր հիմքերով՝ ըստ ծագման եղանակի, ըստ իրավասության շրջանակի, ըստ քանակական կազմի և այլն: **Ըստ ծագման եղանակի**՝ պետական մարմինները բաժանվում են՝ 1) առաջնային մարմինների, որոնք ձևավորվում են ընտրվելու միջոցով, 2) ածանցյալ մարմինների, որոնք ստեղծվում են առաջնային մարմինների կողմից նշանակվելու միջոցով և հենց այդ մարմիններն էլ նրանց վերապահում են իշխանական լիազորություններ: **Ըստ իրավասության շրջանակի**՝ առանձնացվում են՝ 1) ընդհանուր իրավասությամբ օժտված մարմինների, որոնք կոչված են լուծելու հարցերի լայն շրջանակ, 2) հատուկ իրավասությամբ օժտված մարմինների, որոնք մասնագիտանում են կոնկրետ մեկ գործառույթի իրականացման վրա: **Ըստ քանակական կազմի**՝ պետական մարմինները տարբերակվում են՝ 1) միանձնյա, 2) կոլեգիալ⁸:

Անկախ նրանից, որ Օրենսգրքում բառացիորեն անդրադարձ չկա տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի՝ պետական մարմնի կարգավիճակով օժտված լինելու հանգամանքին, այնուամենայնիվ, նույն Օրենսգրքով սահմանված լիազորությունների ծավալը և պետական մարմնի վերը հիշատակված սահմանումներն ու չափանիշները, ինչպես նաև գիտագործնական հարթությամբ ձևավորված ընդհանուր չափանիշները թույլ են տալիս եզրակացնելու, որ վերջինս հանդիսանում է պետական մարմին, որը գործում է ժամանակավոր հիմունքներով և, անկախ այն հանգամանքից, տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի կողմից կազմակերպվող քվեարկությունը տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրության, թե համապետական բնույթի ընտրության քվեարկություն է, համընդգրկուն է:

Այնուամենայնիվ, անգամ այս դեպքում օրենսդիրը պիտի հաշվի առներ այն, որ և՛ նախկին օրենսգրքով, և՛ հատկապես, գործող Օրենսգրքի ընդունումից հետո, Օրենսգրքով սահմանված իրավակարգավորումներով, տեղամասային ընտրական հանձնաժողովները ևս համարվում են վարչարարություն և վարչական վարույթ իրականացնող մարմիններ, որում համոզվելու համար, վերլուծություն կատարենք վարչական վարույթի էության համատեքստում: Այսպես, Օրենքի 19-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Վարչական վարույթը վարչական մարմնի՝ վարչական ակտ ընդունելուն ուղղված գործունեությունն է»⁹: Օրենքի 53-րդ հոդվածի 1-ին մասով տրված է վարչական ակտի սահմանումը, որի համաձայն՝ «Վարչական ակտն արտաքին

⁶ Տե՛ս Попович С., Административное право. Общая часть. М.: Прогресс, 1968. էջ 15:

⁷ Տե՛ս Խրոպանյուկ Վ. Ն., «Պետության և իրավունքի տեսություն» (2-րդ հրատարակություն, լրացումներով, ուղղումներով), «Գոշ հրատարակչություն», Երևան 1997, էջ 168:

⁸ Տե՛ս Колоткина О. А., Морозова А. С., Ягофарова И. Д., Теория государства и права: Учебное пособие. Москва: Инфра-М, 2021. էջ 150-151:

⁹ Տե՛ս «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենք. ընդունվել է 2004 թ. փետրվարի 18-ին. ՀՀՊՏ 2004.03.31/18(317):

ներգործություն ունեցող այն որոշումը, կարգադրությունը, հրամանը կամ այլ անհատական իրավական ակտն է, որը վարչական մարմինն ընդունել է հանրային իրավունքի բնագավառում կոնկրետ գործի կարգավորման նպատակով, և ուղղված է անձանց համար իրավունքներ և պարտականություններ սահմանելուն, փոփոխելուն, վերացնելուն կամ ճանաչելուն»։ Այսինքն, ըստ Օրենքի 53-րդ հոդվածի՝ վարչական ակտին բնորոշ են հետևյալ հատկանիշները՝

- վարչական ակտն անհատական իրավական ակտ է. այն ունի հստակորեն որոշված հասցեատեր, վարչական ակտն ընդունվում է վարչական մարմինների՝ ՀՀ գործադիր իշխանության հանրապետական, տարածքային կառավարման, տեղական ինքնակառավարման մարմինների, ինչպես նաև վարչարարություն իրականացնող այլ պետական մարմինների կողմից, վարչական ակտն ունի արտաքին ներգործություն. նրա հասցեատերն այնպիսի ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ է, որը կազմակերպական, աշխատանքային, ներքին ենթակայական կամ որևէ այլ ուղղակի կապի մեջ չի գտնվում այն ընդունած մարմնի հետ,

- վարչական ակտն ընդունվում է հանրային իրավունքի բնագավառում. այն հանրային իշխանությամբ օժտված մարմնի՝ համապատասխան ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձին ուղղված միակողմանի կարգադրություն է, որը հիմնված է ի սկզբանե հանրային իշխանությամբ օժտված մարմնի կողմից իրագործվելու նպատակով ընդունված իրավական նորմերի վրա,

- վարչական ակտն ընդունվում է կոնկրետ գործի կարգավորման նպատակով. այն ուղղված է հանրային իշխանությամբ օժտված մարմնի կողմից հանրային իրավունքի ոլորտում կոնկրետ անձին առնչվող կոնկրետ հարցի կարգավորմանը,

- վարչական ակտն ուղղակի իրավական հետևանքներ է առաջացնում իր հետ կազմակերպական, աշխատանքային, ներքին ենթակայական կամ որևէ այլ ուղղակի կապի մեջ չգտնվող համապատասխան ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի համար. դրանով վարչական մարմինը սահմանում, փոփոխում, վերացնում կամ ճանաչում է իրավունքներ և պարտականություններ համապատասխան ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի համար¹⁰:

Եթե հիմք ընդունենք Օրենքի 19-րդ հոդվածով տրված վարչական վարույթի, ինչպես նաև Օրենքի 53-րդ հոդվածով տրված վարչական ակտի սահմանումները, ապա կարող ենք արձանագրել, որ տեղամասային ընտրական հանձնաժողովները ևս իրականացնում են վարչական վարույթ, հետևյալ հիմնավորմամբ՝

ա) Օրենսգրքի 38-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ տեղամասային ընտրական հանձնաժողովներն ընդունում են արտաքին ներգործության անհատական իրավական ակտեր,

բ) Օրենքի 53-րդ հոդվածի վերը նշված չափանիշների վերլուծությունը թույլ է տալիս արձանագրելու, որ տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների ընդունած մի շարք անհատական իրավական ակտեր համարվում են վարչական ակտեր:

Տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների կողմից ընդունվող՝ վերը նշված անհատական իրավական ակտերի շարքում պետք է առանձնացնել հետևյալները՝

- դիտորդը, վստահված անձը, զանգվածային լրատվության միջոցի ներկայացուցիչը ընտրական հանձնաժողովի անդամների ընդհանուր թվի ճայների առնվազն 2/3-ով ընդունված որոշմամբ կարող են հեռացվել հանձնաժողովի նիստից, իսկ քվեարկության օրը՝ տեղամասային կենտրոնից,

- եթե քվեարկության սենյակում գտնվող դիտորդների, զանգվածային լրատվության մի-

¹⁰ Տե՛ս Ռոբերտ Հովհաննիսյանի ընդդեմ Երևանի քաղաքապետարանի թիվ ՎԴ/4651/05/12 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 30.04.2015 թվականի որոշումը (<https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=97968>):

ջոցների ներկայացուցիչների թիվն այնքան է, որ ակնհայտորեն խաթարում է քվեարկության բնականոն ընթացքը, ապա տեղամասային ընտրական հանձնաժողովն իրավասու է հանձնաժողովի անդամների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն 2/3-ով ընդունված որոշմամբ սահմանելու քվեարկության սենյակում միաժամանակյա գտնվելու իրավունք ունեցող դիտորդների և զանգվածային լրատվության միջոցների ներկայացուցիչների առավելագույն թիվը,

- հանձնաժողովի բնականոն աշխատանքը կամ նիստի բնականոն ընթացքը խոչընդոտելու կամ տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի կանոնակարգը խախտելու, ինչպես նաև Հանձնաժողովի նկատմամբ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելու դեպքերում՝ վստահված անձի, զանգվածային լրատվության միջոցների ներկայացուցչի, դիտորդի նկատմամբ կիրառվում է նախազգուշացում¹¹ և այլն:

Վերոգրյալը թույլ է տալիս պնդելու, որ սույն հոդվածում ներկայացված հարցադրմանն առ այն, որ «արդյո՞ք տեղամասային ընտրական հանձնաժողովներում իրականացվում է դասական իմաստով վարչարարություն և վարչական վարույթ», կարելի է տալ դրական պատասխան:

Անդրադառնալով հոդվածում ներկայացված այն հարցադրմանը, որ «տեղամասային ընտրական հանձնաժողովներում իրականացվող վարչական վարույթն իրականացվում է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքով սահմանված ընդհանուր կանոններով, թե՛ էական առանձնահատկություններով», ուսումնասիրենք տեղամասային ընտրական հանձնաժողովներում իրականացվող վարչական վարույթը:

Տեղամասային ընտրական հանձնաժողովներն իրենց գործառույթներն իրականացնում են նիստերի միջոցով, որոնք հիմնականում հերթական նիստեր են ու, եթե համարակալենք, կստացվի 4 հերթական նիստ: Տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի բոլոր գործառույթներն իրականացվում են խիստ սեղմ ժամկետներում, քանի որ ձևավորվում են քվեարկության օրվանից ոչ շուտ, քան 30 և ոչ ուշ քան 25 օր առաջ (արտահերթ ընտրությունների դեպքում այս ժամկետներն էլ ավելի սեղմ են), և տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի լիազորությունները դադարում են ընտրության արդյունքները ամփոփվելուց 7 օր հետո (բացառությամբ Ազգային ժողովի ընտրության երկրորդ փուլ անցկացվելու դեպքի): Վերը թվարկված բոլոր անհատական իրավական ակտերը, ի տարբերություն Կենտրոնական և ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովների կողմից իրականացվող վարչական վարույթների արդյունքում ընդունված անհատական իրավական ակտերի, կայացվում են հետևյալ առանձնահատկություններով, որոնք տարբերվում են նաև Օրենսգրքով սահմանված կարգավորումներից՝

- սուբյեկտային կազմը: Օրենսգիրքը Ընտրական հանձնաժողովի կողմից կայացվող ակտի հասցեատեր է համարում միայն համապատասխան կարգավիճակով օժտված կոնկրետ անձին՝ վստահված անձին, դիտորդին կամ այցելուին, զանգվածային լրատվության միջոցի ներկայացուցչին, ընտրություններին մասնակցող կուսակցության լիազոր ներկայացուցչին և այլն: Ընտրական գործընթացում որևէ կարգավիճակ չունեցող սուբյեկտի վերաբերյալ տեղամասային ընտրական հանձնաժողովը ակտ չի կարող կայացնել,

- նշված անհատական իրավական ակտերն ընդունելու համար առանձին նիստ չի գումարվում, այլ հանձնաժողովի նիստի, իսկ քվեարկության օրը՝ հենց քվեարկության ընթացքում է կազմակերպվում քվեարկությունը,

- տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի կողմից ընդունված իրավական ակտերը

¹¹ Տե՛ս Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի 2025 թվականի մարտի 28-ի «Տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի կանոնակարգն ընդունելու մասին» N 36-Ն որոշման գլուխ 4, կետ 34:

համառոտ չեն արձանագրվում, այլ որոշումն ամբողջությամբ ընդունվում է տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի գրանցամատյանում գրառելու միջոցով,

- տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի անդամներն իրենց կողմ կամ դեմ քվեարկությունն արձանագրում են գրանցամատյանում՝ իրենց անունների դիմաց «կողմ եմ» կամ «դեմ եմ» բառերը գրելով,

- վարչական վարույթի մասնակիցները չեն ծանուցվում հարցի քննարկման օրվա և ժամի մասին հանձնաժողովի համացանցային կայքում տեղեկություն տեղադրելու միջոցով կամ հանձնաժողովում բոլորի համար տեսանելի տեղում ծանուցում փակցնելու միջոցով, այլ ծանուցվում են տեղում, երբ հանձնաժողովը հայտարարում է վերը նշված իրավական ակտերը կամ ակտերից որևէ մեկն ընդունելու մտադրության մասով քվեարկություն կազմակերպելու մասին,

- վարչական վարույթի մասնակցին կամ մասնակիցներին ընդունված վարչական ակտը չի առաքվում և առձեռն չի հանձնվում, այլ վերջիններս կարող են լուսանկարել, տեսանկարահանել տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի գրանցամատյանի համապատասխան էջը,

- լուծման չեն անցկացվում՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ, հատկապես, քվեարկության ընթացքում վարչական ակտի ընդունման անհրաժեշտությունը հրատապությունն է և իրավիճակին օպերատիվ լուծում տալու խնդիր կա,

- ակտն ուժի մեջ է մտնում տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի որոշումը կայացնելու պահից, թեև Օրենսգրքում այս մասին նշվում է անուղղակիորեն: Այսպես, Օրենսգրքը, տեղամասային ընտրական հանձնաժողովին անհատական իրավական ակտ ընդունելու լիազորությամբ օժտելու հետ միաժամանակ, այդ ակտերն ուժի մեջ մտնելու հստակ ժամկետներ չի սահմանել, սակայն այդ ակտերով սահմանված իրավական հետևանքների վրա հասնելու անհապաղ բնույթի մասին մատնանշումներ է պարունակում: Նախ, Օրենսգրքը սահմանում է, որ նշված որոշումների կատարումն ապահովում է հանձնաժողովի նախագահը: Անհապաղ գործելու հրամայականն էլ պայմանավորված է Օրենսգրքի 61-րդ հոդվածի 3-րդ մասի կանոնակարգմամբ, որի համաձայն՝ «Տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի նախագահը պարտավոր է քվեարկության ընթացքում ապահովել սույն օրենսգրքով նախատեսված պահանջների կատարումը և անհրաժեշտ կարգ ու կանոն հաստատել տեղամասային կենտրոնում»: Նշված վարչական ակտերը միջամտող վարչական ակտեր են, և ընդունվում են հանձնաժողովի նիստերին և քվեարկության ընթացքում անհրաժեշտ կարգ ու կանոն հաստատելու համար:

Սույն հոդվածում ներկայացված դատողություններից բխում է, որ տեղամասային ընտրական հանձնաժողովներում իրականացվող վարչական վարույթը կարգավորվում է ոչ թե «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքով սահմանված ընդհանուր կանոններով, այլ ունի իր առանձնահատկությունները: Տեղամասային ընտրական հանձնաժողովներում վարչական վարույթի համար նախատեսված այս առանձնահատկությունները պայմանավորված են ընտրական գործընթացի բնույթով, որի կազմակերպման և անցկացման առանցքը քվեարկության գործընթացն է: Վերջինս իրականացվում է ընտրական հանձնաժողովների եռաստիճան համակարգի ներքո՝ տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների կողմից:

Եզրակացություն

Վերոնշյալ իրավակարգավորումների վերլուծության արդյունքում կարելի է եզրակացնել, որ տեղամասային ընտրական հանձնաժողովները հանդիսանում են լիիրավ վարչարարու-

թյուն և վարչական վարույթ իրականացնող մարմիններ, իսկ վերջիններիս կողմից իրականացվող վարչական վարույթը կրում է էական առանձնահատկություններ:

Ավելին՝

- տեղամասային ընտրական հանձնաժողովներին բնութագրական առանձնահատկությունները կարելի է դիտարկել Կենտրոնական և ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովների համար սահմանված առանձնահատկություններից էականորեն տարբերվող,

- տեղամասային ընտրական հանձնաժողովները՝ որոշ գործառույթներ իրականացնելու համատեքստում համարվում են վարչական մարմիններ,

- գիտագործնական հարթությամբ առաջադրված եզրահանգումները կյանքի կոչելու համար Օրենսգրքում հարկ է կատարվեն փոփոխություններ և լրացումներ տեղամասային ընտրական հանձնաժողովներին վերաբերող վարչարարության մասով օրենսդրական բացերն ու իրավական անորոշությունները վերացնելու առումով: Մասնավորապես, Օրենսգրքի 47-րդ հոդվածը հարկ է վերնագրել ոչ թե «Կենտրոնական և ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովում վարչական վարույթի առանձնահատկությունները», այլ «Ընտրական հանձնաժողովներում իրականացվող վարչական վարույթի առանձնահատկությունները»: Նույն հոդվածի 1-ին մասում սահմանված հետևյալ դրույթը՝ համաձայն որի. «Կենտրոնական և ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովում վարչական վարույթն իրականացվում է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքին համապատասխան, սույն օրենսգրքով սահմանված առանձնահատկություններով և ժամկետներում», նպատակահարմար է փոփոխության ենթարկել հետևյալ կերպ՝ «Ընտրական հանձնաժողովներում վարչական վարույթն իրականացվում է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքին համապատասխան, սույն օրենսգրքով սահմանված առանձնահատկություններով և ժամկետներում»: Կարծում ենք, որ հենց այս փոփոխությունը կհանդիսանա ելակետային և կհստակեցնի տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների կարգավիճակը՝ որպես վարչարարություն և վարչական վարույթ իրականացնող մարմին՝ իրեն բնորոշ առանձնահատկություններով հանդերձ և չի հանգեցնի սխալ եզրահանգումների:

Ամփոփագիր: Հոդվածում ուսումնասիրվել են տեղամասային ընտրական հանձնաժողովներում իրականացվող վարչարարության և վարչական վարույթի արդի հիմնահարցերը: Տրվել են հիմնավորումներ այն մասին, որ տեղամասային ընտրական հանձնաժողովները նույնպես հանդիսանում են վարչարարություն և վարչական վարույթ իրականացնող մարմիններ, իսկ դրանց կողմից իրականացվող վարչական վարույթն առանձնանում է ընտրական գործընթացին և հանձնաժողովների գործառույթներին բնորոշ առանձնահատկություններով:

Հոդվածի շրջանակում ուսումնասիրվել է տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների դերն ընտրական հանձնաժողովների եռաստիճան համակարգում, հստակեցվել է վերջինիս կարգավիճակը՝ որպես պետական և վարչական մարմնի՝ հիմք ընդունելով տարբեր գիտնականների ուսումնասիրություններն ու դիրքորոշումները, վեր են հանվել ընտրական օրենսդրության թերություններն այդ համատեքստում, առաջարկվել են լուծումներ: Հոդվածում անդրադարձ է կատարվել ընտրական հանձնաժողովների գործունեության սկզբունքներին, տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների լիազորություններին, տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների անդամների նշանակման կարգին, հանձնաժողովների անդամներին ներկայացվող չափանիշներին ու օրենսդրությամբ առկա թերություններին՝ առաջարկվելով լուծման կառուցակարգեր:

Վերը նշված առանձնահատկությունների առավելություններն ու թերություններն ուսումնասիրելու համար, համալիր հետազոտվել է տեղամասային ընտրական հանձնաժողովներում իրականացվող վարչական վարույթի և վարչարարության փոխհարաբերակցությունը: Կատարված հետազոտության արդյունքների վերլուծությամբ ար-

տացովել են դիրքորոշումներ, ներկայացվել են նշված հիմնահարցին վերաբերող ընտրական օրենսդրության հնարավոր փոփոխություններին առնչվող առաջարկությունները՝ առկա հիմնահարցերի լուծման և ողջամիտ հստակեցման նպատակով:

Annotation. The article examines the current issues of administration and administrative proceedings carried out in precinct electoral commissions. Substantiations are provided to show that precinct electoral commissions also serve as bodies conducting administration and administrative proceedings, and that these proceedings carried out in precinct electoral commissions are carried out with the peculiarities characteristic of the functions of precinct electoral commissions.

Within the framework of the article, the role of precinct electoral commissions in a three-tier system of electoral commissions is studied. The status of the latter as both a state and an administrative body is clarified based on the research and views of various scholars. Shortcomings in the electoral legislation in this context are identified, and corresponding solutions are proposed. The article addresses the principles of activities of the electoral commissions, the powers of the precinct electoral commissions, the procedure for appointing their members, the criteria presented to commission members, and the shortcomings in the legislation, while also proposing mechanisms for their solution.

In order to study the advantages and disadvantages of the above-mentioned peculiarities, comprehensive research is conducted on the relationship between administrative proceedings and administration carried out in precinct electoral commissions. The analysis of the results of the conducted research reflected positions and presented proposals for possible amendments to the electoral legislation related to the mentioned issue, with the aim of resolving existing issues and providing reasonable clarification.

Аннотация. В статье исследуются актуальные проблемы администрирования и административного производства, осуществляемого в участковых избирательных комиссиях. Обосновано, что участковые избирательные комиссии также являются органами, осуществляющими администрирование и административное производство, и что административное производство в участковых избирательных комиссиях осуществляется с особенностями, характерными для функций участковых избирательных комиссий.

В статье рассматривается роль участковых избирательных комиссий в трехуровневой системе избирательных комиссий, на основе исследований и позиций различных ученых уточняется статус последних как государственно-управленческого органа, отмечаются недостатки избирательного законодательства в этом контексте и предлагаются пути их решения. В статье рассматриваются принципы деятельности избирательных комиссий, полномочия участковых избирательных комиссий, порядок назначения членов участковых избирательных комиссий, предъявляемые членам комиссий критерии, а также недостатки в законодательстве, предлагаются механизмы их решения.

С целью изучения преимуществ и недостатков вышеуказанных особенностей было проведено комплексное исследование соотношения административного производства и администрирования, осуществляемого в участковых избирательных комиссиях. Анализ результатов проведенного исследования отразил позиции и представил предложения по возможным изменениям избирательного законодательства по указанной теме с целью разрешения существующих проблем и представления обоснованных разъяснений.

Բանալի բառեր - ընտրական, վարչարարություն, վարչական ակտ, վարույթ, հանձնաժողով, օրենք, օրենսգիրք, վարույթի առանձնահատկություն:

Keywords: electoral, administration, administrative act, proceedings, commission, law, code, peculiarity of proceedings.

Ключевые слова: избирательный, администрирование, административный акт, производство, комиссия, закон, кодекс, особенность производства.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Ընտրական հարցերում բարենպաստ գործունեության կանոնագիրք: Ցուցումներ և բացատրական զեկույց (ընդունված՝ ԵԽ «Ժողովրդավարություն՝ իրավունքի միջոցով» եվրոպական հանձնաժողովի (Վենետիկի հանձնաժողովի) կողմից 52-րդ լիագումար նստաշրջանի ընթացքում, 2002 թ. հուլիսի 5-6 և հոկտեմբերի 18-19), Ստրասբուրգ 30.10.02 թ., կարծիք N190/2002:
2. «Հայաստանի Հանրապետության ընտրական օրենսգիրք» սահմանադրական օրենք. ընդունվել է 2016 թ. մայիսի 25-ին. ՀՀՊՏ 2016.05.30/42(1222), հոդ. 456:
3. Սահմանադրական դատարանի 2002 թվականի հոկտեմբերի 1-ի ՍԴՈ-389 որոշումը (https://concourt.am/decision/decisions/63a9407b3bd63_sdv-389.htm):
4. Козлова, Е.И., Кутафин О.Е., Конституционное право России: Учебник. М., Юрист, 1995, 479 էջ:
5. Авакьян С.А., Конституционное право России: Учебный курс. В 2 т., Т. 1, М., Юрист, 2005, 719 էջ:
6. Попович С., Административное право. Общая часть. М.: Прогресс, 1968, 540 էջ:
7. Խրոպանյուկ Վ. Ն., «Պետության և իրավունքի տեսություն» (2-րդ հրատարակություն, լրացումներով, ուղղումներով), «Գոշ հրատարակչություն», Երևան 1997, 433 էջ:
8. Колоткина О. А., Морозова А. С., Ягофарова И. Д., Теория государства и права: Учебное пособие. Москва: Инфра-М., 2021. 405 էջ:
9. «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենք. ընդունվել է 2004 թ. փետրվարի 18-ին. ՀՀՊՏ 2004.03.31/18(317), հոդ. 413:
10. Ռոբերտ Հովհաննիսյանն ընդդեմ Երևանի քաղաքապետարանի թիվ ՎԴ/4651/05/12 վարչական գործով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 30.04.2015 թվականի որոշում (<https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=97968>):
11. Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի 2025 թվականի մարտի 28-ի «Տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի կանոնակարգն ընդունելու մասին» N 36-Ն որոշում:

Վարազյան Լ. - Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի հայցորդ, Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի իրավաբանական վարչության իրավաբան, էլիասցե՝ lil-eph@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրություն 15.04.2025 թ., տրվել է գրախոսության 15.04.2025 թ., երաշխավորվել է Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի պետության և իրավունք տեսության ու պատմության ամբիոնի վարիչ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Գ. Դանիելյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 10.07.2025 թ.:

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CIVIL LAW/ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

<https://doi.org/10.59546/18290744-2025.4-6-34>

ՍԻՐՈ ԱՄԻՐԽԱՆՅԱՆ

ՀՀ գլխավոր հարկադիր կատարող,
Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի
քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

SIRO AMIRKHANYAN

Chief Compulsory Enforcement Officer of the RA,
PhD Student at YSU Chair of Civil Law

СИРО АМИРХАНИЯН

Главный принудительный исполнитель РА,
Аспирант кафедры гражданского права ЕГУ

**ՀՀ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԲԱՆԿԸ, ՀԻՄՆԱՐԿՆԵՐԸ ԵՎ ՈՐՈՇ ՈՉ
ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՈՐՊԵՍ ՀԱՆՐԱՅԻՆ
ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՆՁ**

**CENTRAL BANK OF THE RA, INSTITUTIONS AND SOME NON-
COMMERCIAL ORGANIZATIONS AS LEGAL ENTITIES OF PUBLIC LAW**

**ЦЕНТРАЛЬНЫЙ БАНК РА, УЧРЕЖДЕНИЯ И НЕКОТОРЫЕ
НЕКОММЕРЧЕСКИЕ ОРГАНИЗАЦИИ КАК ЮРИДИЧЕСКИЕ ЛИЦА
ПУБЛИЧНОГО ПРАВА**

Ներածություն

Ռոմանոզերմանական իրավունքի համակարգի երկրները, որոնք ճանաչում են իրավունքի բաժանումը՝ մասնավորի և հանրայինի, սովորաբար տարբերակում են մասնավոր և հանրային իրավունքի իրավաբանական անձերը: ՀՀ օրենսդրության մեջ ամրագրված լինելով հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց կատեգորիան՝ այդպիսի կարգավիճակ է վերապահված միայն համայնքներին և միջհամայնքային միավորումներին: Բնական է, որ հանրային իրավունքի իրավաբանական անձի կատեգորիան չի կարող սահմանափակվել միայն վերոթվարկյալ անձանցով: ՀՀ օրենսդրության մեջ հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց կատեգորիայի դե յուրե ամրագրումը պետք է հանգեցնի նաև նրանց տեսակների առավել ամբողջական սահմանմանը: Սույն հոդվածով իրականացվող հետազոտության նպատակն է հիմնավորել, որ հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց տեսակ պետք

է հանդիսանան ՀՀ կենտրոնական բանկը, բյուջետային հիմնարկները և որոշ ոչ առևտրային կազմակերպություններ:

Հիմնական հետազոտություն

Կենտրոնական բանկի իրավական կարգավիճակը գրականության մեջ վիճելի հարցերից մեկն է: Որոշ հետազոտողներ այն բնորոշում են որպես ունիտար ձեռնարկություն¹, մյուսները որպես հիմնարկ², երրորդները որպես գործադիր իշխանության մարմին³, չորրորդները որպես պետական մարմին, որն ընդգրկված չէ գործադիր իշխանության համակարգի մեջ⁴, հինգերորդները որպես պետական կորպորացիա⁵:

Սակայն պետք է նշել, որ մեծ թիվ են կազմում այն հեղինակները, որոնք նշում են, որ վերը նշված կարգավիճակներից ոչ մեկը (առկա կարգավորումների շրջանակներում) չի արտահայտում Կենտրոնական բանկի կարգավիճակը: Նրանց կարծիքով՝ Կենտրոնական բանկը նախևառաջ հանդես է գալիս որպես հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ⁶ (իսկ թե ինչպիսի կազմակերպատիրավական ձևով, դա կախված է արդեն հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց տարանջատելիս նրանց կազմակերպատիրավական ձևերի ամրագրումից):

Կենտրոնական բանկը հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ դիտելը բնորոշ է եվրոպական երկրներին: Օրինակ՝ Գերմանիայի դաշնային բանկը (Deutsche Bundesbank) ԳԴՀ կենտրոնական բանկն է և հանդիսանում է հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ, որի կարգավիճակը սահմանված է սահմանադրական մակարդակով: Համաձայն ԳԴՀ Սահմանադրության 88-րդ հոդվածի, Գերմանիայի դաշնային բանկը անկախ է դաշնային կառավարությունից⁷: Այն ունի հանրային իրավունքի իրավաբանական անձի կարգավիճակ համաձայն Գերմանիայի դաշնային բանկի մասի օրենքի⁸:

Կենտրոնական բանկին համանման կարգավիճակ է տրված նաև Իտալիայում, Ֆրանսիայում⁹, Չեխիայում, Սլովենիայում, Մոլդովայում, Վրաստանում և այլն¹⁰:

¹ Տե՛ս *Ефимова Л.*, Особенности правового положения Центрального банка РФ, Правовое регулирование банковской деятельности. Изд-во ЮрИнфоР, Москва, 1997 г., էջ 20–74:

² Տե՛ս *Гейвандов А.*, Центральный банк РФ: юридический статус, организация, функция, полномочия. Изд-во Моск. независимого ин-та междунар. Права, Москва, 1997 г., էջ 17–26:

³ Տե՛ս *Павлодский Е.*, Центральный банк: особенности правового статуса // Право и экономика. Юрид. Дом «Юстицинформ» Москва, 2001 г., № 6, էջ 25–29:

⁴ Տե՛ս *Тосунян Г., Викулин А.*, К вопросу о статусе Банка России. Деньги и кредит. 1998 г., № 9, էջ 9–16:

⁵ Տե՛ս *Минин В.*, К вопросу о правовом статусе Центрального банка РФ // Деньги и кредит. Москва, 1999 г., № 11, էջ 33–37, *Игнатьева С.*, К вопросу о правовом статусе Банка России // Хозяйство и право. Москва, 2004 г., № 11, էջ 72–80:

⁶ Տե՛ս *Пастухов Н.*, Центральный банк Российской Федерации как юридическое лицо, Изд-во Юристъ, Москва, 2015 г., № 5 էջ 38–43, *Кравченко Д.*, Юридические лица публичного права как новый субъект правоотношений в области банковской деятельности // Банковское право. Изд-во Юристъ, Москва, 2012 г., N 2, էջ 35 – 43, *Сергеев В.*, О юридических лицах публичного права // Банковское право. Изд-во Юристъ, Москва, 2013 г., N 2, էջ 3–15:

⁷ Տե՛ս Գերմանիայի դաշնային հանրապետության սահմանադրությունն ռուսերեն լեզվով, էլեկտրոնային ռեսուրս <https://www.krugosvet.ru/enc/gosudarstvo-i-politika/germaniya-konstitutsiya> (վերջին մուտք 25.01.2025):

⁸ Տե՛ս «Գերմանիայի դաշնային բանկի մասին» օրենքի § 2 անգլերեն լեզվով, էլեկտրոնային ռեսուրս <https://www.bundesbank.de/resource/blob/618304/6d6986cbc43dff1cf78d56b2c29502b/mL/bundesbank-act-data.pdf> (վերջին մուտք 25.03.2025):

⁹ Տե՛ս *Олейник О.*, Основы банковского права. Изд-во Юристъ, Москва, 1997 г., էջ 131:

¹⁰ Տե՛ս Act No. 6/1993 Coll. of 17 December 1992, on the Czech National Bank, էլեկտրոնային ռեսուրս https://www.cnb.cz/export/sites/cnb/cs/legislative/galleries/postaveni_cnb/act_on_cnb.pdf, Act Bank of Slovenia, էլեկտրոնային ռեսուրս <https://bsi.si/en/about-us>, Law on The National Bank of Moldova էլեկտրոնային ռեսուրս <http://www.bnm.md/en/content/law-national-bank-moldova-no548-xiii-july-21-1995>, Organic law of Georgia on The National Bank of Georgia էլեկտրոնային ռեսուրս https://www.nbg.gov.ge/uploads/legalacts/fts/eng/organuli_kanoni.pdf (վերջին մուտք 25.03.2025):

Ռուսական գրականության մեջ Կենտրոնական բանկի կարգավիճակի պարզաբանման առումով նշվում է, որ Ռուսաստանի բանկը ունի իրավունքի այնպիսի սուբյեկտի բոլոր հատկանիշները, ինչպիսին է իրավաբանական անձը, ընդ որում՝ այն մասնակցում է ինչպես քաղաքացիական իրավահարաբերություններում (իրացնելով քաղաքացիական իրավասուբյեկտություն), այնպես էլ հանրային հարաբերություններում (իրացնելով հանրային իրավական իրավասուբյեկտություն): Ռուսաստանի բանկին իրավաբանական անձի կարգավիճակ տալը նրան չի տալիս այնպիսի որակներ, որն հատուկ է իրավաբանական անձի մասնավոր իրավական ընկալմանը: Ռուսաստանի բանկի կարգավիճակը և գործառույթները պահանջում են, որ նրան տրվի հանրային իրավունքի իրավաբանական անձի հատուկ կարգավիճակ, որը կարտահայտի այս սուբյեկտի բնորոշ առանձնահատկությունները հենց հանրային իրավահարաբերություններում¹¹:

Ինչ վերաբերում է այն հարցին, թե արդյոք ՀՀ կենտրոնական բանկը պետական մարմին է, ապա, մեր կարծիքով, ՀՀ կենտրոնական բանկի իրավական կարգավիճակի բնորոշումը պետք է փնտրել ՀՀ Սահմանադրության շրջանակում: ՀՀ Սահմանադրության 200-րդ հոդվածը սահմանում է՝ Հայաստանի Հանրապետության ազգային բանկը Կենտրոնական բանկն է: Կենտրոնական բանկը Սահմանադրությամբ և օրենքով իրեն վերապահված գործառույթներն իրականացնելիս անկախ է:

Հատկանշական է, որ ՀՀ Սահմանադրության 200-րդ հոդվածին նախորդող հոդվածներում ՀՀ Սահմանադրությունը, սահմանելով կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի, հեռուստատեսության և ռադիոյի հանձնաժողովի, հաշվեքննիչ պալատի կարգավիճակը, ուղղակիորեն նրանց բնորոշել է որպես անկախ պետական մարմիններ, սակայն Կենտրոնական բանկի պարագայում ձեռնպահ է մնացել նման շեշտադրումից: Հետևաբար մեր գնահատմամբ, ՀՀ Կենտրոնական բանկի կարգավիճակը չի կարելի հանգեցնել պետական մարմին լինելուն. այն իրենից ներկայացնում է պետության հիմնադրած առանձին հանրային իրավաբանական անձ:

ՀՀ կենտրոնական բանկի մասին ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկը պետական գործառույթներով օժտված իրավաբանական անձ է, որի միակ հիմնադիրը Հայաստանի Հանրապետությունն է: Կենտրոնական բանկն իր խնդիրներն իրականացնելիս անկախ է Հայաստանի Հանրապետության պետական մարմիններից, այն գործում է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան:

ՀՀ կենտրոնական բանկի ստեղծումը չի կարելի համարել մասնավոր-իրավական բնույթ ունեցող ակտ¹²: Նրա ստեղծման կապակցությամբ քաղաքացիական օրենսդրության դրույթները չեն կիրառվում, հետևաբար, այն չի կարելի նույնացնել մասնավոր իրավունքի իրավաբանական անձանց հետ:

Կենտրոնական բանկի հիմնական նպատակներն են Հայաստանի Հանրապետությունում գների կայունության և ֆինանսական կայունության ապահովումը: Իր հիմնական նպատակն իրագործելու նպատակով Կենտրոնական բանկը մշակում, հաստատում և իրականացնում է դրամավարկային քաղաքականության ծրագրերը, միևնույն ժամանակ Կենտրոնական բանկն իր իրավասության սահմաններում ընդունում է նորմատիվ, ներքին և անհատական բնույթի

¹¹ См. Терентьева Н., Правовая природа центрального банка Российской Федерации как юридического лица и субъекта права, № 8, 2016 г., էջ 53:

¹² Այն հիմնադրվել է ՀՀ Սահմանադրության հիման վրա «Կենտրոնական բանկի մասին» ՀՀ օրենքով:

իրավական ակտեր¹³, այսինքն նա հանդես է գալիս պետաիշխանական լիազորություններով օժտված և հանրային գործառույթներ իրականացնող անձ:

Բացի վերոնշյալից՝ ՀՀ կենտրոնական բանկն իր խնդիրներն իրագործելու նպատակով կարող է իր անունից՝

- կնքել պայմանագրեր, ձեռք բերել իրավունքներ, ստանձնել պարտավորություններ, այդ թվում՝ վերցնել վարկեր.

- հանդես գալ որպես հայցվոր և պատասխանող.

- օրենքով նախատեսված դեպքերում ձեռք բերել, տիրապետել, օգտագործել և օտարել գույք, գույքային և անձնական ոչ գույքային իրավունքներ:

Հետևաբար այն հանդես է գալիս որպես քաղաքացիական իրավահարաբերությունների լիիրավ անդամ:

Այսպիսով, ՀՀ կենտրոնական բանկը ոչ միայն դասական իմաստով հանրային իշխանության օժտված մարմին է, այլև իրավաբանական անձի կարգավիճակով օժտված և որոշակի ֆինանսավարկային գործունեություն իրականացնող կազմակերպություն: ՀՀ կենտրոնական բանկն իրականացնում է հանրային իրավական գործառույթներ և ունի վարչաիշխանական լիազորություններ (իրականացնում է պետության դրամավարային քաղաքականությունը), ունի հանրային իրավասություններ, ինչպես նաև մասնակցում է քաղաքացիական իրավական հարաբերություններում (ընդ որում՝ մասնակցում է իր անունից և անգամ կրում է ինքնուրույն գույքային պատասխանատվություն, այսինքն ունի նաև քաղաքացիական իրավասություններ) որպես իրավաբանական անձ (ընդ որում իրավաբանական անձ, որը չի բխում իրավաբանական անձի մասնավոր իրավական ընկալումից), որպիսի հանգամանքը մեզ թույլ է տալիս միանշանակ պնդել, որ այն հանդես է գալիս որպես հանրային իրավունքի իրավաբանական անձի կլասիկ դրսևորում:

Հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց ներպետական համակարգը կառուցելիս, անկասկած, որպես հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց հատուկ տեսակ պետք է առանձնացնել հանրային հիմնարկները:

Ս. Ն. Բրատսուրը որպես հիմնարկների բնութագրիչ հատկանիշներ առանձնացնում էր հետևյալը՝ 1) հիմնարկը հիմնադրվում է մեկ կամ մի քանի հիմնադիրների կամքով և գործում է անձանց անորոշ շրջանակի (շահառուների) շահերից ելնելով, 2) հիմնարկի գործունեության հիմքը ոչ միայն հիմնադրի կամ հիմնարկի ղեկավար անձնակազմի կամքն է, այլ նաև պետական կամքը, 3) հիմնարկի հիմք է կազմում գույքը, որ փոխանցվում է հիմնադիրների կողմից և ծառայում է հիմնարկի հիմնադրման նպատակներին, 4) հիմնարկների և նրա շահառուների միջև կորպորատիվ հարաբերություններ չեն ծագում, 5) հիմնարկը չի կարող լուծարվել հիմնարկի ղեկավար անձնակազմի կողմից, այլ միայն օրենքի ուժով¹⁴:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 62-րդ հոդվածը սահմանում է՝ որ հիմնարկ է համարվում կառավարչական, սոցիալ-մշակութային, կրթական կամ ոչ առևտրային բնույթի այլ գործունեություն իրականացնելու համար իրավաբանական անձի ստեղծած կազմակերպությունը: Հիմնարկն իրավաբանական անձ չէ և գործում է իրավաբանական անձի հաստատած կանոնադրության հիման վրա:

ՀՀ օրենսդրության վերլուծությունը թույլ է տալիս առանձնացնել հիմնարկների մի քանի տեսակներ՝ ընկերության հիմնարկներ¹⁵, բյուջետային հիմնարկներ, որոնք են բյուջեից ֆի-

¹³ Տե՛ս «Կենտրոնական բանկի մասին» ՀՀ օրենքը հոդվածներ 2, 4, 5:

¹⁴ Տե՛ս *Братусь С.*, Юридические лица в советском гражданском праве. Москва, 1947 г., էջ 46–47, 57, 61, 66:

¹⁵ Տե՛ս, օրինակ «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքը (25.09.2001) հոդված 6, «Սահմանափակ

նանսավորվող պետական և համայնքային հիմնարկները¹⁶ և համայնքային կառավարչական հիմնարկները¹⁷: Ակնհայտ է, որ հիմնարկները կարելի է բաժանել 2 մասի՝ մասնավոր հիմնարկների և հանրային հիմնարկների, պայմանավորված նրանով, որ վերջիններս իրականացնում են հանրային գործառույթներ (սույն աշխատանքի նպատակներից ելնելով առավել մանրամասն կքննարկենք միայն հանրային հիմնարկների իրավական կարգավիճակը):

Հարկ է նշել, որ Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգում հիմնարկների ամենատարածված տեսակներից համարվում էին **պետական կառավարչական հիմնարկները**: Դրանք ստեղծվում էին Հանրապետության Նախագահի, օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանության մարմինների, դատախազության, տեղական ինքնակառավարման մարմինների, ինչպես նաև օրենքով ստեղծված՝ պետական կառավարչական գործառույթներ իրականացնող այլ մարմինների կողմից՝ վերջիններիս լիազորությունները լիարժեք և արդյունավետ իրականացնելու, ինչպես նաև քաղաքացիական իրավահարաբերություններին նրանց մասնակցությունն ապահովելու նպատակով:

Սակայն 2018 թվականի մարտի 23-ին ընդունված **«Կառավարչական իրավահարաբերությունների կարգավորման մասին» ՀՀ օրենքի** 24-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանվեց, որ օրենքի ուժի մեջ մտնելուց հետո **«Պետական կառավարչական հիմնարկների մասին» ՀՀ 2001 թվականի հոկտեմբերի 23-ի ՀՕ-247 օրենքը չի տարածվում** այն պետական մարմինների վրա, որոնք կառավարվում են օրենքի 9-րդ հոդվածով նախատեսված՝ կառավարման լիազորություններ իրականացնող սահմանադրական մարմնի (կամ պաշտոնատար անձի) կողմից:

Արդյունքում, պետք է արձանագրել, որ ներկայումս գործում են միայն **համայնքային կառավարչական հիմնարկներ**, և պետական կառավարչական հիմնարկների վերաբերյալ օրենքը կարգավորում է բացառապես դրանց՝ այսինքն՝ համայնքային կառավարչական հիմնարկների՝ իրավական կարգավիճակը, ստեղծման, գործունեության և վերակազմակերպման ընթացակարգերը:

Համայնքային կառավարչական հիմնարկներից են ՀՀ համայնքների աշխատակազմերը¹⁸: Այս առումով տարօրինակ է օրենսդրի մոտեցումն առ այն, թե ինչու մեկ կոլեկտիվ սուբյեկտի (պետության) դեպքում ղեկավարվելով (մեր կարծիքով) «համակարգը որպես այդպիսին չի կարող մասնակցել քաղաքացիական հարաբերություններին առանձին միավորների հետ միասին» սկզբունքով մի դեպքում վերացրել է պետական կառավարչական հիմնարկները որպես քաղաքացիական շրջանառությանը մասնակցելու միջոց՝ սահմանելով, որ պետական մարմին իր իրավասության սահմաններում գույքային և անձնական ոչ գույքային իրավունքներ, ինչպես նաև քաղաքացիաիրավական այլ պարտականություններ է ձեռք բերում և իրականացնում գլխավոր քարտուղարի միջոցով¹⁹ իսկ մյուս դեպքում՝ ոչ: Եթե նպատակը քաղաքացիական շրջանառությանը մասնակցելն է, ապա ամեն դեպքում ինչու է դրա համար ստեղծվում առանձին կազմակերպական կազմավորում այն էլ այն դեպքում, երբ «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ տեղական ինքնակառավարման մարմիններն են համայնքի ավագանին և համայնքի ղե-

պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքը հոդված 7:

¹⁶ Տե՛ս «Բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենքը (24.06.1997) հոդված 5:

¹⁷ Տե՛ս «Պետական կառավարչական հիմնարկների մասին» ՀՀ օրենքը (23.10.2001) հոդված 1:

¹⁸ Տե՛ս, օրինակ, Երևան քաղաքի ավագանու 15 հունիսի 2013 թ N 11-Ն որոշումը Երևանի քաղաքապետարանի և վարչական շրջանի ղեկավարի աշխատակազմի կանոնադրությունը հաստատելու մասին, էլեկտրոնային ռեսուրս <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=122097> (վերջին մուտք 25.03.2025):

¹⁹ Տե՛ս «Կառավարչական իրավահարաբերությունների կարգավորման մասին», ՀՀ օրենքը հոդված 12 մաս 1:

կավարը, իսկ քննարկվող օրենքի 33-րդ հոդվածի համաձայն, *աշխատակազմն ապահովում է համայնքի ղեկավարի և ավագանու լիազորությունների լիարժեք և արդյունավետ իրականացումը, ինչպես նաև քաղաքացիական իրավահարաբերություններում նրանց մասնակցությունը*: Արդյունքում ստացվում է այնպես, որ քաղաքացիաիրավական հարաբերություններին մասնակցում են համայնքի ղեկավարն ու ավագանին որպես համայնքի մարմիններ և մասնակցում են աշխատակազմի միջոցով: Այսինքն՝ **մարմինը**, այլ ոչ թե **համայնքը** մասնակցում է քաղաքացիական շրջանառությանը մեկ այլ կազմավորման միջոցով: Այս առումով կասկածելի է համայնքային կառավարչական հիմնարկների գոյության նպատակահարմարությունը և մեր կարծիքով պետական մարմինների նմանությամբ համայնքի դեպքում ևս պետք է վերացնել կառավարչական հիմնարկները և սահմանել, որ համայնքը քաղաքացիաիրավական հարաբերություններին մասնակցում է գլխավոր քարտուղարի միջոցով:

Կառավարչական հիմնարկներից բացի՝ ՀՀ-ում գործունեություն են ծավալում նաև մի շարք պետական և համայնքային հիմնարկներ (բյուջետային հիմնարկներ)²⁰:

ՀՀ օրենսդրությունը հիմնարկներին չի դասում իրավաբանական անձանց շրջանակին՝ սահմանելով, որ հիմնարկները իրավաբանական անձ չեն: Այս խնդրահարույց իրավիճակին անդրադարձել է նաև պրոֆեսոր Տ. Բարսեղյանը նշելով, որ «քաղաքացիական օրենսգիրքը հիմնարկներին վերապահել է ամորֆ կարգավիճակ: Քաղ. օր. 62 հոդվածի համաձայն՝ հիմնարկը իրավաբանական անձ չէ և գործում է իրավաբանական անձի հաստատած կանոնադրության հիման վրա: Այսինքն՝ հիմնարկները իրենց կարգավիճակով և պատասխանատվությամբ հավասարեցվել են մասնաճյուղերին և ներկայացուցչություններին, բայց պահպանել են իրենց առանձնահատուկ գործառույթները: Արդյունքում՝ գույքային շրջանառությունը բախվեց անհասկանալի իրավիճակի հետ: Անհնար դարձավ ընկալել 1460 դպրոցների, մոտ երկու հազար գիտահետազոտական ինստիտուտների, գիտական կազմակերպությունների, առողջապահական և միջնակարգ ու բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների կարգավիճակը: Ստեղծված իրավիճակով պայմանավորված՝ տարբեր օրենքներով կատարվեցին կանոնակարգման փորձեր, որը ի վերջո հանգեցրեց հիմնարկների շերտավորման՝ պետական որոշ հիմնարկների՝ ՊՈԱԿ-ների, վերապահվեց իրավաբանական անձի կարգավիճակ, իսկ մյուսները մնացին կախյալ ու անհասկանալի կարգավիճակով»²¹:

Հարկ է նշել, որ հիմնարկ հասկացությունը ներպետական և արտասահմանյան երկրների օրենսդրությունների մեջ կիրառվում է տարբեր իմաստներով: Արտասահմանյան երկրներում (Ֆրանսիայում, Գերմանիայում, Ռուսաստանի Դաշնությունում, Մոլդովայում, Վրաստանում²²) հիմնարկները համարվում են իրավաբանական անձեր: Ընդհանուր առմամբ հիմնարկի կազմակերպաիրավական ձևերով հիմնադրվում են բարձրագույն ուսումնական հաստատություններ, դպրոցներ, քոլեջներ, գիտահետազոտական կենտրոններ, հիվանդանոցներ և այլն:

²⁰ Տե՛ս, օրինակ, «Առողջապահական Ծրագրերի Իրականացման Գրասենյակ» պետական հիմնարկի մասին էլեկտրոնային ռեսուրս <https://healthpiu.am>, ՀՀ կառավարության 13 հունվարի 2011 թվականի N 9-Ն որոշումը ՀՀ Բնապահպանության նախարարության «Բնապահպանական ծրագրերի իրականացման գրասենյակ» պետական հիմնարկի կանոնադրությունը հաստատելու մասին:

²¹ Տե՛ս Բարսեղյան Տ., Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական գործող օրենսգրքի ներկա վիճակը և կատարելագործման հեռանկարները, Երևան, 2013, էջ 62:

²² Տե՛ս Ս. Ամիրխանյան, «Հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց» հիմնական տեսակներն արտասահմանյան երկրներում, Դատական իշխանություն, գիտամեթոդական ամսագիր, 2017, 9 - 10 (219-220), էջ 13-20, ինչպես նաև «Гражданский кодекс Российской Федерации» հոդված 123.21, էլեկտրոնային ռեսուրս <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?rnd=5943A45A9673682ECA285A57686B34B2&base=LAW&n=300822&dst=4294967295&cacheid=35143974863E68B0CF2F83ABE17FC387&mode=rubr&req=doc#1aqyo3997is> (վերջին մուտք՝ 25.03.2025):

Ակնհայտ է, որ դասական իմաստով հիմնարկներ պետք է համարվեն ներկայում ՀՀ-ում գործող պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունները, քանի որ նրանց ներկայում տրված է արհեստածին կարգավիճակ և ողջունելի է այն մոտեցումը, որ հիմնարկն իրավաբանական անձ ճանաչելու համապատասխան առաջարկ է արվել նաև ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի փոփոխությունների հայեցակարգում²³:

Նշենք, որ հանրային հիմնարկները դրանք այլ կազմակերպատիրավական ձև են, քան պետական կամ մունիցիպալ մարմինները և գործում են այլ մեթոդներով: Ի տարբերություն պետական կամ համայնքային մարմինների՝ հանրային հիմնարկները իրավունք չունեն հրապարակել ընդհանուր կիրառելիության ենթակա նորմատիվ իրավական ակտեր: Նրանք հանդիսանում են լոկ ալոկալիս իրավական ակտեր կիրառողներ²⁴: Հանրային հիմնարկները չունեն հարկադրանքի այն միջոցները, որոնք կարող են գործածել հանրային իշխանության մարմինները: Հանրային (պետական և մունիցիպալ) հիմնարկների, որպես ոչ առևտրային կազմակերպությունների, գործունեության հիմնական ուղղությունը իրենց կողմից աշխատանքների կատարումն կամ պետական (համայնքային) ծառայությունների մատուցումն է տարբեր սոցիալական ոլորտներում՝ նպատակ ունենալով ապահովել պետական կամ մունիցիպալ մարմինների գործառույթների իրականացումը²⁵:

Բացի վերոգրյալից՝ պետք է արձանագրել, որ ՀՀ օրենսդրությունը այսպես, թե այնպես իրավական առումով կարելի է ասել նրանց հավասարեցնում է իրավաբանական անձանց՝ ընդունելով, որ նրանք կարող են ունենալ իրենց սեփական կարիքները (իրավասուբյեկտություն) և դրանով պայմանավորված նրանք գործարքներ են կնքում իրենց անունից և ի շահ իրենց²⁶:

Հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց համակարգի մեջ պետք է ընդգրկվեն նաև որոշ ոչ առևտրային կազմակերպությունները, սակայն նրանց հանրային իրավունքների իրավաբանական անձանց հատուկ խմբում առանձնացնելիս անհրաժեշտ է ցուցաբերել տարբերակված մոտեցում:

Ներկայում Հայաստանի Հանրապետությունում «ոչ առևտրային կազմակերպություն» եզրույթը միավորում է պետական և ոչ պետական կազմավորումները, որոնք ի սկզբանե ունեն գործառութավորման և կառավարման տարբեր սկզբունքներ: Մասնավոր իրավունքի ոչ առևտրային կազմակերպությունները որպես քաղաքացիական իրավունքի սուբյեկտ, էականորեն տարբերվում են հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանցից թե՛ ստեղծման, գործունեության և լուծարման կարգով, թե՛ իրավակարգավորման սկզբունքներով և թե մի շարք այլ առանձնահատկություններով:

Ոչ պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունների առանձնացման չափանիշ կարող է համարվել ներկայումս տարածում ստացած այն տեսակետը, որ ոչ առևտրային կազմակերպությունները հանդիսանում են քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտներ²⁷, և նրանց

²³ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի փոփոխությունների հայեցակարգ, գլուխ 5՝ իրավաբանական անձինք. Հեղ. Ավետիսյան Վ., Սերոբյան Դ., Երևան, 2014 թ., էջ 8, էլեկտրոնային ռեսուրս http://moj.am/storage/files/legal_acts/legal_acts_1656566421131_Iravabanakan_andinq.pdf (վերջին մուտք՝ 25.03.2025):

²⁴ Տե՛ս *Чиркин В.*, Юридическое лицо публичного права. Монография, Изд-во Норма, Москва, 2007 г., էջ 247, 251:

²⁵ Տե՛ս *Попова Д.*, Публичное учреждение в сфере реформы гражданского законодательства//Сибирский юридический вестник, №3 (58), Изд-во Иркут. гос. ун-та, Иркутск, 2012 г., էջ 59:

²⁶ Տե՛ս, օրինակ, ՀՀ Լոռու մարզի Տաշիրի քաղաքային տնտեսությանը սպասարկող հիմնարկի կողմից իր կարիքների համար դիզելային վառելիքի ձեռքբերման նպատակով կազմակերպված «ՀՀ ԼՄՏՀ-ԳՀԱՊԶԲ-19/13» ծածկագրով գնման ընթացակարգի արդյունքում պայմանագիր կնքելու որոշման հայտարարությունը, էլեկտրոնային ռեսուրս <https://gnumner.minfin.am/hy/search/> վերջին մուտք (22.03.2025):

²⁷ Տե՛ս, Հավելված N 1 ՀՀ կառավարության 2014թ. սեպտեմբերի 25-ի նիստի N 40 արձանագրային որոշման «Քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների զարգացման ինստիտուցիոնալ և օրենսդրական բարեփոխումները» հայեցակարգ, էջ 2, էլեկտրոնային ռեսուրս. https://www.e-gov.am/u_files/file/decrees/arc_

կազմավորումը իրականացվում է *կամավորության, անկախության, դիսպոզիտիվության և այլ սկզբունքների հիման վրա*²⁸: Բնական է, որ ՀՀ գործող քաղաքացիական օրենսդրության համաձայն ոչ առևտրային համարվող կազմակերպությունների մի մասը չի կարող դասվել քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների շարքին, քանի որ այս սկզբունքները դրանց մի մասին վերաբերելի չեն: Հետևաբար անհրաժեշտ է օրենսդրական մակարդակում քաղաքացիական հասարակության հաստատություններ չհամարվող կազմակերպություններին ներառել հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց շրջանակում:

Առաջին հերթին ասվածը վերաբերում է այն կազմակերպություններին, որոնք ստեղծվում են պետության կողմից կամ առանձին իրավական ակտերի հիման վրա և չունեն վերոնշյալ հատկանիշները: Որպես օրինակ կարելի է նշել պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունները: Պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունների մասին ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ պետական կազմակերպությունը շահույթ ստանալու նպատակ չհետապնդող, իրավաբանական անձի կարգավիճակ ունեցող ոչ առևտրային կազմակերպություն է, որն ստեղծվում է միայն մշակույթի, առողջապահության, սոցիալական, սպորտի, կրթության, գիտության, բնապահպանական և ոչ առևտրային այլ բնագավառներում գործունեություն իրականացնելու նպատակով: Համաձայն քննարկվող օրենքի 9-րդ հոդվածի՝ պետական կազմակերպության հիմնադիր կարող է հանդիսանալ միայն Հայաստանի Հանրապետությունը՝ ի դեմս կառավարության: Պետական կազմակերպությունն ստեղծվում է կառավարության որոշմամբ: Ակնհայտ է, որ պետական ոչ առևտրային կազմակերպություններ, հիմնադրվում են հատուկ կարգով, իրականացնում են հատուկ հանրային գործունեություն, ինչպես նաև կապված են հանրային իշխանության հետ (պետությունը որոշակի գործառույթներ է վերապահել նրանց):

Միևնույն ժամանակ **քաղաքացիական հասարակության բաղկացուցիչ մաս** չեն կարող դիտարկվել որոշ այլ ձևի ոչ առևտրային կազմակերպություններ, եթե վերջիններս ստեղծվել են պետության, համայնքի կամ դրանց մարմինների կողմից: Այդպիսի կազմակերպությունների օրինակներ են՝

- **հիմնադրամները** (օրինակ՝ Երևանի պետական համալսարանի հիմնադրամը),
- **ֆոնդերը** (օրինակ՝ Ավանդների հատուցումը երաշխավորող հիմնադրամը),
- **համայնքային ոչ առևտրային կազմակերպությունները**, որոնց շարքում կարելի է

նշել մի շարք կրթական հաստատություններ:

Ոչ առևտրային կազմակերպությունների տարատեսակներից որպես **հանրային իրավունքի իրավաբանական անձեր** կարելի է դիտարկել նաև **ինքնակառավարվող կազմակերպությունները**, որոնք հաճախ բնութագրվում են որպես **հանրային կորպորացիաներ**: Թեև ՀՀ օրենսդրությունը «հանրային կորպորացիա» հասկացությունը որպես իրավաբանական անձի տեսակ չի ճանաչում, այնուամենայնիվ, միջազգային փորձում այդ եզրույթը կիրառվում է նմանատիպ կազմակերպությունների բնութագրման համար: Ուստի անհրաժեշտության դեպքում կիրառելի է նաև մեր համատեքստում:

Հանրային կորպորացիաները հանդիսանում են կազմակերպություններ, որոնք.

- հիմնադրվում են առնվազն երկու հիմնադիրների կողմից,

voroshum/2104/09/40-42.pdf, Helene Eller, Corporate governance in alpine clubs in Europe: Doctoral Thesis, Riga 2015, էջ 54, էլեկտրոնային ռեսուրս https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/28200/298-46021-Helene_Eller_2015.pdf?sequence=1 (վերջին մուտք 25.03.2025):

²⁸ Տե՛ս Պողոսյան Գ., Ոչ առևտրային կազմակերպությունները որպես քաղաքացիական իրավունքի սուբյեկտ, թեկնածուական ատենախոսություն, Երևան, 2018, էջ 32:

- ունեն անդամներ (պետության մասնակցությունն այստեղ չի բացառվում),
- և կարող են իրականացնել **հանրային իրավական գործառույթներ**:
Նման կորպորացիաների ստեղծման հիմնական նպատակն է՝
- պետության իշխանական լիազորությունների **սահմանափակումը**,
- հանրային-իշխանական որոշ գործառույթների փոխանցումը **ոչ պետական** սուբյեկտներին:

Մեր կարծիքով, այս տիպի ինքնակառավարվող հանրային կորպորացիաներ կարելի է համարել **Նոտարական պալատը, Փաստաբանական պալատը**, ինչպես նաև **նմանատիպ սկզբունքով կազմավորված այլ միավորումներ**:

Նշված կազմակերպություններին միավորում է այն հանգամանքը, որ.

- դրանք հիմնադրվում են մասնավոր իրավունքի սուբյեկտների՝ որոշակի մասնագիտություն ունեցող քաղաքացիների կողմից,

- և միավորում են մասնագիտական գործունեություն իրականացնող անձանց:

Միևնույն ժամանակ, օրենսդիրը նախատեսում է այդ կազմակերպություններին **անդամակցելու պարտականություն**՝ որպես տվյալ մասնագիտությամբ գործունեություն իրականացնելու **նախապայման**: Դրանով այդ կազմակերպություններին տրվում է.

- տվյալ մասնագիտական գործունեության իրականացման **կանոններ սահմանելու**,

- և այդ կանոնների պահպանումը վերահսկելու **լիազորություն**:

Բացի դրանից՝ նրանց վերապահվում է նաև **սանկցիա կիրառելու իրավասություն**, օրինակ՝ տվյալ կազմակերպության անդամին՝ կանոնների խախտման դեպքում **անդամությունից հեռացնելու** միջոցով:

Եվրոպական դատարանը դեռևս 2001 թ. ապրիլի 3-ի *Օ. Ռոմանովսկայան ընդդեմ Ռուսաստանի Դաշնության* գործով, նշել է, որ «նոտարական պալատները հիմք ընդունելով 1993թ փետրվարի 11-ի նոտարիատի մասին ՌԴ օրենսդրության հիմունքները և նոտարական պալատի գործառույթներին վերաբերող օրենսդրությունը չեն կարող դիտվել որպես միություններ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիայի» (1950թ.) 11-րդ հոդվածի համատեքստում: Ինչպես նշել է Եվրոպական դատարանը, Կոնվենցիոն Մարմինները հետևողականորեն չեն ճանաչել գործադիր և կարգավորիչ մասնագիտացված մարմիններն, որոնք ստեղծվում են այսպես ասած ազատ մասնագիտությունների տեր անձանց կողմից, որպես ասոցիացիաներ (միություններ) 11-րդ հոդվածի համատեքստում: Օրենսդրորեն ամրագրված այդ մարմինների նպատակը հսկողության և մասնագիտական գործունեության զարգացումն է, ընդ որում՝ նրանք կատարում են կարևոր հանրային իրավական գործառույթներ, որը նպատակ է հետապնդում պաշտպանել այլ անձանց շահերը, և չի կարելի նրանց ճանաչել մասնավոր միությունների հետ. դրանք այնուամենայնիվ ինտեգրված են պետական ապարատ»²⁹:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային որոշումների համատեքստում մի շարք գործերով ևս ընդգծվել է, որ ինքնակարգավորվող կազմակերպություններին անդամակցության պահանջը՝ անձանց միավորումը մասնագիտական հատկանիշների հիման վրա, չի հանդիսանում անձի՝ միավորումներին կամավոր անդամակցելու իրավունքի խախտում³⁰:

²⁹ Տե՛ս, Решение ЕСПЧ от 03.04.2001 «По вопросу приемлемости жалобы N 44319/98 «Ольга Валентиновна Романовская против Российской Федерации» էլեկտրոնային ռեսուրս <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/6034693/?ysclid=m8wrc14abw953390787> (վերջին մուտք՝ 25.03.2025):

³⁰ Տե՛ս, օրինակ, Barthold v. Federal Republic of Germany, 8734/79, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի

Համապատասխանաբար, ՀՀ Սահմանադրության (06.12.2015թ.) 45-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ ոչ ոքի չի կարելի հարկադրել անդամագրվելու որևէ մասնավոր միավորման: Հետևաբար՝ ՀՀ Սահմանադրության մեջ կատարված փոփոխությունների արդյունքում միավորվելու ազատության իրավունքը տարածվում է միայն մասնավոր միավորումների վրա, որից բխում է, որ միայն այդպիսի միավորումներին անդամագրվելը չի կարող իրականացվել հարկադրաբար՝ դրանով իսկ թույլատրելով հանրային մասնագիտական միություններին անդամակցելու պարտադիրությունը, որի գործառույթավորման հիմք կարող է հանդիսանալ հանրային իրավունքի իրավաբանական անձի կառուցակարգը:

Հանրային կորպորացիաները հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ դիտելը պայմանավորված է նաև նրանով, որ բացի անդամակցության պարտադիրությունից՝ նրանք իրականացնում են նաև պետության կողմից փոխանցված հանրային գործառույթներ: ՀՀ Սահմանադրական դատարանը դեռևս 10 մայիսի 2016 թ. ՍԴՈ-1271 որոշման մեջ նշել է, որ «Օրենսդիրը հանրային իշխանությանը բնորոշ որոշ գործառույթների իրականացումը պատվիրակել է նոտարին: Ընդ որում, նոտարին Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարությունը տալիս է Հայաստանի Հանրապետության պետական զինանշանի պատկերով կնիք, որի վրա նշված են «Հայաստանի Հանրապետություն» բառերը, և որով վավերացվում են համապատասխան փաստաթղթերը: Հայաստանի Հանրապետության անունից հանդես գալն ընդգծում է տվյալ գործառույթի կարևորությունը հանրային կյանքի կազմակերպման տեսանկյունից»:

Այսպիսով, պետությունը կարող է որոշակի դեպքերում պատվիրակել հանրային իրավական լիազորություններ բոլոր հնարավոր ոչ պետական միավորումներին³¹, որը հիմնվում է պարտադիր մասնակցության սկզբունքի վրա՝ որպես այս կամ այն մասնագիտական գործունեություն իրականացնելու պայմաններից մեկ: Ընդ որում՝ պետությունը որոշում է բավականին տարբեր խնդիրներ: Այսպես օրինակ, այնպիսի մասնագիտական պալատի միջոցով, ինչպիսին է փաստաբանական պալատը պետությունը հետևողականորեն սահմանում է փաստաբանական պալատի առանձնացվածությունը պետությունից սկզբունքը և անվճար իրավաբանական օգնությունը:

Հետևաբար, ՀՀ նոտարական պալատը և ՀՀ փաստաբանների պալատը, նրանց համանմանությամբ մի շարք այլ միություններ պետք է համարել հանրային **իրավունքի իրավաբանական անձեր, որպես հանրային կորպորացիաներ:**

Եզրակացություն

Այսպիսով՝ ՀՀ օրենսդրության մեջ հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց կատեգորիայի դե յուրե ամրագրումը պետք է հանգեցնի նաև նրանց տեսակների առավել ամբողջական սահմանմանը, որի տարատեսակ, ըստ մեզ, պետք է հանդիսանա՝

1) **ՀՀ կենտրոնական բանկը**, քանի որ այն հիմնադրվում է հատուկ կարգով, իրականացնում է հանրային իրավական գործառույթներ (իրականացնում է պետության դրամավարային

25.03.1985 թվականի վճիռը, էլեկտրոնային ռեսուրս, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{«appno»:\[«14331/88»\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{«appno»:[«14331/88»]}) վերջին մուտք (վեջին մուտք՝ 25.03. 2025):

³¹ Համանման դիրքորոշում է արտահայտել նաև ՌԴ Սահմանադրական դատարանը 1998 թվականի մայիսի 19-ի N 15-Ո որոշման մեջ, էլեկտրոնային ռեսուրս http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_18805/ (վեջին մուտք՝ 25.03. 2025):

քաղաքականությունը) և ունի վարչաիշխանական լիազորություններ, ունի հանրային իրավասություններ, ինչպես նաև մասնակցում է քաղաքացիաիրավական հարաբերություններում (ընդ որում մասնակցում է իր անունից և անգամ կրում է ինքնուրույն գույքային պատասխանատվություն, այսինքն ունի նաև քաղաքացիական իրավասություններ) որպես իրավաբանական անձ:

2) **Բյուջետային հիմնարկները.** Պետական և համայնքային հիմնարկների, որպես ոչ առևտրային կազմակերպությունների, գործունեության հիմնական ուղղությունը իրենց կողմից աշխատանքների կատարումը կամ պետական (համայնքային) ծառայությունների մատուցումն է տարբեր սոցիալական ոլորտներում՝ նպատակ ունենալով ապահովել պետական կամ մունիցիպալ մարմինների գործառույթների իրականացումը, որի արդյունավետ իրացման գրավականը նրանց իրավաբանական անձի կարգավիճակ տրամադրելն է: Ընդ որում՝ կատարված ուսումնասիրությունը վկայում է այն մասին, որ ՀՀ օրենսդրությունը պետության կամ համայնքի կողմից հիմնադրած հիմնարկները չհամարելով իրավաբանական անձ, կամաթե ականա, իրավական առումով նրանց հավասարեցնում է իրավաբանական անձանց՝ ընդունելով, որ նրանք կարող են ունենալ իրենց սեփական կարիքները (իրավասություններ) և դրանով պայմանավորված նրանք գործարքներ են կնքում իրենց անունից և ի շահ իրենց:

3) **Հանրային-իրավական կազմավորումների կողմից ստեղծվող և վերահսկվող ոչ առևտրային կազմակերպությունները (պետական ոչ առևտրային կազմակերպություններ, պետության կամ կենտրոնական բանկի կողմից հիմնադրված հիմնադրամներ և այլն), ինչպես նաև պարտադիր անդամակցության սկզբունքի հիման վրա գործող ինքնակարգավորվող կազմակերպությունները (մասնագիտական միություններ),** քանի որ կատարված ուսումնասիրությունը վկայում է այն մասին, որ պետության կամ համայնքի կողմից առանձին իրավական ակտերի հիման վրա ստեղծված ոչ առևտրային կազմակերպությունները, ինչպես նաև մասնագիտական միությունները, որոնք չեն հիմնադրվում կամավորության, անկախության և դիսպոզիտիվության սկզբունքների հիման վրա չեն կարող նույնացվել մասնավոր իրավունքի իրավաբանական անձանց հետ և պետք է դասվեն հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց շարքում:

Ամփոփագիր: ՀՀ օրենսդրության մեջ ամրագրված լինելով հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց կատեգորիան՝ այդպիսի կարգավիճակ է վերապահված միայն համայնքներին և միջհամայնքային միավորումներին:

Թեմայի արդիականությունը հիմնավորվում է նրանով, որ ՀՀ օրենսդրության մեջ հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց կատեգորիայի դե յուրե ամրագրումը պետք է հանգեցնի նաև նրանց տեսակների առավել ամբողջական սահմանմանը: Հիմք ընդունելով ՀՀ-ում և արտասահմանում գործող իրավակարգավորումները և մի շարք իրավաբան-գիտնականների աշխատությունները, հիմնավորվել է, որ ՀՀ կենտրոնական բանկը պետք է հանդիսանա հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ, քանի որ նրա ստեղծման կապակցությամբ քաղաքացիական օրենսդրության դրույթները չեն կիրառվում, այն ունի վարչաիշխանական լիազորություններ, ունի հանրային իրավասություններ, ինչպես նաև մասնակցում է քաղաքացիաիրավական հարաբերություններում որպես իրավաբանական անձ: Բացի դրանից՝ հիմնավորվել է, որ հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ պետք է հանդիսանան բյուջետային հիմնարկները, որոնց միջոցով պետությունը և համայնքը մատուցում է հանրային ծառայություններ, ինչպես նաև հանրային-իրավական կազմավորումների կողմից ստեղծվող և վերահսկվող ոչ առևտրային կազմակերպությունները (պետական ոչ առևտրային կազմակերպություններ, պետության կամ կենտրոնական բանկի կողմից հիմնադրված հիմնադրամներ և այլն), ինչպես նաև պարտադիր անդամակցության սկզբունքի հիման վրա գործող ինքնակարգավորվող կազմակերպությունները (մասնագիտական միություններ), քանի որ կատարված ուսումնասիրությունը վկայում է այն մասին, որ պետության կամ համայնքի կողմից առանձին

իրավական ակտերի հիման վրա ստեղծված ոչ առևտրային կազմակերպությունները, ինչպես նաև մասնագիտական միությունները, որոնք չեն հիմնադրվում կամավորության, անկախության և դիսպոզիտիվության սկզբունքների հիման վրա չեն կարող նույնացվել մասնավոր իրավունքի իրավաբանական անձանց հետ:

Annotation. Despite the fact that the legislation of the Republic of Armenia enshrines the category of legal entities of public law, only communities and inter-community associations have such a status. The relevance of the topic is due to the fact that the legal consolidation of the category of legal entities of public law in the legislation of the Republic of Armenia should also lead to a more complete definition of their types. Based on the legal regulations in force in the Republic of Armenia and abroad and the works of a number of legal scholars, it has been substantiated that the Central Bank of the Republic of Armenia should be a legal entity of public law, since the provisions of civil legislation do not apply to its establishment, it has administrative powers, has public legal personality, and also participates in civil law relations as a legal entity. In addition, it has been substantiated that legal entities of public law should be budgetary institutions through which the state and the community provide public services, as well as non-profit organizations established and controlled by public-law formations (state non-profit organizations, foundations established by the state or the central bank, etc.), as well as self-regulatory organizations operating on the basis of the principle of mandatory membership (professional unions), since the study conducted indicates that non-profit organizations established by the state or community on the basis of separate legal acts, as well as professional unions that are not established on the basis of voluntariness, independence and cannot be identified with private law legal entities based on the principles of dispositivity.

Аннотация. Несмотря на то, что в законодательстве Республики Армения закреплена категория юридических лиц публичного права, такой статус имеют только общины и межобщинные объединения. Актуальность темы данного исследования обусловлена тем, что юридическое закрепление в законодательстве Республики Армения категории юридических лиц публичного права должно привести также к более полному определению их видов. На основании действующих в Республике Армения и за рубежом правовых норм и трудов ряда ученых-юристов обосновано, что Центральный банк Республики Армения должен быть юридическим лицом публичного права, поскольку на его создание не распространяются положения гражданского законодательства: он обладает административными полномочиями, имеет публичную правосубъектность, а также участвует в гражданско-правовых отношениях как юридическое лицо. Кроме того, обосновано, что юридическими лицами публичного права должны быть бюджетные учреждения, через которые государство и общество оказывают публичные услуги, а также некоммерческие организации, созданные и контролируемые публично-правовыми образованиями (государственные некоммерческие организации, фонды, созданные государством или центральным банком и т.п.), а также саморегулируемые организации, действующие на основе принципа обязательности членства (профессиональные союзы), поскольку проведенное исследование свидетельствует о том, что некоммерческие организации, созданные государством или обществом на основе отдельных правовых актов, а также профессиональные союзы, которые не созданы на основе добровольности, независимости и не могут быть отождествлены с юридическими лицами частного права, основанными на принципах диспозитивности.

Բանալի բառեր - իրավաբանական անձ, հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ, կենտրոնական բանկ, հիմնարկ, ոչ առևտրային իրավաբանական անձ, տեսակ, իրավաբանական անձանց տեսակ:

Key words: legal person, legal entity of public law, central bank, institution, non-profit legal entity, type, type of legal entities.

Ключевые слова: юридическое лицо, юридическое лицо публичного права, центральный банк, учреждения, некоммерческое юридическое лицо, тип, тип юридических лиц.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Բարսեղյան Տ., Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական գործող օրենսգրքի ներկա վիճակը և կատարելագործման հեռանկարները, Երևան, 2013, էջ 62:
2. Ս. Ամիրխանյան, «Հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց» հիմնական տեսակներն արտա-

սահմանյան երկրներում, Դատական իշխանություն, գիտամեթոդական ամսագիր, 2017, 9 - 10 (219-220) էջ 13-20:

3. Պողոսյան Գ., Ոչ առևտրային կազմակերպությունները որպես քաղաքացիական իրավունքի սուբյեկտ, թեկնածուական ատենախոսություն, Երևան, 2018, էջ 32:

4. Братусь С., Юридические лица в советском гражданском праве. Москва, 1947 г., էջ 46–47, 57, 61, 66.

5. Гейвандов А., Центральный банк РФ: юридический статус, организация, функция, полномочия. Изд-во Моск. независимого ин-та междунар. Права, Москва, 1997 г., էջ 17–26:

6. Ефимова Л., Особенности правового положения Центрального банка РФ, Правовое регулирование банковской деятельности. Изд-во ЮрИнфоР, Москва, 1997 г., էջ 20–74:

7. Игнатьева С., К вопросу о правовом статусе Банка России // Хозяйство и право. Москва, 2004 г., № 11, էջ 72-80:

8. Кравченко Д., Юридические лица публичного права как новый субъект правоотношений в области банковской деятельности // Банковское право. Изд-во Юристъ, Москва, 2012 г., N 2, էջ 35 – 43:

9. Минин В., К вопросу о правовом статусе Центрального банка РФ // Деньги и кредит. Москва, 1999 г., № 11, էջ 33-37:

10. Олейник О., Основы банковского права. Изд-во Юристъ, Москва, 1997 г., էջ 131:

11. Павлодский Е., Центральный банк: особенности правового статуса // Право и экономика. Юрид. Дом «Юстицинформ» Москва, 2001 г., № 6, էջ 25-29:

12. Пастухов Н., Центральный банк Российской Федерации как юридическое лицо, Изд-во Юристъ, Москва, 2015 г., № 5, էջ 38-43:

13. Попова Д., Публичное учреждение в сфере реформы гражданского законодательства // Сибирский юридический вестник, №3 (58), Изд-во Иркут. гос. ун-та, Иркутск, 2012 г., էջ 59:

14. Сергеев В., О юридических лицах публичного права // Банковское право. Изд-во Юристъ, Москва, 2013 г., N 2, էջ 3-15:

15. Тосунян Г., Викулин А., К вопросу о статусе Банка России. Деньги и кредит. 1998 г., № 9, էջ 9-16,

16. Терентьева Н., Правовая природа центрального банка Российской Федерации как юридического лица и субъекта права № 8 2016г. էջ 5:

17. Чиркин В., Юридическое лицо публичного права. Монография, Изд-во Норма, Москва, 2007 г., 1247, 251.

18. Решение ЕСПЧ от 03.04.2001 «По вопросу приемлемости жалобы n 44319/98 «Ольга Валентиновна Романовская против Российской Федерации» էլեկտրոնային ռեսուրս <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/6034693/?ysclid=m8wrc14abw953390787>:

19. Helene Eller, Corporate governance in alpine clubs in Europe: Doctoral Thesis, Riga 2015, էջ 54, էլեկտրոնային ռեսուրս https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/28200/298-46021-Helene_Eller_2015.pdf?sequence=1:

20. Barthold v. Federal Republic of Germany, 8734/79, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 25.03.1985 թվականի վճիռը, էլեկտրոնային ռեսուրս, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"appno":\["8734/79"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-57432"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{):

21. Revert and Legallaise v. France, 14331/88 և 14332/88, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 08/09/1989 թվականի վճիռը, էլեկտրոնային ռեսուրս, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"appno":\["14331/88"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{):

Ամիրխանյան Ս. - ՀՀ գլխավոր հարկադիր կատարող, Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ, էլիասցե՝ s.amirkhanyan777@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 24.06.2025 թ., տրվել է գրախոսության 24.06.2025 թ., երաշխավորվել է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի վարիչ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Ա. Հայկյանցի կողմից, ընդունվել է տպագրության 10.07.2025 թ.:

<https://doi.org/10.59546/18290744-2025.4-6-47>

ԵՎԱ ՍԱԴՈՅԱՆ

ՀՀ գլխավոր դատախազի խորհրդական,
Երևանի պետական համալսարանի
իրավագիտության ֆակուլտետի
քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի դասախոս

EVA SAGHOYAN

Советник Генерального прокурора Республики Армения,
преподаватель кафедры гражданского права
юридического факультета Ереванского государственного университета

EVA SAGHOYAN

Advisor to the Prosecutor General of the Republic of Armenia,
Lecturer at the Chair of Civil Law, Faculty of Law,
Yerevan State University

ԶՐՈՍԱՇՐՋԱՅԻՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՍՈՒԲՅԵԿՏՆԵՐԻՆ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ԱԶԱՏԵԼՈՒ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ

BASES FOR THE EXCLUSION OF CIVIL LIABILITY OF SUBJECTS OF TOURISM ACTIVITY

УСЛОВИЯ ОСВОБОЖДЕНИЯ СУБЪЕКТОВ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОТ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

Ներածություն

Քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության առաջացման համար անհրաժեշտ են որոշակի պայմաններ, որոնք կազմում են քաղաքացիական իրավախախտման կազմը: Ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ այդ պայմաններ են՝ իրավախախտի հակաօրինական վարքագիծը, տուժողի կրած վնասները, հակաօրինական վարքագծի և վնասների միջև պատճառական կապը և վնաս պատճառողի մեղքը: Միևնույն ժամանակ, կախված նրանից, թե քաղաքացիաիրավական ինչ հարաբերությունների նկատմամբ է կիրառվում պատասխանատվությունը, նշված պայմանները կարող են փոփոխվել կամ բացակայել¹: Քաղաքացիական իրավունքում այս կանոնի դրսևորումներից է զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցումը կազմակեր-

¹ См. Гражданское право, Учебник в 4-х томах, Том 1, под ред. Е.А. Суханова, 2-е изд., М. “Статут”, 2019, էջ 523:

պելու պարտավորությունը խախտելու համար զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության ինստիտուտը:

Հիմնական հետազոտություն

Թեև Հայաստանի Հանրապետությունում զբոսաշրջային գործունեության հետ կապված իրավահարաբերությունները, այդ թվում՝ այդ գործունեության քաղաքացիաիրավական կողմը, մասնավորապես՝ սպառողներին զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցումը կազմակերպելու գործընթացը կանոնակարգող «Զբոսաշրջության մասին» նոր օրենքով² զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների քաղաքացիական պատասխանատվության հարցն իրավական կարգավորման չի ենթարկվել, բայցևայնպես օրենսդիրը մատնանշել է զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների՝ զբոսաշրջային օպերատորի և գործակալի կարգավիճակը՝ այդպիսով կանխորոշելով նաև վերջիններիս քաղաքացիական պատասխանատվության պայմանները: Այսպես, ըստ Օրենքի, զբոսաշրջային օպերատորներ կարող են լինել բացառապես իրավաբանական անձինք, իսկ զբոսաշրջային գործակալներ՝ իրավաբանական անձինք կամ անհատ ձեռնարկատերերը (հոդված 3, մաս 1, կետեր 19, 20):

Վերոնշյալ նորմից բխում է, որ զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտները քաղաքացիական շրջանառությունում հանդես են գալիս որպես գործարարներ, ինչը նշանակում է, որ զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցումը կազմակերպելու պարտավորությունը խախտելու համար վրա հասնող պատասխանատվության դեպքում կիրառելի չէ քաղաքացիական իրավախախտման ամբողջական կազմը. այս դեպքում իրավախախտի մեղքը պարտադիր պայման չէ³:

Զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտները՝ որպես գույքային հարաբերություններում սեփական ռիսկով գործող արհեստավարժ մասնակիցներ, պարտավորությունները չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու համար պատասխանատվության են ենթարկվում առանց մեղքի⁴: Հետևաբար, վերջիններիս քաղաքացիական պատասխանատվությունից ազատելու պայման է անհաղթահարելի ուժի առկայությունը: Ընդ որում՝ զբոսաշրջային օպերատորի կոնտրագենտներ հանդիսացող զբոսաշրջային ծառայությունները մատուցողների կողմից պարտավորությունը խախտելն անհաղթահարելի ուժ չի կարող համարվել:

Դա ուղղակիորեն բխում է ձեռնարկատիրական գործունեության սուբյեկտների պատասխանատվության կանոններից: Այսպես, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի⁵ 417-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնելիս պարտավորությունը չկատարած կամ անպատշաճ կատարած անձը պատասխանատվություն է կրում, եթե չապացուցի, որ պատշաճ կատարումն անհնար է եղել անհաղթահարելի ուժի, այսինքն՝ տվյալ պայմաններում արտակարգ և անկանխելի հանգամանքների հետևանքով, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ պայմանագրով: Նման հանգամանքներ չեն, մասնավորապես, պարտականությունների խախտումը պարտապանի կոնտրագենտների կողմից, շուկայում անհրաժեշտ ապրանքների կամ պարտապանի մոտ անհրաժեշտ դրամական մի-

² «Զբոսաշրջության մասին» ՀՀ օրենք, ՀՕ-4-Ն, ընդունվել է 22.12.2023 թ., ուժի մեջ է մտնելու՝ 01.09.2024 թ., սկզբնաղբյուրը՝ միասնական կայք 2024.01.9-2024.01.21, այսուհետ նաև՝ Օրենք:

³ Տե՛ս *Завьялова С.*, Проблемы гражданско-правового регулирования туристской деятельности в Российской Федерации, Монография, М., Проспект, 2016, էջ 39:

⁴ Տե՛ս *Բարսեղյան Տ. Կ.*, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք, Առաջին մաս, 3-րդ հրատ., «Երևանի համալսարանի» հրատ., Երևան, 2006, էջ 529:

⁵ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքը, ՀՕ-239, ընդունվել է 05.05.1998 թ., ուժի մեջ մտել՝ 01.01.1999 թ., ՀՀՊՏ 1998.08.10/17(50):

ջոցների բացակայությունը:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը նախատեսել է պարտապանին պատասխանատվությունից ազատելու ևս մեկ պայման. եթե պարտավորության խախտումը տեղի է ունեցել **պարտատիրոջ մեղքով**, մասնավորապես՝ վերջինիս կողմից պարտապանի առաջարկած պատշաճ կատարումն ընդունելուց հրաժարվելու, օրենքով, այլ իրավական ակտերով կամ պայմանագրով սահմանված կամ գործարար շրջանառության սովորույթներից կամ պարտավորության էությունից բխող այնպիսի գործողություններ չկատարելու դեպքում, որոնք չկատարելու դեպքում պարտապանը չէր կարող կատարել իր պարտավորությունը, պարտապանը պատասխանատվության ենթարկվել չի կարող: Ավելին, պարտատիրոջ կետանցը պարտապանին իրավունք է տալիս պահանջել հատուցելու դրանով պատճառված վնասները, եթե պարտատերը չի ապացուցում, որ կետանցն առաջացել է այնպիսի հանգամանքներում, որոնց համար ոչ ինքը, ոչ էլ այն անձինք, որոնց վրա օրենքի, այլ իրավական ակտերի ուժով կամ պարտատիրոջ հանձնարարությամբ դրված է կատարման ընդունումը, պատասխանատու չեն (Քաղ. օր., հոդված 422):

Այսպիսով, ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությամբ պարտապանին պատասխանատվությունից ազատելու և վերջինիս պատճառված վնասը հատուցելու պայման է նաև պարտատիրոջ մեղքը, ընդ որում՝ կոնկրետ իրավահարաբերություններ կարգավորող նորմերում, ելնելով այդ հարաբերությունների առանձնահատկություններից, օրենսդրորեն սահմանվում է մեղքի այն ձևը, որի առկայության դեպքում իրավախախտն ազատվում է պատասխանատվությունից⁶: Այն դեպքերում, երբ գործարարական գործունեություն իրականացնելիս պարտավորությունը չի կատարվում կամ ոչ պատշաճ է կատարվում անհաղթահարելի ուժի կամ **տուժողի դիտավորության հետևանքով** (ընդգծումը մերն է), պարտապանը պատասխանատվությունից ազատվում է⁷:

«Զբոսաշրջության մասին» ՀՀ օրենքում հատուկ կարգավորումների բացակայության պայմաններում, փաստորեն, զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների նկատմամբ կիրառելի են գործարարների քաղաքացիաիրավական պատասխանատվությունը բացառող՝ վերոշարադրյալ ընդհանուր պայմանները:

Մինչդեռ, այս հարցում ուշագրավ է եվրոպական երկրների փորձը, որոնք սահմանել են պարտավորությունը խախտելու համար զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտներին պատասխանատվությունից ազատելու հատուկ պայմաններ: Այսպես, «Փաթեթային ճանապարհորդությունների և առնչվող ճանապարհորդական համաձայնությունների մասին» Եվրոպական խորհրդի և Խորհրդարանի 2015 թվականի նոյեմբերի 25-ի դիրեկտիվը⁸ արտակարգ և անխուսափելի հանգամանքների հետևանքով պարտավորությունը չկատարելու դեպքից բացի զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների պատասխանատվությունը բացառում է նաև պարտավորության այն խախտումների դեպքում, որոնք **վերաբերելի են ճանապարհորդին կամ զբոսաշրջային փաթեթում ներառված ծառայության մատուցման հետ կապ չունեցող երրորդ անձի** և նման խախտումներն անկանխատեսելի և անխուսափելի են եղել (Դիրեկ-

⁶ Տե՛ս *Քարսեղյան Ս. Կ.*, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք, Առաջին մաս, 3-րդ հրատ., «Տիգրան Մեծ» հրատ., Երևան, 2014, էջ 540:

⁷ Տե՛ս *Քարսեղյան Ս. Կ.*, նշված աշխատ., էջ 530:

⁸ Directive (EU) 2015/2302 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 “On package travel and linked travel arrangements”, amending Regulation (EC) No 2006/2004 and Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directive 90/314/EEC, (այսուհետ նաև՝ Դիրեկտիվ կամ ԵՄ դիրեկտիվ):

տիվ, հոդված 14, մաս 3):

«Ճանապարհորդին վերաբերելի» արտահայտությունը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ խոսքը ոչ միայն վերջինիս մեղավոր վարքագծի, այլև ճանապարհորդի հետ կապված ցանկացած, այդ թվում՝ օբյեկտիվ հանգամանքների հետևանքով վերջինիս կողմից թույլ տրվող կետանցի մասին է: Այս նորմը նման կերպ են մեկնաբանում նաև Դիրեկտիվը մեկնաբանող եվրոպացի հեղինակները: Այսպես, Մ. Վուկոշիցը նշում է, որ զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտներին պատասխանատվությունից ազատելու հիմք են ոչ միայն այն դեպքերը, երբ սպառողն ակտիվորեն (նկատի է ունեցվում սպառողի մեղքով - **Ե.Ս.**) նպաստում է պարտավորության խախտմանը, օրինակ՝ ուշանում է թռիչքի սահմանված ժամից, այլև այն դեպքերը, երբ վերջինս չի ցանկանում կամ չի կարողանում պատշաճ կատարումն ընդունել իրեն առնչվող հանգամանքների, օրինակ՝ հիվանդության կամ պատահարի պատճառով⁹:

Հաշվի առնելով զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների պատասխանատվության բավականին խիստ կանոնները, մասնավորապես՝ վերջիններիս առանց մեղքի պատասխանատվությունը, կարծում ենք, որ ոչ միայն սպառողի մեղքով, այլև վերջինիս առնչվող օբյեկտիվ պատահարների հետևանքով կետանցի դեպքում պարտավորությունը չկատարելու համար զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտներին պատասխանատվությունից ազատելն արդարացված է:

Ինչ վերաբերում է սպառողի կետանցի հետևանքով նաև զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտներին պատճառված վնասի հատուցում պահանջելուն, որը կարող է ներառել ինչպես ճանապարհորդությունը կազմակերպելուն ուղղված փաստացի ծախսերի տեսքով արտահայտված իրական վնասը, այնպես էլ տվյալ զբոսաշրջային փաթեթն այլ անձի չառաջարկելու հետևանքով կրած բաց թողնված օգուտը, ապա կարծում ենք՝ այդ իրավունքից վերջիններս, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 422-րդ հոդվածի 2-րդ մասին համապատասխան, կարող են օգտվել **միայն պարտատեր-սպառողի մեղքի առկայության դեպքում**:

Ուշադրության արժանի է զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտներին պատասխանատվությունից ազատելու՝ Դիրեկտիվով նախատեսված երկրորդ պայմանը, այն է՝ պարտավորության խախտումը զբոսաշրջային փաթեթում ներառված ծառայության մատուցման հետ կապ չունեցող երրորդ անձին վերաբերելի լինելը, եթե նման խախտումներն անկանխատեսելի և անխուսափելի են եղել:

Այս պայմանը, ենթադրաբար, Դիրեկտիվում տեղ է գտել եվրոպական դատական պրակտիկայում հաճախ հանդիպող այնպիսի իրավիճակների համար զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների պատասխանատվությունը բացառելու նպատակով, որոնք չեն առնչվում փաթեթում ներառված ծառայությունները մատուցելու հետ և, որպես կանոն, արտապայմանագրային պատասխանատվության հիմք են, ինչպես օրինակ՝ ճանապարհորդության ընթացքում խանութում ճանապարհորդի իրերի գողությունը, դժբախտ պատահարները և նմանատիպ այլ իրավիճակներ:

Հատկանշական է, որ զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների պատասխանատվության սահմաններին բավականին տարածական մեկնաբանություն են տալիս հատկապես անգլիական դատարանները: Օրինակ՝ անգլիական դատական պրակտիկայից հայտնի է մի դեպք, երբ զբոսաշրջիկը ճանապարհորդության ընթացքում հյուրանոցի լողավազանում սայթաքելու հետևանքով առողջությանը պատճառված վնասի հատուցման պահանջ էր ներկա-

⁹ Տե՛ս *Carlos Torres, Javier Melgosa Arcos, Laurence Jegouzo and others, Collective commentary about new Package travel directive, ESHT, 2020, էջ 348*:

յացրել զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտի դեմ, ով կազմակերպել էր իր ճանապարհորդությունը՝ այն հիմնավորմամբ, որ լողավազանը նախագծելիս չեն պահպանվել անհրաժեշտ ստանդարտները, ինչի արդյունքում լողավազանում սայթաքելու հավանականությունը մեծ է եղել: Անգլիական դատարանն արձանագրեց, որ եթե ապացուցվեր, որ լողավազանը կառուցելիս անհրաժեշտ ստանդարտները չեն պահպանվել, զբոսաշրջային օպերատորը պատասխանատվություն կկրեր զբոսաշրջիկին պատճառված վնասի համար¹⁰: Մեկ այլ գործով Միացյալ Թագավորության Բարձրագույն դատարանը ճանապարհորդության կազմակերպչին պատասխանատու էր ճանաչել ճանապարհորդության ընթացքում զբոսաշրջիկին հյուրանոցի աշխատակցի կողմից բռնաբարելու հետևանքով պատճառված վնասի համար՝ այն հիմնավորմամբ, որ հյուրանոցը պատշաճ չի կատարել իր հաճախորդների անվտանգություն ապահովելու՝ պայմանագրային պարտականությունը¹¹:

Ինչպես կարելի է նկատել, անգլիական դատական պրակտիկայում զբոսաշրջային գործունեություն սուբյեկտները՝ որպես ճանապարհորդությունը կազմակերպողներ, պատասխանատու են ճանաչվում ճանապարհորդության ընթացքում զբոսաշրջիկին ցանկացած հիմքով պատճառված ցանկացած վնասի համար: Մինչդեռ, մեր կարծիքով, զբոսաշրջային փաթեթում ներառված զբոսաշրջային ծառայությունների պատշաճ մատուցման համար զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների՝ որպես ճանապարհորդությունը կազմակերպող ձեռնարկատերերի պատասխանատվությունը նախատեսող նորմեր ամրագրելու պարագայում¹² վերջիններիս պատասխանատվության նման անհարկի լայն մեկնաբանման վտանգը բացառե-

¹⁰ Տե՛ս Judgment of England and Wales High court of 28/07/2005, on case *Healy v Cosmosair* <https://www.casemine.com/judgement/uk/5a8ff74e60d03e7f57eab0ff>:

¹¹ Տե՛ս Judgment of Supreme Court of United Kingdom of 30/07/2021, on case *X v Kuoni Travel Ltd*, <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2018-0102-judgment-1.pdf>

¹² Չնայած ՀՀ զբոսաշրջային օրենսդրությունը ԵՄ դիրեկտիվին մոտարկելու՝ հայրենական օրենսդրի փորձին՝ «Զբոսաշրջության մասին» ՀՀ նոր օրենքի կարգավորման դաշտից դուրս է մնացել զբոսաշրջային ծառայությունների համար քաղաքացիական պատասխանատվության հարցը: Միջազգային պրակտիկայում այդ ծառայությունների համար պատասխանատվության սուբյեկտի հարցում գոյություն ունի երկու հիմնական մոդել: Այսպես կոչված «եվրոպական» մոդելը ենթադրում է, որ զբոսաշրջային փաթեթներում ներառված զբոսաշրջային ծառայությունների համար պատասխանատվությունը սուբյեկտը զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտներն են՝ անկախ նրանից, թե ում կողմից են մատուցվում այդ ծառայությունները: Երկրորդ՝ «ամերիկյան» մոդելը ենթադրում է յուրաքանչյուր զբոսաշրջային ծառայության համար դա մատուցողի պատասխանատվությունը: ՀՀ դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ օրենսդրական կարգավորումների իսպառ բացակայության պայմաններում զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտները և զբոսաշրջային ծառայություններ մատուցողները համագործակցում են քաղաքացիաիրավական տարբեր պայմանագրերի հիման վրա՝ որպես սպառողին մատուցվող ծառայությունների համար պատասխանատվության սուբյեկտ մի դեպքում նախատեսելով նրանցից մեկին, մյուս դեպքում՝ մյուսին: Ավելին, գործնականում լայն տարածում ունի նաև սպառողի ընտրությամբ այնպիսի զբոսաշրջային ծառայությունների համակցմամբ զբոսաշրջային փաթեթներ ձևավորելը, որոնք մատուցողների հետ զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտները պայմանագրային հարաբերությունների մեջ առհասարակ չեն գտնվում: Զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների և զբոսաշրջային ծառայություններ մատուցողների փոխգործակցության նման տարատեսակ եղանակների պայմաններում պատասխանատվության սուբյեկտի հարցում առկա հակասական պրակտիկան բացառելու նպատակով գտնում ենք, որ անհրաժեշտ է օրենսդրորեն ամրագրել զբոսաշրջային փաթեթում ընդգրկված ծառայությունների համար պատասխանատվության հստակ մոդել: Մասնավորապես՝ նկատի ունենալով զբոսաշրջային օպերատորի կողմից զբոսաշրջային փաթեթ ձևավորելու և դրա շրջանակներում անձամբ կամ զբոսաշրջային գործակալի միջոցով կամ նրա հետ համատեղ սպառողի ճանապարհորդությունը կազմակերպելու պարտականություն ստանձնելու հանգամանքները՝ կարծում ենք՝ այդ փաթեթներում ներառված զբոսաշրջային ծառայությունների համար (բացառությամբ օրենքով նախատեսված առանձին ծառայությունների) անհրաժեշտ է նախատեսել զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների պատասխանատվության մեխանիզմը՝ որպես սպառողների իրավունքների առավել արդյունավետ պաշտպանություն ապահովող և կողմերի պայմանագրային հարաբերությունների էության առավել համապատասխանող պատասխանատվության մոդել:

լու նպատակով զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտներին պատասխանատվությունից ազատելու՝ ԵՄ դիրեկտիվով ամրագրված այս պայմանը միանգամայն արդարացված է:

Ինչպես հայտնի է, ծառայությունների թերությունների համար կարող է վրա հասնել ինչպես պայմանագրային, այնպես էլ արտապայմանագրային պատասխանատվություն: Այսպես, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1088-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ քաղաքացու կյանքին, առողջությանը կամ գույքին կամ իրավաբանական անձի գույքին՝ ապրանքների, աշխատանքների կամ ծառայությունների կառուցվածքային, բաղադրամասային կամ այլ թերությունների, ինչպես նաև ապրանքի, աշխատանքի, ծառայության մասին ոչ ճիշտ կամ ոչ բավականաչափ ճշգրիտ տեղեկատվություն տրամադրելու հետևանքով պատճառված վնասը ենթակա է հատուցման ապրանք վաճառողի կամ արտադրողի, աշխատանք կատարողի կամ ծառայություններ մատուցողի կողմից՝ անկախ նրանց մեղքից և նրանց հետ տուժողի պայմանագրային հարաբերությունների մեջ գտնվելու պարագայից: Նույնաբովանդակ կարգավորումներ է նախատեսում նաև «Սպառողների իրավունքների պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքի¹³ 15-րդ հոդվածը:

Միևնույն ժամանակ, Օրենսգիրքը ծառայությունները թերություններով կամ պարտավորության բովանդակությամբ որոշվող այլ պայմանների խախտմամբ կատարելը բնորոշում է որպես պարտավորության խախտում (հոդված 408), որի համար վրա է հասնում պատասխանատվություն: Ծառայության մատուցման թերությունների հետ կապված իրեն պատճառված վնասների լրիվ հատուցում պահանջելու՝ սպառողի իրավունքն ամրագրում է նաև ՍԻՊ օրենքը (հոդված 27, մաս 1):

Դժվար չէ նկատել, որ առաջին դեպքում խոսքը ծառայությունների թերությունների հետևանքով վրա հասնող արտապայմանագրային, իսկ երկրորդ դեպքում՝ պայմանագրային պատասխանատվության մասին է:

Գործնականում հնարավոր է, որ կողմերը գտնվեն պայմանագրային հարաբերությունների մեջ, և նրանց միջև ծագի նաև արտապայմանագրային պարտավորություն, որը շատ հնարավոր է, որ ընդհանրապես առնչություն չունենա պայմանագրի հետ, ինչպես նաև հնարավոր է, որ կողմերի միջև դելիկտային պարտավորություն ծագի հենց պայմանագրի առնչությամբ¹⁴:

Եթե զբոսաշրջային փաթեթում ընդգրկված ծառայությունների համար զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների պատասխանատվության մոդելն ամրագրելու պարագայում զբոսաշրջային ծառայության թերությունների հետևանքով սպառողին պատճառված **պայմանագրային** վնասի համար զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտի պատասխանատվությունը միանշանակ է, ապա նույն հիմքով ծագող արտապայմանագրային վնասի հատուցման առնչությամբ պատասխանատվության սուբյեկտի հետ կապված առաջանում են որոշակի հարցեր: Մասնավորապես՝ հարց է ծագում՝ որպես ճանապարհորդության կազմակերպիչ, զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտը պատասխանատու է արդյոք նաև ծառայության/ների/ թերությունների հետևանքով սպառողի անձին կամ գույքին պատճառված վնասի համար: Այս հարցին պատասխանելու համար հարկ ենք համարում բերել երկու օրինակ.

Այսպես, պատկերացնենք մի իրավիճակ, երբ զբոսաշրջային փաթեթում ներառված հյուրանոցում մատուցվող սննդից սպառողը ստանում է սննդային թունավորում: Պարզվում է, որ հյուրանոցի կողմից մատուցվել է ժամկետանց սնունդ, ինչն էլ եղել է սննդային թունավորման պատճառը: Երկրորդ իրավիճակում նույն հյուրանոցի աշխատակիցը սկուտեղը տեղափոխե-

¹³ Սպառողների իրավունքների պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենք, ՀՕ-197, ընդունվել է 26.06.2001 թ., ուժի մեջ մտել՝ 01.01.2002 թ., ՀՀՊՏ 2001.08.02/25(157) Հոդ. 580, այսուհետ՝ ՍԻՊ օրենք:

¹⁴ Տե՛ս *Բեքմեդյան Գ. Հ.*, Արտապայմանագրային պարտավորություններ, Երևան, 2009, «ԵՊՀ հրատ.», էջ 9:

լիս դրանում գտնվող դանակով անզգուշությամբ մարմնական վնասվածք է հասցնում սպառողին, ինչի հետևանքով վերջինս կրում է առողջության վերականգնմանն ուղղված ծախսեր:

Մեր կարծիքով, նշված երկու իրավիճակներն էապես տարբերվում են: Մասնավորապես, առաջին դեպքում սպառողի առողջությանը պատճառված վնասը հետևանք է հյուրանոցի՝ պատշաճ որակի սնունդով ապահովելու պայմանագրային պարտավորության խախտման, որի հետևանքով պատճառված վնասի համար զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների՝ որպես ճանապարհորդության, այդ թվում՝ հյուրանոցային ծառայության կազմակերպչի պատասխանատվությունը, ըստ մեզ, իրավաչափ է: Մինչդեռ երկրորդ իրավիճակում սպառողի կրած վնասը ոչ թե հյուրանոցային ծառայությունների մատուցման՝ պայմանագրային պարտականությունը խախտելու, այլ հյուրանոցի աշխատակցի անզգուշության հետևանք է, որի համար իրավաբանական անձի՝ իր աշխատողի պատճառված վնասի համար պատասխանատվության կանոններով, պետք է պատասխանատվություն կրի հյուրանոցը:

Վերջին դեպքում, ըստ մեզ, առկա է զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտներին պատասխանատվությունից ազատելու՝ ԵՄ դիրեկտիվով նախատեսված քննարկվող պայմանը, քանի որ պարտավորության խախտումը թույլ է տրվել զբոսաշրջային փաթեթում ներառված ծառայությունը մատուցելու՝ պայմանագրային պարտավորության հետ կապ չունեցող խախտման արդյունքում և այդ խախտումը զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտ(ներ)ի համար անկանխատեսելի և անկանխելի է եղել:

Եզրակացություն

Ամփոփելով վերոգրյալը և հիմք ընդունելով ՀՀ զբոսաշրջային օրենսդրությունը ԵՄ դիրեկտիվին մոտարկելու հանձնառությունը¹⁵ գտնում ենք, որ «Զբոսաշրջության մասին» օրենքում անհրաժեշտ է նախատեսել զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտներին պատասխանատվությունից ազատելու հատուկ պայմաններ, որոնք են պարտավորության խախտումը սպառողին վերաբերելի լինելը կամ տվյալ պայմաններում արտակարգ և անխուսափելի հանգամանքների հետևանքով (անհաղթահարելի ուժ) տեղի ունենալը, ինչպես նաև զբոսաշրջային փաթեթում (տուրում) ներառված ծառայություն մատուցելու պայմանագրային պարտավորության հետ կապ չունեցող պատճառներով սպառողին վնաս պատճառելը:

Միևնույն ժամանակ, առաջարկում ենք «Զբոսաշրջության մասին» ՀՀ օրենքում զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցումը կազմակերպելու իրավահարաբերությունների նկատմամբ մասնավորեցնել պարտատիրոջ կետանցի հետևանքով պատճառված վնասը հատուցելու՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով ամրագրված ընդհանուր կանոնը՝ սահմանելով, որ սպառողի կետանցը զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտին իրավունք է տալիս պահանջելու հատուցել դրանով պատճառված վնասները, եթե սպառողը չի ապացուցում, որ կետանցն առաջացել է այնպիսի հանգամանքներում, որոնց համար ինքը պատասխանատու չէ:

Ամփոփագիր: Հոդվածում «Զբոսաշրջության մասին» ՀՀ նոր օրենքի, ԵՄ զբոսաշրջային օրենսդրության, ինչպես նաև ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրության ընդհանուր դրույթների լույսի ներքո քննարկվում են պարտավորությունը խախտելու համար զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտներին քաղաքացիական պատասխանատվությունից ազատելու հատուկ պայմանները:

¹⁵ Հայաստանի Հանրապետության և Եվրոպական Միության և Ատոմային էներգիայի եվրոպական համայնքի ու դրանց անդամ պետությունների միջև կնքված «Համապարփակ և ընդլայնված գործընկերության» համաձայնագրով Հայաստանի Հանրապետությունը ստանձնել է իր օրենսդրությունը նշված դիրեկտիվին մոտարկելու հանձնառություն:

նատվությունից ազատելու պայմանները: Հեղինակը գալիս է այն եզրահանգման, որ որպես պարտավորության խախտման համար զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտներին պատասխանատվությունից ազատելու պայման ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով ամրագրված՝ անհաղթահարելի ուժ հանդիսացող հանգամանքներից բացի անհրաժեշտ է նախատեսել նաև հատուկ պայմաններ, որոնք են՝ պարտավորության խախտումը սպառողին վերաբերելի լինելը, ինչպես նաև զբոսաշրջային փաթեթում (տուրում) ներառված ծառայություն/ներ/ը մատուցելու՝ պայմանագրային պարտավորության հետ կապ չունեցող պատճառներով սպառողին վնաս պատճառելը:

Annotation. The article discusses bases for the exclusion of civil liability of subjects of tourism activity for the rendering of services, included in the package tour, in the light of the regulations of the new RA Law “On Tourism”, EU tourism legislation, as well as the general provisions of civil legislation. The author comes to the conclusion that in addition to the force majeure circumstances, provided for by the Civil Code of the Republic of Armenia, it is also necessary to stipulate special bases for the release of subjects of tourism activity from civil liability, such as non-fulfillment of an obligation because of reasons, related to the consumer, as well as causing damages to the consumer for reasons not related to the contractual obligation of providing tourist services included in the tourist package (tour).

Аннотация: В статье анализируются условия освобождения субъектов туристической деятельности от гражданско-правовой ответственности за оказание услуг, включенных в туристический пакет в свете регулирований нового Закона РА «О туризме», туристического законодательства ЕС, а также общих положений гражданского законодательства. Автор приходит к выводу, что помимо обстоятельств непреодолимой силы, предусмотренных Гражданским кодексом Республики Армения, как условие освобождения субъектов туристической деятельности от ответственности за нарушение обязательств, необходимо предусмотреть особые условия такие, как нарушение обязательства по причинам, связанным с потребителем, а также причинение вреда потребителю по причинам, не связанным с договорным обязательством оказания туристических услуг, включенных в туристический пакет (тур).

Բանալի բառեր - զբոսաշրջային օպերատոր, զբոսաշրջային գործակալ, առանց մեղքի պատասխանատվություն, կեդրանց, սպառող, պատասխանատվությունից ազատելու պայմաններ, անհաղթահարելի ուժ, արտապայմանագրային պատասխանատվություն:

Key words: tour operator, travel agent, strict liability, delay, consumer, conditions for release from liability, force majeure, non-contractual liability.

Ключевые слова: туристический оператор, туристический агент, ответственность без вины, просрочка, потребитель, условия освобождения от ответственности, непреодолимая сила, внедоговорная ответственность.

Օգտագործված իրավական ակտերի, գրականության և դատական պրակտիկայի նյութերի ցանկ

1. «Զբոսաշրջության մասին» ՀՀ օրենք, ՀՕ-4-Ն, ընդունվել է 22.12.2023 թ., ուժի մեջ է մտնելու՝ 01.09.2024 թ., սկզբնաղբյուրը՝ միասնական կայք 2024.01.9-2024.01.21:

2. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգիրք, ՀՕ-239, ընդունվել է 05.05.1998 թ., ուժի մեջ մտել՝ 01.01.1999 թ., ՀՀՊՏ 1998.08.10/17(50):

3. «Սպառողների իրավունքների պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենք, ՀՕ-197, ընդունվել է 26.06.2001 թ., ուժի մեջ մտել՝ 01.01.2002 թ., ՀՀՊՏ 2001.08.02/25(157) Հոդ. 580:

4. Directive (EU) 2015/2302 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 “On package travel and linked travel arrangements”, amending Regulation (EC) No 2006/2004 and Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directive 90/314/EEC

5. Բարսեղյան Ս. Կ., Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք, Առաջին մաս, 3-րդ հրատ., «Երևանի համալսարանի» հրատ., Երևան, 2006, 559 էջ:

6. Բարսեղյան Ս. Կ., Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք, առաջին մաս, 4-րդ հրատ., «Տիգրան Մեծ» հրատ., Երևան, 2014, 559 էջ:
7. Բեքմեզյան Գ. Հ., Արտապայմանագրային պարտավորություններ, Երևան, «ԵՊՀ հրատ.», 2009, 267 էջ:
8. Carlos Torres, Javier Melgosa Arcos, Laurence Jegouzo and others, Collective commentary about new Package travel directive, ESHT, 2020, 1344 pages.
9. Гражданское право, Учебник в 4-х томах, Том 1, под ред. Е.А. Суханова, 2-е изд., М. “Статут” 2019, 576 стр.
10. Завьялова С., Проблемы гражданско-правового регулирования туристской деятельности в Российской Федерации, Монография, М., Проспект, 2016, 241 стр.
11. Judgement of England and Wales High court of 28/07/2005, on case Healy v Cosmosair.
12. Judgement of Supreme Court of United Kingdom of 30/07/2021, on case X v Kuoni Travel Ltd.

Սաղոյան Ե. - ՀՀ գլխավոր դատախազի խորհրդական, Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի դասախոս, էլիասցե՝ eva.g.saghoyan@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 15.04.2025 թ., տրվել է գրախոսության 26.05.2025 թ., երաշխավորվել է իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Ա. Հայկյանցի կողմից, ընդունվել է տպագրության 10.07.2025 թ.:

<https://doi.org/10.59546/18290744-2025.4-6-56>

ԱՐՓԻՆԵ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

*ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի
քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի դասախոս,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ*
ՄԱՐԻԱՄ ԱՅՎԱԶՅԱՆ
իրավագիտության մագիստրոս

ARPINE HOVHANNISYAN

*Lecturer at the Chair of Civil Law of YSU Faculty of Law,
PhD, Associate Professor*
MARIAM AYVAZYAN
LLM

АРПИНЕ ОГАНЕСЯН

*Преподаватель кафедры гражданского права
юридического факультета ЕГУ,
кандидат юридических наук, доцент*
МАРИАМ АЙВАЗЯН
Магистр права

ԿԱՏԱՐՈՂՆԵՐԻ ԱՆՁՆԱԿԱՆ ՈՉ ԳՈՒՅՔԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ

MORAL RIGHTS OF PERFORMERS

ЛИЧНЫЕ НЕИМУЩЕСТВЕННЫЕ ПРАВА ИСПОЛНИТЕЛЕЙ

Ներածություն

Կատարողների անձնական ոչ գույքային իրավունքների (moral rights) վերաբերյալ քննարկումները բավական նոր ֆենոմեն են: Կատարողների, հնչյունագրեր արտադրողների և հեռարձակող կազմակերպությունների իրավունքների պահպանության մասին Հռոմի Կոնվենցիան (այսուհետ՝ Հռոմի Կոնվենցիա) չէր նախատեսում անձնական ոչ գույքային իրավունքներ կատարողների համար: Կատարողների ոչ գույքային իրավունքների մասին առաջին միջազգային փաստաթուղթը՝ Մոսկովի սեփականության համաշխարհային կազմակերպության կատարումների և հնչյունագրերի մասին պայմանագիրը (այսուհետ՝ Կատարումների և հնչյունագրերի պայմանագիր) էր, որին հետագայում ավելացավ «Տեսալսողական կատարումների մասին» Պեկինի պայմանագիրը (այսուհետ՝ Պեկինի պայմանագիր): Հետևելով Բեռնի կոնվենցիայի 6-րդ bis հոդվածի ավանդույթներին՝ և՛ Կատարումների և հնչյունագրերի պայմանագիրը, և՛ Պեկինի պայմանագիրը կատարողների համար նախատեսում են երկու խումբ անձնական ոչ գույքային իրավունքներ, մասնավորապես՝

- Իր կատարման նկատմամբ կատարող ճանաչվելու իրավունքը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ տվյալ իրավունքի սահմանափակումը պայմանավորված է կատարման օգտագործման բնույթով,

- Առարկելու իր կատարման ցանկացած խեղաթուրման, աղճատման, ձևափոխման և այլ գործողությունների դեմ, որոնք վնասում են կատարողի համբավը:

Այս իրավունքների ցանկը սպառիչ չէ, և յուրաքանչյուր պետություն կարող է նախատեսել կատարողների անձնական ոչ գույքային իրավունքների ավելի լայն ծավալ: ՀՀ օրենսդրությունը, սակայն, կատարողների համար սահմանել է միայն վերոգրյալ երկու իրավունքները: Այսպես՝ «Հեղինակային իրավունքի և հարակից իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքի 44-րդ հոդվածը (այսուհետ՝ Օրենքը) ամրագրում է, որ կատարողն ունի կատարող ճանաչվելու և կատարումը հնարավոր աղավաղումներից, իր համբավին կամ արժանապատվությանը վնաս հասցնող այլ ոտնձգություններից պաշտպանելու անձնական ոչ գույքային իրավունքներ: Սույն հետազոտության շրջանակում կուսումնասիրվեն ինչպես վերոգրյալ իրավունքները, այնպես էլ կատարողներին վերապահված այլ անձնական ոչ գույքային իրավունքներ:

Հիմնական Հետազոտություն

Կատարող ճանաչվելու իրավունքը (the right of attribution կամ the right of paternity)

Մտավոր սեփականությունում հեղինակ ճանաչվելու կամ կատարող ճանաչվելու իրավունքը հիմնարար անձնական ոչ գույքային իրավունք է: Նշվում է, որ առաջիններից մեկը, որն օգտվել է այս իրավունքից Միքելանջելոն է: Այսպես, երբ Միքելանջելոն նկատել է, որ իր քանդակներից մեկը սխալ է ներկայացվել իր պատվիրատուին, գաղտնի կերպով փորագրել է իր անունը քանդակին՝ դրանով իսկ դառնալով առաջին անձը, որն իրացրել է հեղինակ ճանաչվելու անձնական ոչ գույքային իրավունքը¹: Թեև սկզբնական շրջանում այս իրավունքը հեղինակներին վերապահված իրավունք էր, ներկայումս այն հավասարապես ճանաչվում է նաև կատարողների համար:

Կատարող ճանաչվելու իրավունքը ենթադրում է, որ կատարողը կարող է պահանջել իր անվան հիշատակումը կատարումից օգտվելու կամ այն ներկայացնելու ժամանակ: Այս իրավունքը նաև հնարավորություն է տալիս կատարողին պահանջելու, որպեսզի կատարումը ներկայացվի կեղծանունով կամ առանց իր անունը նշելու՝ այսինքն՝ անանուն կամ կեղծանունով:

Բացի դրանից՝ կատարողը կարող է պահանջել վերացնել սխալները, եթե իր անունը նշվել է սխալմամբ:

Միաժամանակ, կատարող ճանաչվելու իրավունքը բացարձակ չէ: Կատարումների և հնչյունագրերի վերաբերյալ միջազգային փաստաթղթերը, այդ թվում՝ **Պեկինի պայմանագիրը**, սահմանում են, որ այդ իրավունքը կարող է սահմանափակվել՝ կախված կատարման օգտագործման բնույթից:

Նշենք նաև, որ որոշ երկրներում այս իրավունքը ճանաչվում է կատարողների դասակարգման հիման վրա: Օրինակ՝ Իտալիայում և Սլովակիայում այդ իրավունքից օգտվում են միայն առաջատար կատարողները: Այլ դեպքերում՝ կատարողի անվան հիշատակումն ապահովվում է անհատական կամ կոլեկտիվ բանակցությունների արդյունքում:

Մենք ևս այն կարծիքին ենք, որ որոշակի դեպքերում անհնար է զուտ գործնականորեն իրացնել այս իրավունքը: Օրինակ՝ դժվար է պատկերացնել, թե ինչպես կարելի է համեր-

¹ Sŭ Bird, R.C. and Ponte, L.M., 2006. Protecting Moral Rights in the United States and the United Kingdom: Challenges and Opportunities Under the UK's New Performances Regulations. BU Int'l LJ, 24, էջ 222:

գի ժամանակ առանձին-առանձին նշել նվագախմբի հարյուրավոր կատարողների անունները: Այսպես՝ հայտնի է, որ պատմության մեջ հավաքված ամենամեծ նվագախումբը հանդես է եկել 1964 թվականին Օսլոյում և կազմված է եղել 20100 կատարողից², բնականաբար նման պարագայում իրատեսական չէ հնչեցնել բոլոր կատարողների անունները: Կամ դժվար է ամեն անգամ նշել կատարողների անունները, երբ երաժշտական կատարումները հնչում են ռեստորաններում, առևտրի կենտրոններում կամ զվարճանքի այլ վայրերում: Այս առումով պետք է նշել, որ ներկայիս Օրենքը³ կատարող ճանաչվելու իրավունքը դիտարկում է որպես բացարձակ իրավունք՝ առանց որևէ սահմանափակումների: Սակայն, կարծում ենք, որ հետևելով միջազգային պայմանագրերի օրինակին, պետք է սահմանել, որ կատարող ճանաչվելու իրավունքը կարող է սահմանափակվել՝ պայմանավորված կատարման օգտագործման բնույթով: Կարծում ենք՝ այս մոտեցումը հաստատում է հավասարակշռված մոտեցում այն դեպքերի համար, երբ գործնականում հնարավոր չէ նշել բոլոր կատարողներին:

Կատարումը հնարավոր աղավաղումներից, կատարողի համբավին կամ արժանապատվությանը վնաս հասցնող այլ ուղիձգություններից պաշտպանելու իրավունքը (the right of integrity)

Կատարողի մյուս հիմնական անձնական ոչ գույքային իրավունքը կատարումը կատարողի համբավին կամ արժանապատվությանը վնաս հասցնող ուղիձգություններից պաշտպանելու իրավունքը է: Կատարման ամրագրման ցանկացած փոփոխություն չէ, որ *per se* վերաբերում է կատարողների անձնական ոչ գույքային իրավունքների ոտնահարմանը. այստեղ կարևոր է պարզել, թե արդյոք նման գործողությունների արդյունքում վնաս պատճառվել է կատարողի պատվին և արժանապատվությանը, թե ոչ⁴:

Այս տեսանկյունից բավական հետաքրքիր է «Garcia v. Google»⁵ գործը: Դերասանուհի Սինդի Լի Գարսիան համաձայնել էր նկարահանվել մի ֆիլմում, որը, ըստ իրեն, պատմական դրամա էր: Նա ստացել էր 500 դոլար՝ երեք օրվա ընթացքում նկարահանված հինգ վայրկյան տևողությամբ դերի համար: Նկարահանումից հետո ռեժիսոր Մարք Բասելի Յուսեֆը վերամշակել էր տեսանյութը, փոխել էր Գարսիայի ձայնը և ներառել այն հակախալամական բովանդակություն ունեցող «Մահմեդականների անմեղությունը» ֆիլմում, որը 2012-ին տեղադրվել էր YouTube-ում: Ֆիլմը մեծ վրդովմունք էր առաջացրել ամբողջ աշխարհում՝ հարուցելով բողոքներ և սպառնալիքներ Գարսիայի հասցեին: Գարսիան պնդում էր, որ երբեք համաձայնություն չէր տվել իր մասնակցությանը ֆիլմի այդ տարբերակում: Նա մի քանի անգամ դիմել էր YouTube-ին՝ պահանջելով հեռացնել տեսանյութը:

Համոզվելով, որ YouTube-ի հետ բանակցությունները չեն հանգեցնում ցանկալի արդյունքի, Գարսիան դիմեց դատարան՝ պահանջելով կիրառել հայցի ապահովման միջոց՝ հիմք ընդունելով հեղինակային իրավունքի խախտումը: Սկզբում նահանգային դատարանը որոշեց, որ Գարսիան կարող է ունենալ հեղինակային իրավունք իր կատարած դերի նկատմամբ և բավարարեց հայցի ապահովման միջոց կիրառելու պահանջը: Սակայն վերադաս ատյանները հետագայում չեղարկեցին այդ որոշումը՝ հաստատելով, որ Գարսիան չի հանդիսանում տվյալ

² GuinnessWorld Record, The Largest Band

<https://www.guinnessworldrecords.com/world-records/69651-largest-band>

³ Տե՛ս Օրենքի 44-րդ հոդված, 1-ին մաս, ա ենթակետ:

⁴ Տե՛ս WIPO, *Records of the Diplomatic Conference on Certain Copyright and Neighboring Rights Questions*, Geneva(1996), էջ 262:

⁵ Տե՛ս Garcia v. Google, Inc., 743 F.3d 1258 (9th Cir. 2014), amended by Garcia v. Google, Inc., No. 12-57302, 2014 WL 3377343 (9th Cir. July 11, 2014):

ստեղծագործության անկախ հեղինակային իրավունքի սուբյեկտ, և հետևաբար՝ արգելանքն անօրինական է:

Այս գործը լայն քննարկումների առիթ տվեց ամերիկյան իրավական համակարգում⁶, քանի որ ստորադաս դատարանը փաստացի ճանաչել էր դերասանի հեղինակային իրավունքը, թեև վերադաս ատյանները մերժեցին այդ մոտեցումը: Այս համատեքստում կարևոր է նշել, որ ամերիկյան իրավական համակարգում ոչ գույքային իրավունքները ճանաչվում են խիստ սահմանափակ դեպքերում, իսկ կատարողներն օժտված չեն հարակից իրավունքների պաշտպանության մեխանիզմներով: Սակայն այս գործը վկայում է, թե ինչպես կարող է կատարման օգտագործումը վնաս պատճառվել կատարողի պատվին և արժանապատվությանը և ինչ հետևանքների կարող է հասցնել կատարողներին ոչ գույքային իրավունքների պաշտպանության հնարավորությամբ չօժտելը: Սակայն Գարսիայի գործը կարող էր այլ կերպ զարգանալ եվրոպական իրավական համակարգում, որտեղ ոչ միայն կատարողները օժտված են հարակից իրավունքներով, այլ նաև ունեն անձնական ոչ գույքային իրավունքներ:

Փաստացի, Գարսիան դիմել էր դատարան՝ հիմնվելով հեղինակային իրավունքի պաշտպանության վրա՝ այն պարզ պատճառով, որ ամերիկյան իրավական համակարգում չկային այլ մեխանիզմներ իր կատարման աղավաղման հետևանքով առաջացած բացասական հետևանքներից պաշտպանվելու համար: Մինչդեռ թե՛ եվրոպական, և թե՛ հայկական իրավական համակարգերում նման դեպքերում կատարողները, այդ թվում՝ դերասանները, ունեն պաշտպանվելու իրավական հնարավորություն, քանի որ կատարումների նկատմամբ ճանաչվում է ոչ միայն կատարողների իրավունքները, այլև ճանաչվում են կատարողների անձնական ոչ գույքային իրավունքները:

Այս առումով Կատարումների և հնչյունագրերի պայմանագիրը, և՛ Պեկինի պայմանագիրը պարունակում են որոշակի եզրութաբանական տարբերություններ: Այսպես՝ Կատարումների և հնչյունագրերի պայմանագիրը սահմանում է, որ կատարողն իրավունք ունի առարկելու իր կատարման ցանկացած խեղաթյուրման, աղճատման կամ այլ ձևափոխման, ինչպես նաև իր անվանը վնասող գործողությունների դեմ⁷, մինչդեռ Պեկինի պայմանագիրն ամրագրում է, որ կատարողն իրավունքն ունի առարկելու իր կատարման ցանկացած խեղաթյուրման, աղճատման կամ այլ ձևափոխման դեմ, որը վնաս կհասնի իր համբավին՝ հաշվի առնելով տեսալսողական ամրագրումների բնույթը⁸:

Այս կապակցությամբ նշվում է, որ Պեկինի պայմանագիրը՝ ի տարբերություն Կատարումների և հնչյունագրերի պայմանագրի, սահմանում է ավելի անբարենպաստ ռեժիմ կատարողների համար⁹ ամրագրելով, որ կատարողը կարող է առարկել իր կատարման խեղաթյուրման, աղճատման կամ այլ ձևափոխման դեմ: Սակայն միայն կատարման ձևափոխման միջոցով չէ, որ հնարավոր է կատարողի համբավին վնաս հասցնել: Հնարավոր են դեպքեր, որ

⁶ Տե՛ս օրինակ Ferrari, Joe. “Garcia v. Google: The Impracticalities of Awarding Copyright Authorship for Five Seconds of Fame.” *Santa Clara L. Rev.* 56 (2016): 375. <https://digitalcommons.law.scu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2823&context=lawreview>

Martin, Elizabeth. “Using Copyright to Remove Content: An Analysis of Garcia v. Google.” *Fordham Intell. Prop. Media & Ent. LJ* 26 (2015): 463. <https://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1619&context=iplj>
Victor, Jacob M. “Garcia v. Google and a” Related Rights” Alternative to Copyright in Acting Performances.” *Yale LJ* 124 (2014): 80. https://www.yalelawjournal.org/pdf/VictorPDF_j5kiqgxo.pdf

⁷ Տե՛ս Կատարումների և հնչյունագրերի պայմանագիր, Հոդված 5:

⁸ Տե՛ս Պեկինի պայմանագիր, Հոդված 5:

⁹ Տե՛ս The International Federation of Actors, The moral rights of the performers, The current situation (2013) էջ 24 <http://www.fia-actors.com/uploads/EN-Moral-Rights-Spread%20version%20E.pdf>

միայն կատարման օգտագործումը այս կամ միջոցառմանը արդեն իսկ կարող է վնաս հասցնել կատարողի համբավին: Այսպես, օրինակ, աշխարհահռչակ տենոր Լուչիանո Պավարոտի այրին ԱՄՆ 2016 թվականի ընտրությունների ժամանակ պահանջել էր Նախագահի թեկնածու Դոնալդ Թրամփից դադարեցնել նախընտրական քարոզարշավի ժամանակ օգտագործել Պավարոտի «Նեսում Դորմա» կատարումը՝ հիմնավորելով, որ Թրամփի դավանած արժեքները համատեղելի չեն աշխարհահռչակ տենորի արժեքների հետ¹⁰: Այս առումով դասական օրինակ է համարվում նաև Shostakovich v. Twentieth Century Fox Film Corp գործը: Այս գործը թեև չի վերաբերում կատարողների անձնական ոչ գույքային իրավունքներին, սակայն վառ օրինակ է, թե ինչպես միայն ստեղծագործության օգտագործումը կարող է դիտարկվել որպես պատիվը և արժանապատվությունը արատավորող գործողություն: Գործի հանգամանքները հետևյալն էր. 1948 թվականին նկարահանվել էր «Երկաթյա վարագույր» ֆիլմը, որը վերաբերում էր ԽՍՀՄ-ի կողմից Կանադայում լրտեսության դեպքերին: Ֆիլմի ընթացքում օգտագործված էր ԽՍՀՄ-ի կոմպոզիտորների, այդ թվում՝ Շոստակովիչի երաժշտությունը: Քանի որ կոմպոզիտորը համարում էր, որ ֆիլմն ունի հակասովետական ուղղվածություն, նա հայց ներկայացրեց «Twentieth Century Fox Film Corp» դեմ, սակայն որևէ հաջողություն չունեցավ: Ամերիկյան դատարանը, ի թիվս այլնի, կատարել էր իր վերլուծությունները՝ հղում տալով հեղինակի անձնական ոչ գույքային իրավունքներին: Սակայն, հաշվի առնելով այն, որ ամերիկյան օրենսդրությունը, որպես կանոն, հեղինակներին չի վերապահում անձնական ոչ գույքային իրավունքներ, դատարանը հանգեց այն եզրակացությանը, որ ֆիլմում Շոստակովիչի երաժշտության օգտագործումը իրավաչափ է¹¹: Հետաքրքրական է, որ միևնույն հանգամանքները քննել էր ֆրանսիական դատարանը՝ «Soc. Le Chant de Monde v. Soc. Fox Europe et Soc» գործի շրջանակում, և եկել տրամաբանորեն այլ եզրահանգման: Բան այն է, որ Ֆրանսիան այն երկրներից է, որտեղ հեղինակների անձնական ոչ գույքային իրավունքներին տրված է բավական լավ պաշտպանություն, ուստի դատարանը գտավ, որ հակասովետական ֆիլմում Շոստակովիչի երաժշտության օգտագործումը ոտնահարում է նրա անձնական ոչ գույքային իրավունքները¹²:

Սրա հետ մեկտեղ, Պեկինի պայմանագիրն ամրագրում է, որ իրավունքների խախտումը որոշելիս պետք է գնահատման ենթակա դարձել տեսալսողական ամրագրումների բնույթը: Մեր կարծիքով՝ այս մոտեցումը նախատեսում է ավելի հստակ չափանիշ գնահատելու համար, թե արդյոք խախտվել են կատարողի անձնական ոչ գույքային իրավունքները, թե ոչ, քանի որ միանշանակ է, որ, օրինակ, միայն կատարման ամրագրման ձևաչափի փոփոխությունը բավարար չէ՝ համարելու, որ խախտվել են կատարողների իրավունքները: Հատկապես հիմա, երբ կատարման ամրագրումները ենթարկվում են բազմաթիվ փոփոխությունների և հարմարեցումների, որպեսզի հասանելի դառնան ամենատարբեր հարթակներով: Օրինակ՝ շատ են այն դեպքերը, երբ մեծ կինոդահլիճների համար ամրագրված տեսալսողական կատարումները հետագայում հարմարեցվում են հեռուստատեսային ձևաչափին¹³: Հետևաբար, նման չափանիշի ամրագրումը պետք է դիտարկել որպես դրական քայլ:

¹⁰ Տե՛ս NBC News, Pavarotti Widow Tells Trump to Stop Using ‘Nessun Dorma’ in Campaign (July 2016)

<https://www.nbcnews.com/news/world/pavarotti-widow-tells-trump-stop-using-nessun-dorma-campaign-n614721>

¹¹ Տե՛ս Petrik, T.M., 2011. Moral Rights of Composers: The Protection of Attribution and Integrity Available to Musicians in the European Union and United States. *Fordham Intell. Prop. Media & Ent. LJ*, 22, էջ 374-375:

¹² Տե՛ս նույն տեղը:

¹³ Տե՛ս, AdlerBernard, The Proposed New WIPO Treaty for Increased Protection of Audiovisual Performers: Its Provisions and Its Domestic and International Implications, *Fordham Intellectual Property, Media and Entertainment Law Journal*(2002), էջ 1104:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ կարծում ենք, որ ՀՀ օրենսդրությունը պետք է դրսևորի համակցված մոտեցում՝ իր մեջ ներառելով ինչպես Կատարումների և հնչյունագրերի, այնպես էլ Պեկինի պայմանագրերով նախատեսված եզրութաբանությունը:

Ուստի կարծում ենք, որ Օրենքով պետք է ամրագրել, որ կատարողն իրավունքն ունի առարկելու իր կատարման ցանկացած խեղաթյուրման, աղճատման, ձևափոխման, որոնք վնաս են հասցնում կամ կարող են հասցնել իր համբավին՝ հաշվի առնելով կատարման բնույթը: Կատարողը իրավունք ունի նաև առարկել իր անվանը վնասող այլ գործողությունների դեմ, որոնք վնաս են հասցնում կամ կարող են հասցնել իր համբավին:

Անձնական ոչ գույքային այլ իրավունքներ

Կատարողների անձնական ոչ գույքային այլ իրավունքները քննարկելու համար կարևոր է համեմատականներ տանել հեղինակի անձնական ոչ գույքային իրավունքների ծավալի հետ: Ընդհանրապես երկրների մեծամասնությունը հեղինակներին վերապահում են երկու անձնական ոչ գույքային իրավունքներ՝ հեղինակ ճանաչվելու և իր ստեղծագործությունը հնարավոր խեղաթյուրումներից պաշտպանելու իրավունքը: Դրան զուգահեռ կան երկրներ, որոնք վերոգրյալ երկու իրավունքներից զատ հեղինակի համար ճանաչում են ստեղծագործությունը հրապարակելու իրավունքը և ստեղծագործության հետկանչի իրավունքը¹⁴: Հայաստանի Հանրապետությունը այն երկրների շարքում է, որ հեղինակի համար անձնական ոչ գույքային իրավունքների շրջանակում ճանաչել է նաև վերոգրյալ երկու իրավունքները ևս: Հրապարակման իրավունքի ներքո միայն հեղինակը իրավունք ունի որոշել՝ արդյոք հրապարակել աշխատանքը, և թե երբ, որտեղ և ինչպես պետք է հրապարակվի ստեղծագործությունը, եթե, իհարկե, հեղինակը որոշում է հրապարակել իր ստեղծագործությունը¹⁵: Հրապարակման իրավունքի հետ սերտորեն փոխկապակցված է նաև հետկանչի իրավունքը, ինչը նշանակում է, որ հեղինակը բացառիկ իրավունք ունի իր ստեղծագործությունը հանել (հետկանչել) քաղաքացիական շրջանառությունից, եթե տվյալ ստեղծագործությունն այլևս չի համապատասխանում իր համոզմունքներին, կամ քաղաքացիական շրջանառության շարունակումը բացասական ազդեցություն կունենա իր հեղինակության վրա, պայմանով, որ նա կհատուցի ստեղծագործությունն օգտագործելու իրավունք ունեցող անձանց պատճառած վնասները¹⁶: Ընդ որում, հետկանչի իրավունքը չի կիրառվում համակարգչային ծրագրերի, տվյալների բազաների, տեսալսողական ստեղծագործությունների, կազմածո ստեղծագործությունների, կոլեկտիվ ստեղծագործությունների և ծառայողական ստեղծագործությունների նկատմամբ¹⁷:

Այս առումով պետք է նշել, որ մի շարք երկրներ կատարողների համար նախատեսում են առաջին հրապարակման և հետկանչի իրավունքը¹⁸:

ՀՀ օրենսդրությունը վերոգրյալ անձնական ոչ գույքային իրավունքները չի նախատեսում կատարողների համար: Սակայն, մեր կարծիքով, եթե նշված իրավունքները վերապահված են հեղինակների համար, ապա դրանք պետք է վերապահվեն կատարողներին: Եվ խնդիրը միայն զուտ ձևական մոտեցումը չէ, որ կատարողներն ու հեղինակները պետք է ունենան համանման իրավունքներ: Բանն այն է, որ կատարողներին՝ ինչպես շատ ստեղծագործողներին,

¹⁴ Տե՛ս Pettenati, L.A., 2000. Moral rights of artists in an international marketplace. *Pace Int'l L. Rev.*, 12, էջ 429:

¹⁵ Տե՛ս նույն տեղը:

¹⁶ Տե՛ս Օրենքի 12-րդ հոդված, 2-րդ մաս, ե ենթակետ:

¹⁷ Տե՛ս Օրենքի 12-րդ հոդված, 3-րդ մաս:

¹⁸ Տե՛ս The International Federation of Actors, The moral rights of the performers, The current situation (2013) էջ 26 <http://www.fia-actors.com/uploads/EN-Moral-Rights-Spread%20version%20E.pdf>

բնորոշ են ստեղծագործական վայրիվերումները: Վերադառնալով նույն Լուչիանո Պավարոտիին՝ պետք է նշել, որ հատկապես գործունեության վերջին տարիներին հաճախ էին դեպքերը, երբ առողջական վիճակով և ձայնի անկմամբ պայմանավորված, նա հրաժարվում էր մասնակցել նախապես համաձայնեցված համերգներին կամ բեմադրություններին, օրինակ՝ 1998 թվականի Գրեմիի մրցանակաբաշխության համերգը կամ Աիդայի բեմադրությունը¹⁹:

Սա նշանակում է, որ նույն կատարողին պետք է հնարավորություն տալ որոշելու՝ երբ հանդես գալ, երբ հրապարկել իր կատարման ամրագրումը, և, ինչը կարևոր է, հետ կանչել իր այն կատարման ամրագրումները, որոնք, ըստ կատարողի, չպետք է հասանելի լինեն հանրության լայն զանգվածներին, քանի որ, օրինակ, կատարողի համար չափազանց կարևոր է, որ լսարանը իրեն հիշի որպես Բարձր Դոյի արքա²⁰, քան լսարանի մոտ դրոշմվի նրա տապալված կատարումը: Պետք է նաև հիշել, որ քիչ չեն դեպքերը, երբ մեկ վատ կատարումը կատարողի համար արժեցել է ողջ ստեղծագործական կարիերան:

Իհարկե, կատարողներին նման իրավունքներ վերապահելը գործնականում կարող է առաջացնել մի շարք բարդություններ, որովհետև շատ հաճախ կատարողների նկատմամբ մի շարք իրավունքներով օժտված են հնչյունագրեր արտադրողները, տեսալսողական ստեղծագործության արտադրողները, ֆիլմ արտադրողները և մի շարք այլ սուբյեկտներ: Սակայն ինչպես կարելի է հեղինակների հետևանքի իրավունքի համար բացառություններ սահմանել, այնպես էլ կատարումների պարագայում կարելի է բացառություններ սահմանել, օրինակ՝ ծառայողական կատարումների դեպքում:

Կարևոր է նաև անդրադառնալ կատարողների անձնական ոչ գույքային իրավունքների պահպանման ժամկետներին: Թե՛ Կատարումների և հնչյունագրերի պայմանագիրը, թե՛ Պեկինի պայմանագիրը կատարողների անձնական ոչ գույքային իրավունքների պաշտպանության համար սահմանում են ժամկետներ: Այսպես օրինակ, Պեկինի պայմանագիրը սահմանում է, որ կատարողի անձնական ոչ գույքային իրավունքները պահպանվում են նրա մահից հետո՝ առնվազն մինչև գույքային իրավունքների գործողության ժամկետի ավարտը: Մինչույն ժամանակ Պայմանագիրը սահմանում է, որ եթե մինչև անդամ պետությունների կողմից Պայմանագրի վավերացման կամ դրան միանալու պահին չի նախատեսում կատարողի մահից հետո նրա անձնական ոչ գույքային բոլոր իրավունքների պահպանություն, ապա ազգային օրենսդրությամբ կարող է սահմանվել, որ այդ իրավունքների մի մասը դադարում է գործել նրա մահից հետո²¹:

Այս կապակցությամբ ՀՀ օրենսդրությունը դրսևորել է առավել առաջադիմական մոտեցում՝ ամրագրելով, որ կատարողների իրավունքները գործում են անժամկետ²²:

Մինչույն ժամանակ Օրենքը²³ սահմանում է, որ կատարողի անձնական ոչ գույքային իրավունքներն անօտարելի և անփոխանցելի են: Սակայն այս մոտեցումը թերի է, և կատարողների համար հեղինակների համանմանությամբ պետք է սահմանել, որ կատարող ճանաչվելու իրավունքի, համբավի և արժանապատվության իրավունքի պաշտպանությունը իրականացնում են կատարողի ժառանգները, իսկ նրանց բացակայության դեպքում՝ ՀՀ կառավարության լիազորված մարմինը:

¹⁹ Տե՛ս Opera News, In Search of Pavarotti (Nov 1998)

https://www.operanews.com/Opera_News_Magazine/2016/In_Search_of_Pavarotti.html

²⁰ Տե՛ս The New York Times, HIGH C, The Note That Makes Us Weep (2007)

<https://www.nytimes.com/2007/09/09/weekinreview/09wakin.html>

²¹ Տե՛ս Պեկինի պայմանագիր, Հոդված 5:

²² Տե՛ս Օրենքի 44-րդ հոդված, 2-րդ մաս:

²³ Տե՛ս Օրենքի 44-րդ հոդվածը:

Եզրակացություն

Ամփոփելով՝ կարելի է կատարել հետևյալ եզրահանգումները՝

- Հետևելով միջազգային պայմանագրերի եզրութաբանությանը՝ պետք է Օրենքով սահմանել, որ կատարող ճանաչվելու իրավունքը կարող է սահմանափակվել՝ պայմանավորված կատարման օգտագործման բնույթով: Կարծում ենք՝ այս մոտեցումը հաստատում է հավասարակշռված մոտեցում այն դեպքերի համար, երբ գործնականում հնարավոր չէ նշել բոլոր կատարողներին:

- Անդրադառնալով կատարողների համբավի և արժանապատվության իրավունքին, կարծում ենք, որ ՀՀ օրենսդրությունը պետք է դրսևորի համակցված մոտեցում՝ իր մեջ ներառելով ինչպես Կատարումների և հնչյունագրերի, այնպես էլ Պեկինի պայմանագրերով նախատեսված եզրութաբանությունը: Ուստի Օրենքով պետք է ամրագրել, որ կատարողն իրավունքն ունի առարկելու իր կատարման ցանկացած խեղաթյուրման, աղճատման, ձևափոխման, որոնք փաստ են հասցնում կամ կարող են հասցնել իր համբավին՝ հաշվի առնելով կատարման բնույթը: Կատարողն իրավունք ունի նաև առարկել իր անվանը փաստող այլ գործողությունների դեմ, որոնք փաստ են հասցնում կամ կարող են հասցնել իր համբավին:

- Կատարողներին կատարող ճանաչվելու, կատարողների համբավի և արժանապատվության իրավունքներից զատ, պետք է վերապահվեն նաև կատարումների հրապարակման և հետկանչի իրավունքները՝ մանրամասն սահմանելով այդ իրավունքների իրացման սահմանները և պայմանները:

- Կատարողների համար հեղինակների համանմանությամբ պետք է սահմանել, որ Կատարող ճանաչվելու իրավունքի, համբավի և արժանապատվության իրավունքի պաշտպանությունը իրականացնում են կատարողի ժառանգները, իսկ նրանց բացակայության դեպքում՝ ՀՀ կառավարության լիազորված մարմինը:

Ամփոփագիր: Հոդվածի նպատակն է ուսումնասիրել կատարողների անձնական ոչ գույքային իրավունքների պաշտպանության առանձնահատկությունները ՀՀ օրենսդրության և միջազգային իրավական փաստաթղթերի համատեքստում՝ դիտարկելով դրանց կիրառության ձևերն ու արդի մարտահրավերները:

Հետազոտության արդիականությունն այն է, որ կատարողների անձնական ոչ գույքային իրավունքների ճանաչումը միջազգային իրավունքում դեռևս համեմատաբար նոր գործընթաց է, և դրանց կիրարկման մեխանիզմները տարբեր են՝ կախված կոնկրետ երկրների իրավական համակարգերից:

Հետազոտության շրջանակում դիտարկվել են, մասնավորապես, այնպիսի խնդիրներ, ինչպիսիք են կատարող ճանաչվելու իրավունքի և կատարման վերարտադրության գործնական սահմանափակումների հավասարակշռման հնարավորությունները: Անդրադարձ է կատարվել դեպքերին, երբ տեխնիկապես կամ գործնականում հնարավոր չէ կատարման պահին հիշատակել բոլոր կատարողների անունները:

Միևնույն ժամանակ, վերլուծության առարկա են դարձել կատարողի համբավի և արժանապատվության իրավունքները, ինչպես նաև այդ իրավունքների սահմանման առանձնահատկությունները՝ միջազգային պայմանագրերի, մասնավորապես՝ Կատարումների և հնչյունագրերի համաձայնագրի և Պեկինի պայմանագրի դրույթների շրջանակում:

Հոդվածում հիմնավորվում է, որ ՀՀ օրենսդրությունն անհրաժեշտ է դրսևորի համապարփակ և համակցված մոտեցում՝ ներառելով վերոնշյալ պայմանագրերում ամրագրված եզրութաբանությունն ու մոտեցումները:

Ի վերջո, հոդվածը եզրակացնում է, որ կատարողներին, բացի ճանաչման, համբավի և արժանապատվության իրավունքներից, պետք է վերապահվեն նաև կատարման հրապարակման և հետկանչի իրավունքները, որպես անձնական ոչ գույքային իրավունքների պաշտպանության ամբողջական համակարգի մաս:

Annotation. The article aims to examine the specific features of the protection of performers' moral rights in the context of the legislation of the Republic of Armenia and international legal instruments, considering the ways these rights are implemented and the current challenges they face. The relevance of the research lies in the fact that the recognition of performers' moral rights at the international level remains a relatively recent phenomenon, and their application varies depending on the legal system in question.

Within the scope of the research, questions have been addressed regarding how to balance the right of attribution with the practical challenges of performance reproduction. In this regard, attention is drawn to situations where it is practically impossible to indicate the names of all performers at the time of the performance.

Simultaneously, the study analyzes the particularities of defining the right of integrity within the framework of international treaties, specifically in the context of the provisions of the WIPO Performances and Phonograms Treaty (WPPT) and the Beijing Treaty on Audiovisual Performances. The article argues that the Armenian legal system should adopt an integrated approach that incorporates the terminology and conceptual framework set forth in the above-mentioned international instruments.

Ultimately, the article concludes that, in addition to the rights of attribution and integrity performers should also be granted the rights to disclose and withdraw their performances.

Аннотация: Целью настоящей статьи является исследование особенностей защиты личных неимущественных прав исполнителей в контексте законодательства Республики Армения и международных правовых актов, с учетом способов реализации данных прав и современных вызовов в данной сфере. Актуальность исследования обусловлена тем, что признание личных неимущественных прав исполнителей на международном уровне является относительно новым явлением, а практика их применения различается в зависимости от правовых систем.

В рамках исследования рассмотрены вопросы, касающиеся поиска баланса между правом быть признанным исполнителем и практическими проблемами, связанными с воспроизведением исполнения. В данном контексте особое внимание уделяется случаям, когда на практике невозможно указать имена всех исполнителей в момент исполнения.

Параллельно в исследовании проанализированы особенности определения права исполнителя на защиту чести и достоинства в контексте международных договоров, в частности, положений Договора ВОИС об исполнениях и фонограммах и Пекинского договора об аудиовизуальных исполнениях. В статье обосновано, что законодательство Республики Армения должно применять комплексный подход, включающий терминологию и концептуальные рамки, предусмотренные вышеуказанными международными договорами.

В заключение можно прийти к выводу, что, помимо права быть признанным исполнителем и права на защиту чести и достоинства, исполнителям также должны быть предоставлены права на опубликование и отзыв исполнения.

Բանալի բառեր - կադրողներ, հեղինակային իրավունք, հարակից իրավունքներ, անձնական ոչ գույքային իրավունքներ, հեղկանչ, անվան իրավունք, հրապարակման իրավունք:

Keywords: performers, copyright, neighboring rights, moral rights, withdrawal, right of attribution, right of first disclosure.

Ключевые слова: исполнители, авторское право, смежные права, личные неимущественные права, отзыв, право на имя, право на первое обнаружение.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Adler, Bernard. "The Proposed New WIPO Treaty for Increased Protection of Audiovisual Performers: Its Provisions and Its Domestic and International Implications." *Fordham Intellectual Property, Media and Entertainment Law Journal*, 2002.
2. Bird, Robert C., and Lucille M. Ponte. Protecting Moral Rights in the United States and the United Kingdom: Challenges and Opportunities Under the UK's New Performances Regulations. *Boston University International Law Journal*, vol. 24, 2006.
3. *Garcia v. Google, Inc.*, 743 F.3d 1258 (9th Cir. 2014), amended by *Garcia v. Google, Inc.*, No. 12-57302, 2014 WL 3377343 (9th Cir. July 11, 2014).
4. Ferrari, Joe. "Garcia v. Google: The Impracticalities of Awarding Copyright Authorship for Five Seconds of Fame." *Santa Clara Law Review*, vol. 56, 2016 <https://digitalcommons.law.scu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2823&context=lawreview>. Accessed 12 May 2025.
5. WIPO. Records of the Diplomatic Conference on Certain Copyright and Neighboring Rights Questions, Geneva, 1996.
6. Guinness World Records. "The Largest Band." <https://www.guinnessworldrecords.com/world-records/69651-largest-band>. Accessed 12 May 2025.
7. NBC News. "Pavarotti Widow Tells Trump to Stop Using 'Nessun Dorma' in Campaign." NBC News, July 2016, <https://www.nbcnews.com/news/world/pavarotti-widow-tells-trump-stop-using-nessun-dorma-campaign-n614721>. Accessed 12 May 2025.
8. Opera News. "In Search of Pavarotti." Opera News, Nov. 1998, https://www.operanews.com/Opera_News_Magazine/2016/In_Search_of_Pavarotti.html. Accessed 12 May 2025.

Հովհաննիսյան Ա. - ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի դասախոս, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, էլիասցեն՝ arpinehov@gmail.com:

Այվազյան Մ. - Իրավագիտության մագիստրոս, էլիասցեն՝ ayvazyan.mariam@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 29.05.2025 թ., տրվել է գրախոսության 10.06.2025 թ., երաշխավորվել է Երևանի պետական համալսարանի քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի դասախոս, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ Ա. Թավադյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 10.07.2025 թ.:

<https://doi.org/10.59546/18290744-2025.4-6-66>

ՆԱՐԻՆԵ ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ

*ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ,
ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի աշխատակազմի իրավական
փորձաքննությունների ծառայության գլխավոր մասնագետ*

NARINE ARAKELYAN

*PhD student at YSU Chair of Civil Law,
Chief specialist of the Legal Expertise Service of
the Cassation Court of Republic of Armenia*

НАРИНЕ АРАКЕЛЯН

*Аспирант кафедры гражданского права ЕГУ,
Главный специалист Службы правовой экспертизы
аппарата Кассационного суда РА*

ԿԱՌՈՒՑԱՊԱՏՄԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՍՈՒԲՅԵԿՏՆԵՐԻ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՇՐՋԱՆԱԿԸ

THE CONCEPT AND SCOPE OF SUBJECTS OF THE RIGHT TO CONSTRUCTION

ПОНЯТИЕ И ОБЪЕМ СУБЪЕКТОВ ПРАВА ЗАСТРОЙКИ

Ներածություն

Իրավունքի՝ որպես ամբողջական, ինքնակառավարվող համակարգի դիտարկման ժամանակ կարելի է պնդել, որ այն ենթադրում է սեփական սուբյեկտի առկայություն: Ո՛չ նորմը, ո՛չ իրավահարաբերությունը, ո՛չ իրավունքի իրացման, կիրառման ակտը և նման այլ տարրեր չեն կարող հանդես գալ որպես իրավունքի համակարգի կառուցվածքային տարրերի միմյանց կապող օղակ: Այսպիսի օղակ կարող է լինել միայն իրավունքի սուբյեկտը¹:

Քաղաքացիական իրավունքում իրավունքի սուբյեկտը դիտարկվում է որպես իրավունքի տարրերից մեկը՝ իրավունքի օբյեկտի և բովանդակության հետ: Յուրաքանչյուր իրավունք ունի իր սուբյեկտը, առանց մեկի առկայության, մյուսի գոյությունն անհնարին է: Ուստի, քաղաքացիական իրավունքի նորմերով կարգավորվող հարաբերությունների սուբյեկտների, մասնակիցների ուսումնասիրությունն ունի գործնական կարևոր նշանակություն տվյալ իրավունքի էությունը բացահայտելու հարցում:

¹ Տե՛ս Ալվազյան Ա. Գ., Իրավունքի սուբյեկտի էությունը և ժամանակակից մոտեցումները. Տեսական-իրավական վերլուծություն, սեղմագիր՝ իրավ. գիտ. թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսության, Երևան, 2022, էջեր 8-9, (հասանելի է <https://degrees.hesc.am/sites/default/files/2022-05/063%20Ayvazyan%201.pdf> հղումով 07.11.2024 թվականի դրությամբ):

Հիմնական հետազոտություն

Կառուցապատման իրավունքը, ձևավորելով երկարաժամկետ իրավահարաբերություններ այդ իրավունքի սուբյեկտների համար, բնորոշվում է սուբյեկտների բազմազանությամբ:

Թվում է, թե որպես պայմանագրային հարաբերություններ առաջացնող ինստիտուտ՝ այն իրենում ընդգրկում է միայն իրավունքի երկու սուբյեկտի՝ կառուցապատողին և հողամասի սեփականատիրոջը, սակայն հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ կառուցապատման իրավունքն իր բնույթով իրային իրավունքի տեսակ է, այս իրավունքի սուբյեկտների շրջանակն ընդգրկում է անորոշ թվով անձանց նույնպես: Վերոգրյալը, մասնավորապես, վերաբերում է այն անձանց, որոնք անմիջականորեն կառուցապատման իրավահարաբերությունների մասնակիցներ չեն, սակայն որոշակի ներգործություն են ունենում կառուցապատման իրավունքի իրացման հարցում, օրինակ՝ այն երրորդ անձինք, որոնք պարտավորված են կառուցապատման իրավունքի գոյության ընթացքում ձեռնպահ մնալու կառուցապատման իրավունք ունեցող անձի իրավունքի իրացման ոտնձգություններից:

Հարկ է նշել, որ կառուցապատման իրավունքի շրջանակում, ըստ էության, հանդիպում են իրավունքի երկու տեսակի սուբյեկտներ, որոնք կարող են լինել կամ կառուցապատման իրավունքի, կամ կառուցապատման իրավահարաբերությունների մասնակիցներ:

Կառուցապատման իրավունքի սուբյեկտները հիմնականում երկուսն են. հողամասի կառուցապատման իրավունք ունեցող անձը և հողամասի սեփականատերը:

Հողամասի սեփականատերն այն անձն է, ում պատկանում է այն հողամասը, որի վրա պետք է իրականացվի կառուցապատումը: Վերջինս, պայմանագրային հարաբերությունների մեջ մտնելով հավանական կառուցապատողի հետ, տրամադրում է նրան իրեն պատկանող հողամասի կառուցապատման իրավունքը:

Յուրաքանչյուր դեպքում սեփականատեր եզրույթը տարբեր է և կախված է կոնկրետ իրավիճակից: Օրինակ՝ Home owner grant act-ը Բրիտանական Կոլումբիայում «սեփականատեր» եզրույթի բնորոշման մեջ ընդգրկում է նաև 99 տարի կամ ավել ժամկետով վարձակալին²: Սովորաբար մենք չենք կարող վարձակալին հողամասի սեփականատեր անվանել, սակայն նա սկսում է այդպիսին համարվել այն դեպքում, երբ հողամասը տրվում է երկարատև վարձակալության իրավունքով: Եթե ես վարձակալությամբ հանձնեմ իմ հողամասը քեզ 250 տարի ժամկետով, հողամասը տիրապատելու, օգտագործելու քո իրավունքը փոխանցվելու է սերնդեսերունդ, ուստի ինչ հիմքով եմ ես սեփականատեր համարվելու³:

Հողամասի կառուցապատողն այն անձն է, ում պատկանում է հողամասի կառուցապատման իրավունքը: Հատկանշական է, որ ՀՀ քաղ. օր.-ի 204¹-րդ հոդվածում օրենսդիրն օգտագործում է «կառուցապատման իրավունք ունեցող» և «կառուցապատող» տերմինները, այնինչ, նշված հոդվածը վերաբերում է կառուցապատման իրավունքին, հետևաբար նշված հոդվածով ամրագրված իրավակարգավորումները վերաբերում են կառուցապատման իրավունք ունեցող անձին, այլ ոչ թե ընդհանրապես ցանկացած կառուցապատողի: Նույնը չի կարելի ասել ՀՀ քաղ. օր.-ի 224.1-րդ հոդվածում օգտագործվող «կառուցապատող» տերմինի մասին, քանի որ նշված հոդվածը կարգավորում է կառուցվող բազմաբնակարան կամ ստորաբաժանված շենքից անշարժ գույք կամ բնակելի տուն գնելու իրավունքի շուրջ կառուցապատողի և

² Տե՛ս RSBC 1996, chapter 194, հասանելի է https://www.bclaws.gov.bc.ca/civix/document/id/complete/statreg/96194_01 հղումով 28.01.2025 թվականի դրությամբ;

³ Տե՛ս Chambers R., Ownership and Possession, էջեր 14-30, հասանելի է <https://ca.vlex.com/vid/ownership-and-possession-903478299> հղումով 28.01.2025 թվականի դրությամբ;

անշարժ գույք կամ բնակելի տուն գնելու իրավունք ունեցող անձանց միջև ծագող իրավահարաբերությունները: Իսկ, օրինակ, «Քաղաքաշինության մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածը սահմանում է, որ որպես կառուցապատող կարող են հանդես գալ քաղաքաշինական գործունեության այն սուբյեկտները, որոնք սեփականության իրավունքով իրենց պատկանող հողամասում կամ ամրակայված գույքի նկատմամբ իրականացնում են քաղաքաշինական գործունեություն (բացի շահագործումից): Կառուցապատող կարող են հանդիսանալ նաև անշարժ գույքը փոփոխությունների ենթարկելու իրավագործությամբ օժտված այլ սուբյեկտները:

Նշված հասկացությունը, ըստ էության, այնքան լայն է սահմանված, որ իրենում ներառում է կառուցապատման գործունեություն իրականացնող ցանկացած անձի, սակայն հարկ է նշել, որ նշված հոդվածը կարգավորում է կառուցապատողի իրավունքները և պարտականությունները, այնինչ դրանում դուրս է մնում կառուցապատման իրավունք ունեցող անձը, քանի որ նշված հասկացությունն ընդգրկում է սեփականության իրավունքով իրենց պատկանող հողամասում կամ ամրակայված գույքի նկատմամբ քաղաքաշինական գործունեություն իրականացնող կամ անշարժ գույքը փոփոխությունների ենթարկելու իրավագործությամբ օժտված սուբյեկտներին: Այնինչ՝ կառուցապատման իրավունք ունեցող անձը, նախ, կառուցապատում է իրականացնում ուրիշին պատկանող հողամասում, վերջինս կարող է բացի ամրակայված անշարժ գույքի նկատմամբ քաղաքաշինական գործունեություն իրականացնելուց, կառուցել նաև որևէ շենք կամ շինություն: Այսինքն՝ կառուցապատման իրավունք ունեցող այն անձը, որը պայմանագրի հիման վրա կառուցում է շենք կամ շինություն, և իրավունքի գործողության ժամկետի ընթացքում տիրապետում և օգտագործում է այդ գույքը, ընդգրկված չէ նշված օրենքով նախատեսված կառուցապատողի սահման մեջ, այնինչ, նշված հոդվածով ամրագրված իրավունքները և պարտականությունները որոշակի չափով կիրառելի են նաև կառուցապատման իրավունք ունեցող անձանց նկատմամբ ևս (օրինակ՝ շինարարությունը համապատասխան շինարարության թույլտվության հիման վրա իրականացնելը): Նշված օրինակները բազմաթիվ են մեր օրենսդրությամբ:

Ստացվում է, որ կառուցապատող հասկացությունը, լինելով բավականին լայն և ընդգրկուն հասկացություն, միևնույն կարգավորումների ներքո միավորում է միմյանցից բոլորովին տարբերվող գործունեություն իրականացնող և տարբեր նպատակներ հետապնդող սուբյեկտներին:

Կառուցապատման գործունեության ոլորտի համակարգման տեսանկյունից էական նշանակություն ունի առաջին հերթին սահմանել և տարանջատել «կառուցապատող» և «կառուցապատման գործունեություն» հասկացությունները: Այդ կապակցությամբ էական է արձանագրել, որ ներկայումս գործող կառուցապատման մոդելը, ըստ էության, հնարավորություն է տալիս կառուցապատող համարել ցանկացած անձի, ով ունի շինարարության թույլտվություն կամ հայցել է այդ թույլտվությունը: Մինչդեռ, կառուցապատման գործունեությունը, ընդհանրապես, և կառուցապատման ձեռնարկատիրական գործունեությունը, մասնավորապես, էականորեն տարբերվում են միմյանցից: Ակնհայտ է, որ սեփական հողամասում առանձնատուն կառուցող անձը և ապագայում գնորդներին վաճառելու նպատակով բազմաբնակարան բնակելի շենք կառուցող սուբյեկտը տարբերվում են միմյանցից ինչպես հետապնդած նպատակով, այնպես էլ անշարժ գույքի շուկայի վրա ունեցած ազդեցությամբ⁴:

Կառուցապատման իրավունքը, ընդգրկվելով ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրություն, հիմք

⁴ Տե՛ս «Կառուցապատողների հայկական ասոցիացիա» ՀԿ-ի կողմից կազմված «Կառուցապատման գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի հայեցակարգ, էջեր 3-7:

դրեց մի նոր տեսակի իրային իրավունքի առաջացման, որպիսի իրավունքն իրացվում է պայմանագրով այդ իրավունքը ձեռք բերած անձի կողմից: Վերջինս, նույնպես համարվում է կառուցապատող, և անկախ նրանից, թե ինչ տերմինով ենք բնութագրում նրան՝ կառուցապատման իրավունք ունեցող անձ, թե կառուցապատող, միևնույն է, հողամասի կառուցապատման իրավունք ունեցող անձն այն անձն է, ով իրացնում է պայմանագրով իրեն վերապահված կառուցապատման իրային իրավունքը:

Կառուցապատման իրավունք ունեցող անձը, սեփական կարիքների համար շինություն կառուցող անձը և ապագայում գնորդներին վաճառելու նպատակով բազմաբնակարան բնակելի շենք կառուցող սուբյեկտը, թեև օրենսդրությամբ բնորոշվում են նույն տերմինով՝ որպես կառուցապատող, սակայն նրանք քաղաքացիաիրավական տարբեր հարաբերությունների սուբյեկտներ են և նրանց միակ ընդհանրությունը շենք կամ շինություն կառուցելու, վերակառուցելու, շինարարական այլ աշխատանքներ իրականացնելու գործառույթն է:

Ի տարբերություն կառուցապատման իրավունք ունեցող անձի, որին, ինչպես արդեն իսկ նշեցինք, վերապահված է կառուցապատման իրային իրավունքի հիման վրա, ուրիշին պատկանող հողամասում կառուցելու շենք կամ շինություն և այդ իրավունքի գործողության ժամկետի ընթացքում տիրապետելու և օգտագործելու այդ գույքը, ապա ապագայում գնորդներին վաճառելու նպատակով բազմաբնակարան բնակելի շենք կառուցող սուբյեկտն այն անձն է, որը, ձեռք բերելով որոշակի հողամասի սեփականության իրավունք, կառուցում է բազմաբնակարան շենք՝ հետագայում դրանում գտնվող շինություններն անձանց վաճառելու միջոցով իրականացնելով ձեռնարկատիրական գործունեություն:

Ինչպես նկատեցինք, ի տարբերություն կառուցապատման իրավունքի, բազմաբնակարան բնակելի շենք կառուցելու իրավահարաբերություններում կառուցապատողն իր գործունեությունն իրականացնում է **իրեն պատկանող հողամասում**, ուստի տվյալ դեպքում կառուցապատման իրային իրավունքի գոյության մասին խոսք լինել չի կարող: Այս իրավունքն առկա չէ նաև հողամասի սեփականատիրոջ կողմից իրեն պատկանող հողամասում սեփական կարիքների համար որևէ գույք կառուցելու դեպքերում, քանի որ հողամասի սեփականատերը և կառուցապատողն իրավական առումով նույն սուբյեկտն է, հետևաբար տվյալ իրավիճակում նույնպես կառուցապատման իրավունք առկա չէ:

Խոսելով կառուցապատման իրավունքի սուբյեկտների մասին՝ հարկ է նշել, որ հողամասի կառուցապատողը և սեփականատերը, կնքելով կառուցապատման իրավունքի տրամադրման պայմանագիր, ընդգրկվում են առավել լայն իրավահարաբերությունների մեջ, որտեղ տվյալ իրավահարաբերությունների մասնակիցները և իրավունքի սուբյեկտները չեն համընկնում: Մասնավորապես՝ եթե կառուցապատման իրավունքի սուբյեկտները երկուսն են, ապա կառուցապատման իրավահարաբերությունների սուբյեկտներ, այլ կերպ ասած՝ մասնակիցներ են ոչ միայն կառուցապատողը և հողամասի սեփականատերը, այլև պետությունը, համայնքը, փաստացի շինարարություն իրականացնող սուբյեկտները և այլ անձինք, որոնք օժանդակում են կառուցապատման իրավունքի իրացմանը:

Այսինքն՝ վերոգրյալից կարելի է եզրակացնել, որ կառուցապատման իրավունքի շուրջ առաջացող իրավահարաբերություններն առավել լայն շրջանակ են ընդգրկում, վերջիններս իրենցում ներառում են նաև իրավահարաբերություններ մեկ այլ սուբյեկտների հետ, օրինակ՝ կառուցապատողը շինարարություն իրականացնելու նպատակով պետք է դիմի համապատասխան տեղական ինքնակառավարման մարմնին՝ համայնքի ղեկավարին՝ շինարարության թույլտվություն ստանալու նպատակով, այն ստանալուց հետո վերջինս կարող է շինարարա-

կան կապալի պայմանագիր կնքել մասնագիտացված սուբյեկտների հետ՝ շինարարությունն իրականացնելու նպատակով և այլն:

Մեր օրենսդրության համաձայն՝ կառուցապատման իրավունքը սահմանվում է հողամասի սեփականատիրոջ կողմից:

Օրենսդիրը, ամրագրելով սեփականության իրավունքը, այն բնորոշում է որպես բացարձակ իրավունք, որն իր բնույթով ամրապնդում է նյութական բարիքների պատկանելիությունը իրավունքը կրողին, հանդիսանում է ամենալայն գույքային իրավունքը, որը դրանով օժտված անձին՝ սեփականատիրոջը, հնարավորություն է տալիս անձնական շահերից բխող իրավունքները բավարարել անսահմանափակ տնօրինմամբ: Այսինքն՝ իրեն պատկանող գույքի նկատմամբ կատարել օրենքին չհակասող ցանկացած գործողություն, այդ թվում այլ անձանց փոխանցել գույքի նկատմամբ տիրապետման, օգտագործման իրավունքը, այն գրավ դնել կամ տնօրինել այլ կերպ⁵:

Այսինքն՝ սեփականատերն այն անձն է, որն իրավասու է տրամադրելու հողամասը կառուցապատման իրավունքով: Ըստ էության՝ նշված հարաբերություններում սեփականատերը որոշիչ դիրք գրավող սուբյեկտ է, քանի որ առանց վերջինիս կամահայտնության, կառուցապատման իրավունքը ծագել չի կարող, որքան էլ ապագա կառուցապատողը դա ցանկանա:

Օրենսդրությամբ կարգավորված չէ, թե արդյոք կառուցապատման իրավունքը կարող է սահմանվել հողամասն օգտագործողի կողմից, թե՛ ոչ:

Շվեյցարական և գերմանական օրենսդրության համաձայն՝ կառուցապատման իրավունքը կարող էր սահմանվել ոչ միայն հողամասի սեփականատիրոջ, այլև հողամասի նկատմամբ այլ իրային իրավունք ունեցող անձի կողմից՝ ներառյալ օգտագործման և տնօրինման իրավագործությունները (ցմահ օգտագործման, ժառանգական վարձակալության դեպքերում և այլն)⁶:

Կարծում ենք, որ օրենսդիրը, պատահական չէ, որ չի նախատեսել հողամասն օգտագործելու իրավունք ունեցող անձի կողմից այդ հողամասը կառուցապատման իրավունքով ծանրաբեռնելու հնարավորությունը, քանի որ այն երկարաժամկետ իրավունք է, որի գործողության ժամկետը կարող է հասնել ընդհուպ 99 տարի, իսկ քաղաքացիական օրենսդրությամբ նման երկարաժամկետ օգտագործման իրավունք նախատեսված չէ: Այլ կերպ ասած՝ հողամասը որևէ հիմքով օգտագործող անձը չի կարող այն ծանրաբեռնել այդպիսի երկարաժամկետ իրավունքով, քանի որ իր օգտագործման իրավունքի ժամկետի ավարտից հետ ամենայն հավանականությամբ, կղադարի կառուցապատման իրավունքը կամ էլ կշարունակի իր գոյությունն արդեն հողամասի սեփականատիրոջ հետ, ուստի վաղ, թե ուշ կառուցապատման իրավունքում կողմերից մեկը դառնալու է հողամասի սեփականատերը, հետևաբար վերջինիս կամահայտնությունն առանցքային է այս իրավունքի սահմանման հարցում:

Կառուցապատման իրավունքի սուբյեկտ կարող է լինել նաև պետությունը կամ համայնքը, որոնք այդ հարաբերություններում հանդես են գալիս հողամասի սեփականատիրոջ դերում: Հաշվի առնելով պետության ունիվերսալ իրավասուբյեկտությունը՝ այն քաղաքացիաիրավական հարաբերությունների մասնակից է դառնում յուրովի: Մասնավորապես՝ կառուցապատման իրավունքի շրջանակներում պետությունը, իրացնելով իր օրինաստեղծ գործունեությունը, համապատասխան նորմատիվ ակտերի միջոցով կարգավորում է այս ոլորտը, որպիսի օրինակ է՝ ՀՀ կառավարության՝ 12.04.2001 թվականի «Պետական և համայնքային սեփակա-

⁵ Տե՛ս ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 30.04.2015 թվականի թիվ ԼԴ/0221/02/11 գործով արտահայտած իրավական դիրքորոշումը:

⁶ Տե՛ս *Митилино М. И.*, Право застройки, Опыт цивилистического исследования института, Киев, 1914, էջեր 80-81:

նություն հանդիսացող հողամասերի օտարման, կառուցապատման իրավունքի և օգտագործման տրամադրման կարգը հաստատելու մասին» թիվ 286 որոշումը: Այսինքն՝ պետությունն ինքն է որոշում խաղի կանոնները, ինչպես նաև պետական հարկադրանքի միջոցով ապահովում դրա կատարումը:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ՀՀ օրենսդրությունը հստակ չի տարանջատում կառուցապատման տարբեր աշխատանքներ իրականացնող սուբյեկտներին, մեկ հասկացության մեջ ընդգրկվում են թե՛ սեփական հողամասում կառուցապատում իրականացնող և թե՛ կառուցապատման իրավունքի հիման վրա կառուցապատում իրականացնող սուբյեկտները: Նման պայմաններում բոլոր այն դեպքերում, երբ օրենսդիրն օգտագործում է «կառուցապատող» եզրույթը, այդ եզրույթի առկայությամբ բոլոր իրավանորմերը, ըստ էության, դառնում են վերաբերելի կառուցապատման իրավունք ունեցող անձի համար, մինչդեռ կառուցապատողների գործունեությունը կարգավորող բոլոր իրավանորմերը չեն, որ կիրառելի են կառուցապատման իրավունքի պարագայում: Այսինքն՝ այս իմաստով ներկայում առկա իրավակարգավորումները որոշակի չեն:

Անդրադառնալով իրավական որոշակիության սկզբունքին՝ Սահմանադրական դատարանն իր որոշումներում արտահայտել է իրավական դիրքորոշումներ առ այն, որ, մասնավորապես, որևէ իրավական նորմ չի կարող համարվել «օրենք», եթե այն չի համապատասխանում իրավական որոշակիության (res judicata) սկզբունքին, այսինքն՝ ձևակերպված չէ բավարար աստիճանի հստակությամբ, որը թույլ տա քաղաքացուն դրա հետ համատեղելու իր վարքագիծը⁷, վերջինս պետք է լինի բավականաչափ մատչելի՝ իրավունքի սուբյեկտները պետք է համապատասխան հանգամանքներում հնարավորություն ունենան կողմնորոշվելու՝ թե տվյալ դեպքում ինչ իրավական նորմեր են կիրառվում⁸, օրենսդրության մեջ օգտագործվող հասկացությունները պետք է լինեն հստակ, որոշակի և չհանգեցնեն տարաբնույթ մեկնաբանությունների կամ շփոթության⁹, այն անհրաժեշտ է, որպեսզի համապատասխան հարաբերությունների մասնակիցները ողջամիտ սահմաններում ի վիճակի լինեն կանխատեսել իրենց վարքագծի հետևանքները և վստահ լինեն ինչպես իրենց պաշտոնապես ճանաչված կարգավիճակի անփոփոխելիության, այնպես էլ ձեռք բերված իրավունքների և պարտավորությունների հարցում¹⁰:

Առավել իրատեսական ու հիմնավորված են այն օրենսդրական ակտերը, որոնցում հատուկ վերապահում է արվում այն մասին, որ տվյալ հասկացությունը այդ օրենսդրական ակտում ունի որոշակի նշանակություն, որն էլ հենց բացահայտվում է առանձին նորմով: Այլ կերպ ասած՝ երբեք չի կարելի բացառել, որ նույնանուն եզրույթները կարող են ունենալ միմյանցից էապես տարբերվող նշանակություն, պարզապես կանխատեսելի իրավակիրառ պրակտիկա ապահովելու տեսանկյունից նպատակահարմար է տվյալ օրենսդրական ակտում բացահայտել վերջինիս բովանդակությունը¹¹:

⁷ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 18.04.2006 թվականի թիվ ՍԴՈ-630 որոշումը:

⁸ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 13.05.2008 թվականի թիվ ՍԴՈ-753 որոշումը:

⁹ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 02.12.2014 թվականի թիվ ՍԴՈ-1176 որոշումը:

¹⁰ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 22.01.2019 թվականի թիվ ՍԴՈ-1439 որոշումը:

¹¹ Տե՛ս *Դանիելյան Գ.*, Իրավական որոշակիության, իրավունքի անալոգիայի (համանմանության) և իրավական ակտի մեկնաբանության փոխհարաբերության արդի հիմնախնդիրները, էջ 16, (հասանելի է chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://www.old.yso.am/files/01G_Danielyan-1476101269-.pdf հղումով 28.02.2025 թվականի դրությամբ):

Եզրակացություն

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարելի է արձանագրել, որ կառուցապատման իրավունքի սուբյեկտը և կառուցապատման իրավունքի մասնակիցը տարբեր հասկացություններ են, քանի որ կառուցապատման իրավունքում որոշակի մասնակցություն ունեցող սուբյեկտներն ունեն կառուցապատման իրավունքի իրացմանն օժանդակելու գործառույթ, և վերջիններս կառուցապատման իրավահարաբերությունների մասնակիցներ են: Կառուցապատողի հասկացությունն այնքան լայն է սահմանված, որ իրենում ներառում է շինարարության թույլտվություն ունեցող ցանկացած անձի, որը ցանկանում է իրականացնել որոշակի շինարարական գործունեություն, այնինչ բազմաբնակարան շենք կառուցող մասնագիտացված կառուցապատողը, սեփական հողամասի վրա կառուցապատում իրականացնող անձը և կառուցապատման իրավունք ունեցող անձը տարբեր սուբյեկտներ են:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ՝ առաջարկում ենք հստակեցնել կառուցապատման իրավունքի հիման վրա այդ իրավունքն իրացնող անձի որպես քաղաքացիաիրավական առանձին սուբյեկտի կարգավիճակը: Մասնավորապես՝ ՀՀ օրենսդրությամբ տարանջատել կառուցապատման իրավունքի հիման վրա կառուցապատում իրականացնող անձին մյուս կառուցապատողներից՝ օրենսդրությամբ վերջինիս բնորոշելիս օգտագործելով ոչ թե «կառուցապատող», այլ «կառուցապատման իրավունք ունեցող անձ» եզրույթը:

Վերոնշյալ կարգավորումը հնարավորություն կընձեռի առավել հստակ պատկերացնելու օրենսդրի կամքը՝ ուղղված կառուցապատման իրավունք ունեցող անձի հասկացության ձևակերպմանը, և տարանջատելու վերջինիս կառուցապատման աշխատանքներ իրականացնող այլ սուբյեկտներից:

Ամփոփագիր: Հոդվածը նվիրված է կառուցապատման իրավունքի սուբյեկտների բացահայտմանը և նրանց տարանջատմանը:

Հեղինակը, ուսումնասիրելով արտասահմանյան երկրների իրավական փորձը, ներկայացրել է կառուցապատման իրավունքի և ընդհանրապես՝ կառուցապատման իրավահարաբերությունների մասնակիցների առանձնահատկությունները, արձանագրել, որ ՀՀ օրենսդրությամբ տարանջատված չեն կառուցապատման իրավահարաբերություններում մասնակցող սուբյեկտների կարգավիճակները: Նմանօրինակ տարանջատման բացակայությունը շփոթություն է առաջացնում այս սուբյեկտների տարբերակման հարցում, քանի որ ՀՀ օրենսդիրը, օգտագործելով «կառուցապատող» հասկացությունը, դրանում փաստացի ընդգրկում է նաև բազմաբնակարան բնակելի շենք կառուցող մասնագիտացված կառուցապատողին, սեփական հողամասի վրա կառուցապատում իրականացնող անձին և կառուցապատման իրավունք ունեցող անձին:

Նշված խնդրի պարզաբանման նպատակով հեղինակը, հոդվածում կատարված ուսումնասիրության և վերլուծությունների հիման վրա, ներկայացրել է իր տեսակետը՝ առկա օրենսդրական կարգավորումների վերաբերյալ, ներկայացրել դրանց կատարելագործմանն ուղղված որոշակի առաջարկներ: Մասնավորապես՝ ներկայացրել է այս սուբյեկտների տարբերակման չափանիշները, կատարել որոշակի առաջարկությունների օրենսդրական իրավակարգավորումների միջոցով այս սուբյեկտներին տարբերակելու նպատակով: Հոդվածում ներկայացված օրենսդրական առաջարկությունների միջոցով հնարավոր կլինի առանձնացնել կառուցապատման իրավահարաբերություններում մասնակցող տարբեր սուբյեկտների՝ հստակ ամրագրելով վերջինիս կարգավիճակը, ինչպես նաև նրանց նկատմամբ կիրառելի օրենսդրական նորմերի շրջանակը, որը հնարավորություն կընձեռի՝ ունենալու իրավական որոշակիությանը համապատասխան օրենսդրական կարգավորումներ:

Annotation. The article is devoted to the identification of subjects of construction law and their separation.

The author, having studied the legal experience of foreign countries, presented the peculiarities of the construction

law and, in general, the participants in construction legal relations, and noted that the legislation of the Republic of Armenia does not separate the statuses of subjects participating in construction legal relations. The absence of such separation causes confusion in the issue of distinguishing these subjects, since the RA legislator, using the concept of “developer”, actually includes in it also a specialized developer constructing a multi-apartment residential building, a person implementing construction on his own land plot, and a person having the right to construction.

In order to clarify the mentioned problem, the author, based on the research and analysis conducted in the article, presented her point of view on the existing legislative regulations, presented certain proposals aimed at their improvement. In particular, she presented the criteria for distinguishing these entities, made certain proposals for distinguishing these entities through legislative legal regulations. Through the legislative proposals presented in the article, it will be possible to distinguish different entities participating in construction legal relations, clearly fixing the status of the latter, as well as the scope of legislative norms applicable to them, which will allow for legislative regulations in accordance with legal certainty.

Аннотация. Статья посвящена выявлению субъектов права застройки и их разграничению. Автор, изучив правовой опыт зарубежных стран, представил особенности права застройки и, в целом, участников строительных правоотношений. В статье также отмечено, что в законодательстве Республики Армения не разделены статусы субъектов, участвующих в строительных правоотношениях. Отсутствие такого разделения приводит к путанице в вопросе разграничения этих субъектов, поскольку законодатель РА, используя понятие «застройщик», фактически включает в него и специализированного застройщика, осуществляющего строительство многоквартирного жилого дома, и лицо, осуществляющее строительство на собственном земельном участке, и лицо, имеющее право застройки.

Для того чтобы прояснить указанную проблему, автор на основе проведенного исследования и анализа в статье изложил свою точку зрения на существующие законодательные нормы, представил некоторые предложения, направленные на их совершенствование. В частности, рассмотрены критерии выделения данных субъектов, внесены определенные предложения по выделению данных субъектов посредством законодательного правового регулирования. С помощью законодательных предложений, представленных в статье, можно будет разграничить различные субъекты, участвующие в строительных правоотношениях, четко закрепив статус последних, а также сферу действия законодательных норм, применяемых к ним, что позволит иметь законодательное регулирование в соответствии с правовой определенностью.

Բանալի բառեր - կառուցապարման իրավունքի սուբյեկտ, կառուցապարող, վարձակալ, իրավական որոշակիություն:

Keywords: subject of right of construction, developer, tenant, legal certainty.

Ключевые слова: субъект права застройки, застройщик, арендатор, правовая определенность.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 18.04.2006 թվականի թիվ ՍԴՈ-630 որոշումը:
2. ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 13.05.2008 թվականի թիվ ՍԴՈ-753 որոշումը:
3. ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 02.12.2014 թվականի թիվ ՍԴՈ-1176 որոշումը:
4. ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 22.01.2019 թվականի թիվ ՍԴՈ-1439 որոշումը:
5. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 30.04.2015 թվականի թիվ ԼԴ/0221/02/11 գործով արտահայտած իրավական դիրքորոշումը:
6. «Կառուցապատողների հայկական ասոցիացիա» ՀԿ-ի կողմից կազմված «Կառուցապատման գործունե-

ության մասին» ՀՀ օրենքի հայեցակարգ, էջեր 3-7:

7. Այվազյան Ա. Գ., Իրավունքի սուբյեկտի էությունը և ժամանակակից մոտեցումները. Տեսական-իրավական վերլուծություն, սեղմագիր՝ իրավ.գիտ. թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսության, Երևան, 2022, էջեր 8-9, (հասանելի է <https://degrees.hesc.am/sites/default/files/2022-05/063%20Ayvazyan%201.pdf> հղումով 07.11.2024 թվականի դրությամբ):

8. Դանիելյան Գ., Իրավական որոշակիության, իրավունքի անալոգիայի (համանմանության) և իրավական ակտի մեկնաբանության փոխհարաբերության արդի հիմնախնդիրները, էջ 16, (հասանելի է chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://www.old.ysu.am/files/01G_Danielyan-1476101269-.pdf հղումով 28.02.2025 թվականի դրությամբ):

9. Митилино М. И., Право застройки, Опыт цивилистического исследования института, Киев, 1914, 323 էջ:

10. Chambers R., Ownership and Possession, էջեր 14-30, հասանելի է <https://ca.vlex.com/vid/ownership-and-possession-903478299> հղումով 28.01.2025 թվականի դրությամբ:

11. RSBC 1996, chapter 194, հասանելի է https://www.bclaws.gov.bc.ca/civix/document/id/complete/statreg/96194_01 հղումով 28.01.2025 թվականի դրությամբ:

Առաքելյան Ն. - ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ, ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի աշխատակազմի իրավական փորձաքննությունների ծառայության գլխավոր մասնագետ, էլիասցե՝ narine.aragelyan@ysu.am:

Ներկայացվել է խմբագրություն 25.04.2025 թ., տրվել է գրախոսության 25.04.2025թ., երաշխավորվել է ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի պրոֆեսոր, ի.գ.դ. Վ. Ավետիսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 10.07.2025 թ.:

**ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CIVIL PROCEDURE/
ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС**

<https://doi.org/10.59546/18290744-2025.4-6-75>

ՆԱԶԵԼԻ ՏԵՐ-ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ
«Դե Յուրե Քոնսալթինգ» փաստաբանական և հաշտարարական գրասենյակի ղեկավար,
«Դե Յուրե» իրավապաշտպան ՀԿ նախագահ,
Մ. Մաշտոցի անվան համալսարանի դասախոս

NAZELI TER-PETROSYAN
*Head of “De Jure Consulting” Law and Mediation Firm,
President of “De Jure” Human Rights NGO,
Lecturer at M. Mashtots University*

НАЗЕЛИ ТЕР-ПЕТРОСЯН
*Руководитель адвокатской и примирительной конторы «De Jure Consulting»,
председатель правозащитной НПО «De Jure»,
преподаватель Университета им. М. Маштова*

**ԳՆՈՒՄՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՎԵՃԵՐԻ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ
ԱՌԱՋՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

FEATURES OF THE EXAMINATION OF PROCUREMENT DISPUTES

ОСОБЕННОСТИ РАССМОТРЕНИЯ СПОРОВ О ЗАКУПКАХ

Ներածություն

Գնումների վեճերը կրում են առանձնահատուկ բնույթ՝ կախված ոլորտի վերաբերյալ օրենսդրական հատուկ կարգավորումներից: ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում ամրագրված են գնումների վեճերի վերաբերյալ քաղաքացիադատավարական նորմեր, որոնք բովանդակում են պետական գնումներին առնչվող իրավակարգավորումներ:

Այս նյութում կներկայացնենք գնումների գործընթացի էությունը, գնումների ընթացակարգերի տարանջատման կարևորությունը, դրա արդյունքում առաջացած վեճերի քննման առանձնահատկությունները և լրացուցիչ իրավական կարգավորում պահանջող հարցերը:

Հիմնական հետազոտություն

Դեռևս 4-րդ դարում Հին Հռոմում լայն տարածում են գտել այսպես կոչված «պատարագներ»-ը, որոնց շրջանակում պետությունը պարտադրում էր իր հպատակներին որոշակի սոցիալական գործառույթներ և բեռներ, ընդհուպ մինչև և ներառյալ հարկադիր աշխատուժ,

տրանսպորտ, պետական կարիքների համար նախատեսված պարագաներ և այլն¹:

Ռուսաստանում պետական պայմանագրերի կնքման հետ կապված իրավահարաբերությունների նորմատիվ կարգավորումը սկիզբ առավ Պետրոս I-ի թագավորության օրոք: Նախառաջ սա կապված էր պետության սոցիալ-քաղաքական և տնտեսական կյանքի շարունակական բարեփոխումների հետ: 18-րդ դարի սկզբին ձևավորվեց համառուսական կենտրոնական կառավարության ապարատը, որը ենթարկվում էր Սենատին, և գործում էին մի շարք գրասենյակներ, գրասենյակներ և հրամաններ, որոնց լիազորությունները ներառում էին պետական գործունեության տարբեր ոլորտներում հասարակայնության հետ կապերի կարգավորումը²:

Հայաստանի Հանրապետությունում սկսած 2000 թվականից ընդունվել է գնումների ոլորտը կարգավորող թվով 4 օրենք:

Ներկայումս գործում է 2016 թվականին ընդունված «Գնումների մասին» օրենքը (այսուհետ՝ նաև Օրենք), որը կարգավորում է պատվիրատուների կողմից ապրանքներ, աշխատանքներ և ծառայություններ ձեռք բերելու գործընթացի հետ կապված հարաբերությունները:

Օրենքի կարգավորումից բխում է, որ գնման գործընթացը՝ գնում կատարելու նպատակով գնումների մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ նախատեսված ընթացակարգերի, իրավունքների և պարտականությունների իրագործմանն ուղղված գործողությունների ամբողջություն է, որը ներառում է նաև՝ գնումների պլանավորումը, գնման առարկայի բնութագրի հաստատումը, պայմանագրի կատարումը և կառավարումը:

Օրենքը նաև սահմանել է բացառություն որոշակի գործարքների համար, որոնց համար կիրառելի չէ Օրենքի գործողությունը:

Դրանք են աշխատանքային պայմանագրերը, օրենքով նախատեսված դեպքերում քրեական, վարչական կամ դատական վարույթ իրականացնող պաշտոնատար անձանց որոշումներով նախատեսված կոնկրետ անձանց կողմից մատուցվող ծառայությունների ձեռքբերումը, պետություն-մասնավոր գործընկերության, ներառյալ կոնցեսիայի այն գործարքները, որոնք կարգավորվում են «Պետություն-մասնավոր գործընկերության մասին» օրենքով և այլն:

Այլ կերպ ասած՝ գնման ընթացակարգերը կարելի է տարանջատել երկու խմբի՝ ազգային կամ Օրենքով իրականացվող գնման ընթացակարգեր և միջազգային փաստաթղթերի հիման վրա իրականացվող գնման ընթացակարգեր:

Նմանօրինակ տարանջատման հիմք է հանդիսանում ոչ միայն Օրենքի կարգավորումը, այլև տարաբնույթ ոլորտների զարգացման կամ բարելավման համար ստացված վարկային միջոցների կամ դրամաշնորհների վերաբերյալ կնքված համաձայնագրերում տրված կարգավորումները:

Նմանօրինակ կարգավորում է արձանագրված Հայաստանի Հանրապետության և Վերակառուցման և Զարգացման միջազգային բանկի միջև «Առողջապահական համակարգի արդիականացման ծրագրի լրացուցիչ ֆինանսավորում (ap1-2)» վարկային համաձայնագրում (վարկի համար 7987 AM), որի 3-րդ բաժնում հատուկ դրույթ է ներառվել ծրագրի համար պահանջվող և Վարկի միջոցներից ֆինանսավորման ենթակա բոլոր ապրանքները և աշխատանքները պետք է գնվեն Գնումների ուղեցույցի I բաժնում սահմանված կամ նշված պահանջների և սույն բաժնի դրույթների համաձայն՝ Ծրագրի համար պահանջվող և Վարկի միջոցներից ֆինանսավորման ենթակա բոլոր խորհրդատվական ծառայությունները պետք է

¹ Карапетов А.Г., Савельев А. И., Свобода договора и ее пределы: в 2 т. - М.: Статут, 2012, Т. 1, - 452 с.

² Стурза К.И., Историко-правовой анализ развития института государственного заказа в России // История государства и права. - 2013. - № 4. - С. 20-24.

գնվեն Խորհրդատուի ուղեցույցի I և IV բաժիններում սահմանված կամ նշված պահանջների և սույն բաժնի դրույթների համաձայն³:

Այսպես, 2013 թ. մայիսի 17-ին Հայաստանի Հանրապետության և Միջազգային զարգացման ընկերակցության (այսուհետ՝ նաև ՄՁԸ) միջև ստորագրվել է 22.8 մլն ՀՓԻ գումարի չափով «Հիվանդությունների կանխարգելման և վերահսկման ծրագիր»/ «DPCP» ֆինանսավորման համաձայնագիրը (Փոխառություն թիվ 5222-AM)⁴:

ՀՀ առողջապահության նախարարության պաշտոնական կայքում 2017 թվականի դեկտեմբերի 08-ին տեղադրված հայտարարությամբ նշվել է, որ «Հիվանդությունների կանխարգելում և վերահսկում» ծրագրի շրջանակում նախատեսվում է ձեռք բերել «Բժշկական և ախտորոշիչ սարքավորումների, բժշկական պարագաներ և բժշկական կահույք «Սևանի ԲԿ» ՓԲԸ-ի և «Արտաշատի ԲԿ» ՓԲԸ-ի համար:

Միաժամանակ նույն հայտարարությամբ սահմանվել է, որ մրցույթն իրականացվելու է «Միջազգային մրցակցային սակարկություն» (ICB) ընթացակարգին համապատասխան, ինչն ամրագրված է Համաշխարհային բանկի «ՎՋՄԲ վարկային և ՄՁԸ փոխառությունների շրջանակներում գնումների ուղեցույցով» (Հունվար 2011, վերանայված՝ Հուլիս 2014)⁵:

2014 թվականի մայիսի 23-ին Հայաստանի Հանրապետության և Համաշխարհային բանկի (ՎՋՄԲ և ՄՁԸ) միջև ստորագրվել են 30 մլն ԱՄՆ դոլար գումարի չափով (որից՝ 15 մլն ԱՄՆ դոլարը՝ ՎՋՄԲ-ի միջոցներից, 9.800.000 ՀՓԻ-ն՝ ՄՁԸ-ի միջոցներից) «Կրթության բարելավման ծրագիր»/«EIP» վարկային և ֆինանսավորման համաձայնագրերը (Վարկ թիվ 8342-AM, Փոխառություն 5387-AM)⁶:

«Կրթության բարելավում» վարկային ծրագրի շրջանակում ՀՀ կրթության նախարարության պաշտոնական կայքէջում «ուսումնասիրություն և գնահատում» ներառելով ավագ դպրոցի հաճախելիության բաղադրիչը և ՆՄՀ դրամաշնորհների արդյունավետության ուսումնասիրություն» խորհրդատվական ծառայությունների գնման նպատակով 2021 թվականի հունվարի 26-ին տեղադրվել է հայտարարություն: Նշված հայտարարությունում նաև նշվել է, որ կազմակերպության ընտրությունը կատարվելու է որակավորման հիման վրա ընտրության (CQS) եղանակով՝ Համաշխարհային բանկի «Խորհրդատուների ընտրություն և նրանց հետ աշխատանքային պայմանագրերի կնքում ՎՋԲԻ վարկերի և ՄՁԸ վարկերի և դրամաշնորհների շրջանակներում Համաշխարհային բանկի Փոխառուների կողմից հունվար 2011թ. /վերանայված հուլիս 2014 թ./ ուղեցույցի համաձայն⁷:

2019 թվականի հոկտեմբերի 10-ին Հայաստանի Հանրապետության և Վերակառուցման և Զարգացման միջազգային բանկի միջև ստորագրվել է 13,400,000 եվրո գումարի չափով «Կենսական նշանակության ճանապարհային ցանցի բարելավման ծրագրի երկրորդ լրացուցիչ ֆինանսավորում»/«LRNIP AF2» վարկային համաձայնագիրը (Վարկ թիվ 8957-AM)⁸:

«Ճանապարհային դեպարտամենտ» հիմնադրամի պաշտոնական կայքէջում 2021 թվա-

³ <https://www.irtek.am/views/act.aspx?aid=61651>.

⁴ ՀՀ ֆինանսների նախարարության պաշտոնական կայք՝ https://www.minfin.am/en/content/hamashkharhayin_bank_wb_/#sthash.pGTQujA1.dpbs:

⁵ ՀՀ առողջապահության նախարարության պաշտոնական կայք՝ <https://www.moh.am/#1/948>:

⁶ ՀՀ ֆինանսների նախարարության պաշտոնական կայք՝ https://www.minfin.am/en/content/hamashkharhayin_bank_wb_/#sthash.pGTQujA1.dpuf:

⁷ ՀՀ կրթության, գիտության, մշակույթի և սպորտի նախարարության պաշտոնական կայք՝ <https://escs.am/am/news/7785>:

⁸ ՀՀ ֆինանսների նախարարության պաշտոնական կայք՝ https://www.minfin.am/en/content/hamashkharhayin_bank_wb_/#sthash.pGTQujA1.BSfyNEgs.dpuf:

կանի նոյեմբերի 23-ին տեղադրվել է «Կենսական նշանակության ճանապարհային ցանցի բարելավման ծրագրի երկրորդ լրացուցիչ ֆինանսավորում» ծրագրի շրջանակում «Հայաստանի Հանրապետության ճանապարհային ենթակառուցվածքներում բնական աղետների ռիսկերի գնահատման տեխնիկական աջակցության տրամադրում» խորհրդատվական ծառայության ձեռքբերման հայտարարությունը:

Նույն հայտարարությամբ նաև նշվել է, որ ընտրությունն իրականացվելու է Համաշխարհային բանկի՝ «Գնումների կանոնակարգեր ներդրումային ծրագրերի ֆինանսավորման (IPF) փոխառուների համար, հուլիս 2016, փոփոխված նոյեմբեր 2017թ., օգոստոս 2018 թ.» («Գնումների կանոնակարգեր») ընթացակարգի համաձայն⁹:

Այսպիսով, թվարկված բոլոր դեպքերում գնման ընթացակարգերն իրականացվել են ոչ թե Օրենքով, այլ դրանից տարբերվող միջազգային ընթացակարգերով:

Անդրադառնալով թվարկված համաձայնագրերի իրավական կարգավիճակին, հարկ է արձանագրել, որ համաձայն «Միջազգային պայմանագրերի մասին» օրենքի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի իրավակարգավորման՝ Հայաստանի Հանրապետության և պայմանավորվող մյուս կողմի (կողմերի) միջև մեկ փաստաթղթի կամ փոխկապակցված և միմյանցից անբաժանելի մեկից ավելի փաստաթղթերի տեսքով գրավոր ձևակերպված և միջազգային հանրային իրավունքով կարգավորվող համաձայնությունը՝ անկախ դրա անվանումից համարվում է միջազգային պայմանագիր:

Նույն օրենքով են կարգավորված միջազգային պայմանագրերի կնքման, վավերացման, հաստատման, չեղարկման ընթացակարգերը:

Նկարագրված օրենսդրական կարգավորումից է բխել սույն դեպքում Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2019 թվականի մայիսի 02-ի թիվ 501-Ա որոշումը, որով հիմք ընդունվելով «Միջազգային պայմանագրերի մասին» օրենքի 7-րդ հոդվածի 1-ին մասը հավանություն է տրվել Հայաստանի Հանրապետության ու Վերակառուցման և զարգացման միջազգային բանկի միջև «Կենսական նշանակության ճանապարհային ցանցի բարելավման ծրագրի երկրորդ լրացուցիչ ֆինանսավորում» վարկային համաձայնագրի ստորագրման առաջարկությանը:

Այնուհետև, Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված ընթացակարգին համաձայն, վերը նշված որոշմանը հաջորդել է ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2020 թվականի մարտի 03-ի թիվ ՍԴՈ-1511 որոշումն այն մասին, որ վարկային համաձայնագրում ամրագրված պարտավորությունները համապատասխանում են Սահմանադրությանը:

Վերջնարդյունքում, Հայաստանի Հանրապետության ազգային ժողովի կողմից 2020 թվականի ապրիլի 17-ին ընդունվել է «Հայաստանի Հանրապետության ու Վերակառուցման և զարգացման միջազգային բանկի միջև «Կենսական նշանակության ճանապարհային ցանցի բարելավման ծրագրի երկրորդ լրացուցիչ ֆինանսավորում» վարկային համաձայնագիրը վավերացնելու մասին» օրենքը:

Սա նշանակում է, որ յուրաքանչյուր դեպքում միջազգային պայմանագրի կնքումը, վավերացումն ու հաստատումն անցնում է հստակ կանխորոշված ընթացակարգեր:

Այս առնչությամբ «Միջազգային պայմանագրերի մասին» օրենքի 10-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ Հայաստանի Հանրապետության ստորագրած կամ միանալու ենթակա միջազգային պայմանագիրը Հայաստանի Հանրապետության համար պարտադիր իրա-

⁹ «Ճանապարհային ղեկարտամենտ» հիմնադրամի պաշտոնական կայք՝ <https://armroad.am/am/search?keyword=%D5%A3%D5%B6%D5%B8%D6%82%D5%B4%D5%B6%D5%A5%D6%80>:

վաբանական ուժ է ստանում անհրաժեշտ ներպետական ընթացակարգերն ավարտելուց հետո Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի կողմից վավերացվելու կամ Հանրապետության նախագահի կողմից հաստատվելու միջոցով:

Վերոնշյալից հետևում է, որ միջազգային պայմանագրի դրույթները պարտադիր են դառնում Հայաստանի Հանրապետության համար դրա իրավաբանական ուժ ստանալուց հետո:

Սույն պարագայում, բազմաոլորտ բնույթի համաձայնագրերում գնման ընթացակարգերի ընտրության ձևի նշումն ինքնանպատակ չէ, այն ենթադրում է գնման ընթացակարգն իրականացնող մարմնի կողմից դրա պարտադիր կատարում:

Ամբողջի հաշվառմամբ՝ եզրահանգում ենք, որ գնման գործընթացները միջազգային ընթացակարգերով իրականացվելու դեպքում կիրառելի չեն կարող լինել Օրենքով տրված կարգավորումները:

Միաժամանակ գտնում ենք, որ միջազգային ընթացակարգերով գնման վեճերը ևս ենթակա են ներպետական դատարանների քննությանը, սակայն որոշակի տարբերակված կարգով:

Օրենքում նախատեսված է, որ յուրաքանչյուր շահագրգիռ անձ իրավունք ունի բողոքարկելու պատվիրատուի, գնահատող հանձնաժողովի գործողությունները (անգործությունը) և որոշումները Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով:

Միաժամանակ Օրենքում ամրագրված է, որ գնումների հետ կապված հարաբերությունները վարչական հարաբերություններ չեն, և դրանք կարգավորվում են Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիաիրավական հարաբերությունները կարգավորող օրենսդրությամբ¹⁰:

Այսպիսով, օրենսդիրը նախատեսել է գնումների վեճերի քննման քաղաքացիադատավարական ընթացակարգ, որի պայմաններում անհրաժեշտ է նաև ուսումնասիրության առարկա դարձնել նաև ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը:

Այսպես, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված է, որ դատարանը հատուկ հայցային վարույթի կարգով քննում է «Գնումների մասին» օրենքով սահմանված գնումների հետ կապված վեճերը¹¹:

Բացի այդ, նույն օրենսգրքում սահմանված է նաև հատուկ կանոն այն մասին, որ դատարանը քննում և լուծում է «Գնումների մասին» օրենքի 46-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված՝ պատվիրատուի և գնահատող հանձնաժողովի գործողությունների (անգործության) և որոշումների բողոքարկման հետ կապված վեճերը¹²:

Նշվածից հետևում է, որ օրենսդիրը տարանջատել է «Գնումների մասին» օրենքի շրջանակում առաջացած վեճերը գնման այլ ընթացակարգերի շրջանակում առաջացող վեճերից՝ նախատեսելով դրանց քննման և լուծման ընթացակարգ հատուկ կանոններով:

Օրենսդրական նման լրացումը կատարվել է «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում լրացումներ և փոփոխություն կատարելու մասին» 21.01.2022 թվականին ընդունված և 01.06.2022 թվականին ուժի մեջ մտած ՀՕ-7-Ն օրենքով:

«Գնումների մասին» օրենքում ևս կատարվել է լրացում 2022 թվականի հունվարի 21-ին ընդունված ««Գնումների մասին» օրենքում լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու մասին» թիվ ՀՕ-4-Ն օրենքով:

Հատկանշական է նաև այն, որ ««Գնումների մասին» օրենքում լրացումներ և փոփոխու-

¹⁰ «Գնումների մասին» օրենքի 46-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր:

¹¹ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 202-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետ:

¹² ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 234.5-րդ հոդվածի 1-ին մաս:

թյուններ կատարելու մասին» թիվ ՀՕ-4-Ն օրենքի հիմնավորմամբ արձանագրվել է, որ օտարերկրյա պետությունների և միջազգային կազմակերպությունների տրամադրած միջոցների հաշվին գնումների կատարման ժամանակ կիրառվում են ազգային ռեժիմից տարբերվող ընթացակարգեր¹³:

Նման դեպքերում հետևում է, որ Օրենքի գործողությունից չբխող գնումների վեճեր առաջանալիս, դրանք չեն կարող կարգավորվել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 27.2-րդ գլխի կանոններով, քանզի, ինչպես վերը նշվել է, այն վերաբերելի է միայն Օրենքով սահմանված գնումների վեճերին:

Հատկանշական է նաև այն, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 234.11-րդ հոդվածով սահմանված է, որ պատվիրատուի և գնահատող հանձնաժողովի գործողությունների (անգործության) և որոշումների (բացառությամբ «Գնումների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 6-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված որոշումների) բողոքարկումն ինքնաբերաբար կասեցնում է գնման գործընթացը՝ սույն օրենսգրքի 234.6-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված որոշումը հրապարակվելու օրվանից մինչև վեճի քննության արդյունքներով առաջին ատյանի դատարանի կայացրած եզրափակիչ դատական ակտն ուժի մեջ մտնելու օրը:

Նշվածի համատեքստում եզրահանգում ենք, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 27.2 գլխի կարգավորումները վերաբերում են բացառապես Օրենքի շրջանակում առաջացած գնման վեճերին, քանզի անմիջական մատնանշում է արվում Օրենքին:

Միաժամանակ, այդ դեպքում նույն գլխի առանձնահատկությունները՝ գնման գործընթացի կասեցման և այլնի վերաբերյալ ևս կարող են կիրառելի լինել միայն Օրենքի շրջանակում առաջացած գնման վեճերի քննության դեպքում:

Սույն պարագայում, մեր կարծիքով միջազգային ընթացակարգերով գնումների վեճերով կիրառելի են ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի ընդհանուր նորմերը, հետևաբար այդ վեճերն ենթակա են քննման ընդհանուր հայցային կարգով:

Հետևաբար, այդ վեճերի քննության դեպքում գնման գործընթացի կասեցման պարտադիր պահանջը բացակայում է:

Նման մոտեցման առնչությամբ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության քաղաքացիական դատարանը, ԵԴ2/1024/02/24 քաղաքացիական գործով, 2024 թվականի դեկտեմբերի 19-ին կայացրած և 2025 թվականի հունվարի 20-ին ուժի մեջ մտած վճռով արձանագրել է.

«(...) Ինչ վերաբերում է հայցվորի ներկայացուցչի այն դիրքորոշմանը, ըստ որի սույն դեպքում կիրառելի է գնումների հետ կապված վեճերով գործերի քննության հատուկ կարգը, դատարանը գտնում է անհրաժեշտ նշել, որ նախնական դատական նիստում արդեն արտահայտվել է այդ հարցի շուրջ՝ արձանագրելով, որ սույն վեճը պետք է քննվի ընդհանուր հայցային վարույթի կարգով: Ավելին՝ տվյալ իրավահարաբերության վրա տարածվում է «ՀՀ պետական բյուջեից իրավաբանական անձանց սուբսիդիաների և դրամաշնորհների հատկացման կարգը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության 2003 թվականի դեկտեմբերի 24-ի թիվ 1937-Ն որոշման դրույթները, այլ ոչ թե «Գնումների մասին» ՀՀ օրենքը»:

Այնուհանդերձ, չի բացառվում նաև ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում համապատասխան լրացուցիչ կարգավորումների նախատեսման անհրաժեշտությունը, որը հնարավորություն կտա ինչպես առհասարակ բոլոր տեսակի գնման վեճերի քննություն

¹³ Ազգային ժողովի պաշտոնական կայք՝ http://www.parliament.am/draft_docs8/K-011_himnavorum.pdf:

իրականացնել բացառապես հատուկ վարույթի միջոցով, այնպես էլ սահմանելու միջազգային ընթացակարգերով սահմանված գնման վեճերի քննության ընդհանուր հայցային վարույթից տարբերվող ընթացակարգ:

Եզրակացություն

Ամբողջի հաշվառմամբ՝ սույն հոդվածում ամփոփվել են գնման ընթացակարգերի տեսակները, գնման վեճերի առանձնահատկությունները, դրանց քննման ընթացակարգերի տարբերությունները և մատնանշվել են հնարավոր գործիքակազմի նախատեսման անհրաժեշտությունը՝ պետական գնման և միջազգային փաստաթղթերով սահմանված գնման ընթացակարգերի արդյունքում առաջացած վեճերի քննման վարույթները միացնելու կամ այլ տարբերակված իրավական լուծում կիրառելու առումով:

Ամփոփագիր: Հոդվածը նվիրված է Հայաստանի Հանրապետությունում քաղաքացիական դատավարության հատուկ հայցային վարույթով քննվող գնման վեճերի առանձնահատկություններին:

Գնման վեճերը վերաբերվում են ինչպես ՀՀ օրենսդրությամբ, այնպես էլ միջազգային պայմանագրերով սահմանված գնման ընթացակարգերին:

Նշված ընթացակարգերն իրարից տարբերվում են հատուկ կանոնների առանձնահատկություններով:

Հոդվածում վերլուծության են ենթարկվել միջազգային պայմանագրերի կնքման, հաստատման և վավերացման ընթացակարգերը, ինչպես նաև դրանցից բխող՝ գնման գործընթացները միջազգային ընթացակարգերով իրականացնելու պարտադիրությունը:

Ներկայացվել են մի շարք ոլորտների զարգացման առնչությամբ Հայաստանի Հանրապետության և միջազգային տարբեր կառույցների միջև կնքված համաձայնագրերի օրինակները, որոնցով հստակ սահմանվել են գնման ընթացակարգերի իրականացման ձևերը:

Միաժամանակ, հոդվածում դիտարկվել են պետական գնման և միջազգային փաստաթղթերով իրականացվող գնման ընթացակարգերի տարբերությունները, ինչպես նաև դրանց վերաբերյալ վեճերի քննության առանձնահատկությունները, որոնք կարգավորված են ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի շրջանակում:

Նկատի ունենալով, որ պետական գնման ընթացակարգերով վեճերի քննության համար Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված է հատուկ հայցային վարույթ, հոդվածում ներկայացվել են նաև դրանից տարբերվող՝ ընդհանուր հայցային վարույթի կարգով գնման վեճերի քննության դեպքերը:

Արդյունքում, առաջարկվում է դիտարկել օրենսդրական փոփոխություններ մշակելու անհրաժեշտությունը, որով կնախատեսվի առհասարակ ցանկացած տեսակի և ընթացակարգով գնման վեճերի քննման մեկ միասնական վարույթ կամ միջազգային ընթացակարգերով գնման վեճերի ընդհանուր հայցային վարույթից տարբերվող այլ կարգավորում:

Annotation. The article is devoted to the peculiarities of procurement disputes examined in the special claim proceedings of the civil procedure of the Republic of Armenia.

Procurement disputes relate to procurement procedures established both by the legislation of the Republic of Armenia and by international treaties.

It should also be noted that the mentioned procedures differ from each other in the peculiarities of special rules.

The article analyzes the procedures for concluding, approving, ratifying international treaties, and the obligation to implement the procurement processes arising from them through international procedures.

Examples of agreements concluded between the Republic of Armenia and various international organizations regarding the development of a number of sectors are presented, which clearly define the forms of implementation of procurement procedures.

At the same time, reference is made to the differences between state procurement and procurement procedures implemented by international documents, as well as the peculiarities of examining disputes regarding them, which are regulated within the framework of the Civil Procedure Code of the Republic of Armenia. Considering that the Civil Procedure Code of the Republic of Armenia establishes a special claim procedure for the examination of disputes under state procurement procedures, this article also presents cases of examination of procurement disputes under the general claim procedure, which differ from it. At the same time, it was proposed to consider the need to develop legislative amendments or supplements that would provide for a single unified procedure for the examination of procurement disputes of any type and procedure in general, or another regulation that differs from the general claim procedure for procurement disputes under international procedures.

Аннотация. Статья посвящена изучению особенностей споров о закупках, рассматриваемых в порядке особого искового производства гражданского судопроизводства Республики Армения.

Споры о закупках касаются процедур закупок, установленных как законодательством Республики Армения, так и международными договорами.

Следует также отметить, что указанные процедуры отличаются друг от друга особенностями специальных правил.

В статье анализируются процедуры заключения, утверждения, ратификации международных договоров и вытекающие из них обязательства по осуществлению процессов закупок посредством международных процедур.

Приведены примеры соглашений, заключенных между Республикой Армения и различными международными организациями относительно развития ряда отраслей, в которых четко определены формы осуществления процедур закупок.

При этом делается ссылка на различия между государственными закупками и процедурами закупок, реализуемыми международными документами, а также на особенности рассмотрения споров по ним, что регулируется в рамках Гражданского процессуального кодекса Республики Армения. Учитывая, что Гражданский процессуальный кодекс Республики Армения устанавливает особый претензионный порядок рассмотрения споров по процедурам государственных закупок, в настоящей статье также представлены отличающиеся от него случаи рассмотрения споров по закупкам в общем претензионном порядке. При этом было предложено рассмотреть необходимость разработки законодательных изменений или дополнений, которые предусматривали бы единый унифицированный порядок рассмотрения споров по закупкам любого вида и процедуры в целом, либо иное регулирование, отличающееся от общего претензионного порядка рассмотрения споров по закупкам в международных процедурах.

Բանալի բառեր - գնումների վեճեր, պարվիրադու, մասնակից, պետական գնում, միջազգային ընթացակարգով գնում, գնահատող հանձնաժողով, լիազոր մարմին, քաղաքացիական դատավարություն, գնման գործընթացի կառուցում, հարուկ հայցային վարույթ:

Keywords: *procurement disputes, client, participant, public procurement, international procurement, evaluation committee, authorized body, civil proceedings, suspension of the procurement process, special claim proceeding.*

Ключевые слова: *споры по закупкам, заказчик, участник, государственные закупки, международные закупки, оценочная комиссия, уполномоченный орган, гражданский процесс, приостановление процесса закупки, особое исковое производство.*

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Карапетов А.Г., Савельев А.И., Свобода договора и ее пределы: в 2 т. - М.: Статут, 2012. Т. 1. - 452 էջ:
2. Стурза К.И., Историко-правовой анализ развития института государственного заказа в России // История

государства и права. - 2013. - № 4. - 20-24 էջ:

3. http://www.parliament.am/draft_docs8/K-011_himnavorum.pdf
4. https://www.minfin.am/en/content/hamashkharhayin_bank_wb_/#sthash.pGTQujA1.dpbs
5. <https://www.moh.am/#1/948>
6. https://www.minfin.am/en/content/hamashkharhayin_bank_wb_/#sthash.pGTQujA1.dpuf
7. <https://escs.am/am/news/7785>
8. https://www.minfin.am/en/content/hamashkharhayin_bank_wb_/#sthash.pGTQujA1.BSfyNEgs.dpuf
9. <https://armroad.am/am/search?keyword=%D5%A3%D5%B6%D5%B8%D6%82%D5%B4%D5%B6%D5%A5%D6%80>
10. <https://www.irtek.am/views/act.aspx?aid=61651>
11. <https://www.arlis.am/hy/>

Տեր-Պետրոսյան Ն. - «Դե Յուրե Քնսալթինգ» փաստաբանական և հաշտարարական գրասենյակի ղեկավար, «Դե Յուրե» իրավապաշտպան ՀԿ նախագահ, Մ. Մաշտոցի անվան համալսարանի դասախոս, էլփոստ՝ nazeliterpetrosyan@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրության 19.06.2025 թ., տրվել է գրախոսության 19.06.2025թ., երաշխավորվել է իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ Ա. Թավադյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 10.07.2025 թ.:

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CRIMINAL LAW/УГОЛОВНОЕ ПРАВО

<https://doi.org/10.59546/18290744-2025.4-6-84>

ԱՐՄԱՆ ԲԱԲԱԽԱՆՅԱՆ

ՀՀ Արմավիրի մարզի առաջին աստիճանի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր,
ԵՊՀ քրեական իրավունքի ամբիոնի դասախոս

ARMAN BABAKHANYAN

*Judge of the Court of First Instance of General Jurisdiction of Armavir Province of the RA,
Lecturer at the Chair of Criminal Law of YSU*

АРМАН БАБАХАНИЯН

*Судья суда общей юрисдикции первой инстанции Армавирской области РА,
Преподаватель кафедры уголовного права ЕГУ*

**ԳՈՂԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԻ ՄԱՍՆԱԿԻՑՆԵՐԻ ԵՎ ԴՐԱՆ ԱՌՆՉՎՈՂ
ԱՆՁԱՆՑ ԴԵՄ ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՊԱՅՔԱՐԻ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ**

**SOME KEY ISSUES IN THE CRIMINAL-LEGAL FIGHT AGAINST THE
PARTICIPANTS OF THE THIEVES' WORLD AND PERSONS ASSOCIATED
WITH IT**

**НЕКОТОРЫЕ КЛЮЧЕВЫЕ ВОПРОСЫ УГОЛОВНО-
ПРАВОВОЙ БОРЬБЫ ПРОТИВ УЧАСТНИКОВ ВОРОВСКОГО МИРА И
ЛИЦ, СВЯЗАННЫХ С НИМ**

Ներածություն

Հայաստանի Հանրապետության գործող քրեական օրենսգրքի¹ (այսուհետ նաև՝ գործող Օրենսգրք) 324-րդ հոդվածի 1-ին մասը քրեական պատասխանատվություն է նախատեսում քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորմանը մասնակցելու կամ դրա հետապնդած նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինելու կամ քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հավաքներ կազմակերպելու կամ դրանց մասնակցելու համար, իսկ նույն հոդվածի 2-րդ մասով քրեական պատասխանատվություն է նախատեսվում քրեական ենթամշակույթ

¹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրք, ՀՕ-199-Ն, ընդունվել է 2021 թվականի մայիսի 5-ին, ուժի մեջ է մտել 2022 թվականի հուլիսի 1-ին, Միասնական կայք 2021.05.17-2021.05.30, Պաշտոնական հրապարակման օրը 27.05.2021:

կրող խմբավորմանը բռնության, սպառնալիքի կամ հարկադրանքի այլ եղանակով ներգրավելու համար:

Կարծում ենք, որ սույն հանցակազմը նախատեսելով՝ օրենսդիրը նպատակ է հետապնդել ակտիվացնել գողական աշխարհի ղեկավար չհանդիսացող անդամների և գողական աշխարհի անդամ չհանդիսացող, սակայն դրան օժանդակող անձանց դեմ մղվող քրեաիրավական պայքարը: Այնուամենայնիվ, քննարկվող հանցակազմում առկա որոշ մոտեցումներ խնդրահարույց են, ինչով էլ պայմանավորված է սույն հետազոտության արդիականությունը:

Սույն հոդվածում անդրադարձ է կատարվել գործող Օրենսգրքի 324-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի, սուբյեկտիվ կողմի, հանցակազմի բացասական (նեգատիվ) հատկանիշի, ինչպես նաև հետհանցավոր դրական վարքագիծ դրսևորելու դեպքում քրեական պատասխանատվությունից ազատելու որոշ հիմնահարցերին:

Հիմնական հետազոտություն

Ինչպես արդեն նշվել է, «քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման» փոխարեն անհրաժեշտ է կիրառել «գողական աշխարհ» եզրույթը²:

Այս առնչությամբ հարկ է նշել նաև, որ քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորում եզրույթի փոխարեն գողական աշխարհի եզրույթի կիրառման առավելությունը նաև այն է, որ քննարկվող իրավանորմում գողական աշխարհի եզրույթի կիրառման դեպքում յուրաքանչյուր քրեական վարույթով, փաստերի իրավական կանխավարկածի ուժով, որպես հանրահայտ փաստ ապացուցված կհամարվի գողական աշխարհի գոյությունը, եթե քրեական վարույթի ընթացքում չի ապացուցվի հակառակը (Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի³ 106-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետ)՝ այդպիսով ազատելով վարույթն իրականացնող մարմինն յուրաքանչյուր քրեական վարույթի ընթացքում տվյալ փաստական հանգամանքն ապացուցելու պարտականությունից:

Մինչդեռ, քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորում եզրույթը կիրառելու դեպքում, հաշվի առնելով, որ այդպիսի խմբավորումների գոյությունը չի կարող դիտարկվել որպես հանրահայտ փաստ և ապացուցված համարվել փաստերի իրավական կանխավարկածի ուժով, յուրաքանչյուր քրեական վարույթով վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է ապացուցի գողական աշխարհի շրջանակում գործող, առավել նեղ շրջանակի անձանց միավորման՝ քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման գոյության հանգամանքը, ինչն ապացուցելը որոշակի դեպքերում իրենից կարող է դժվարություն ներկայացնել (օրինակ՝ երբ քրեական վարույթով հնարավոր է եղել բացահայտել այդպիսի խմբավորման միայն մեկ անդամին):

Այսպիսով, գործող Օրենսգրքի 324-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը դրսևորվում է գողական աշխարհին մասնակցելով, դրա հետապնդած նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինելով, գողական աշխարհի հավաքներ կազմակերպելով կամ դրանց մասնակցելով:

Իրավաբանական գրականության մեջ տեսակետ է արտահայտվել այն մասին, որ քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորմանը մասնակցելը կարող է դրսևորվել քրեական աստի-

² Տե՛ս *Բաբախանյան Ա.*, Քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման (գողական աշխարհի) հասկացության և գողական աշխարհի ստեղծելը քրեականացնելու որոշ հիմնահարցեր, Պետություն և իրավունք, թիվ 2 (99), 2024, Երևան, էջեր 160-161:

³ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգիրք, ՀՕ-306-Ն, ընդունվել է 2021 թվականի հունիսի 30-ին, ուժի մեջ է մտել 2022 թվականի հուլիսի 1-ին, Միասնական կայք 2021.07.26-2021.08.08 Պաշտոնական հրապարակման օրը 28.07.2021:

ճանակարգությամբ և միջանձնային հիերարխիկ հարաբերություններով օժտված անձանց միավորմանն անդամակցելուն և խմբավորման կողմից սահմանված ու ճանաչված վարքագծի կանոններին համապատասխան գործելուն ուղղված կոնկրետ գործողություններ կատարելով: Օրինակ՝ քրեակատարողական հիմնարկում «գլազի» կողմից «զոն նայողի» հանձնարարությամբ քրեակատարողական ծառայողների ներկայության մասին «զոն նայողին» տեղեկատվություն հաղորդելն այն ժամանակ, երբ վերջինս «պատժում է» մոլախաղում տանուլ տված և պարտք մնացած գումարն «օբշակին» չհանձնած դատապարտյալին⁴:

Վերը մեջբերված տեսակետը վերաբերում է գողական աշխարհի բաղկացուցիչ մասերին՝ քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորումներին և չի բացահայտում գողական աշխարհին մասնակցելու էությունը: Հետևաբար, գողական աշխարհին մասնակցելու վերաբերյալ պատկերացում կազմելու նպատակով՝ անհրաժեշտ է հիմնվել քննարկվող հանցակազմի հետ ընդհանուր բնութագրիչ գծեր ունեցող հանցավոր կազմակերպությանը (հանցավոր համագործակցությանը) մասնակցելու վերաբերյալ արտահայտված մոտեցումների⁵ վրա:

Արդյունքում, հանգում հետևություն ենք անում, որ որպես գողական աշխարհին մասնակցել պետք է դիտարկել գողական աշխարհի կազմի մեջ ընդգրկված լինելու պայմաններում գողական աշխարհի նպատակ հանդիսացող կոնկրետ արարքներ կատարելը կամ գողական աշխարհի գործունեության ապահովմանն ուղղված գործառությանի պարտականություններ կատարելը (ֆինանսավորել, տեղեկատվություն տրամադրել, փաստաթղթաշրջանառություն իրականացնել, գաղտնապահություն ապահովելը և այլն) կամ գողական աշխարհի ղեկավարների այլ առաջադրանքներ կատարելը:

Գողական աշխարհին մասնակցելն ավարտված է համարվում գողական աշխարհի կազմի մեջ ընդգրկված լինելու պայմաններում գողական աշխարհի նպատակ հանդիսացող կամ գողական աշխարհի գործունեության ապահովմանն ուղղված կոնկրետ արարք կամ գողական աշխարհի ղեկավարի այլ առաջադրանք կատարելու պահից:

Գործող Օրենսգրքի 324-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի մյուս դրսևորումն է գողական աշխարհի հետապնդած նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինելը:

Ըստ Կ. Բիշարյանի՝ այն արտահայտվում է նման խմբավորման մասնակից չհանդիսացող, խմբավորմանը չանդամակցող անձի կողմից գողական աշխարհի կողմից հետապնդվող նպատակների իրականացմանը որևէ դերակատարությամբ մասնակցելու մեջ: Որպես այդպիսիք հանդես են գալիս քրեական աստիճանակարգությունից դուրս գտնվող, վախից կամ անելանելությունից քրեական ենթամշակույթին հարող այն անձինք, որոնք խմբավոր-

⁴ Տե՛ս *Բիշարյան Կ. Ա.*, Քրեական ենթամշակույթին առնչվող արարքների քրեաիրավական բնութագիրը (գիտագործական մեկնաբանություններ), գիտ. խմբ.՝ **Առաքելյան Ս. Վ.**, Երևան, Արդարադատության ակադեմիա, 2020, էջ 37, (հասանելի է <https://aoj.am/storage/library/academy-publications/cA1p3cXVvJQorU9WKQ9tqumypZNDI64fq9C5IzEu.pdf> հղումով 20.11.2024թ. դրությամբ):

⁵ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք, Հատուկ մաս, դասագիրք բուհերի համար, վեցերորդ հրատ.՝ փոփոխ. և լրաց., խմբ.՝ *Ղազինյան Գ. Ս.*, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2012, էջ 514, Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 10 июня 2010 г. N 12 «О судебной практике рассмотрения уголовных дел об организации преступного сообщества (преступной организации) или участии в нем (ней)», 15-րդ կետ, (հասանելի է https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_101362/ հղումով 20.11.2024թ. դրությամբ), *Виденькина Ж.В.* Уголовная ответственность за организацию преступного сообщества или участие в нем, дисс. на соиск. учен. степени канд. юрид. наук, Москва, 2012, էջ 110, (հասանելի է <https://www.twirpx.com/file/2106501/> հղումով 20.11.2024թ. դրությամբ), *Якушева Т. В.* Законодательная регламентация и практика привлечения к уголовной ответственности за организацию преступного сообщества (преступной организации), дисс. на соиск. учен. степени канд. юрид. наук, Москва, 2016, էջեր 102-103, (հասանելի է <https://www.twirpx.com/file/1984128/> հղումով 20.11.2024թ. դրությամբ):

ման կողմից հետապնդող նպատակների իրականացմանն ունենում են օժանդակ ներգրավվածություն: Օրինակ՝ խմբավորման կողմից հետապնդվող նպատակների իրականացմանը ներգրավված անձինք են քրեակատարողական հիմնարկներում գործող քրեական ենթամշակույթին հարող՝ «աբսյուզը» և «արվամոլները»:

Ընդ որում, այդ կատեգորիաների անձանց կողմից խմբավորմանը ներգրավված լինելու օժանդակ դերակատարությամբ պայմանավորված՝ նրանց կողմից պետք է կատարվեն կոնկրետ գործողություններ, որպեսզի արարքը որակվի որպես խմբավորման նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինել: Օրինակ՝ քրեակատարողական հիմնարկում գտնվող «արվամոլների» կողմից «զոն նայողի» միջնորդավորված հանձնարարությամբ թմրամիջոցների, հեռախոսների, արգելված այլ իրերի ներկրումը քրեակատարողական հիմնարկի բնակելի գոտիներ⁶:

Ընդհանուր առմամբ, համաձայն լինելով վերը մեջբերված իրավական դիրքորոշումների հետ, այնուամենայնիվ, չենք կարող համաձայնվել այն տեսակետի հետ, որ որպես այդպիսիք հանդես են գալիս վախից կամ անելանելիությունից քրեական ենթամշակույթին հարող անձինք: Թեև, հնարավոր է, որ գողական աշխարհի նպատակների իրականացմանը ներգրավված անձը գործի՝ վախից կամ անելանելիությունից ելնելով, սակայն չենք կարող բացառել նաև այլ պատճառներով գողական աշխարհի նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինելը: Օրինակ՝ որևէ կազմակերպության աշխատակից, ով գողական աշխարհի անդամ չէ, շահադիտական դրդումներով, գողական աշխարհի հետապնդած նպատակների իրականացման համար անհրաժեշտ, առևտրային գաղտնիք կազմող տեղեկություն է փոխանցում գողական աշխարհի անդամներին:

Միևնույն ժամանակ, հարկ է նշել, որ գողական աշխարհին չանդամակցող, սակայն դրա գործունեությանն օժանդակ ներգրավվածություն ունեցող անձանց դեմ լիարժեք քրեաիրավական պայքար մղելու հանգամանքով պայմանավորված՝ կարծում ենք, որ օբյեկտիվ կողմի քննարկվող դրսևորման ձևակերպումն անհրաժեշտ է խմբագրել:

Գործող ձևակերպման պայմաններում ստացվում է, որ քրեական պատասխանատվություն է նախատեսված գողական աշխարհին չանդամակցող անձի կողմից ոչ թե գողական աշխարհի գործունեությանը ցանկացած ձևով օժանդակ ներգրավվածություն ունենալու համար, այլ միայն դրա հետապնդած նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինելու համար, որպիսի նպատակները սահմանված են գործող Օրենսգրքի 323-րդ հոդվածի 3-րդ մասում:

Ստացվում է, որ գողական աշխարհի կառավարչական գործառույթների իրականացմանը, օրինակ՝ կարգապահությունը խախտած գողական աշխարհի անդամի նկատմամբ տույժի միջոց կիրառելուն, գողական աշխարհին չանդամակցող անձի կողմից օժանդակ ներգրավվածություն ունենալու դեպքում վերջինիս արարքը չի կարող որակվել որպես գողական աշխարհի հետապնդած նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինելը, քանի որ գողական աշխարհի անդամի նկատմամբ տույժի միջոց կիրառելը չի ընդգրկվում գողական աշխարհի հետապնդած նպատակներից ոչ մեկի մեջ, և նման արարքը պետք է որակվի գողական աշխարհը ղեկավարելուն կամ դրան մասնակցելուն օժանդակել:

Կարծում ենք, որ գողական աշխարհին չանդամակցող անձի արարքները որակելիս նման տարբերակված մոտեցման անհրաժեշտությունը ոչ միայն բացակայում է, այլ նաև որոշ դեպքերում չի բխում արդարության և պատասխանատվության անհատականացման սկզբունքից:

⁶ Տե՛ս *Քիշարյան Կ. Ա.*, նշված աշխ., էջեր 36-37:

Այսպես, գողական աշխարհի հետապնդած նպատակների իրականացմանը, օրինակ՝ մասնավոր հարցերին առնչվող վեճերը (խնդիրները) լուծելուն ներգրավված լինելու դեպքում գողական աշխարհին չանդամակցող անձի արարքը ենթակա է որակման գործող Օրենսգրքի 324-րդ հոդվածի 1-ին մասով՝ որպես գողական աշխարհի հետապնդած նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինելը: Իսկ գողական աշխարհի ղեկավարի կողմից գողական աշխարհի կառավարչական գործառույթների իրականացմանը, օրինակ՝ կարգապահությունը խախտած գողական աշխարհի անդամի նկատմամբ տույժի միջոց կիրառելուն, գողական աշխարհին չանդամակցող անձի կողմից օժանդակ ներգրավվածություն ունենալու դեպքում վերջինիս արարքը ենթակա է որակման գործող Օրենսգրքի 46-323-րդ հոդվածի 1-ին մասով՝ որպես գողական աշխարհը ղեկավարելու օժանդակություն, որի համար նախատեսված պատիժն առավել խիստ է՝ գործող Օրենսգրքի 324-րդ հոդվածի 1-ին մասի համեմատ: Մինչդեռ, վերը նշված երկու իրավիճակներում նկարագրված արարքները միմյանցից հանրային վտանգավորության աստիճանով չեն տարբերվում այնքան, որ օրենսդիրը դրանց դեպքում դրսևորի տարբերակված մոտեցում և դրանց համար նախատեսի միմյանցից տարբերվող պատիժներ: Հետևաբար, գողական աշխարհին չանդամակցող անձի կողմից գողական աշխարհի գործունեությանը ներգրավված լինելու բոլոր դրսևորումների համար անհրաժեշտ է նախատեսել միասնական մոտեցում:

Նման պայմաններում, զարգացնելով նախկինում արտահայտած իրավական դիրքորոշումները⁷ և հաշվի առնելով գողական աշխարհին չանդամակցող անձի կողմից գողական աշխարհի գործունեությանը ներգրավված լինելուն ուղղված արարքների հանրային վտանգավորության նվազ աստիճանը՝ գողական աշխարհը ղեկավարելու և դրան մասնակցելու համեմատ, առաջարկում ենք, գողական աշխարհի հետապնդած նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինելու փոխարեն քրեական պատասխանատվություն նախատեսել գողական աշխարհի գործունեությանը ներգրավված լինելու համար և այն նախատեսել առանձին հոդվածով՝ գործող Օրենսգրքի 324.1-ին հոդվածով, որպես ինքնուրույն հանցակազմ՝ դրա համար սահմանելով գործող Օրենսգրքի 323-324-րդ հոդվածներից մեղմ պատիժ, մասնավորապես՝ առաջարկվող հոդվածի 1-ին մասում որպես պատիժ նախատեսելով ազատազրկում՝ երեքից վեց տարի ժամկետով, իսկ 2-րդ մասում՝ ծանրացնող հանգամանքների առկայության դեպքում՝ ազատազրկում՝ չորսից ութ տարի ժամկետով:

Միևնույն ժամանակ, գործող Օրենսգրքի 324.1-ին հոդվածի 2-րդ մասում անհրաժեշտ է նախատեսել գործող Օրենսգրքի 323-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նախատեսված հանցակազմի ծանրացնող հանգամանքները, բացառությամբ քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձի կողմից արարքը կատարելու դեպքի, քանի որ ենթադրվում է, որ նման կարգավիճակ ունեցող անձը չի կարող հանդես գալ գողական աշխարհի գործունեությանը ներգրավված անձի կարգավիճակում:

Այս առումով մենք համակարծիք ենք իրավակիրառ պրակտիկայում արտահայտված այն տեսակետի հետ, որ եթե այս արարքը կարող է կատարվել միայն խմբավորման անդամ չհանդիսացող անձի կողմից, ապա ստացվում է, որ օբյեկտիվորեն չի կարող գոյություն ունենալ այս արարքը քրեական ենթամշակույթի բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձի կողմից կատարելը⁸:

⁷ Տե՛ս *Բաբախանյան Ա.*, Քրեական ենթամշակույթ կողմ խմբավորման հետապնդած նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինելու որոշ հիմնահարցեր, Պետություն և իրավունք, N 1 (95), Երևան, 2023, էջ 128, (հասանելի է <https://journals.yu.am/index.php/state-and-law/article/view/10195> հղումով 20.11.2024թ. դրությամբ):

⁸ Տե՛ս Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ թիվ ԵԴ/1369/01/20 քրեական

Պետք է նշել, որ գողական աշխարհի գործունեությանը ներգրավված լինելը, գողական աշխարհը ղեկավարելու կամ դրան մասնակցելու օժանդակություն դիտարկելու փոխարեն, ինքնուրույն հանցակազմով նախատեսելու նպատակահարմարության մասին է վկայում նաև այն հանգամանքը, որ հետագայում քրեաիրավական տարբեր ինստիտուտների կիրառման ժամանակ այդ արարքների համար հնարավոր է նախատեսել տարբերակված մոտեցումներ: Օրինակ՝ համաներում հայտարարելիս՝ գործող Օրենսգրքի 323-324-րդ հոդվածներով նախատեսված հանցանքների դեպքում՝ համաներման կիրառման արգելք նախատեսելիս, հնարավոր է թույլատրել համաներման կիրառում գողական աշխարհի գործունեությանը ներգրավված անձանց նկատմամբ, կամ, հնարավոր է ցուցաբերել տարբերակված մոտեցում հետհանցավոր դրական վարքագիծ դրսևորելու դեպքում քրեական պատասխանատվությունից ազատող խրախուսական նորմ նախատեսելու հարցում:

Գողական աշխարհի գործունեությանը ներգրավված լինելը քննարկելիս հարկ է նաև հաշվի առնել արտասահմանյան երկրներից հատկապես՝ Վրաստանի վերաբերելի իրավակարգավորումները:

Այսպես, Վրաստանի քրեական օրենսգրքի⁹ 223³-րդ հոդվածի («գողական համագործակցության» գործունեությանն աջակցել) 1-ին մասը քրեական պատասխանատվություն է նախատեսում «գողական համագործակցությանը» կամ «գողական համագործակցության» անդամին, «օրենքով գողին» բանավոր, գրավոր կամ արտահայտման այլ միջոցներով հրապարակայնորեն աջակցություն արտահայտելու համար, եթե դա ստեղծում է «գողական համագործակցության» գործունեության իրականացման ակնհայտ, ուղղակի և էական սպառնալիք:

Կարծում ենք, որ բացակայում է Վրաստանի քրեական օրենսգրքի 223³-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցակազմը գործող Օրենսգրքում նախատեսելու անհրաժեշտությունը, քանի որ նման արարքներն օժտված չեն հանրային վտանգավորության բարձր աստիճանով և դրանց դեմ հնարավոր է պայքար մղել առանց քրեաիրավական գործիքակազմի՝ իրավական այլ միջոցներով (օրինակ՝ վարչական իրավունքի շրջանակում վարչական տույժերի կիրառմամբ, քրեակատարողական իրավունքի շրջանակում տույժի միջոցների կիրառմամբ, աշխատանքային իրավունքի շրջանակում կարգապահական տույժերի կիրառմամբ):

Գործող Օրենսգրքի 324-րդ հոդվածի 1-ին մասում նախատեսված հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի հաջորդ դրսևորումներն են գողական աշխարհի հավաքներ կազմակերպելը կամ դրանց մասնակցելը:

Օբյեկտիվ կողմի այդ երկու դրսևորումներն առավելապես բնորոշ են քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձանց: Ուստի, նման դեպքերում արարքը ենթակա է որակման նշված հոդվածի 3-րդ մասի 5-րդ կետով: Այդօրինակ հավաքները կարող են դրսևորվել երկու կամ ավելի անձանց կողմից ինչպես ֆիզիկապես հավաքվելով, այնպես էլ հաղորդակցության ցանկացած եղանակով (այդ թվում՝ էլեկտրոնային) հաղորդակցվելով՝ այս կամ այն անձի կողմից խմբավորմանն անդամակցելու կամ անդամակցությունը դադարեցնելու հարցը քննարկելու (լուծելու), խմբավորման անդամի կարգավիճակը փոխելու, անօրինական օգուտը տնօրինելու, ինչպես նաև խմբավորման կողմից հետապնդվող նպատակներին վերաբերող ցանկացած այլ հարց լուծելու նպատակով¹⁰:

գործով «Սահմանադրական դատարանի դիմելու մասին» 2021 թվականի հունիսի 21-ի որոշումը (հասանելի է https://datalex.am:443/?app=AppCaseSearch&case_id=45880421204095622 հղումով 20.11.2024թ. դրությամբ):

⁹ Տես Уголовный кодекс Грузии (հասանելի է <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426?publication=259> հղումով 20.11.2024թ. դրությամբ):

¹⁰ Տես *Բիշարյան Կ. Ա.*, նշված աշխ., էջ 38:

«Գողական հավաքներում» որոշվում է ընդհանուր գաղափարախոսությունը, «գողական գանձարանի» համալրման աղբյուրները, լուծվում են հակառակորդ (հակամարտող) կողմերի միջև վեճերը, նշանակվում են առանձին տարածքների (օբյեկտների) համար նայողներ (պատասխանատուներ), քննարկվում է «օրենքով գող» կոչման թեկնածուների ճակատագիրը¹¹:

Ուշագրավ է, որ համաձայն օպերատիվ տվյալների՝ հայտնի են դեպքեր, երբ գողական հավաքները՝ «սխողականներ» կազմակերպվել են տեսակապ ապահովող ծրագրերի միջոցով¹²:

Նախ, գործող Օրենսգրքի համակարգային վերլուծությունից բխում է, որ օբյեկտիվ կողմի դրսևորումները հոգնակի թվով նախատեսվել են ընդունելի չէ (օրինակ՝ գործող Օրենսգրքի 326-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր), հետևաբար գողական աշխարհի հավաքներ կազմակերպելու կամ դրանց մասնակցելու փոխարեն առավել ընդունելի կլինի նախատեսել գողական աշխարհի հավաք կազմակերպելը կամ դրան մասնակցելը:

Բացի դրանից՝ հարկ ենք համարում քննարկել գողական աշխարհի հավաք կազմակերպելը կամ դրան մասնակցելը՝ որպես օբյեկտիվ կողմի առանձին դրսևորումներ, գործող Օրենսգրքի 324-րդ հոդվածի 1-ին մասում նախատեսվելու անհրաժեշտությունը:

Այսպես, գողական աշխարհը ղեկավարելը, գողական աշխարհին մասնակցելը և գողական աշխարհի գործունեությանը ներգրավված լինելը, քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ տալը կամ ստանալը կամ պահպանելը կարող են դրսևորվել գողական աշխարհի հավաք կազմակերպելով կամ դրան մասնակցելով:

Օրինակ, գողական աշխարհը ղեկավարող անձը կարող է, գողական աշխարհի կազմակերպական կամ կառավարչական գործառույթների իրականացման նպատակով, կազմակերպել գողական աշխարհի հավաք, կամ մասնակցել գողական աշխարհի մեկ այլ ղեկավարի կողմից կազմակերպած հավաքին կամ գողական աշխարհի մասնակիցը կամ գողական աշխարհի գործունեությանը ներգրավված անձը կարող են գողական աշխարհի ղեկավարի առաջադրանքով կազմակերպել գողական հավաք կամ մասնակցել դրան:

Նման պայմաններում, պետք է նշել, որ գործող Օրենսգրքի 324-րդ հոդվածի 1-ին մասում, որպես օբյեկտիվ կողմի առանձին դրսևորումներ՝ գողական աշխարհի հավաք կազմակերպելը կամ դրան մասնակցելը նախատեսված չլինելու դեպքում չի առաջանա «օրենսդրական բաց», և գողական աշխարհի հավաք կազմակերպելը կամ դրան մասնակցելը կորակվեն որպես գողական աշխարհը ղեկավարել, գողական աշխարհին մասնակցել, գողական աշխարհի գործունեությանը ներգրավված լինել, քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ տալ կամ ստանալ կամ պահպանել՝ կախված տվյալ արարքը կատարած անձի՝ գողական աշխարհում ունեցած դերակատարությունից: Հետևաբար, ընդունելի տարբերակներից մեկն է գողական աշխարհի հավաք կազմակերպելը կամ դրան մասնակցելը՝ որպես օբյեկտիվ կողմի առանձին դրսևորումներ, գործող Օրենսգրքում չնախատեսվել:

Այնուամենայնիվ, գործող Օրենսգրքում քննարկվող արարքները՝ որպես օբյեկտիվ կողմի առանձին դրսևորումներ, պահպանելու անհրաժեշտության պարագայում, գտնում ենք, որ դրանց կապակցությամբ օրենսդրի ներկայումս դրսևորած մոտեցումը ոչ միայն ընդունելի չէ,

¹¹ Տե՛ս *Գասպարյան Ա.*, Քրեական միջավայրը և դրա հանրային վտանգավորությունը, Դատական իշխանություն, մարտ-ապրիլ 2020 3-4 (249-250), էջեր 65-66, (հասանելի է <http://ajra.am/hy/judicial-power> հղումով 20.11.2024թ. դրությամբ):

¹² Տե՛ս *Գասպարյան Ա.*, Քրեական ենթամշակույթին առնչվող անձանց հանցավոր գործունեության վերաբերյալ քրեական գործերով օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների և քննչական գործողությունների կազմակերպման և կատարման առանձնահատկությունները, Դատական իշխանություն, մայիս-հունիս 2021 5-6 (263-264), էջ 77, (հասանելի է <http://ajra.am/hy/judicial-power> հղումով 20.11.2024թ. դրությամբ):

այլ նաև էական վնաս է պատճառում քրեական ենթամշակույթի դեմ քրեաիրավական պայքար մղելու արդյունավետությանը:

Այսպես, եթե գողական աշխարհի հավաք կազմակերպելը կամ դրան մասնակցելը, այդ թվում նաև՝ քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձի կողմից, դիտարկվի որպես հատուկ հանցակազմ՝ քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ տալու կամ ստանալու կամ պահպանելու, գողական աշխարհը ղեկավարելու, դրան մասնակցելու կամ դրա գործունեությանը ներգրավված լինելու նկատմամբ, ապա, ղեկավարվելով գործող օրենսգրքի Հատուկ մասի ընդհանուր և հատուկ նորմերի մրցակցության կանոնով (գործող Օրենսգրքի 52-րդ հոդվածի 5-րդ մաս), նախապատվությունը պետք է տրվի հատուկ նորմին, և արարքը պետք է որակվի միայն հատուկ նորմով, այդ թվում նաև՝ քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձի կողմից կատարվելու դեպքում¹³:

Նման մեկնաբանության դեպքում ստացվում է, որ այդ ընդհանուր հանցակազմերից առանձնացվել է դրանց մասնավոր դրսևորումը՝ գողական աշխարհի հավաք կազմակերպելը կամ դրան մասնակցելը՝ որպես հատուկ հանցակազմ, որն ընդգրկում է վերոնշյալ ընդհանուր հանցակազմերի բոլոր հատկանիշները, սակայն պարունակում է նաև այլ առանձնահատուկ հատկանիշ (տվյալ դեպքում, խոսքը վերաբերում է հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի առանձնահատկությանը): Այսինքն, հատուկ նորմով նախատեսված հանցակազմը տեղավորվում է ընդհանուր հանցակազմերի «շրջագծում», սակայն տարբերվում է նրանով, որ բովանդակում է որևէ հատկանիշ, որի մասին ուղղակի նշումն ընդհանուր նորմերում բացակայում է: Այլ խոսքով, ընդհանուր քրեաիրավական նորմերով պատասխանատվություն է նախատեսվում հանցագործությունների որոշակի տեսակների, իսկ հատուկով՝ դրա մասնավոր դրսևորումների համար¹⁴:

Նման պայմաններում, սակայն, ստացվում է, որ գողական աշխարհի հավաք կազմակերպելը կամ դրան մասնակցելը՝ որպես հատուկ հանցակազմ, նախատեսելն ոչ միայն դրական ազդեցություն չի թողնում, այլ նաև խոչընդոտում է քրեական ենթամշակույթի դեմ քրեաիրավական արդյունավետ պայքար մղելուն:

Այսպես, գողական աշխարհի հավաք կազմակերպելը կամ դրան մասնակցելը, թեև, նախատեսված է որպես հատուկ հանցակազմ, սակայն քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձի կողմից այդ արարքները կատարելու դեպքում նախատեսված է նույն պատժաչափը, ինչ-որ գործող Օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 1-ին մասում:

Նույն պատժաչափն է նախատեսված նաև գողական աշխարհին մասնակցելու և դրա գործունեությանը ներգրավված լինելու դեպքում: Հատկանշական է, որ այդ արարքների նկատմամբ գողական աշխարհի հավաք կազմակերպելը կամ դրան մասնակցելը հանդիսանում է հատուկ հանցակազմ, սակայն դրանք բոլորը նախատեսված են գործող Օրենսգրքի 324-րդ հոդվածի միևնույն մասում:

Այսինքն, պետության պատժողական քաղաքականության տեսանկյունից վերը նշված

¹³ Տե՛ս *Քիշարյան Կ. Ա.*, նշված աշխ., էջ 16, *Գասպարյան Ա.*, Քրեական ենթամշակույթին առնչվող անձանց հանցավոր գործունեության վերաբերյալ քրեական գործերով քննության կրիմինալիստիկական բնութագիրը, *Դատական իշխանություն, սեպտեմբեր-հոկտեմբեր 2021 9-10 (267-268)*, էջ 87, (հասանելի է <http://ajra.am/hy/judicial-power> հղումով 20.11.2024 թ. դրությամբ):

¹⁴ Տե՛ս *Առաքելյան Ս. Վ., Մկրտչյան Պ. Վ.*, Հանցագործությունների որակման հիմնախնդիրները, մենագրություն, Եր., Արդարադատության ակադեմիա, 2020, էջեր 217-218, (հասանելի է <https://aoj.am/storage/library/academy-publications/tV5CzIND1JZ2pieKvMtuWhsRHU28fXUti2CAZiUN.pdf> հղումով 20.11.2024թ. դրությամբ):

ընդհանուր հանցակազմերից, որպես դրանց մասնավոր դրսևորում՝ գողական աշխարհի հավաք կազմակերպելը կամ դրան մասնակցելը, առանձնացնելը դառնում է ինքնանպատակ և որևէ փաստացի հետևանք չի առաջացնում:

Դեռ ավելին, գողական աշխարհի հավաք կազմակերպելը կամ դրան մասնակցելը պատժվում է ավելի մեղմ, քան գողական աշխարհը ղեկավարելու այլ դրսևորումները: Ստացվում է, որ օրինակ՝ միանձնյա գողական աշխարհի ղեկավարմանն ուղղված արարք կատարելու դեպքում անձը ենթակա է ավելի խիստ պատժի, քան այն դեպքում, երբ նույն արարքը կատարվում է կոլեգիալ՝ գողական աշխարհի հավաք կազմակերպելու կամ դրան մասնակցելու միջոցով, որպիսի մոտեցումն ընդունելի չի կարող համարվել:

Այսպիսով, գողական աշխարհի հավաք կազմակերպելը կամ դրան մասնակցելը՝ որպես հատուկ հանցակազմ, դիտարկելու պարագայում օրենսդրի՝ ներկայումս դրսևորած մոտեցումն ընդունելի չէ: Այդ արարքները հատուկ հանցակազմ դիտարկելը կհամարվեր արդարացված, եթե օրենսդիրը դրանց համար նախատեսեր, ընդհանուր հանցակազմերի համեմատությամբ, տարբերակված որևէ իրավական հետևանք (օրինակ՝ առավել խիստ կամ առավել մեղմ պատիժ), որպիսի մոտեցում դրսևորելու անհրաժեշտությունը, սակայն, կարծում ենք, բացակայում է:

Վերոգրյալի հիման վրա՝ գտնում ենք, որ գողական աշխարհի հավաք կազմակերպելը կամ դրան մասնակցելը՝ որպես հատուկ հանցակազմ, դիտարկելու պարագայում այն՝ որպես օբյեկտիվ կողմի առանձին դրսևորում, նախատեսելու անհրաժեշտությունը բացակայում է:

Նույնիսկ, եթե գողական աշխարհի հավաք կազմակերպելը կամ դրան մասնակցելը չդիտարկվի որպես հատուկ հանցակազմ՝ քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ տալու կամ ստանալու կամ պահպանելու, գողական աշխարհը ղեկավարելու, դրան մասնակցելու և դրա գործունեությանը ներգրավված լինելու նկատմամբ, և ընդունվի, որ այդ դեպքերում անձի արարքը պետք է որակել որպես հանցագործությունների համակցություն, այդ թվում նաև՝ քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձի կողմից կատարվելու դեպքում¹⁵, կառաջանա խնդրահարույց իրավիճակ:

Նման մեկնաբանության դեպքում, հնարավոր կլինի որպես հանցագործությունների համակցություն որակել այն դեպքերը, երբ անձի արարքում գողական աշխարհի հավաք կազմակերպելու կամ դրան մասնակցելու հետ միաժամանակ առկա կլինեն քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ տալու կամ ստանալու կամ պահպանելու կամ գողական աշխարհը ղեկավարելու հանցակազմերը:

Մինչդեռ, անձի արարքում գողական աշխարհի հավաք կազմակերպելու կամ դրան մասնակցելու հետ միաժամանակ գործող Օրենսգրքի 324-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի մյուս դրսևորումներն առկա լինելու դեպքում հանցագործությունների համակցություն առկա չէ, քանի որ հանցագործությունների համակցությունը բացակայում է երկրորդ օբյեկտիվ կողմ ունեցող հանցակազմերի իրականացման այն դեպքում, երբ միևնույն անձը միասնական դիտավորությամբ կատարում է այդ հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի մեջ մտնող մեկից ավելի արարքներ (գործող Օրենսգրքի 53-րդ հոդվածի 3-րդ մաս): Նման տարբերակված մոտեցումը չունի որևէ հիմնավորում և չի կարող ընդունելի համարվել:

Եթե օրենսդիրը ցանկանում է գողական աշխարհի հավաք կազմակերպելը կամ դրան մասնակցելը՝ որպես օբյեկտիվ կողմի առանձին դրսևորումներ, նախատեսել գործող

¹⁵ Տե՛ս *Բիշարյան Կ. Ա.*, նշված աշխ., էջ 38:

Օրենսգրքում և որպես հանցագործությունների համակցություն դիտարկել այն դեպքերը, երբ անձի արարքում դրանց հետ միաժամանակ առկա կլինեն գործող Օրենսգրքի 322-324-րդ հոդվածներով նախատեսված հանցակազմերի օբյեկտիվ կողմի դրսևորումները, ապա դրա համար անհրաժեշտ է գողական աշխարհի հավաք կազմակերպելը կամ դրան մասնակցելը նախատեսել առանձին հոդվածում:

Այս առումով հատկանշական է, որ գողական աշխարհի հավաք կազմակերպելուն կամ դրան մասնակցելուն համանման արարքները՝ որպես առանձին հանցակազմեր, նախատեսված են Վրաստանի քրեական օրենսգրքի 223²-րդ հոդվածում («գողական սխողկային» մասնակցելը), Ուկրաինայի քրեական օրենսգրքի¹⁶ 255-2-րդ հոդվածում (հանցավոր հավաք (սխողկա) կազմակերպելը, անցկացնելուն աջակցելը կամ մասնակցելը):

Այնուամենայնիվ, մենք առավել հակված ենք գողական աշխարհի հավաք կազմակերպելը կամ դրան մասնակցելը՝ որպես օբյեկտիվ կողմի առանձին դրսևորումներ, գործող Օրենսգրքում չնախատեսելու տարբերակին, քանի որ գտնում ենք, որ քրեական ենթամշակույթին առնչվող հանցակազմեր նախատեսող հոդվածների շրջանակներում հնարավոր է արդարացի պատիժ նշանակել նաև այն դեպքերում, երբ այդ հոդվածներով նախատեսված արարքները կատարվում են անձի կողմից գողական աշխարհի հավաք կազմակերպելու կամ դրան մասնակցելու միջոցով: Հետևաբար, գողական աշխարհի հավաք կազմակերպելը կամ դրան մասնակցելը՝ որպես օբյեկտիվ կողմի առանձին դրսևորումներ, գործող Օրենսգրքում նախատեսելու անհրաժեշտությունը բացակայում է:

Ինչպես արդեն նշվել է, քննարկվող հոդվածի 2-րդ մասն անհրաժեշտ է ուժը կորցրած ճանաչել¹⁷, հետևաբար դրան կրկին անդրադառնալու անհրաժեշտությունը բացակայում է:

Նման պայմաններում, ստացվում է, որ գործող Օրենսգրքի 324-րդ հոդվածում որպես օբյեկտիվ կողմի դրսևորում անհրաժեշտ է նախատեսել միայն գողական աշխարհին մասնակցելը, իսկ գողական աշխարհի գործունեությանը ներգրավված լինելն անհրաժեշտ է նախատեսել առանձին հանցակազմի տեսքով՝ գործող Օրենսգրքի 324.1-ին հոդվածով:

Գործող Օրենսգրքի 324-րդ հոդվածի վերլուծության շրջանակներում անհրաժեշտ է քննարկել նաև այդ հոդվածում նախատեսված հանցակազմի բացասական (նեգատիվ) հատկանիշը:

Այսպես, արարքը գողական աշխարհին մասնակցել որակելու համար անհրաժեշտ է, որպեսզի բացակայեն նույն օրենսգրքի 319-րդ (հանցավոր կազմակերպությանը մասնակցելը) և 321-րդ (օրենքով չնախատեսված զինված միավորմանը մասնակցելը) հոդվածներով նախատեսված հանցանքների հատկանիշները:

Նախ, պետք է նշել, որ 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի¹⁸ (այսուհետ նաև՝ նախկին Օրենսգիրք) 223.3-րդ հոդվածը չէր պարունակում հանցակազմի բացասական հատկանիշ, որպիսի մոտեցումն ընդունելի չէր և արարքը որակելիս խնդիրներ էին առաջանալու այն դեպքերում, երբ անձի արարքում գողական աշխարհին մասնակցելու հանցակազմի հատկանիշների հետ միաժամանակ առկա

¹⁶ Տե՛ս Criminal code of Ukraine (հասանելի է <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?lang=en#Text> հղումով 20.11.2024թ. դրությամբ):

¹⁷ Տե՛ս Babakhanyan A., Some issues of the corpus delicti of “participation or involvement in a criminal subcultural group”, Պետություն և իրավունք, N 3 (94), Երևան, 2022, էջ 185, (հասանելի է <https://journals.ysu.am/index.php/state-and-law/article/view/8538> հղումով 20.11.2024թ. դրությամբ):

¹⁸ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, ՀՕ-528-Ն, ընդունվել է 2003 թվականի ապրիլի 18-ին, ուժի մեջ է մտել 2003 թվականի օգոստոսի 1-ին, ուժը կորցրել է 2022 թվականի հուլիսի 1-ին, ՀՀՊՏ 2003.05.02/25(260) Հոդ.407:

կլինեին բանդիտիզմի, հանցավոր համագործակցությանը մասնակցելու կամ օրենքով չնախատեսված զինված միավորմանը մասնակցելու հանցակազմերի հատկանիշները:

Անդրադառնալով գործող իրավակարգավորումներին՝ հարկ է նշել, որ գործող Օրենսգրքի 324-րդ հոդվածում նախատեսված հանցակազմի բացասական (նեգատիվ) հատկանիշի ներկայիս ձևակերպումը խնդրահարույց է:

Գործող Օրենսգրքի 324-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արարքը պատժվում է ազատազրկմամբ՝ չորսից ութ տարի ժամկետով, իսկ հանցակազմի ծանրացնող հանգամանքների առկայության դեպքում՝ ազատազրկմամբ՝ վեցից տասներկու տարի ժամկետով:

Գործող Օրենսգրքի 319-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արարքը պատժվում է ազատազրկմամբ՝ չորսից ութ տարի ժամկետով, հանցակազմի ծանրացնող հանգամանքների առկայության դեպքում՝ ազատազրկմամբ՝ վեցից տասներկու տարի ժամկետով, իսկ գործող Օրենսգրքի 321-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արարքը՝ ազատազրկմամբ՝ երկուսից հինգ տարի ժամկետով, հանցակազմի ծանրացնող հանգամանքների առկայության դեպքում՝ ազատազրկմամբ՝ չորսից ութ տարի ժամկետով:

Ստացվում է, որ արարքը հնարավոր չէ որակել գողական աշխարհին մասնակցել, երբ անձի արարքում միաժամանակ առկա կլինեն հավասար պատժվող հանցավոր կազմակերպությանը մասնակցելու կամ գողական աշխարհին մասնակցելուց առավել մեղմ պատժվող օրենքով չնախատեսված զինված միավորմանը մասնակցելու հանցակազմերի հատկանիշները, ինչն ընդունելի չէ: Կարծում ենք, որ առավել խիստը պետք է պատժվի հանցավոր կազմակերպությանը մասնակցելը, այնուհետև՝ գողական աշխարհին մասնակցելը, իսկ առավել մեղմ՝ օրենքով չնախատեսված զինված միավորմանը մասնակցելը:

Հետևաբար, անհրաժեշտ է հանցավոր կազմակերպությանը մասնակցելու համար նախատեսված պատիժը խստացնել և դրա համար սահմանել առավել խիստ պատիժ, քան գողական աշխարհին մասնակցելու համար՝ գործող Օրենսգրքի 319-րդ հոդվածի 1-ին մասում որպես պատիժ նախատեսելով ազատազրկում՝ հինգից ինը տարի ժամկետով, իսկ 2-րդ մասում՝ ազատազրկում՝ յոթից տասներկու տարի ժամկետով:

Նման պարագայում, անձի արարքում միաժամանակ գողական աշխարհին մասնակցելու և հանցավոր կազմակերպությանը մասնակցելու հանցակազմերի հատկանիշների առկայության դեպքում արարքը կորակվի միայն առավել խիստ պատժվող՝ հանցավոր կազմակերպությանը մասնակցելու հանցակազմով:

Միևնույն ժամանակ, անհրաժեշտ է գործող Օրենսգրքի 324-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի բացասական հատկանիշը՝ գործող Օրենսգրքի 321-րդ հոդվածի մասով, ճանաչել ուժը կորցրած, իսկ գործող Օրենսգրքի 321-րդ հոդվածի 1-ին մասում կատարել լրացում և օրենքով չնախատեսված զինված միավորմանը մասնակցելու հանցակազմում որպես բացասական հատկանիշ նախատեսել ոչ միայն նույն օրենսգրքի 319-րդ հոդվածով նախատեսված հանցանքի հատկանիշների բացակայությունը, այլ նաև նույն օրենսգրքի 324-րդ հոդվածով նախատեսված հանցանքի հատկանիշների բացակայությունը: Նման պայմաններում, կբացառվի անձի արարքում միաժամանակ գողական աշխարհին մասնակցելու և օրենքով չնախատեսված զինված միավորմանը մասնակցելու հանցակազմերի առկայության դեպքում արարքն առավել մեղմ պատժվող՝ օրենքով չնախատեսված զինված միավորմանը մասնակցելու հանցակազմով որակելու հնարավորությունը:

Հարկ ենք համարում անդրադառնալ նաև քննարկվող հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմին:

Քրեական իրավունքի գիտության մեջ սուբյեկտիվ կողմը հանդիսանում է ցանկացած հանցակազմի կարևոր տարր: Այն իրենից ներկայացնում է անձի հոգեկան գործունեությունը

և այն անվանում են հանցագործության ներքին կողմը¹⁹:

Մեկ այլ կարծիքի համաձայն՝ հանցագործության սուբյեկտիվ կողմն անձի հոգեկան գործունեությունն է՝ կապված հանցագործության հետ: Ի տարբերություն օբյեկտիվ կողմի՝ սուբյեկտիվ կողմն արտացոլում է հանցանք կատարողի գիտակցական և կամային ոլորտներում ընթացող ներքին գործընթացները: Առանձնացվում են հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի պարտադիր և ֆակուլտատիվ (ոչ պարտադիր) հատկանիշներ²⁰:

Անդրադառնալով հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշին՝ հարկ է նշել, որ հանցանքի սուբյեկտիվ կողմը կարող է դրսևորվել դիտավորությամբ (ուղղակի կամ անուղղակի) կամ անզգուշությամբ (հանցավոր ինքնավստահությամբ կամ հանցավոր անփութությամբ) (գործող Օրենսգրքի 24-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 25-րդ հոդվածի 2-րդ մաս, 26-րդ հոդվածի 1-ին մաս):

Միևնույն ժամանակ, գործող Օրենսգրքի 25-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ հանցանքը համարվում է ուղղակի դիտավորությամբ կատարված, եթե անձը գիտակցում է իր արարքի այն փաստական հանգամանքները, որոնք հանցակազմի հատկանիշ են, և այդ արարքը կատարելը նրա նպատակն է կամ նպատակին հասնելու միջոցը, իսկ նույն հոդվածի 4-րդ մասը սահմանում է, որ հանցանքը համարվում է անուղղակի դիտավորությամբ կատարված, եթե անձը գիտակցում է իր արարքի այն փաստական հանգամանքները, որոնք հանցակազմի հատկանիշ են, ու թեև այդ արարքը կատարելը և տվյալ հանցանքն իրականացնելը նրա նպատակը չէ, այնուամենայնիվ կատարում է դա:

Այս առնչությամբ դիրքորոշում է արտահայտվել այն մասին, որ ձևական հանցակազմերում հանրորեն վտանգավոր հետևանքները հանցակազմի հատկանիշ չեն, ուստի հանցանք կատարողի գիտակցական և կամային վերաբերմունքը դրսևորվում է ոչ թե հետևանքների, այլ կատարվող արարքի նկատմամբ: Ձևական հանցակազմով հանցագործության դեպքում ուղղակի դիտավորությունը սկզբում սահմանվում է դիտավորության ընդհանուր հատկանիշը ներկայացնելով, այն է՝ անձը գիտակցում է իր արարքի այն փաստական հանգամանքները, որոնք հանցակազմի հատկանիշ են: Այնուհետև, ներկայացվում է արարքի նկատմամբ անձի վերաբերմունքը. արարքը կատարելը նրա նպատակն է կամ նպատակին հասնելու միջոց: Այն, որ արարքը կատարելը նպատակին հասնելու միջոց է, խիստ վերապահումով կարելի է համարել ցանկություն: Ուստի, գործող Օրենսգրքի ձեռնպահ մնալով «ցանկանալ» անորոշ հասկացությունն օգտագործելուց, ճշգրտել է ուղղակի դիտավորության հասկացությունը՝ այն բնորոշելով անձի իրական հոգեբանական վերաբերմունքն արտահայտող հասկացությամբ:

Քրեական իրավունքի տեսության մեջ գերակշռողն այն տեսակետն է, որ ձևական հանցակազմով նկարագրված հանցանքը կարող է կատարվել միայն ուղղակի դիտավորությամբ, քանի որ, եթե անձը գիտակցում է իր արարքի հանրային վտանգավորությունն ու կատարում է այն, նշանակում է, որ ցանկացել է կատարել: Նախ, «ցանկանալ» հասկացությունը չի արտացոլում անձի իրական հոգեբանական վերաբերմունքը հանցանքի նկատմամբ: Երկրորդ՝ ձևական հանցակազմով նկարագրված հանցանքը, իհարկե ոչ հաճախ, սակայն կարող է կատարվել անուղղակի դիտավորությամբ: Օրենքում նկարագրվում է այն իրավիճակը, երբ հանցանքը կատարելն անձի նպատակը չէ, նպատակին հասնելու միջոց չէ, անխուսափելի չէ, սակայն անձն այնուամենայնիվ կատարում է դա, անտարբերություն դրսևորելով այն հանգամանքի կապակցությամբ, որ դրանով կարող է վնաս պատճառել օրենքով պաշտպանվող

¹⁹ Տե՛ս *Виденькина Ж. В.*, նշված աշխ., էջ 112:

²⁰ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք, Ընդհանուր մաս, դասագիրք բուհերի համար, վեցերորդ հրատ.՝ փոփոխ. և լրաց., խմբ.՝ *Ղազինյան Գ. Ս.*, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2012, էջ 184:

իրավական բարիքին, այսինքն՝ անուղղակի դիտավորություն է դրսևորում²¹:

Անդրադառնալով հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի ֆակուլտատիվ հատկանիշներին՝ հարկ է արձանագրել, որ հանցագործության շարժառիթը, նպատակը և հույզերը, բնութագրելով անձի մոտ հանցագործության հետ կապված և դրան ուղեկցող հոգեկան գործընթացը՝ հանդիսանում են հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի ֆակուլտատիվ հատկանիշներ: Եթե հանցագործության շարժառիթը, նպատակը կամ հույզերն ընդգրկված են քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի հոդվածի դիսպոզիցիայում՝ որպես տվյալ հանցակազմի պարտադիր հատկանիշ, ապա արարքում դրանց բացակայությունը կվկայի տվյալ հանցակազմի բացակայության մասին²²:

Գտնում ենք, որ քննարկվող հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմը դրսևորվում է միայն ուղղակի դիտավորությամբ²³:

Այսպես, գողական աշխարհին մասնակցելու, գողական աշխարհի գործունեությանը ներգրավված լինելու դեպքում անձը գիտակցում է իր արարքի այն փաստական հանգամանքները, որոնք հանցակազմի հատկանիշ են, և այդ արարքը կատարելը նրա նպատակն է կամ նպատակին (օրինակ՝ գույքային օգուտ ստանալուն, հեղինակություն ձեռք բերելուն) հասնելու միջոցը:

Այս առնչությամբ չենք կարող համաձայնվել իրավաբանական գրականության մեջ արտահայտված այն տեսակետի հետ, որ սուբյեկտիվ կողմից քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման կողմից հետապնդվող նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինելը (գողական աշխարհի գործունեությանը ներգրավված լինելը) կարող է դրսևորվել ինչպես ուղղակի, այնպես էլ անուղղակի դիտավորությամբ²⁴:

Պետք է փաստել, որ հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի առնչությամբ արտահայտված դիրքորոշումները կիրառելի են նաև գործող Օրենսգրքի 322-323-րդ հոդվածներով նախատեսված հանցակազմերի նկատմամբ²⁵:

Գործող Օրենսգրքի 324-րդ հոդվածի 4-րդ մասը պարունակում է խրախուսական նորմ, ըստ որի՝ գողական աշխարհին մասնակցելու կամ ներգրավելու մասին իրավասու մարմիններին կամովին հայտնաձևելու և դրա գործունեության խափանմանը նպաստած անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից: Եթե անձի փաստացի կատարած արարքն այլ հանցակազմ է պարունակում, ապա նա ենթակա է քրեական պատասխանատվության այդ հանցագործության համար:

Նախ, խրախուսական նորմի ներկայիս ձևակերպումից բխում է, որ այն կիրառելի է ոչ միայն գողական աշխարհի մասնակցի և ներգրավողի նկատմամբ, այլ նաև այլ անձանց, այդ թվում նաև՝ գողական աշխարհը ղեկավարողների նկատմամբ, որոնք գողական աշխարհին մասնակցելու կամ ներգրավելու մասին իրավասու մարմիններին կամովին կհայտնեն և դրա գործունեության խափանմանը կնպաստեն, քանի որ խրախուսական նորմում օգտագործվում է «ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից» ընդհանրական ձևակերպումը, այլ ոչ թե «ազատվում է գողական աշխարհին մասնակցելու կամ ներգրավելու համար նախատես-

²¹ Տե՛ս Գաբուզյան Ա., Մարգարյան Ա., Սիմոնյան Տ., ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում տեղ գտած հայեցակարգային մոտեցումների և նոր ինստիտուտների մեկնաբանման ուղեցույց, Եվրոպայի խորհուրդ, 2022, էջ 56, (հասանելի է <https://rm.coe.int/new-criminal-code-guideline-arm/1680a72c57> հղումով 30.11.2024թ. դրությամբ):

²² Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք, Ընդհանուր մաս, դասագիրք բուհերի համար, վեցերորդ հրատ.՝ փոփոխ. և լրաց., խմբ.՝ Ղազինյան Գ. Ա., Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2012, էջեր 213, 218:

²³ Այս առնչությամբ տե՛ս նաև Քիշարյան Կ. Ա., նշված աշխ., էջ 39:

²⁴ Տե՛ս Քիշարյան Կ. Ա., նշված աշխ., էջ 37:

²⁵ Այս առնչությամբ տե՛ս նաև Քիշարյան Կ. Ա., նշված աշխ., էջեր 19, 34:

ված քրեական պատասխանատվությունից» ձևակերպումը, որի կիրառումը, կարծում ենք, առավել նպատակահարմար է:

Քննարկվող խրախուսական նորմի ներկայիս ձևակերպման պայմաններում, ստացվում է, որ օրինակ՝ գողական աշխարհի ղեկավարը կարող է իրավասու մարմիններին կամովին հայտնել իր ենթակա՝ գողական աշխարհի մասնակիցներից մեկի մասին և մյուս պայմանների առկայության դեպքում ազատվել գողական աշխարհի ղեկավարելու համար նախատեսված քրեական պատասխանատվությունից: Այլ կերպ, նպաստելով նվազ վտանգավոր հանցանքի՝ գողական աշխարհին մասնակցելու բացահայտմանը, անձը կազատվի առավել վտանգավոր հանցանքի՝ գողական աշխարհի ղեկավարելու համար նախատեսված քրեական պատասխանատվությունից, ինչը չի կարող ընդունելի համարվել:

Կարծում ենք, որ գործող Օրենսգրքի 324-րդ հոդվածում անհրաժեշտ է նախատեսել այնպիսի խրախուսական նորմ, որը կունենա օբյեկտիվորեն իրագործելի պայմաններ և կնպաստի գողական աշխարհի դիրքերի թուլացմանը Հայաստանի Հանրապետությունում:

Այս առումով հատկանշական է, որ խմբում ներգրավված անձինք միշտ չէ, որ ունենում են արտահայտված հանցավոր կողմնորոշում, սակայն անզորության, երբեմն ցածր մտավոր կարողության և անփորձության պատճառով չեն կարող հակազդել խմբի կազմակերպչի ճնշմանը: Ի տարբերություն կամավոր խմբի անդամ դարձած անձանց, վերջիններս առավել հակված են ճշմարիտ ցուցմունքներ տալ ոչ միայն իրենց հանցավոր գործունեության, այլ նաև՝ մասնակիցների գործողությունների վերաբերյալ²⁶:

Առաջարկում ենք, գործող Օրենսգրքի 324-րդ հոդվածում նախատեսել քրեական պատասխանատվությունից ազատող իմպերատիվ խրախուսական նորմ, ըստ որի՝ գործող Օրենսգրքի 323-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործությունը (գողական աշխարհի ղեկավարելը) բացահայտելուն աջակցած անձն ազատվում է գործող Օրենսգրքի 324-րդ հոդվածով նախատեսված քրեական պատասխանատվությունից: Եթե անձի փաստացի կատարած արարքն այլ հանցակազմ է պարունակում, ապա նա ենթակա է քրեական պատասխանատվության այդ հանցագործության համար:

Ինչ վերաբերում է խրախուսական նորմում գողական աշխարհին մասնակցելու մասին իրավասու մարմիններին կամովին հայտնելը՝ որպես պայման, նախատեսելուն, ապա դա նպատակահարմար չէ, քանի որ այդպիսի պայմանն էականորեն կնվազեցնի տվյալ խրախուսական նորմի կիրառման դեպքերը:

Ակնկալել, որ գողական աշխարհի մասնակիցներն իրավասու մարմիններին կամովին կհայտնեն գողական աշխարհին մասնակցելու մասին, այդքան էլ իրատեսական չէ: Բացի այդ, նույնիսկ, գողական աշխարհին մասնակցելը բացահայտվելուց հետո տվյալ հանցանք կատարած անձին չպետք է զրկել քրեական պատասխանատվությունից ազատվելու հնարավորությունից՝ գողական աշխարհի ղեկավար կազմի ներկայացուցիչներին բացահայտելուն աջակցելու միջոցով:

Այդպիսի պայման նախատեսված չէ նաև գործող Օրենսգրքի 318-րդ և 319-րդ հոդվածների 3-րդ մասերում նախատեսված խրախուսական նորմերում:

Մեր կողմից առաջարկվող խրախուսական նորմը նախատեսելը, բացի կոնկրետ դեպքերում գողական աշխարհի ղեկավարների բացահայտումից, կարող է ունենալ նաև այլ դրա-

²⁶ Տե՛ս Գասպարյան Ա., Քրեական ենթամշակույթին առնչվող անձանց հանցավոր գործունեության վերաբերյալ քրեական գործերով օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների և քննչական գործողությունների կազմակերպման և կատարման առանձնահատկությունները, Դատական իշխանություն, մայիս-հունիս 2021 5-6 (263-264), էջ 89, (հասանելի է <http://ajra.am/hy/judicial-power> հղումով 20.11.2024թ. դրությամբ):

կան արդյունք: Մասնավորապես, նման խրախուսական նորմի առկայության դեպքում գողական աշխարհի ղեկավարները կարող են արդեն կասկածներ ունենալ, որ գողական աշխարհի մասնակիցները իրավապահ մարմինների տեսադաշտում հայտնվելիս, այլևս չեն պահպանի լուրջություն և կաջակցեն գողական աշխարհի ղեկավար կազմի բացահայտմանը, որպեսզի ազատվեն քրեական պատասխանատվությունից: Դա կհանգեցնի գողական աշխարհում անվտանգության մթնոլորտի և դրա անդամների միջև լարվածության ուժեղացման, արդյունքում նաև՝ գողական աշխարհի դիրքերի թուլացմանը:

Միևնույն ժամանակ, հետհանցավոր դրական այլ վարքագիծ դրսևորելու դեպքերում գործող Օրենսգրքի 324-րդ հոդվածով նախատեսված հանցանք կատարած անձանց նկատմամբ պետք է կիրառվի գործող Օրենսգրքի 81-րդ հոդվածի 1.1-ին մասով նախատեսված գործուն գղջալու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հայեցողական հիմքը, որը գործող Օրենսգրքի 324-րդ հոդվածով նախատեսված հանցանք կատարած անձանց նկատմամբ կիրառելու համար անհրաժեշտ պայմանները պետք է հնարավորինս հստակեցվեն Վճռաբեկ դատարանի կողմից դատական մեկնաբանման միջոցով:

Զարգացնելով նախկինում արտահայտած իրավական դիրքորոշումները²⁷ գտնում ենք, որ հետհանցավոր դրական վարքագիծ դրսևորելու պայմանով գողական աշխարհի մասնակցին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու առնչությամբ արտահայտված մոտեցումները կիրառելի են նաև մեր կողմից առաջարկվող, գործող Օրենսգրքի 324.1-ին հոդվածով նախատեսված հանցակազմի՝ գողական աշխարհի գործունեությանը ներգրավված լինելու դեպքում: Միակ առանձնահատկությունը կայանում է նրանում, որ հաշվի առնելով գողական աշխարհի գործունեությանը ներգրավված անձի դերակատարությունը և օժանդակ ներգրավվածությունը գողական աշխարհում՝ վերջինիս հնարավորություն պետք է տրվի ազատվել քրեական պատասխանատվությունից ոչ միայն գողական աշխարհի ղեկավարներին, այլ գործող Օրենսգրքի 322-324-րդ հոդվածներով նախատեսված հանցագործություններից ցանկացածը բացահայտելուն աջակցելու դեպքում:

Հարկ ենք համարում քննարկել նաև գործող Օրենսգրքի 325-րդ հոդվածում (քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման մասնակցին կամ քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձին դիմելը) քրեական պատասխանատվությունից ազատող խրախուսական նորմ նախատեսելու նպատակահարմարության հարցը:

Այս առնչությամբ, կարծիք է արտահայտվել այն մասին, որ քննարկվող հոդվածով նախատեսված չէ նման արարք կատարած և քրեական հետապնդման մարմիններին կամովին այդ մասին հայտնած ու հանցագործության բացահայտմանն աջակցած անձանց քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հետ կապված խրախուսական նորմ: Միևնույն ժամանակ, պետք է նկատի ունենալ, որ քննարկվող հոդվածով նախատեսված արարքը միջին ծանրության հանցագործություն է: Ուստի, համապատասխան իրավապայմանների առկայության պարագայում, յուրաքանչյուր դեպքում պետք է քննարկվի գործուն գղջալու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հնարավորության հարցը²⁸:

Կարծում ենք, որ հետհանցավոր դրական վարքագիծ դրսևորելու պայմանով գողական աշխարհի մասնակցին և գողական աշխարհի գործունեությանը ներգրավված անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու առնչությամբ արտահայտված մոտեցումները կի-

²⁷ Տե՛ս *Բաբախանյան Ա.*, Քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հետապնդած նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինելու որոշ հիմնահարցեր, Պետություն և իրավունք, N 1 (95), Երևան, 2023, էջեր 127-128, (հասանելի է <https://journals.y-su.am/index.php/state-and-law/article/view/10195> հղումով 20.11.2024թ. դրությամբ):

²⁸ Տե՛ս *Քիշարյան Կ. Ա.*, նշված աշխ., էջ 44:

րառելի են նաև գործող Օրենսգրքի 325-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցակազմի դեպքում: Միակ առանձնահատկությունը կայանում է նրանում, որ գործող Օրենսգրքի 325-րդ հոդվածով նախատեսված հանցանք կատարած անձին հնարավորություն պետք է տրվի ազատվել քրեական պատասխանատվությունից գործող Օրենսգրքի 322-324.1-ին հոդվածներով նախատեսված հանցագործություններից ցանկացածը բացահայտելուն աջակցելու դեպքում:

Հետևաբար, առաջարկում ենք գործող Օրենսգրքի 325-րդ հոդվածում նախատեսել քրեական պատասխանատվությունից ազատող իմպերատիվ խրախուսական նորմ, ըստ որի՝ գործող Օրենսգրքի 322-324.1-ին հոդվածներով նախատեսված հանցագործությանը բացահայտելուն աջակցած անձն ազատվում է գործող Օրենսգրքի 325-րդ հոդվածով նախատեսված քրեական պատասխանատվությունից: Եթե անձի փաստացի կատարած արարքն այլ հանցակազմ է պարունակում, ապա նա ենթակա է քրեական պատասխանատվության այդ հանցագործության համար:

Իսկ գործող Օրենսգրքի 81-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված գործուն զղջալու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հայեցողական հիմքը գործող Օրենսգրքի 325-րդ հոդվածով նախատեսված հանցանք կատարած անձանց նկատմամբ պետք է կիրառվի հետհանցավոր դրական այլ վարքագիծ դրսևորելու դեպքերում, որը կիրառելու համար անհրաժեշտ պայմանները պետք է հնարավորինս հստակեցվեն Վճռաբեկ դատարանի կողմից դատական մեկնաբանման միջոցով:

Եզրակացություն

Այսպիսով, առաջարկում ենք, գողական աշխարհի հետապնդած նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինելու փոխարեն քրեական պատասխանատվություն նախատեսել գողական աշխարհի գործունեությանը ներգրավված լինելու համար և այն նախատեսել առանձին հոդվածով՝ գործող Օրենսգրքի 324.1-ին հոդվածով, որպես ինքնուրույն հանցակազմ՝ դրա համար սահմանելով գործող Օրենսգրքի 323-324-րդ հոդվածներից մեղմ պատիժ:

Բացի այդ, գտնում ենք, որ գողական աշխարհի հավաք կազմակերպելը կամ դրան մասնակցելը՝ որպես օբյեկտիվ կողմի առանձին դրսևորումներ, գործող Օրենսգրքում նախատեսելու անհրաժեշտությունը բացակայում է:

Անհրաժեշտ է նաև գործող Օրենսգրքի 324-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի բացասական հատկանիշը՝ գործող Օրենսգրքի 321-րդ հոդվածի մասով, ճանաչել ուժը կորցրած, իսկ գործող Օրենսգրքի 321-րդ հոդվածի 1-ին մասում կատարել լրացում և օրենքով չնախատեսված զինված միավորմանը մասնակցելու հանցակազմում որպես բացասական հատկանիշ նախատեսել ոչ միայն նույն օրենսգրքի 319-րդ հոդվածով նախատեսված հանցանքի հատկանիշների բացակայությունը, այլ նաև նույն օրենսգրքի 324-րդ հոդվածով նախատեսված հանցանքի հատկանիշների բացակայությունը:

Առաջարկում ենք նաև, գործող Օրենսգրքի 324-րդ հոդվածում նախատեսել քրեական պատասխանատվությունից ազատող իմպերատիվ խրախուսական նորմ, ըստ որի՝ գործող Օրենսգրքի 323-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործությունը (գողական աշխարհը ղեկավարելը) բացահայտելուն աջակցած անձն ազատվում է գործող Օրենսգրքի 324-րդ հոդվածով նախատեսված քրեական պատասխանատվությունից: Եթե անձի փաստացի կատարած արարքն այլ հանցակազմ է պարունակում, ապա նա ենթակա է քրեական պատասխանատվության այդ հանցագործության համար:

Գտնում ենք, որ հանցագործությունից հետո դրական վարքագիծ դրսևորելու պայմանով

գողական աշխարհի մասնակցին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու վերաբերյալ ձևավորված մոտեցումները կիրառելի են նաև գործող Օրենսգրքի 324.1-ին հոդվածով նախատեսված հանցակազմի՝ գողական աշխարհի գործունեությանը ներգրավված լինելու դեպքերում: Միակ առանձնահատկությունն այն է, որ, հաշվի առնելով ներգրավված անձի դերակատարությունը և օժանդակ մասնակցությունը գողական աշխարհում, վերջինիս պետք է ընձեռվի հնարավորություն ազատվելու քրեական պատասխանատվությունից ոչ միայն գողական աշխարհի ղեկավարներին, այլև Օրենսգրքի 322-324-րդ հոդվածներով նախատեսված հանցագործություններից որևէ մեկը բացահայտելու գործին աջակցելու դեպքում: Միևնույն ժամանակ, հետհանցավոր դրական վարքագիծ դրսևորելու պայմանով գողական աշխարհի մասնակցին և գողական աշխարհի գործունեությանը ներգրավված անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու առնչությամբ արտահայտված մոտեցումները կիրառելի են նաև գործող Օրենսգրքի 325-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցակազմի դեպքում: Միակ առանձնահատկությունը կայանում է նրանում, որ գործող Օրենսգրքի 325-րդ հոդվածով նախատեսված հանցանք կատարած անձին հնարավորություն պետք է տրվի ազատվել քրեական պատասխանատվությունից գործող Օրենսգրքի 322-324.1-ին հոդվածներով նախատեսված հանցագործություններից ցանկացածը բացահայտելուն աջակցելու դեպքում:

Ամփոփագիր: Սույն հոդվածը նվիրված է գողական աշխարհի մասնակիցների և դրան առնչվող անձանց դեմ քրեաիրավական պայքարի որոշ հիմնահարցերին: Հոդվածում հեղինակն անդրադարձ է կատարել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 324-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի, սուբյեկտիվ կողմի, հանցակազմի բացասական (նեգատիվ) հատկանիշի, ինչպես նաև հետհանցավոր դրական վարքագիծ դրսևորելու դեպքում քրեական պատասխանատվությունից ազատելու որոշ հիմնահարցերին, քանի որ դրանց առնչությամբ օրենսդրի դրսևորած որոշ մոտեցումներ խնդրահարույց են, ինչով էլ պայմանավորված է սույն հետազոտության արդիականությունը:

Արդյունքում՝ հեղինակը հանգել է հետևության, որ գողական աշխարհի հետապնդած նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինելու փոխարեն անհրաժեշտ է քրեական պատասխանատվություն նախատեսել գողական աշխարհի գործունեությանը ներգրավված լինելու համար և այն նախատեսել առանձին հոդվածով: Բացի դրանից՝ հեղինակը գտել է, որ գողական աշխարհի հավաք կազմակերպելը կամ դրան մասնակցելը՝ որպես օբյեկտիվ կողմի առանձին դրսևորումներ, ՀՀ քրեական օրենսգրքում նախատեսվելու անհրաժեշտությունը բացակայում է:

Հեղինակը ներկայացրել է նաև առաջարկներ՝ ուղղված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 324-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի բացասական հատկանիշի կատարելագործմանը, ինչպես նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 324-325-րդ հոդվածներում հետհանցավոր դրական վարքագիծ դրսևորելու պայմանով քրեական պատասխանատվությունից ազատող իմպերատիվ խրախուսական նորմեր նախատեսելուն:

Annotation. This article is dedicated to some key issues in the criminal-legal fight against the participants of the thieves' world and persons associated with it. In the article, the author referred to some issues of the objective side, the subjective side, the negative characteristic of the corpus delicti provided for in Article 324 of the Criminal Code of the Republic of Armenia, as well as some issues of exemption from criminal liability in cases of positive post-criminal behavior, because some of the approaches taken by the legislator in relation to them are problematic, which is why this research is so relevant.

As a result, the author came to the conclusion that instead of being involved in the implementation of the goals pursued by the thieves' world, it is necessary to provide for criminal liability for being involved in the activities of the thieves' world and to provide for it in a separate article. In addition, the author found that there is no need to provide for

the organization of a gathering of the thieves' world or participation in it as separate manifestations of the objective side in the Criminal Code of the Republic of Armenia.

The author also presented proposals aimed at improving the negative characteristic of the corpus delicti provided for in Article 324 of the Criminal Code of the RA, as well as providing imperative incentive norms exempting from criminal liability on the condition of demonstrating positive post-crime behavior in Articles 324-325 of the Criminal Code of the RA.

Аннотация. Данная статья посвящена некоторым ключевым вопросам уголовно-правовой борьбы с участниками воровского мира и связанными с ним лицами. В статье автор затронул некоторые вопросы объективной стороны, субъективной стороны, негативной характеристики состава преступления, предусмотренного ст. 324 УК РА, а также некоторые вопросы освобождения от уголовной ответственности в случаях позитивного посткриминального поведения, поскольку некоторые подходы законодателя в отношении их являются проблемными, чем и обусловлена актуальность данного исследования.

В результате автор пришел к выводу, что вместо вовлечения в реализацию целей, преследуемых воровским миром, необходимо предусмотреть уголовную ответственность за вовлечение в деятельность воровского мира и предусмотреть ее в отдельной статье. Кроме того, автор пришел к выводу, что нет необходимости предусматривать в УК Республики Армения организацию собрания воровского мира или участие в нем, как отдельные проявления объективной стороны.

Автор также представил предложения, направленные на улучшение негативной характеристики состава преступления, предусмотренной в ст. 324 УК РА, а также императивные поощрительные нормы, освобождающие от уголовной ответственности при условии демонстрации позитивного посткриминального поведения в ст. 324-325 УК РА.

Բանալի բառեր – գողական աշխարհի մասնակիցներ, գողական աշխարհին առնչվող անձինք, հանցագործության օբյեկտիվ կողմ, հանցագործության սուբյեկտիվ կողմ, հանցակազմի բացասական հատկանիշ, հեղինակավոր դրական վարքագիծ, քրեական պարասխանարվությունից ազատող խրախուսական հատուկ նորմ:

Keywords: participants of the thieves' world, persons associated with the thieves' world, objective side of the crime, subjective side of the crime, negative characteristic of the corpus delicti, positive post-criminal behavior, special incentive norm exempting from criminal liability.

Ключевые слова: участники воровского мира; лица, связанные с воровским миром; объективная сторона преступления; субъективная сторона преступления; негативный признак состава преступления; позитивное посткриминальное поведение; специальная поощрительная норма, освобождающая лиц от уголовной ответственности.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, ՀՕ-199-Ն, ընդունվել է 2021 թվականի մայիսի 5-ին, ուժի մեջ է մտել 2022 թվականի հուլիսի 1-ին, Միասնական կայք 2021.05.17-2021.05.30, Պաշտոնական հրապարակման օրը 27.05.2021:
2. Բաբախանյան Ա., Քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման (գողական աշխարհի) հասկացության և գողական աշխարհի ստեղծելը քրեականացնելու որոշ հիմնահարցեր, Պետություն և իրավունք, թիվ 2 (99), 2024, Երևան, 153-162 էջեր:
3. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգիրք, ՀՕ-306-Ն, ընդունվել է 2021 թվականի հունիսի 30-ին, ուժի մեջ է մտել 2022 թվականի հուլիսի 1-ին, Միասնական կայք 2021.07.26-2021.08.08

Պաշտոնական հրապարակման օրը 28.07.2021:

4. Բիշարյան Կ. Ա., Քրեական ենթամշակույթին առնչվող արարքների քրեաիրավական բնութագիրը (գիտագործնական մեկնաբանություններ), գիտ. խմբ.՝ Առաքելյան Ս.Վ., Երևան, Արդարադատության ակադեմիա, 2020, 46 էջ, (հասանելի է <https://aoj.am/storage/library/academy-publications/cA1p3cXVvJQorU9WKQ9tqumypZNDI64fq9C5IzEu.pdf> հղումով 20.11.2024թ. դրությամբ):

5. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք, Հատուկ մաս, դասագիրք բուհերի համար, վեցերորդ հրատ.՝ փոփոխ. և լրաց., խմբ.՝ Ղազինյան Գ.Ս., Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2012, 1040 էջ:

6. Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 10 июня 2010 г. N 12 «О судебной практике рассмотрения уголовных дел об организации преступного сообщества (преступной организации) или участии в нем (ней)», (հասանելի է https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_101362/ հղումով 20.11.2024թ. դրությամբ):

7. Виденькина Ж.В. Уголовная ответственность за организацию преступного сообщества или участие в нем, дисс. на соиск. учен. степени канд. юрид. наук, Москва, 2012, 199 էջ, (հասանելի է <https://www.twirpx.com/file/2106501/> հղումով 20.11.2024թ. դրությամբ):

8. Якушева Т.В. Законодательная регламентация и практика привлечения к уголовной ответственности за организацию преступного сообщества (преступной организации), дисс. на соиск. учен. степени канд. юрид. наук, Москва, 2016, 219 էջ, (հասանելի է <https://www.twirpx.com/file/1984128/> հղումով 20.11.2024 թ. դրությամբ):

9. Բաբախանյան Ա., Քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հետապնդած նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինելու որոշ հիմնահարցեր, Պետություն և իրավունք, N 1 (95), Երևան, 2023, 118-129 էջեր, (հասանելի է <https://journals.ysu.am/index.php/state-and-law/article/view/10195> հղումով 20.11.2024 թ. դրությամբ):

10. Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ թիվ ԵԴ/1369/01/20 քրեական գործով «Սահմանադրական դատարան դիմելու մասին» 2021 թվականի հունիսի 21-ի որոշումը (հասանելի է https://datalex.am:443/?app=AppCaseSearch&case_id=45880421204095622 հղումով 20.11.2024 թ. դրությամբ):

11. Уголовный кодекс Грузии (հասանելի է <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426?publication=259> հղումով 20.11.2024 թ. դրությամբ):

12. Գասպարյան Ա., Քրեական միջավայրը և դրա հանրային վտանգավորությունը, Դատական իշխանություն, մարտ-ապրիլ 2020 3-4 (249-250), 62-71 էջեր, (հասանելի է <http://ajra.am/hy/judicial-power> հղումով 20.11.2024 թ. դրությամբ):

13. Գասպարյան Ա., Քրեական ենթամշակույթին առնչվող անձանց հանցավոր գործունեության վերաբերյալ քրեական գործերով օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների և քննչական գործողությունների կազմակերպման և կատարման առանձնահատկությունները, Դատական իշխանություն, մայիս-հունիս 2021 5-6 (263-264), 76-94 էջեր, (հասանելի է <http://ajra.am/hy/judicial-power> հղումով 20.11.2024 թ. դրությամբ):

14. Գասպարյան Ա., Քրեական ենթամշակույթին առնչվող անձանց հանցավոր գործունեության վերաբերյալ քրեական գործերով քննության կրիմինալիստիկական բնութագիրը, Դատական իշխանություն, սեպտեմբեր-հոկտեմբեր 2021 9-10 (267-268), 84-98 էջեր, (հասանելի է <http://ajra.am/hy/judicial-power> հղումով 20.11.2024 թ. դրությամբ):

15. Առաքելյան Ս.Վ., Մկրտչյան Պ.Վ., Հանցագործությունների որակման հիմնախնդիրները, մենագրություն, Եր., Արդարադատության ակադեմիա, 2020, 400 էջ, (հասանելի է <https://aoj.am/storage/library/academy-publications/tV5CzIND1JZ2pieKvMtuWhsRHU28fXUtI2CAZiUN.pdf> հղումով 20.11.2024 թ. դրությամբ):

16. Criminal code of Ukraine (հասանելի է <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?lang=en#Text> հղումով 20.11.2024 թ. դրությամբ):

17. Babakhanyan A. Some issues of the corpus delicti of “participation or involvement in a criminal subcultural group”, Պետություն և իրավունք, N 3 (94), Երևան, 2022, 178-186 էջեր, (հասանելի է <https://journals.ysu.am/index.php/state-and-law/article/view/8538> հղումով 20.11.2024թ. դրությամբ):

18. Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, ՀՕ-528-Ն, ընդունվել է 2003 թվականի ապրիլի 18-ին, ուժի մեջ է մտել 2003 թվականի օգոստոսի 1-ին, ուժը կորցրել է 2022 թվականի հուլիսի 1-ին, ՀՀՊՏ

2003.05.02/25(260) Հոդ.407:

19. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք, Ընդհանուր մաս, դասագիրք բուհերի համար, վերջերորդ հրատ.՝ փոփոխ. և լրաց., խմբ.՝ Ղազինյան Գ. Ս., Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2012, 544 էջ:

20. Գաբուզյան Ա., Մարգարյան Ա., Սիմոնյան Տ., ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում տեղ գտած հայեցակարգային մոտեցումների և նոր ինստիտուտների մեկնաբանման ուղեցույց, Եվրոպայի խորհուրդ, 2022, 497 էջ, (հասանելի է <https://rm.coe.int/new-criminal-code-guideline-arm/1680a72c57> հղումով 30.11.2024թ. դրությամբ):

Բաբախանյան Ա. - ՀՀ Արմավիրի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր, ԵՊՀ քրեական իրավունքի ամբիոնի դասախոս, էլ. հասցե՝ arman.babakhanyan@ysu.am:

Ներկայացվել է խմբագրություն 11.02.2025 թ., տրվել է գրախոսության 26.05.2025 թ., երաշխավորվել է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական իրավունքի ամբիոնի դոցենտ, ի.գ.թ. Տ. Սիմոնյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 10.07.2025 թ.:

<https://doi.org/10.59546/18290744-2025.4-6-104>

ԶՈՐԱՅՐ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

*ՀՀ փաստաբանների պալատի անդամ, փաստաբան,
իրավ. գիտ. թեկնածու*

ZORAYR HARUTYUNYAN

*Advocate, Member of the Chamber of Advocates of the Republic of Armenia,
PhD in Law*

ЗОРАЙР АРУТЮНЯН

*Адвокат, Член Палаты адвокатов Республики Армения,
канд. юрид. наук*

**ԱԶԱՏՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՐԱՐ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԽԱԽՏՄԱՄԲ
ՊԱՏՃԱՌՎԱԾ ՈՉ ՆՅՈՒԹԱԿԱՆ ՎՆԱՍԻ ՓՈԽՀԱՏՈՒՑՄԱՆ
ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ**

**PRACTICAL ISSUES OF COMPENSATION FOR
THE NON-PECUNIARY DAMAGE CAUSED BY A VIOLATION OF
THE FUNDAMENTAL RIGHT TO FREEDOM**

**ПРАКТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ КОМПЕНСАЦИИ НЕМАТЕРИАЛЬНОГО
ВРЕДА, ПРИЧИНЕННОГО НАРУШЕНИЕМ ОСНОВНОГО ПРАВА
НА СВОБОДУ**

Ներածություն

Մարդու հիմնական իրավունքները, դրանց պաշտպանությունն ու խախտված իրավունքների արդյունքում պատճառված նյութական, ինչպես և ոչ նյութական վնասի հատուցումն՝ անխոս անկյունաքարային նշանակություն ունեն ցանկացած իրավական պետության համար:

Պատահական չէ, որ ՀՀ Սահմանադրության երրորդ հոդվածն ուղղակի պարտականություն է նախատեսել հանրային իշխանության համար հարգելու և պաշտպանելու մարդու հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները՝ դրանք միաժամանակ հռչակելով անմիջականորեն գործող իրավունք:

Պետք է առանձնացնել 2015 թվականի փոփոխություններով վերաձևակերպված ՀՀ Սահմանադրության 62-րդ հոդվածը, որն առաջին անգամ սահմանադրական մակարդակով ամրագրում է յուրաքանչյուր անձի իրավունքը վնասի հատուցման, եթե այդ վնասը պատճառվել է պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների կամ պաշտոնատար անձանց

ոչ իրավաչափ գործողություններով կամ անգործությամբ: Սահմանադրության ուժով օրենսդիրն պարտավոր է օրենքով սահմանել նման վնասի հատուցման պայմաններն ու կարգը¹:

Այսպես, օրինակ՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 164-րդ հոդվածի ուժով՝ արդարացված մեղադրյալն իրավունք ունի պահանջելու անօրինական քրեական հետապնդում հարուցելու, հարկադրանքի միջոցներ կիրառելու, դատապարտելու, ինչպես նաև իրավունքների կամ ազատությունների անօրինական այլ սահմանափակումների հետևանքով իրեն պատճառված վնասի հատուցում:

Հատկանշական է, որ մեջբերված սահմանադրական և օրենսդրական կարգավորումներով չի նախատեսվում պատճառված վնասի տարանջատում՝ նյութականի և ոչ նյութականի: Նշվածի համադրությունը ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի չորրորդ մասի և հիմնարար իրավունքների խախտման և անարդարացի դատապարտման հետևանքով պատճառված ոչ նյութական վնասի հատուցմանը նվիրված ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.2-րդ հոդվածի հետ թույլ է տալիս հանգել միանշանակ հետևության առ այն, որ պետական մարմնի կամ պաշտոնատար անձանց կողմից մարդու հիմնարար իրավունքներին պատճառված ոչ նյութական վնասը ևս ենթակա է հատուցման:

Անհրաժեշտ է նշել, որ ոչ նյութական վնասի հատուցելի լինելն օրենսդրորեն ամրագրելու տեսանկյունից առանցքային նշանակություն է ունեցել ՀՀ սահմանադրական դատարանի կողմից ընդունված ՍԴՈ-1121 որոշումը, որով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, այնքանով, որքանով բարոյական վնասը չի դիտել որպես վնասի տարատեսակ և չի ապահովվել բարոյական վնասի փոխհատուցման հնարավորություն, ճանաչվել էր ՀՀ Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր:

Հաստատված համարելով, որ մարդու հիմնարար իրավունքների խախտմամբ պայմանավորված ոչ նյութական վնասը ենթակա է հատուցման, այնուամենայնիվ հարց է առաջանում թե որքանով է վնասի հատուցման քաղաքացիաիրավական գործող կառուցակարգը գործունե աշխարհում հանդիսանում դրա համար: Այս առումով հիշատակման է արժանի նաև Սահմանադրության 75-րդ հոդվածը, որն ամրագրել է հիմնական իրավունքները և ազատությունները կարգավորելիս այդ իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ իրականացման համար *անհրաժեշտ կազմակերպական կառուցակարգեր և ընթացակարգեր* սահմանելու պարտադիր լինելը:

Հատկանշական է, որ անդրադառնալով ոչ նյութական վնասի հատուցման հարցերին՝ ՀՀ Սահմանադրական դատարանը, վերն արդեն իսկ հիշատակված, ՍԴՈ-1121 որոշմամբ արձանագրել է.

«ՀՀ Սահմանադրության մի շարք դրույթների սահմանադրաիրավական բովանդակությունը վկայում է այն մասին, որ բարոյական վնասը և բարոյական վնասի նյութական հատուցման հնարավորությունը բխում են մարդու իրավունքների պաշտպանության հարցում որդեգրված սահմանադրաիրավական մոտեցումներից: Այսպես, ՀՀ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ «Մարդը, նրա արժանապատվությունը, հիմնական իրավունքները և ազատությունները բարձրագույն արժեքներ են»:

Քրեական հետապնդման մարմինների կողմից հետապնդման ենթարկված, հիմնարար իրավունքների նկատմամբ, հարկադրանքի միջոցների կիրառմամբ, ինտենսիվ ներգործություն կրած և հետագայում ամբողջությամբ արդարացված անձանց պատճառված ոչ նյութա-

¹ Տե՛ս Վ. Պողոսյան, Ն. Սարգսյան, Հայաստանի Հանրապետության 2015 թ. խմբագրությամբ Սահմանադրությունը. – Եր.: Տիգրան Մեծ, 2016, էջ 74:

կան փաստի հատուցման իրավունքը, այդ իրավունքի իրացման գործնական հնարավորությունն ու դրանից բխող կառուցակարգային խնդիրները հանդիսանում են սույն հետազոտության առարկան:

Հիմնական հետազոտություն

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն իր որոշումներում բազմիցս անդրադարձել է փաստ պատճառելու հետևանքով իրավահարաբերությունների ծագման համար անհրաժեշտ պայմանների առկայության հարցին: Մասնավորապես՝ բարձր ատյանն արձանագրել է, որ փաստի հատուցման համար պարտադիր պայման է **Ա.** պարտապանի ոչ օրինաչափ վարքագծի, **Բ.** փասանների, **Գ.** փասանների և ոչ օրինաչափ գործողության միջև պատճառահետևանքային կապի ու **Դ.** պարտապանի մեղքի միաժամանակյա առկայությունը: Ընդ որում՝ նշված պայմաններից որևէ մեկի բացակայության դեպքում փաստը ենթակա չէ հատուցման²:

Դելիկտային իրավահարաբերությունների, դրանց օրենսդրական կարգավորումների և դրանց գործնական նշանակության ամբողջական վերլուծության տեսանկյունից նպատակահարմար է ուսումնասիրել իրավահարաբերությունների ծագման համար անհրաժեշտ յուրաքանչյուր պայմանն առանձին:

Ա. Այսպես, փաստ պատճառած կողմի (սույն դեպքում քրեական հետապնդման մարմնի) ոչ օրինաչափ վարքագծի պարտադիր պայմանի վերլուծության համար առանցքային նշանակություն ունի հայաստանյան օրենսդրության այն յուրահատկությունը, ըստ որի՝ քրեական հետապնդման ենթարկված և հետագայում արդարացված անձը ոչ միայն իրավունք ունի ստանալու փոխհատուցում իր արդարացման հետևանքով, այլ նաև նրա նկատմամբ հարկադրանքի միջոցների կիրառումը ներպետական իրավունքի իմաստով համարվում է «անօրինական»³:

Այսինքն՝ ցանկացած քրեադատավարական հարկադրանքի միջոց կիրառելու հիմքերի առկայությունը, քրեական վարույթի ընթացքում դրանց օրինականությունը, դատական ատյանների կողմից քրեադատավարական օրենքի խախտման բացակայության արձանագրումը **որևէ կերպ չեն բացառում արդարացումից հետո անձի՝ փոխհատուցում ստանալու իրավունքի իրացման հնարավորությունն** առնվազն քննարկվող պայմանի հիմնավորված չլինելու պատճառաբանությամբ:

Վերոշարադրյալից հետևում է, որ անմեղության հիմքով անձին արդարացնելու, քրեական հետապնդում չիրականացնելու կամ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու արդյունքում քրեադատավարական վարույթային ակտով անձը ձեռք է բերում արդարացվածի կարգավիճակ. **ապա այդ ակտով արդեն իսկ հաստատվում է, որ նախկինում կիրառված հարկադրանքի միջոցները եղել են «անօրինակ»՝ փոխհատուցում ստանալու համար անհրաժեշտ պայմանի առկայության իմաստով:**

Այսպիսով՝ հենց արդարացվածի կարգավիճակ տրամադրող դատավճիռը կամ որոշումն է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 162.1-րդ հոդվածի 2-րդ մասի իմաստով այն փաստաթուղթը, որով քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից ազատության իրավունքի սահմանափակում նախատեսող հարկադրանքի միջոցի կիրառումը հավասարեցվում է պետական մարմնի ոչ օրինաչափ վարքագծին:

² Տե՛ս Նատայա Հակոբյանն ընդդեմ Վարդան Հայրապետյանի՝ փաստի հատուցման պահանջի մասին թիվ ՀՔԴ3/0016/02/08 գործով Վճռաբեկ դատարանի 13.02.2009 թվականի որոշումը:

³ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի Նորիկ Պողոսյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով 2020 թվականի հոկտեմբերի 22-ի վճիռ, կետեր 32-34:

Բ. Վերլուծելով վնասի առկայությունը, որպես իրավահարաբերության ծագման պարտադիր պայման հարկավոր է նշել Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ՝ ՄԻԵԴ) ՀՀ գործող օրենսդրության ոգուն համահունչ իրավական դիրքորոշումը, ըստ որի՝ ընդհանուր կանոնի համաձայն Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների մասին եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ նաև՝ Կոնվենցիայի) 5-րդ հոդվածի 5-րդ կետով սահմանված հատուցման տրամադրումը կախված է համապատասխան անձի կողմից նույն հոդվածի նախորդ կետերի խախտմամբ իրեն պատճառված վնասը հիմնավորելու հանգամանքից⁴:

Այդուհանդերձ, ՄԻԵԴ գտել է, որ Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին կետի խախտման արդյունքում հոգեկան տառապանքի հետևանքով ոչ նյութական վնասն ունի որոշ առանձնահատկություններ: **Գործում է այն կանխավարկածը, որ նշված հոդվածի խախտմամբ ձերբակալումն անձին պատճառում է որոշ հոգեբանական փառապանքներ** ոչ միայն ձերբակալման ընթացքում, այլ նաև դրանից հետո: Նման տառապանքները, որոնք պարտադիր չէ, որ հասնեն հոգեկան խանգարումների մակարդակի կամ արտահայտվեն արտաքին ախտանիշներով, անխուսափելիորեն չեն պահանջում այնպիսի բացառիկ ապացույցների միջոցով հաստատում, ինչպիսիք են հոգեբուժական կամ բժշկական փաստաթղթերը⁵:

ՄԻԵԴ նաև արձանագրել է, որ անօրինական կերպով ձերբակալված անձին որևէ փոխհատուցման տրամադրման մերժումն այն հիմքով, որ վերջինիս չի ներկայացրել ոչ նյութական վնասի պատճառված լինելը հաստատող ապացույցներ, ինքնին խիստ ձևականացված է և համարվում է Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 5-րդ կետի խախտում⁶:

Այսինքն՝ անօրինական ազատությունից զրկման դեպքերում գործում է որոշակի տառապանքներ կրած լինելու կանխավարկածը, իսկ քրեական վարույթով արդարացված անձի նկատմամբ կիրառված ազատության հիմնարար իրավունքի սահմանափակում նախատեսող հարկադրանքի միջոցը, դրանով պայմանավորված իրավունքի փաստացի սահմանափակումն ինքնին հանդիսանում են անձի իրավունքներին պատճառված վնասի հաստատում, այսինքն՝ վնասի առկայությունը *a priori* դառնում է հաստատված հանգամանք:

Անձին ազատությունից զրկելը որպես կանոն ինքնին ենթադրում է որոշ տառապանքների պատճառում, սակայն խնդիրը հիմնականում կայանում է նրանում, որ դատարանները քննության առարկա են դարձնում ոչ նյութական վնասի փոխհատուցման չափը և դրա հաշվարկման մեխանիզմը: Այդ համատեքստում դիտարկվում են մի շարք հանգամանքներ, այդ թվում՝ ազատագրված անձի անձնային առանձնահատկությունները, կալանքի ընթացքում կրած տառապանքների բնույթը, դրանց ինտենսիվությունն ու տևողությունը, ինչպես նաև կոնկրետ գործի համատեքստում դրանց ազդեցությունը տվյալ անձի վրա:

Գ. Ոչ օրինաչափ վարքագծի և պատճառված վնասի միջև պատճառահետևանքային կապը չունի լրացուցիչ հիմնավորման կարիք, նկատի ունենալով, քրեական վարույթի շրջանակում արդարացված անձի նկատմամբ ազատության իրավունքի սահմանափակում նախատեսող հարկադրանքի միջոցի կիրառումը որպես ոչ օրինաչափ վարքագծի հաստատումը և ազատության իրավունքի սահմանափակման պայմաններում ոչ նյութական վնաս կրելու

⁴ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի Ուոսսինկն ընդդեմ Նիդեռլանդների գործով 1990 թվականի սեպտեմբերի 27-ի վճիռ, կետ 38:

⁵ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի Ջաբարովն ընդդեմ Բուլղարիայի գործով 2016 թվականի մայիսի 31-ի վճիռ, կետ 84:

⁶ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի Դանեն ընդդեմ Բուլղարիայի գործով 02.09.2010 թվականի սեպտեմբերի 2-ի վճիռ, կետեր 34-35:

կանխավարկածը: Ակնհայտ է, որ հոգեկան տառապանքը բխում է ազատության իրավունքի սահմանափակում նախատեսող հարկադրանքի միջոցից, որի կիրառումն իր հերթին իրավամբ պետք է գնահատվի իբրև ոչ օրինաչափ վարքագիծ:

7. Հատկանշական է նաև, որ քննարկվող իրավիճակում պարտապանի մեղքի առկայությունը, որպես վնասի հատուցման իրավահարաբերությունների ծագման նախապայման չեզոքացվել է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.2-րդ հոդվածի երրորդ մասով, որի համաձայն՝

«Ոչ նյութական վնասը ենթակա է հատուցման՝ անկախ վնաս պատճառելիս պաշտոնապար անձի մեղքի առկայությունից»:

Ելնելով ամբողջ վերոգրյալից՝ ակնհայտ է դառնում, որ արդարացված յուրաքանչյուր անձում նկատմամբ կիրառված է եղել ազատության հիմնարար իրավունքի սահմանափակում նախատեսող հարկադրանքի միջոց իրավունք ունի ստանալու ոչ նյութական վնասի հատուցում, իսկ հատուցում ստանալու պահանջ ներկայացնելու համար բոլոր անհրաժեշտ նախապայմանների առկայությունը բխում է գործող օրենսդրությունից և արդարացվածի կարգավիճակ շնորհող դատավարական ակտից:

Այսինքն, ազատության իրավունքի սահմանափակում կրած և հետագայում արդարացված անձի կողմից Հայաստանի Հանրապետության դեմ ներկայացվող ոչ նյութական վնասի հատուցման պահանջ քննելիս ՀՀ դատարանների կողմից բովանդակային քննության առավելապես պետք է ենթարկվեն վնասի հատուցման չափը և դրա հաշվարկին վերաբերող հարցերը:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.2-րդ հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ ոչ նյութական վնասի հատուցման չափը որոշելիս դատարանը հաշվի է առնում ֆիզիկական կամ հոգեկան տառապանքի բնույթը, աստիճանը և տևողությունը, պատճառած վնասի հետևանքները, վնասը պատճառելիս մեղքի առկայությունը, ոչ նյութական վնաս կրած անձի անհատական հատկանիշները, ինչպես նաև այլ վերաբերելի հանգամանքներ:

Պատճառված ոչ նյութական վնասի դիմաց վճարվելիք փոխհատուցման չափի հաշվարկման վերաբերյալ առկա են տարաբնույթ մոտեցումներ: Հատկանշական է, որ այս հարցի վերաբերյալ առկա չէ միասնական դատական պրակտիկա, ոչ էլ դոկտրինալ միասնական կամ առնվազն գիտական շրջանակում առավել հավանություն վայելող մոտեցում:

Բարոյական վնասի փոխհատուցմանը վերաբերող Ռուսաստանի, Անգլիայի, ԱՄՆ և Գերմանիայի օրենսդրությունների և դատական պրակտիկաների ուսումնասիրությունը ցույց են տալիս այս իրավական ինստիտուտի կիրառման ընթացքում առաջացող խնդիրների նմանատիպությունը: Ուշադրություն է գրավում այն, որ բացակայում է բարոյական վնասի փոխհատուցման ինստիտուտի վերաբերյալ օրենսդրական մանրակրկիտ կարգավորում ոչ միայն նախադեպային իրավունքի երկրներում, այլ նաև ստատուտային իրավունքի երկրներում: Բարոյական վնասի փոխհատուցման չափի գնահատման համար հստակ ձևակերպված չափորոշիչների և ընդհանուր մեթոդի բացակայությունը բարդ իրավիճակ է ստեղծում դատական մարմինների համար⁷:

Նույնանման իրավիճակ է ստեղծվել նաև հայաստանյան դատական պրակտիկայում, ուր դատարանները չունեն ոչ նյութական վնասի փոխհատուցման չափի հաշվարկման հստակ չափորոշիչներ և մեթոդաբանություն:

⁷ Տե՛ս *Эрделевский А. М.*, Компенсация морального вреда: анализ и комментарий законодательства и судебной практики, 3-е изд., испр. и доп., М., Волтерс Клувер, 2004, էջ 200-201:

Շարադրվածի, ինչպես նաև քաղաքացիաիրավական գործերով արդարադատություն իրականացնող դատարանների գերծանրաբեռնվածության, այլ օբյեկտիվ պատճառներով՝ հիմնարար իրավունքների խախտումների արդյունքում պատճառված ոչ նյութական վնասի փոխհատուցման պահանջի մասին յուրաքանչյուր դատական գործի վերաբերյալ քննությունը տարիներ է տևում:

Այսպես, օրինակ, Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության քաղաքացիական դատարանի վարույթում քննվող թիվ ԵԴ/8851/02/19 դատական գործով արդարացված անձի կողմից իր նկատմամբ իրականացված քրեական հետապնդման արդյունքում պատճառված նյութական և ոչ նյութական վնասների հատուցման պահանջի մասին հայցադիմումը ներկայացվել է դեռևս 2019 թվականի մարտի 28-ին, սակայն մինչ օրս (հինգ տարուց ավելի) դատական գործը հանդիսանում է անավարտ:

Մեկ այլ՝ թիվ ԵԴ/40326/02/19 դատական գործով նմանատիպ հայցադիմումը ներկայացվել է 2019 թվականի նոյեմբերի 20-ին, այն մասնակի բավարարելու մասին վճիռ է կայացվել 2021 թվականի հուլիսի 23-ին, որն օրինական ուժի մեջ է մտել 2023 թվականի հուլիսի 19-ին (հայցադիմումի ներկայացումից շուրջ հինգ տարի անց):

Նկատի ունենալով քննարկման առարկա իրավահարաբերությունների վերաբերյալ հայաստանյան իրավական համակարգի վերոգրյալ առանձնահատկություններն ու բարձր դատարանների կողմից ձևավորված հիշյալ կայուն իրավունքի առկայությունը, ենթադրվում է, որ առանձին դատական վեճերի լուծումը չպետք է իրենից բարդություն ներկայացնի: Դատարանների կողմից հայցադիմումների դատական քննության ընթացքում ուշադրության կենտրոնում պետք է մեծապես լինի պատճառված ոչ նյութական վնասի չափի որոշման խնդիրը:

Քննարկման առարկա հանդիսացող քաղաքացիաիրավական վեճերի բարդության աստիճանի հստակեցման և դատաքննության ողջամիտ ժամկետում իրականացման սահմանադրական պահանջի իրացվելիության ապահովման տեսանկյունից էական նշանակություն ունի նաև ՀՀ բարձրագույն դատական խորհրդի կողմից ընդունված թիվ ԲԴԽ-65-Ո-165 «Գործերի քննության ուղենիշային ժամկետները՝ ըստ գործերի առանձին տեսակների և բարդության սահմանելու մասին» որոշումը:

Այսպես, ըստ որոշման առաջին գլխով սահմանված քաղաքացիական գործերի բարդության մակարդակը հաշվարկվում է փաստական և իրավական բարդության չափանիշների գործակիցների գումարման միջոցով: Հիմնարար իրավունքների խախտման և անարդարացի դատապարտման հետևանքով պատճառված ոչ նյութական վնասի հատուցմանը վերաբերող քաղաքացիական գործերին վերաբերելի, որոշմամբ ամրագրված չափանիշների գործակիցների գումարման արդյունքում հնարավոր է հանգել միանշանակ հետևության, որ կախված ներկայացված պահանջների քանակից քննարկվող դատական գործերը համապատասխանում են կամ պարզ, կամ միջին բարդության մակարդակներին:

Նույն որոշման համաձայն՝ քաղաքացիական իրավահարաբերությունների վերաբերյալ բարդության պարզ մակարդակ ունեցող դատական գործերի քննությունը պետք է իրականացվի մեկից երեք ամսվա ընթացքում, իսկ միջին մակարդակի բարդության գործերի քննությունը՝ չորսից վեց ամսվա ընթացքում:

ՀՀ Սահմանադրության 75-րդ հոդվածով նախատեսված կարգավորման լույսի ներքո և մեջբերվածի համատեքստում հնարավոր է կասկածի տակ առնել ՀՀ Սահմանադրության 62-րդ հոդվածով նախատեսված՝ պատճառված վնասի հատուցման իրավունքի իրացվելիության երաշխավորմանն ուղղված ՀՀ գործող օրենսդրությամբ նախատեսված և վերը վերլուծության ենթարկված կառուցակարգերի և ընթացակարգերի արդյունավետությունը:

Ավելին, առանձին դեպքերում հնարավոր է արձանագրել այդ կառուցակարգերի և ընթացակարգերի գործադրման արդյունքում մեկ այլ՝ արդար դատաքննության հիմնարար իրավունքի բաղադրատարր ողջամիտ ժամկետում գործի քննության իրավունքի խախտում, որի պարագայում հանրային իշխանության մեկ մարմնի (քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի) ոչ օրինաչափ գործողությունների հետևանքով վնաս կրած մարդը կրկին անգամ վնաս է կրում, սակայն արդեն մեկ ուրիշ հանրային իշխանության մարմնի (քաղաքացիական գործով քննություն իրականացնող դատական ատյանների) ոչ օրինաչափ գործողությունների հետևանքով:

Ուշադրության է արժանի նաև այն, որ հայրենական դատական ատյաններում գործերի քննությունը ողջամիտ ժամկետներում իրականացնելու սահմանադրական պահանջի վերաբերյալ առաջացող խնդիրների տարածվածության բարձր աստիճանով պայմանավորված ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի կողմից 2020 թվականին հրապարակվել է արտահերթ զեկույց որն ամբողջությամբ նվիրվել է այս խնդրի ուսումնասիրությանը:

Հատկանշական է, որ նույն հայաստանյան դատական պրակտիկայում առկա են ողջամիտ ժամկետում դատաքննության իրավունքի խախտման փաստը հաստատելու և պատճառված ոչ նյութական վնասի հատուցում տրամադրելու օրինակներ: Այսպես, Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի կողմից թիվ ԵԴ/31501/02/19 դատական գործով քննության է առնվել ողջամիտ ժամկետում դատաքննության իրավունքի խախտման փաստը հաստատելու և պատճառված ոչ նյութական վնասի գումարը բռնագանձելու պահանջի մասին հայցադիմումը, որով կայացված վերջնական դատական ակտով դատարանն արտահայտել է հետևյալ դիրքորոշումը.

*«(...) ինչպես արդար դատաքննության, այնպես էլ իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունքների անբակտեղի մասն է կազմում իրավունքը խախտված անձի հայցով հարուցված դատական վարույթի լուծումը ողջամիտ ժամկետում, քանի որ **ուշացած արդարադատությունը, երբեմն, մերժված արդարադատություն է:***

*(...) Այսպիսով, դատարանն արձանագրում է, որ արդար դատաքննության և իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունքները ներառում են անձի հայցի հիման վրա հարուցված դատական վարույթի քննությունը և լուծումը ողջամիտ ժամկետում, քանի որ **գործի քննության ժամկետի երկարացումները կարող են հանգեցնել ինչպես նյութական և ոչ նյութական վնասների, այնպես էլ անձի մոտ տվյալ գործի նկատմամբ իրավական «հետաքրքրվածության» կորստին, ինչն իր հերթին կիսաթափ դատական պաշտպանության իրավունքի բուն էությունն այն առումով, որ այդ իրավունքի իրականացումը տրամաբանորեն պետք է հանգեցնի անձի խախտված իրավունքների իրական /ռեալ/ վերականգնմանը (...):»:***

Այս առումով, ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի կողմից արտահերթ զեկույցում ճշմարտացիորեն նշվել է, որ առանձին գործերով ողջամիտ ժամկետների խախտման փաստի արձանագրման և վնասի փոխհատուցման վերաբերյալ դատական պրակտիկայի նմանօրինակ դեպքերը համակարգային առումով *չեն լուծում իրավունքի վերականգնման կառուցակարգերի բացակայության հարցը*⁸:

Եզրակացություն

Ելնելով վերը ներկայացվածից, ինչպես նաև հաշվի առնելով դեղիկտային իրավահարաբերությունների առանձնահատկություններն ու դատական պրակտիկայում ի հայտ եկող

⁸ Տե՛ս ՀՀ ՄԻՊ «Ողջամիտ ժամկետում գործի քննության պահանջի խախտման դեպքում իրավունքի վերականգնման մեխանիզմների բացակայության վերաբերյալ» արտահերթ հրապարակային զեկույցը, Եր., 2020 թ., էջ 28:

համակարգային խնդիրները, կարելի է հանգել այն հետևության, որ ազատության հիմնարար իրավունքի սահմանափակմամբ պատճառված ոչ նյութական վնասի հատուցման սահմանադրական իրավունքի իրացմանն ուղղված օրենսդրական կառուցակարգերն ու ընթացակարգերը հաճախ չեն ապահովում այդ իրավունքի արդյունավետ իրացումը: Արդյունքում՝ նման գործարկումներին դիմած անձանց նկատմամբ հաճախակի արձանագրվում են արդար դատաքննության իրավունքի խախտումներ, որոնք հակասում են թե՛ Սահմանադրության և թե՛ մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային ստանդարտներին:

Սահմանադրական իրավունքի իրացվելիությունը երաշխավորող իրավակարգավորումների բարեփոխման անհրաժեշտությունն ակնհայտ է, իսկ վերլուծված դեղիկտային իրավահարաբերությունների նկատմամբ կիրառման ենթակա գործող իրավունքի առանձնահատկությունները հաշվի առնելով հնարավոր է հանգել փոխհատուցում ստանալու իրավունքի իրացման համար առավել արդյունավետ կառուցակարգերի ու ընթացակարգերի նախատեսման հնարավորության մասին հետևության, մասնավորապես՝ դատական քննության պարզեցված կարգի կիրառման, կամ անգամ վեճերի լուծման արտադատական մեխանիզմների ներդրման միջոցով, նաև հաշվի առնելով պետության պոզիտիվ պարտականությունը փոխհատուցելու իր իսկ կողմից պատճառված վնասը:

Այս առումով, սակայն, պետք է նշել, որ իրավունքի արդյունավետ իրացվելիությունն ապահովող տարբերակների վերլուծությունն ու հեղինակային լուծման առաջարկը դուրս է սույն հետազոտության սահմաններից, որն ընդհակառակը՝ հետապնդում է խնդրի առկայությունն արձանագրելու ու դրա վերաբերյալ գիտական հանրության շրջանում քննարկում նախաձեռնելու նպատակ:

Ամփոփագիր: Սույն գիտական հոդվածի շրջանակում քննարկման առարկա է դարձվում քրեական վարույթի ընթացքում կիրառված հարկադրանքի միջոցի արդյունքում ազատության հիմնարար իրավունքի սահմանափակում կրած և հետագայում արդարացված անձանց կողմից ոչ նյութական վնասի փոխհատուցում պահանջելու իրավունքը: Ուսումնասիրության է ենթարկվում հիմնարար իրավունքների խախտման և անարդարացի դատապարտման հետևանքով պատճառված ոչ նյութական վնասի հատուցման կարգը և պայմանները, դրա վերաբերյալ ձևավորված դատական պրակտիկան, գնահատվում է դրա իրացման երաշխավորմանը միտված օրենսդրական կառուցակարգերի արդյունավետությունը: ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի ու Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից ձևավորած կայուն նախադեպային իրավունքի վերլուծությամբ փաստվում է հայաստանյան ներպետական իրավակարգավորումների առանձնահատկությունն ու քննարկվող ոչ նյութական վնասի հատուցման յուրահատկությունները: Առանձին ուշադրություն է դարձվում հիմնարար իրավունքների խախտման արդյունքում պատճառված ոչ նյութական վնասի հատուցման պահանջի ներկայացմամբ նախաձեռնվող քաղաքացիական գործերով ողջամիտ ժամկետում գործի քննության իրավունքի խախտումների խնդրին: Հայաստանյան օրենսդրության ու դատական պրակտիկայի ամփոփմամբ բխեցվում է պատճառված ոչ նյութական վնասի հատուցման իրավունքի իրացման համար նախատեսված ընթացակարգերի ու կառուցակարգերի անարդյունավետության խնդիրը, որի արձանագրումն ինքնին հանդիսանում է սույն հոդվածի նպատակը:

Annotation: This scientific article explores the right of individuals whose fundamental right to liberty was restricted due to coercive measures applied during criminal proceedings and who were subsequently acquitted to seek compensation for non-pecuniary damage. It examines the procedures and conditions governing such compensation arising from violations of fundamental rights and wrongful convictions, analyzes the established judicial practice on the matter, and evaluates the effectiveness of legislative mechanisms designed to ensure the enforcement of this compensation. The analysis of well-established case law, as set forth by the Cassation Court of the Republic of Armenia and the European

Court of Human Rights, facilitates the identification of distinctive features of domestic legal regulation in Armenia, as well as the specific characteristics of compensation for the non-pecuniary damage under consideration. Particular attention is devoted to issues related to violations of the right to a trial within a reasonable time in civil cases initiated by claims for compensation of non-pecuniary damage resulting from fundamental rights violations. Based on a comprehensive review of Armenian legislation and judicial practice, this article identifies the problem of inefficiency in the procedures and mechanisms established for realizing the right to compensation for non-pecuniary damage, the recognition of which constitutes its primary objective.

Аннотация. В рамках настоящей научной статьи предметом обсуждения является право лиц, чьё фундаментальное право на свободу было ограничено в результате применения меры принуждения в ходе уголовного производства на требование возмещения нематериального ущерба, которые впоследствии были оправданы. Нами был изучен порядок и условия возмещения нематериального ущерба, причинённого в результате нарушения основных прав и несправедливого осуждения, проанализирована сформированная судебная практика по данному вопросу, а также оценена эффективность законодательных механизмов, направленных на гарантирование реализации возмещения рассматриваемого ущерба. Анализ устоявшейся прецедентной практики, сформированной Кассационным судом Республики Армения и Европейским судом по правам человека, позволяет выявить особенности внутригосударственного правового регулирования в Армении и специфику возмещения рассматриваемого нематериального ущерба. Отдельное внимание уделяется проблемам, возникающим из нарушений права на рассмотрение дела в разумный срок по гражданским делам, инициированным вследствие подачи требований о возмещении нематериального ущерба, причинённого в результате нарушения фундаментальных прав. На основе обобщения законодательства и судебной практики Республики Армения выявляется проблема неэффективности процедур и механизмов, предусмотренных для реализации права на возмещение причиненного нематериального ущерба, констатация которой и является целью настоящей статьи.

Բանալի բառեր - արդարացված, հարկադրանքի միջոցներ, ազատության հիմնարար իրավունք, ոչ նյութական վնաս, փոխհատուցում ստանալու իրավունք:

Keywords: acquitted, coercive measures, fundamental right to liberty, non-pecuniary damage, right to compensation.

Ключевые слова: оправданный, меры принуждения, фундаментальное право на свободу, нематериальный вред, право на компенсацию.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Վ. Պողոսյան, Ն. Սարգսյան, Հայաստանի Հանրապետության 2015 թ. խմբագրությամբ Սահմանադրությունը, Եր., Տիգրան Մեծ, 2016:
2. Эрделевский А. М., Компенсация морального вреда: анализ и комментарий законодательства и судебной практики, – 3-е изд., испр. и доп., М., Волтерс Клувер, 2004.
3. ՀՀ ՄԻԴ «Ողջամիտ ժամկետում գործի քննության պահանջի խախտման դեպքում իրավունքի վերականգնման մեխանիզմների բացակայության վերաբերյալ» արտահերթ հրապարակային զեկույցը, Եր., 2020 թ.:

Հարությունյան Զ. - ՀՀ փաստաբանների պալատի անդամ, փաստաբան, իրավ. գիտ. թեկնածու, էլիասցե՝ harutyunyanzorayr@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 31.08.2024 թ., տրվել է գրախոսության 31.08.2024 թ., երաշխավորվել է իրավ. գիտ. թեկնածու Ա. Հարությունյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 10.07.2025 թ.:

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CRIMINAL PROCEDURE/УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС

<https://doi.org/10.59546/18290744-2025.4-6-113>

ՀԱՅԿՈՒՇ ՀԱՐՈՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության և
կրիմինալիստիկայի ամբիոնի հայցորդ,
ՀՀ հակակոռուպցիոն դատարանի դատավորի օգնական

HAYKUSH HAROYAN

*PhD Student at the Chair of Criminal Procedure and Criminology,
Faculty of Law, Yerevan State University,
Assistant to the Judge at the Anti-Corruption Court of Armenia*

АЙКУШ АРОЯН

*Аспирант кафедры уголовного процесса и криминалистики юридического
факультета Ереванского государственного университета,
Помощник судьи в Антикоррупционном суде РА*

**ՀԱՄԱՁԱՅՆԵՑՄԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ՝ ՈՐՊԵՍ ԴԱՏԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԳԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՀԻՄՔՆ ՈՒ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ
ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

**THE BASIS AND CONDITIONS FOR APPLYING THE SPECIAL
PROCEDURE OF THE AGREEMENT PROCEDURE IN CRIMINAL
PROCEEDINGS OF THE REPUBLIC OF ARMENIA**

**ОСНОВАНИЯ И УСЛОВИЯ ПРИМЕНЕНИЯ ПРОЦЕДУРЫ
СОГЛАШЕНИЯ КАК ОСОБОГО ПОРЯДКА СУДЕБНОГО
РАЗБИРАТЕЛЬСТВА В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ**

Ներածություն

Թեմայի արդիականությունը հիմնականում պայմանավորված է նրանով, որ արդի ժամանակներում դատաքննության հատուկ ընթացակարգերը լայն քննարկման առարկա են դարձել իրավաբանների համար: Ընդ որում՝ այն պայմանավորված է մի կողմից՝ այդ ընթացակարգերի՝ օր օրի ավելի լայն կիրառություն ստանալու հանգամանքով, մյուս կողմից՝ այդ ինստիտուտները կարգավորող իրավական նորմերի և ընթացակարգերի՝ օրենքում առկա

թերություններով և դրանց լուծման ուղիների փնտրման հանգամանքով, ինչը շատ կարևոր տեսական և գործնական նշանակություն ունի դատաքննության նշված տեսակների զարգացման և արդյունավետության բարձրացման համար:

Սույն հոդվածում ներդրվել են այնպիսի գաղափարներ, որոնք, մեր կարծիքով, պետք է կյանքի կոչվեն, քանի որ դատաքննության ընթացակարգի պարզեցումը պետք է արվի այնպես, որ պարզեցման հետ մեկտեղ չկորչի ինքը՝ քրեական դատավարությունը:

Սույն աշխատանքում մեր առջև դրված խնդիր է պարզաբանել որոշ հիմնահարցեր, և նպատակ ունենք այդ ճանապարհով որոշակի լուծումներ առաջարկել՝ նպաստելով իրավակիրառ պրակտիկայի ձևավորմանը:

Հոդվածում քննարկվում են համաձայնեցման վարույթի հետ կապված այնպիսի հիմնահարցեր, ինչպիսիք են համաձայնեցման վարույթի կիրառման հիմքը և պայմանները, կիրառման այլ պայմաններ նախատեսելը, ինչպես նաև այլ ընթացակարգային հարցեր:

Նշյալ հարցերի շրջանակն էլ կազմում է սույն աշխատանքի առարկան, որի մեթոդաբանական հիմքն են կազմում այնպիսի մեթոդներ, ինչպիսիք են անալիզը, սինթեզը, ինդուկցիան, դեդուկցիան, ձևական-տրամաբանականը:

Հիմնական հետազոտություն

Այսպես՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 458-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատարանը համաձայնեցման վարույթ կիրառում է հանրային մեղադրանքով նախնական դատախոսների ընթացքում՝ մեղադրյալի միջնորդության հիման վրա:

Վերոնշյալ հոդվածում ամրագրված է համաձայնեցման վարույթի կիրառման հիմքը, այն է՝ մեղադրյալի միջնորդությունը: Նույն հոդվածն ամրագրում է նաև, թե քրեական դատավարության որ փուլում է կիրառելի համաձայնեցման վարույթը: Համաձայնեցման վարույթ կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունը կարող է ներկայացվել նախնական դատախոսների ընթացքում, այսինքն՝ դատաքննության այն փուլում, երբ քրեական հետապնդման մարմիններն արդեն իսկ հավաքել են բավարար ապացույցներ, և դրանց հիման վրա հանրային մեղադրողը հանդես է գալիս դատարանում:

Այսինքն՝ ստացվում է մի իրավիճակ, երբ դատարանը ձեռնպահ է մնում ապացույցների անմիջական հետազոտումից և պատժի նշանակումից, և խնդրի լուծումն արդեն թողնվում է հանրային մեղադրողի և մեղադրյալի, և ինչ-ինչ հանգամանքներում նաև տուժողի վրա: Դատարանն այս դեպքում վեր է ածվում համաձայնեցման վարույթ կիրառել թույլատրող կամ չթույլատրող, և կիրառելու դեպքում՝ դատավճիռ կայացնող մարմնի: Այսինքն՝ դատարանի առաջնային իրավասությունը՝ ապացույցների անմիջական հետազոտությունը, համաձայնեցման վարույթի կիրառման պայմաններում չի իրականացվում:

Հետևաբար, հարց է առաջանում՝ որքանով է նպատակահարմար համաձայնեցման վարույթի կիրառման հարցի լուծումն իրականացնել նախնական դատախոսների ընթացքում, երբ այն կարելի տեղափոխել քրեական դատավարության ավելի վաղ փուլ:

Հաշվի առնենք նաև այն հանգամանքը, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 458-րդ հոդվածը հստակ սահմանում է նաև այն հանգամանքները, որոնց առկայության դեպքում համաձայնեցման վարույթ չի կիրառվում: Այսինքն՝ դատարանի համար իմպերատիվ են այն պայմանները, որոնց առկայության դեպքում դատարանը մերժում է համաձայնեցման վարույթի կիրառման միջնորդությունը: Օրենսդիրը, սահմանելով վարույթի կիրառման հիմքը, սահմանում է նաև դրա մերժման հիմքերը, այն էլ՝ շատ հստակ: Այս ամենը ևս մեկ անգամ վկայում է այն մասին, որ դատարանն այստեղ իրականացնում է ոչ այնքան հայեցողական

լիազորություններ:

Համեմատության կարգով նշենք, որ համագործակցության վարույթ կիրառելու հարցի լուծումն իրականացվում է հսկող դատախազի կողմից՝ մինչդատական քրեական վարույթի ընթացքում, իսկ համաձայնեցման վարույթ կիրառելու հարցի լուծումը դատարանի կողմից՝ նախնական դատախոսների ընթացքում:

Մի կողմից՝ համագործակցության վարույթը վերաբերում է մինչդատական քրեական վարույթին, քանի որ մեղադրյալը նշված դեպքում պետք է գործուն աջակցություն ցուցաբերի քրեական հետապնդման մարմիններին մինչդատական քրեական վարույթի ընթացքում, իսկ համաձայնեցման վարույթը վերաբերում է դատաքննությանը, քանի որ սահմանում է, թե որ կարգով է իրականացվելու դատաքննությունը: Այս նպատակով էլ նշված հարցերի լուծումը համապատասխանաբար իրականացնում են կամ հսկող դատախազը, կամ դատարանը: Մյուս կողմից էլ՝ ինչպես համագործակցության վարույթը, այնպես էլ համաձայնեցման վարույթը քրեադատավարական կառուցակարգեր են, որոնք իրականացվում են առավելապես քրեական հետապնդման մարմինների և մեղադրյալի միջև:

Այսպես՝ համաձայնեցման վարույթ կիրառելու վերաբերյալ մեղադրյալի կողմից ներկայացված միջնորդությունը դատարանի կողմից բավարարելու դեպքում բանակցությունները սկսվում են մեղադրյալի և հանրային մեղադրողի միջև, և մինչև համաձայնության մասին արձանագրություն կազմելը և դատարան ներկայացնելն այդ ամբողջ գործունեությունն իրականացնողները հենց մեղադրյալն ու հանրային մեղադրողն են:

Գտնում ենք, որ համաձայնեցման վարույթ կիրառելու վերաբերյալ մեղադրյալի կողմից ներկայացված միջնորդության նախապատրաստումն ավելի նպատակահարմար է իրականացնել քրեական գործը դատարանին ներկայացնելուց առաջ և այդ իրավունքից օգտվել մինչև դատարանում գործի քննության նախնական դատախոսների փուլն սկսելը:

Համագործակցության պայմաններում մեղադրյալը համագործակցում է քրեական հետապնդման մարմինների հետ, և այդ համագործակցությունն ուղղված է հանցանքը կատարած մյուս մասնակիցների բացահայտմանը և նրանց պատասխանատվության անխուսափելիության ապահովմանը: Ուստի, ինչպես արդեն վերը նշվեց, համագործակցության պայմաններում արդեն պարզ է, թե ինչու է նման համագործակցության կնքումը և հետագա գործունեությունն իրականացվում մինչդատական վարույթում՝ հանրային մեղադրողի և մեղադրյալի միջև:

Համաձայնության վարույթի պայմաններում, թեկուզև նման հատուկ կարգով գործի քննության իրականացումը վերաբերելի կամ հատուկ է դատաքննության տեսակին, սակայն բուն գործունեությունը ևս իրականացվում է մեղադրյալի և հանրային մեղադրողի կողմից՝ ի դեմս նախատեսվող պատժի տեսակի և չափի որոշման:

Գտնում ենք, որ առավել նպատակահարմար կլիներ համաձայնեցման վարույթի հարցի լուծումը տեղափոխել քրեական դատավարության առավել վաղ փուլ՝ մինչև նախնական դատախոսների փուլի սկսվելը, ինչն էապես կնպաստեր արդեն իսկ նման ինստիտուտի կյանքի կոչմանը, այն է՝ դատարանների անհարկի ծանրաբեռնվածության նվազմանը և քրեական վարույթի ողջամիտ ժամկետների պահպանմանը:

Վերը նշվածը, իհարկե, չի նշանակում, որ հսկող դատախազը պետք է որոշի, թե դատաքննության որ ձևն է կիրառելի, քանի որ այն ամեն դեպքում դատարանի իրավասությունն է: Պարզապես, քրեադատավարական գործող իրավակարգավորումների պայմաններում ստացվում է մի իրավիճակ, երբ քրեական գործը մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվում է դատարան, սկսվում են նախնական դատախոսները, և այդ ժամանակ է միայն մե-

ղաղրյալը հնարավորություն ունենում միջնորդություն ներկայացնել դատարան՝ համաձայնեցման վարույթ կիրառելու վերաբերյալ:

Մինչդեռ՝ այն պայմաններում, երբ մեղադրյալի կողմից նման միջնորդություն ներկայացնելու իրավունքն իրացնելու հնարավորությունը ծագեր ավելի վաղ, այն է՝ նախաքննության ընթացքում, ավելի արդյունավետ կլիներ:

Բնականաբար, այստեղ կարող է ծագել այլ հարց, արդյո՞ք դատարանի կողմից համաձայնեցման վարույթ կիրառելու միջնորդության լուծումը մինչև նախնական դատախազության սկսվելը կլինի նպատակահարմար այն պարագայում, երբ դատարանը դեռևս ծանոթ չէ քրեական գործին, որով պայմանավորված՝ հնարավորություն կունենա արդյո՞ք արդար և անկողմնակալ որոշում կայացնելու: Մեր խորին համոզմամբ, փոփոխությունն այդքան էլ էական չէ, քանի որ, անկախ նրանից, համաձայնեցման վարույթ կիրառելու միջնորդության լուծումն իրականացվելու է նախաքննության ավարտին, թե նախնական դատախազության ընթացքում, մինչև նույնն է դատարանն ամբողջությամբ չի ուսումնասիրում գործի նյութերը, և նման հարցի քննությունը և լուծումն առավելապես դատավարական բնույթ է կրում: Նման դեպքում դատարանը որոշումը կայացնելու է՝ հիմք ընդունելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 458-րդ հոդվածի 2-րդ մասի պահանջները, այն է՝ համաձայնեցման վարույթի կիրառումը բացառող հանգամանքների բացակայությունը:

Իրավիճակը նույնն է նաև ԱՄՆ-ի օրենսդրությունում: Այստեղ ևս մեղքի ընդունման գործարքով վարույթը շարունակելու հարցի լուծումն իրականացվում է դատական վարույթի ընթացքում՝ չնայած այն հանգամանքին, որ մնացած գործողություններն այս դեպքում ևս իրականացվում են մեղադրողի և մեղադրյալի միջև:

Ուստի, ընդհանրացնելով վերոշարադրյալը՝ գտնում ենք, որ առավել նպատակահարմար է համաձայնեցման վարույթի կիրառման միջնորդության ներկայացումը և դադարեցնելու այս տեսակով գործի քննությունը շարունակելու հարցի լուծումը տեղափոխել քրեական դատավարության ավելի վաղ փուլ՝ ի շահ դատարանների անհարկի ծանրաբեռնվածության նվազեցման, արդյունավետության և օպերատիվության բարձրացման:

Համաձայնեցման վարույթի կիրառման պայմանները, որպես այդպիսին, առանձին չեն նշվում և չեն թվարկվում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի՝ համաձայնեցման վարույթի ինստիտուտը կարգավորող իրավանորմերում, սակայն այդ պայմանների առանձնացումը բխում է նույն օրենսգրքի 459-րդ հոդվածի բովանդակությունից:

Այսպես՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 459-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատարանը բավարարում է համաձայնեցման վարույթ կիրառելու մասին միջնորդությունը, (...) եթե մեղադրյալը համաձայն է իրեն մեղսագրվող արարքին, միջնորդությունը ներկայացրել է կամավոր և գիտակցում է իր միջնորդության բնույթը և հետևանքները:

Վերոնշյալ հոդվածից բխում է, որ համաձայնեցման վարույթի կիրառման համար պետք է միաժամանակ առկա լինեն 3 պայմաններ, դրանք են՝

1. մեղադրյալի համաձայնությունն իրեն մեղսագրվող արարքին,
2. միջնորդության կամավոր ներկայացումը,
3. մեղադրյալի՝ իր կողմից ներկայացված միջնորդության բնույթի և հետևանքների գիտակցումը:

Այստեղ այլ հարց է առաջանում: Եթե մեղադրյալն ինքն է միջնորդություն ներկայացրել առ այն, որ համաձայն է իրեն մեղսագրվող արարքին, որն է նպատակը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 459-րդ հոդվածի 1-ին մասում ամրագրել պայման, ըստ որի՝ մեղադրյալը պետք է համաձայն լինի իրեն մեղսագրվող արարքին: Այսպես թե այնպես, միջնորդությունը

ներկայացնողը հենց մեղադրյալն է:

Ստացվում է, երբ մեղադրյալը միջնորդություն է ներկայացնում, որ ինքը համաձայն է իրեն մեղսագրվող արարքին, դրանից հետո դատարանին օրենքը պահանջ է ներկայացնում՝ միջնորդությունը բավարարել, եթե մեղադրյալը համաձայն է իրեն մեղսագրվող արարքին:

Սա, ըստ էության, համաձայնեցման վարույթի՝ ԱՄՆ-ում գործող համարժեք ինստիտուտի՝ մեղքի ընդունման գործարքի իրավակարգավորումներից վերցված իրավանորմ է, քանի որ ԱՄՆ օրենսդրությամբ սահմանված է, որ հանրային մեղադրողը դատական վարույթի սկզբում հարց է ուղղում մեղադրյալին՝ արդյոք վերջինը համաձայն է իրեն առաջադրված մեղադրանքին, թե ոչ:

Որպես այդպիսին՝ վերոնշյալ պայմանը՝ մեղադրյալի համաձայնությունն իրեն առաջադրված մեղադրանքին, որևէ հակասություն չի առաջացնում և որևէ բաց տեղ չի թողնում: Պարզապես, այն դեպքում, երբ մեղադրյալը ինքն է ներկայացնում համաձայնեցման վարույթ կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունը, ստացվում է, որը ինքն արդեն իսկ տվել է իր համաձայնությունն առաջադրված մեղադրանքի մասով:

Այլ հարց է, որ մեղադրյալը պետք է նշված միջնորդությունը ներկայացնի կամավոր, այսինքն՝ դատավարական կարգով համաձայն լինի իրեն առաջադրված մեղադրանքի հետ և այն լինի իր կամարտահայտության արդյունքը: Սրա հետ կապված էլ գործում է հաջորդ պայմանը՝ միջնորդության կամավոր ներկայացումը:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 458-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետը սահմանում է, որ համաձայնեցման վարույթ չի կարող կիրառվել, եթե, առերևույթ, հիմնավորվում է, որ հանցագործությամբ պատճառված վնասը հատուցված չէ, և համաձայնեցման վարույթ կիրառելու դեմ առարկում է տուժողը: Ինչպես տեսնում ենք սույն հոդվածի իրավակարգավորումից, համաձայնեցման վարույթի կիրառման համար տուժողի համաձայնությունը ևս պարտադիր է, բայց միայն այն դեպքում, երբ հանցագործությամբ պատճառված վնասը հատուցված չէ:

Այն ոչ այնքան համաձայնեցման վարույթի կիրառման պայման է, ինչը բխում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 458-րդ հոդվածի կառուցվածքից և բովանդակությունից, որքան բացառող հանգամանք: Ամեն դեպքում, նշված հանգամանքը կհամարվի պայման, թե բացառող հանգամանք, որևէ էական փոփոխություն տեղի չի ունենա: Համաձայնեցման վարույթի կիրառման նախադրյալներից մեկն էլ տուժողի համաձայնությունն է հանցագործությամբ պատճառված վնասը հատուցված չլինելու պարագայում:

Իսկ այն դեպքում, երբ վնասը լրիվ ծավալով հատուցված է, տուժողն արդեն իսկ չի մասնակցում վարույթային գործողություններին, այլ այս դեպքում բանակցությունները տեղի են ունենում մեղադրյալի, վերջինի պաշտպանի և հանրային մեղադրողի միջև:

Անդրադառնալով այն հարցին, թե որքանով է նպատակահարմար տուժողի «կարծիքը հաշվի չառնելն այս դեպքում», գտնում ենք, որ կատարված հանցագործության դեպքում տուժողը հանդիսանում է շահագրգիռ անձ: Ինչ-ինչ դեպքերում նա շահագրգռված է լինում, որպեսզի մեղադրյալը ստանա իր պատիժը, սակայն լինում են դեպքեր, երբ տուժողին մեծ հաշվով չի հետաքրքրում այն: Բոլոր դեպքերում այն տուժողի սուբյեկտիվ վերաբերմունքն է: Սակայն որքան էլ տուժողը, որպես քրեական գործով վարույթի մասնավոր անձ, սուբյեկտիվ շահագրգռվածություն ունենա, ոչ մի պարագայում չի նշանակում, որ կարելի է անտեսել նրա շահերը:

Այսպես՝ հանցագործությամբ անձին կարող է պատճառվել ոչ միայն նյութական, այլև բարոյական, ֆիզիկական և այլ տեսակի վնաս: Այն դեպքում, երբ պատճառված նյութական վնաս-

սը կարելի է տարբեր եղանակներով հատուցել, այդ թվում՝ այնպիսի, ինչպիսին պատճառվել է, նույնը չի կարելի ասել բարոյական վնասի դեպքում:

Կարելի է ասել, որ որպես պատժի նպատակ, այն է՝ սոցիալական արդարության վերականգնում, համաձայնեցման վարույթի դեպքում պետք է նախատեսել, ի թիվս այլնի, տուժողին պատճառած վնասի պարտադիր հատուցումը: Ընդ որում, այդ հատուցումը չի սահմանափակվում միայն նյութական փոխհատուցման տեսքով: Հետևաբար, համաձայնեցման վարույթի պարագայում տուժողի շահերը հաշվի չառնելը, մեղմ ասած, ճիշտ չէ:

Համեմատության կարգով նշենք, որ, օրինակ, ԱՄՆ-ի օրենսդրությունում տուժողի կարծիքը համաձայնեցման վարույթ կիրառել-չկիրառելու հարցում ընդհանրապես հաշվի չի առնվում: Մինչդեռ՝ ՌԴ քրեական դատավարության օրենսգիրքն ուղղակիորեն պայման է նախատեսում, որ դատաքննության նշված հատուկ կարգը չի կարող կիրառվել, եթե դրա դեմ առարկում է տուժողը¹:

Հարկ է նկատի ունենալ, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը սահմանափակում է համաձայնեցման վարույթի կիրառումը հանրային մեղադրանքով դատալուծման դեպքում: Այսինքն՝ մի դեպքում, երբ տուժողը հանդես է գալիս որպես մասնավոր մեղադրող, կարող է շահագրգռված լինել այն հանգամանքով, որ մեղադրյալն ստանա իր պատիժը կատարած հանցավոր իրավախախտման համար, մեկ այլ դեպքում՝ ոչ: Չնայած, որ երկու դեպքում էլ տուժողին կարող է հասցվել ցանկացած տեսակի վնաս: Ավելացնենք նաև այն, որ ՌԴ քրեական դատավարության օրենսգիրքը նման սահմանափակում չի նախատեսում: Ավելին՝ վերջինի՝ դատաքննության նշված հատուկ կարգի կիրառումը սահմանափակվում է ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցագործությունների շրջանակով:

Նշված պայմանի հետ կապված իրավաբանական գրականության մեջ տարբեր կարծիքներ են հնչեցվել, և մեծամասամբ՝ բացասական: Ընդ որում, բացասական կարծիքներ էլ մեկնաբանվում են՝ պայմանավորված իբրև թե մեղադրյալի իրավունքների խախտմամբ:

Այսպես՝ Ա.Ռ.Պրուսսը գրում է՝ քրեադատավարական օրենքը չի պահանջում, որ դատաքննության հատուկ կարգ կիրառելու դեպքում կողմերի «ակտիվ պայքար» իրականանա: Հետևաբար, խոսք չի կարող գնալ տուժողի՝ դատաքննության հատուկ կարգ կիրառելու հետ կապված համաձայնության մասին, քանի որ նման հանգամանքը մեղադրյալի կողմից օրենքով նախատեսված իր իրավունքն իրականացնելը կախվածության մեջ կդնի տուժողից: Այդ դեպքում էլ կխախտվի Սահմանադրությամբ նախատեսված՝ օրենքի և դատարանի առջև բոլորի հավասարության սկզբունքը²:

Ա.Գրաչինենկոն առաջարկում է ոչ միայն տուժողի, այլև մեղադրողի համաձայնությունը բացառել դատաքննության նշված տեսակի կիրառման պայմաններում: Ընդ որում, վերջինի կարծիքով, առավել նպատակահարմար կլիներ, որ դատախազը գործը դատարան ուղարկելու ժամանակ միայն իր կարծիքը նշեր դատաքննության հատուկ կարգ կիրառելու վերաբերյալ³:

Տուժողի համաձայնությունը դատաքննության հատուկ կարգի կիրառման պայմանների

¹ Տե՛ս "Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации" от 18.12.2001 N 174-ФЗ, с.314, ч.1 https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/d0622d680378b0b2dc5c8c9a2389f1507b5e48b1/ (վերջին մուտք՝ 01.05.2025 թ.):

² *Прусс А. Р.*, Основания и условия применения особого порядка судебного разбирательства... при согласии обвиняемого с предъявленным ему обвинением // Барнаул, 2017, էջ 80:

³ Տե՛ս *Гричаниченко А.*, Особый порядок судебного производства нуждается в совершенствовании // Уголовное право. — 2004. — № 3, էջ 76:

շարքում չդասելու հետ կապված գրականության մեջ նշվում է, որ տուժողը խիստ սուբյեկտիվ վերաբերմունք է ունենում հարցի նկատմամբ, ինչը խանգարում է մեղադրյալի կողմից իր իրավունքների իրացմանը⁴:

Մենք չենք կիսում գրականության մեջ առկա այս տեսակետերը:

Գտնում ենք, որ տուժողի շահերն ամեն դեպքում չպետք է անտեսվեն, քանի որ ինչպես պատճառված վնասը, այնպես էլ դրա հատուցումը կարող է լինել տարբեր բնույթի, տեսակի և աստիճանի:

Բացի այդ, եթե մրցակցությունը գնում է երկու՝ մեղադրանքի և պաշտպանության կողմերի միջև, իսկ համաձայնեցման վարույթը, ինչպես գիտենք, շեղվում է նշված կանոնից, ուստի երկու կողմերի համաձայնությունը, այդ թվում՝ տուժողինը, պետք է պարտադիր լինի:

Հակառակ դեպքում՝ կատարվի մի իրավիճակ, երբ դատաքննության ընդհանուր կարգ կիրառելու պայմաններում, տուժողը, անկախ այն հանգամանքից՝ իրեն պատճառված վնասը հատուցվել է, թե ոչ, կարող է հանդես գալ դատարանում՝ ընդդեմ մեղադրյալի, իսկ դատաքննության հատուկ կարգ կիրառելու դեպքում տուժողը դուրս է մնում նման «հակամարտությունից»:

Հետևաբար, գտնում ենք, որ տուժողի համաձայնությունը համաձայնեցման վարույթ կիրառելու դեպքում բոլոր պարագաներում պետք է լինի պարտադիր:

Վերոշարադրյալի հիման վրա՝ առաջարկում ենք ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 458-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետը սահմանել հետևյալ ձևակերպմամբ՝ «5. եթե առերևույթ հիմնավորվում է, որ հանցագործությամբ պատճառված վնասը հատուցված չէ, ինչպես նաև համաձայնեցման վարույթ կիրառելու դեմ առարկում է տուժողը»:

Հարկ է նշել, որ ներկայումս ևս ՌԴ քրեական դատավարության օրենսգիրքը դատաքննության այս տեսակի կիրառելիություն նախատեսում է ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցագործությունների համար: Մինչդեռ՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը, ի թիվս հանցագործության վերոնշյալ տեսակների, նախատեսում է նաև համաձայնեցման վարույթի կիրառման հնարավորությունը ծանր հանցագործությունների համար:

Այսպես՝ հանցագործությունների դասակարգումն իրականացվում է ըստ դրանց հանրային վտանգավորության բնույթի և աստիճանի, իսկ համաձայնեցման վարույթի իմաստը, ի թիվս այլնի, հանցանք կատարած անձին ավելի մեղմ պատիժ նշանակելն է այն պարագայում, երբ անձն ընդունում է իր մեղավորությունը: Մեր կարծիքով, ՌԴ քրեական դատավարության օրենսգրքի մոտեցումն այս պարագայում ավելի իրատեսական է՝ սահմանափակելով դատաքննության այս տեսակի կիրառելիությունը ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցագործություններով:

Վերոշարադրյալի հիման վրա՝ առաջարկում ենք ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 458-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետը սահմանել հետևյալ ձևակերպմամբ՝ «1. եթե մեղադրյալը մեղադրվում է ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցանք կատարելու համար»:

Միևնույն ժամանակ, հարկ է նկատել, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 464.7-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետը սահմանում է, որ համաձայնությամբ տուգանք նշանակելու վարույթ չի կարող իրականացվել, եթե մեղադրյալին մեղսագրվող արարքով

⁴ Sfin Pрусс А. Р., Основания и условия применения особого порядка судебного разбирательства... при согласии обвиняемого с предъявленным ему обвинением // Барнаул, 2017, էջ 80:

Վնաս է պատճառվել մասնավոր անձի շահերին:

Գտնում ենք, որ անհրաժեշտ է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 458-րդ հոդվածը ևս լրացնել նշված նորմով՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ պայմանավորված հասարակության մեջ առկա կարծրատիպերով՝ տուժողները մեծամասամբ բողոքներ չեն ունենում քրեադատավարական մակարդակով, այլ փնտրում են բողոքներն այլ մակարդակով լուծելու տարբերակներ: Մինչդեռ՝ տուժողի բողոքի բացակայությունը՝ պայմանավորված վերը նշված հանգամանքով, չի նվազեցնում ոչ արարքի, ոչ էլ արարքը կատարած անձի հանրային վտանգավորությունը:

Տուժողների կողմից բողոքի բացակայությունը կարող է պայմանավորվել ոչ միայն մեղադրյալի կողմից ապօրինի ազդեցությամբ, այլ նաև տուժողի համոզմունքով առ այն, որ իր կողմից ներկայացված բողոքի դեպքում մեղադրյալը հնարավոր է հետագայում իր նկատմամբ ապօրինի ազդեցություն գործադրի:

Ուստի, գտնում ենք, որ համաձայնեցման վարույթը պետք է կիրառություն ունենա այն դեպքում, երբ մասնավոր շահերին վնաս չի պատճառվել:

Մեր դիրքորոշումը պայմանավորված է հետևյալ հանգամանքով. երբ հանցագործության արդյունքում վնասը հասցվել է հանրային շահերին, այդ շահերի պաշտպանությամբ հանդես է գալիս մասնագիտացված պետական մարմինը՝ հանրային մեղադրողը (դատախազը), որի վրա ապօրինի ազդեցություն գործադրելու հավանականությունը գործնականում գրեթե բացակայում է:

Հաշվի առնելով նշվածը՝ գտնում ենք, որ համաձայնեցման վարույթը չպետք է կիրառվի այն դեպքերում, երբ հանցագործությամբ վնաս է պատճառվել մասնավոր շահերին: Այս տեսակետից ելնելով՝ առաջարկում ենք ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 458-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետը սահմանել հետևյալ ձևակերպմամբ. **«6) եթե կատարված հանցավոր արարքով մասնավոր շահերին վնաս չի պատճառվել»:**

Քննարկելով համաձայնեցման վարույթի կիրառման իրավաչափությունը, այն դիտարկելով պատժի նպատակների իրացման տեսանկյունից՝ անհրաժեշտ ենք համարում անդրադառնալ նաև այն հարցին, թե արդյոք կարելի է կիրառել համաձայնեցման վարույթ այն դեպքում, երբ այն արդեն մեկ անգամ կիրառվել է նույն անձի նկատմամբ:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված համաձայնեցման վարույթի նորմատիվ կարգավորումից հետևում է, որ նման սահմանափակում օրենսդրորեն նախատեսված չէ, և ինստիտուտը կարող է կրկին կիրառվել: Համեմատության համար կարելի է նշել, որ գործուն զղջալու ինստիտուտը թույլատրվում է կիրառել միայն մեկ անգամ՝ որպես արտոնություն, ինչը սահմանափակում է դրա կրկնակի կիրարկումը:

Մինչդեռ, համաձայնեցման վարույթի պարագայում օրենսդիրը նման սահմանափակում չի նախատեսել, ինչն առաջացնում է կիրառման հնարավորության հարցեր և տեսական քննարկման անհրաժեշտություն՝ հաշվի առնելով քրեական պատասխանատվության նպատակների համարժեք իրացման պահանջը:

Այսպես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 81-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ նախկինում սույն հոդվածով նախատեսված հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատված անձը չի կարող նույն հիմքով կրկին ազատվել քրեական պատասխանատվությունից:

Այսինքն՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքը, նախատեսելով գործուն զղջալու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատվելու հնարավորությունը, սահմանում է նաև, որ, եթե անձը մեկ անգամ արդեն իսկ ազատվել է քրեական պատասխանատվությունից գործուն զղջալու հիմքով, երկրորդ անգամ արդեն նույն իրավիճակը կրկնվել չի կարող, ինչը պայմանավորված

է այն հանգամանքով, որ միևնույն է պատժի նպատակները չեն իրականացել, այսինքն՝ անձը չի ուղղվել, հետևաբար՝ նման անձին կրկին անգամ հնարավորություն ընձեռելու անհրաժեշտությունը և նպատակահարմարությունը բացակայում է:

Մինչդեռ՝ համաձայնեցման վարույթի պարագայում, երբ հիմքերը և պայմանները նույնն են, այդպիսի սահմանափակում օրենքը չի նախատեսում:

Կարծում ենք՝ համաձայնեցման վարույթի պարագայում ևս նպատակահարմար կլիներ նման սահմանափակում նախատեսելը:

Մեր դիրքորոշումը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ համաձայնեցման վարույթ կիրառելու դեպքում անձի նկատմամբ չի կիրառվում խիստ պատիժ, քանի որ վերջինն ընդունում է իր մեղքը, հատուցում կամ այլ կերպ հարթում է պատճառված վնասը, որով պայմանավորված՝ արդեն իսկ նվազում է տվյալ անձի հանրային վտանգավորության աստիճանը, իսկ եթե այս ամենից հետո անձը կրկին նոր հանցանք է կատարում, ստացվում է, որ անձին կրկին անգամ նման հնարավորություն ընձեռելու դեպքում հավանական է, որ վերջինը կրկին կկատարի նոր հանցանք և պատժի նպատակները չեն իրականանա:

Ասվածը, մեր կարծիքով, հատկապես արդիական է այն պայմաններում, երբ անձը, իրեն առաջադրված մեղադրանքն ընդունելով, ուղղակի ձգտում է շահավետության: Մինչդեռ՝ քրեական դատավարությունը պետք է գերծ մնա առհասարակ «շահավետ գործարքներից» և նմանատիպ այս կամ այն հանգամանքներից:

Հարկ է ուշադրություն դարձնել այն հանգամանքին, թե ինչ խնդիր է լուծում դատավարությունը, օրինակ՝ ԱՄՆ-ում դատական քննության գլխավոր խնդիրը վեճերի լուծումն է: Այսինքն՝ հանցագործությունը դիտարկվում է որպես քրեաիրավական վեճ, իսկ դատավարությունը՝ որպես այդ վեճի լուծման ընթացակարգ: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը դեռևս շարունակում է պահպանել ճշմարտության բացահայտումը՝ որպես քրեական գործի լուծման նպատակ, իսկ քրեաիրավական վեճի գաղափարն առավելապես ներդրված է մասնավոր մեղադրանքի վարույթի հիմքում:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ՝ առաջարկում ենք ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 458-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետը սահմանել հետևյալ ձևակերպմամբ՝ «7. Եթե նախկինում նույն անձի նկատմամբ կիրառվել է համաձայնեցման վարույթ»:

Եզրակացություն

Համաձայնեցման վարույթի ինստիտուտի գործող կառուցակարգերի և իրավանորմերի, տեսական գրականության, արտասահմանյան փորձի ուսումնասիրության արդյունքում կատարվել են հետևյալ եզրահանգումները.

1. Գտնում ենք, որ առավել նպատակահարմար է համաձայնեցման վարույթի կիրառման միջնորդության ներկայացումը և դատաքննության այս տեսակով գործի քննությունը շարունակելու հարցի լուծումը տեղափոխել քրեական դատավարության ավելի վաղ փուլ՝ ի շահ դատարանների անհարկի ծանրաբեռնվածության նվազեցման, արդյունավետության և օպերատիվության բարձրացման:

2. Առաջարկում ենք՝

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 458-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետը սահմանել հետևյալ ձևակերպմամբ՝ «6. Եթե կատարված հանցավոր արարքով մասնավոր շահերին վնաս չի պատճառվել»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 458-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետը սահմանել հետևյալ ձևակերպմամբ՝ «5. Եթե առերևույթ հիմնավորվում է, որ հանցագործությամբ

պատճառված փաստը հատուցված չէ, ինչպես նաև համաձայնեցման վարույթ կիրառելու դեմ առարկում է տուժողը»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 458-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետը սահմանել հետևյալ ձևակերպմամբ՝ «1. Եթե մեղադրյալը մեղադրվում է ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցանք կատարելու համար»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 458-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետը սահմանել հետևյալ ձևակերպմամբ՝ «7. Եթե նախկինում նույն անձի նկատմամբ կիրառվել է համաձայնեցման վարույթ»:

Ամփոփագիր: Հոդվածի նպատակն է վերլուծել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված համաձայնեցման վարույթի՝ որպես դատաքննության հատուկ կարգի կիրառման հիմքն ու պայմանները կարգավորող իրավական նորմերի հետ կապված մի շարք հարցեր: Աշխատանքի կիրառական նշանակությունը կայանում է նրանում, որ դրանում վեր են հանվում և հետազոտվում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 458-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով նախատեսված համաձայնեցման վարույթի՝ որպես դատաքննության հատուկ կարգի կիրառման հիմքն ու պայմանները կարգավորող իրավանորմերի, կառուցակարգերի առկա թերությունները և խնդրահարույց հարցերը, ինչպես նաև կատարվում են եզրակացություններ և առաջարկություններ:

Այս առումով հոդվածն արդիական է, քանի որ տրվող եզրակացությունները և առաջարկությունները կարող են տեսական աղբյուր հանդիսանալ «Համաձայնեցման վարույթ» ինստիտուտի վերաբերյալ:

Հոդվածում քննարկվում են այնպիսի հարցեր, ինչպիսիք են համաձայնեցման վարույթով գործի քննությունը շարունակելու հարցի լուծումը քրեական դատավարության ավելի վաղ փուլ տեղափոխելը, համաձայնեցման վարույթը բացառող այլ հանգամանքներ սահմանելը, մասնավորապես՝ համաձայնեցման վարույթը նույն անձի նկատմամբ մեկ անգամ կիրառելու սահմանափակում նախատեսելը, և այլն:

Annotation. The aim of the article is to analyze several issues related to the legal norms regulating the grounds and conditions for applying the special procedure of trial through the plea bargaining process, as provided by the Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia (RA). The practical significance of this work lies in the fact that it identifies and examines the existing shortcomings and problematic aspects of the legal norms and mechanisms governing the plea bargaining process as stipulated in parts 1 and 2 of Article 458 of the RA Criminal Procedure Code. Based on this, conclusions and recommendations are made.

In this regard, the article is relevant, as the conclusions and proposals presented may serve as a theoretical source on the “plea bargaining procedure” institute.

The article discusses issues such as shifting the decision on continuing a case through the plea bargaining procedure to an earlier stage of criminal proceedings, establishing other circumstances that exclude the application of plea bargaining, in particular, introducing a limitation that the procedure can be applied only once with respect to the same person, among others.

Аннотация. Цель статьи – проанализировать ряд вопросов, связанных с правовыми нормами, регулирующими основания и условия применения особого порядка судебного разбирательства через процедуру соглашения, предусмотренную Уголовно-процессуальным кодексом Республики Армении.

Практическая значимость работы заключается в выявлении и исследовании существующих недостатков и проблемных аспектов правовых норм и механизмов, регулирующих процедуру соглашения, предусмотренную частью 1 и частью 2 статьи 458 УПК РА, а также в формулировке выводов и предложений.

В этом плане статья является актуальной, поскольку предлагаемые выводы и рекомендации могут служить теоретическим источником по институту «процедуры соглашения».

В статье рассматриваются такие вопросы, как перенос принятия решения о продолжении рассмотрения

дела в порядке соглашения на более раннюю стадию уголовного процесса, установление иных обстоятельств, исключающих применение процедуры соглашения, в частности, ограничение на возможность применения процедуры соглашения к одному и тому же лицу только один раз и др.

Բանալի բառեր – դատաքննության հարուկ կարգ, համաձայնեցման վարույթ, նախնական դատախազություն, գործուն զղջալ:

Keywords: *special procedure in trial, plea bargaining procedure, preliminary hearings, active remorse or genuine remorse.*

Ключевые слова: *особый порядок судебного разбирательства, процедура соглашения, предварительные судебные слушания, активное раскаяние.*

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք՝ ընդունված 2021 թվականի հունիսի 30-ին, ՀՕ-306-Ն, <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=205057> (վերջին մուտք՝ 01.05.2025 թ.)
2. ՀՀ քրեական օրենսգիրք՝ ընդունված 2021 թվականի մայիսի 5-ին, ՀՕ-199-Ն, <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=204754> (վերջին մուտք՝ 01.05.2025 թ.)
3. “Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации” от 18.12.2001 N 174-ФЗ, статья 314, ч. 1 https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/d0622d680378b0b2dc5c8c9a2389f1507b5e48b1/ (վերջին մուտք՝ 01.05.2025 թ.)
4. Гричаниченко А. Особый порядок судебного производства нуждается в совершенствовании // Уголовное право. — 2004. — № 3, էջ 76:
5. Прусс А. Р. Основания и условия применения особого порядка судебного разбирательства... при согласии обвиняемого с предъявленным ему обвинением // Барнаул, 2017, էջ 80:

Հարոյան Հ. – ՀՀ հակակոռուպցիոն դատարանի դատավորի օգնական, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի հայցորդ, էլիասցե՝ haykush.a.haroyan@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 11.05.2025 թ., տրվել է գրախոսության 11.05.2025 թ., երաշխավորվել է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի պրոֆեսոր, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Վ. Ենգիբարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 10.07.2025 թ.:

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/INTERNATIONAL LAW/МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

<https://doi.org/10.59546/18290744-2025.4-6-124>

ՄԱՐՏԻՆ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

*Հայաստանի Հանրապետության փաստաբանների պալատի
Հանրային պաշտպանի գրասենյակի մոնիթորինգի
պատասխանատու, Երևանի «Գլաժոր» համալսարանի
իրավագիտության ամբիոնի դասախոս,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու*

MARTIN MANUKYAN

*Responsible for monitoring the work of the
Office of the Public Defender
of the Chamber of Advocates of the Republic of Armenia,
Lecturer at the Department of Jurisprudence
of the Yerevan University “Gladzor”,
Candidate of Legal Sciences*

МАРТИН МАНУКЯН

*Ответственный за мониторинг работы
Аппарата Народного Защитника
Палаты адвокатов Республики Армения,
преподаватель кафедры юриспруденции
Ереванского университета «Гладзор»,
кандидат юридических наук*

**ԱՐԵՎՄՏԱԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՊԱՌԼԱՄԵՆՏԱՐԻԶՄԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ
ՊՐԱԿՏԻԿԱՆ (մաս I)**

**THE PRACTICE OF DEVELOPMENT OF WESTERN EUROPEAN
PARLIAMENTARISM (part I)**

**ПРАКТИКА РАЗВИТИЯ ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКОГО
ПАРЛАМЕНТАРИЗМА (часть I)**

Ներածություն

Արևմտաեվրոպական պառլամենտարիզմի հիմնական մոդելների և դրանց զարգացման պրակտիկայի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ իշխանության կառուցվածքը յուրաքանչյուր դեպքում ունի իր առանձնահատկությունները՝ հարմարեցված տվյալ երկրի սոցիալ-քաղաքա-

կան պայմաններին: Այդուհանդերձ, պետք է նշել, որ պառլամենտարիզը, ընդհանուր առմամբ, հիմնվում է սահմանադրական այն դրույթների վրա, որոնք ամրագրում են իշխանությունների տարանջատման սկզբունքը, զսպումների և հակակշիռների մեխանիզմները, ինչպես նաև քաղաքական բազմազանությունը և կուսակցությունների գործունեության ազատությունը:

Միևնույն ժամանակ, այս ինստիտուտը չի կարող արդյունավետ գործել, եթե զարգացած չեն սոցիալական կառուցվածքը և քաղաքացիական հասարակությունը, որոնք ձևավորվում են բարձր իրավաքաղաքական մշակույթ ունեցող բնակչության հիման վրա: Պառլամենտը խորհրդանշում և ներկայացնում է ազգ-պետության (այսինքն՝ ազգապետության) քաղաքական կամքը. այն ընդունում է պետության ղեկավարի երդումը, արտահայտում է ժողովրդական վստահությունը կառավարությանը, փոխանցում է նրան լիազորություններ, ինչպես նաև հանդես է գալիս հայտարարություններով՝ միջազգային և ներքաղաքական հարցերի վերաբերյալ:

Հոդվածի հեղինակի դիտարկմամբ՝ ներկայացուցչական և գործադիր իշխանությունների միջև գոյություն ունեցող փոխհարաբերությունների առանձնահատկություններն են հիմք հանդիսանում պառլամենտների դասակարգման համար՝ որպես գերիշխող, ինքնավար, սահմանափակ իրավասությամբ կամ գործադիրին ենթակա խորհրդարաններ:

Հիմնական հետազոտություն

Մեծ Բրիտանիայի համար ավանդական է «խորհրդարանի գերակայության» սկզբունքը: Այնուամենայնիվ, ժամանակի ընթացքում այդ սկզբունքը ենթարկվել է որոշ ձևափոխությունների, և առաջ են քաշվել իշխանության ուժեղ գործադիր թևի վերաբերյալ նոր հայեցակարգեր: Մասնավորապես՝ թեև Մեծ Բրիտանիայի կառավարությունը ձևավորվում և վերահսկվում է խորհրդարանի կողմից, այնուամենայնիվ, պետական համակարգում հաճախ զբաղեցնում է գերակա դիրք:

Եթե խորհրդարանում ապահովվում է մեկ կուսակցության տիրապետությունը և այն միանձնյա է ձևավորում իր կաբինետը, ապա փաստացի կառավարությունն առաջին տեղն է զբաղեցնում պետական համակարգում: Արդյունքում՝ կաբինետը սկսում իր կամքը թելադրել խորհրդարանին, ինչը բնորոշ է Մեծ Բրիտանիային, որտեղ պետական վարչակարգը արդի փուլում ճիշտ կլինի բնութագրել որպես կաբինետային կառավարում, կամ մինիստերիալիզմ, այլ ոչ թե պառլամենտարիզմ: Սակայն վերջին տարիների իրադարձությունները ժամանակակից Անգլիայում որոշակի իմաստով հերքում են նշյալ տեսակետը: Այսպես, օրինակ, կարևորագույն քաղաքական որոշումներ մշակելու գործընթացում լեյբորիստ պատգամավորներն ակտիվորեն ընդդիմանում էին իրենց առաջադրած նախարարների կաբինետի ղեկավարին՝ Թոնի Բլերին: Ավելին, որոշ հարցերում նրանք կարողանում են անցկացնել իրենց դիրքորոշումը: Կառավարությունը, հաշվի առնելով խորհրդարանականների ցանկությունները, զիջումների է գնում¹:

Արևմտաեվրոպական պետությունների մեծ մասը դասվում է խորհրդարանական կառավարման մոդելին, ԱՄՆ-ում ամրագրված է նախագահական հանրապետությունը: Այդ պետության քաղաքական համակարգի բնութագրական գիծն իշխանության հստակ բաժանումն է օրենսդիրի, գործադիրի և դատականի, ինչպես նաև երկկուսակցական համակարգը: ԱՄՆ-ի նախագահը Սահմանադրության երաշխավորն է, պետության գլխավոր ներկայացուցիչն այլ երկրների հետ հարաբերություններում: Իբրև գործադիր իշխանության

¹ Крылова Н.С., Британский парламент// очерки парламентского права, М., 1993, с. 41-47.

ղեկավար՝ նա ձևավորում է վարչակազմ (կառավարություն), նշանակում է բարձրագույն պաշտոնատար անձանց, դաշնային դատարանի դատավորներին և գլխավոր դատախազին, ղեկավարում պետական ապարատի ամբողջ գործունեությունը: Նախագահն իրավունք ունի վետո կիրառելու Կոնգրեսի ընդունած որոշ օրինագծերի նկատմամբ: ԱՄՆ-ում պետության գլուխն ընտրվում է համընդհանուր ընտրություններով, սակայն, նրա թեկնածությունն առաջադրում է կուսակցությունը՝ իրականացնելով ակտիվ քարոզարշավ՝ ի պաշտպանություն իր թեկնածուի: ԱՄՆ-ում նախագահական կառավարմանը բնութագրական է նաև զսպումների և հակակշիռների մեխանիզմների առկայությունը, որոնք օժտում են իշխանության յուրաքանչյուր թևին՝ մյուսների գործողությունները վերահսկելու և նրանց վրա անմիջականորեն ազդելու իրավասությամբ և հնարավորությամբ: Մասնավորապես, ԱՄՆ Կոնգրեսն օժտված է նախագահի գործողությունները վերահսկելու իրավունքով՝ բյուջեն հաստատելիս, ինչը բացառապես օրենսդիր մարմնի իրավասությունների շրջանակում է: Նախագահն իր հերթին կարող է վետո դնել խորհրդարանի ընդունելիք օրենքների վրա: Գերագույն դատարանն իրավունք ունի Սահմանադրությանը հակասող ճանաչել Կոնգրեսի ընդունած և պետության ղեկավարի հավանությանն արժանացած օրենքները: ԱՄՆ օրենսդիր և ներկայացուցչական մարմինը կազմված է երկու պալատից՝ Սենատից և Ներկայացուցիչների պալատից: Խորհրդարանի վերին պալատի կազմում ընդգրկված են երկուական սենատոր յուրաքանչյուր նահանգից, որոնք ընտրվում են ուղիղ հավասար ընտրությամբ 6 տարի ժամկետով: Յուրաքանչյուր երկու տարին մեկ Սենատը թարմացվում է մեկ երրորդով: Ներկայացուցիչների պալատը (435 անդամ) ընտրվում է ուղիղ հավասար քվեարկությամբ ներկայացուցչական մեծամասնական համակարգով՝ 2 տարի ժամկետով: Սենատը կարող է չեղարկել կամ փոփոխել ներկայացուցիչների պալատի բերած ցանկացած օրինագիծ (բացառությամբ ֆինանսականների, որոնք կարող է առաջարկել միայն Ներկայացուցիչների պալատը); Վերին պալատը վավերացնում է նախագահի կնքած միջազգային պայմանագրերը և հաստատում է նրա նշանակումները:

ԱՄՆ Կոնգրեսը կարող է երկու պալատների ձայների երկու երրորդի մեծամասնությամբ ուղղումներ (լրացումներ) կատարել, որոնց ուժի մեջ մտնելը պայմանավորված է նահանգների երեք չորրորդի կողմից վավերացմամբ: Օրենսդիր և ներկայացուցչական մարմինն իրավունք ունի հաստատելու կամ պաշտոնանկ անելու պաշտոնատար անձանց՝ ներառյալ անվտանգություն հայտնելու նախագահին, պատերազմ հայտարարելու, հաստատելու արտասահմանում ամերիկյան զորքերի գտնվելու ժամկետները: Կարելի է հետևություն անել, որ ԱՄՆ-ի նախագահի քաղաքական ծրագիրը և նրա օրենսդրական նախաձեռնությունները կյանքի կոչելն անմիջականորեն կախված է բարձրագույն օրենսդիր մարմնի հետ նրա համագործակցության մակարդակից:

Դաշնային քաղաքական իշխանությունից զատ՝ զգալի դերակատարում ունեն նաև տեղական ինքնակառավարման մարմինները, որոնց կառուցվածքն ու իրավասությունը սահմանվում է նահանգների օրենսդիր մարմինների կողմից: Յուրաքանչյուր նահանգում նահանգապետը, նահանգի լեգիսլատիվային (օրենսդիր մարմնի) անդամները, քաղաքապետերը ընտրվում են տեղի բնակչության կողմից և պատասխանատու են առաջին հերթին իրենց ընտրողների առջև: Նահանգների օրենսդիր մարմինները ներկայացված են երկպալատ ու միապալատ տարածաշրջանային խորհրդարաններով:

Այսպիսով, նախագահական և խորհրդարանական մոդելները համադրելիս կարելի է տեսնել հետևյալ տարբերությունները.

ա ԱՄՆ նախագահական համակարգում Նախագահն ու Կոնգրեսի կազմն ընտրվում

են առանձին ընտրություններով, մինչդեռ, խորհրդարանական կառավարման պայմաններում ընտրությունները միաժամանակ լուծում են խորհրդարանի և կառավարության ձևավորման հարցը, ինչպես նաև տարբեր կոալիցիաների ստեղծման հնարավորություն են ընձեռում,

բ. Խորհրդարանական կառավարման դեպքում խորհրդարանն է նշանակում կառավարությունը, և ինքն էլ կարող է ցրել այն: Ամերիկյան Կոնգրեսը սովորական պայմաններում չունի կառավարությունը ցրելու նման իրավունք: Այն չի կարող պաշտոնանկ անել նախագահին՝ Կոնգրեսում քաղաքական տարակարծությունների կամ մեծամասնության փոփոխության պատճառով: Միայն բացառիկ դեպքերում, երբ նախագահը մեղադրվում է հանցագործության մեջ, ներկայացուցչական մարմինը կարող է նրա առնչությամբ բողոք ներկայացնել Սենատ, և վերջինս կարող է զրկել նրան նախագահի պաշտոնից՝ ծայների երկու երրորդով,

գ. և հակառակը, ԱՄՆ նախագահը չի տիրապետում կարևորագույն կարգավորիչ միջոցների՝ Կոնգրեսի հետ հարաբերություններում: Նա չի կարող արձակել կոնգրեսը, ինչպես օրինակ՝ Մեծ Բրիտանիայի վարչապետը Համայնքերի պալատը, և նշանակել նոր ընտրություններ,

դ. և եթե Մեծ Բրիտանիայում՝ դասական խորհրդարանական կառավարմամբ երկրում, վարչապետը Համայնքների պալատի անդամ է, ապա ԱՄՆ Սահմանադրությունը բացառում է գործադիր պաշտոնի և պատգամավորական մանդատի համատեղումը: Նախագահն ու նրա կառավարության անդամները չեն կարող ընդգրկվել Կոնգրեսում (դրանով հանդերձ, փոխնախագահը միաժամանակ Սենատի նախագահն է),

ե. խորհրդարանական կառավարման ժամանակ գոյություն ունի առանձին գործադիր իշխանություն: Պետական ներկայացուցչական խնդիրներն իրականացնում է նախագահը կամ միապետը, իսկ իրական կառավարական իշխանությունը պատկանում է կառավարության ղեկավարին՝ վարչապետին կամ կանցլերին: ԱՄՆ-ում ընդհակառակը՝ նախագահը միավորում է պետության գլխ և կառավարության ղեկավարի գործառույթները,

զ. ապա ԱՄՆ նախագահը ֆորմալ առումով (բայց ոչ սահմանադրական տիրույթում) զուրկ է օրենսդրական նախաձեռնության հնարավորությունից: Նա միայն իրավունք ունի վետո դնելու Կոնգրեսի որոշումների վրա: Նախագահի վետոն կարող է հաղթահարվել ծայների երկու երրորդով: Խորհրդարանական կառավարման դեպքում կառավարությունը ունի օրենսդրական նախաձեռնության հնարավորություն, և այն ունի վետոյի լիակատար իրավունք (օրինակ՝ Մեծ Բրիտանիայում կամ ԳԴՀ-ում)՝ ներկայացված օրենքների նկատմամբ²:

Ամերիկյան և բրիտանական մոդելների վերլուծությունը ի ցույց է դնում այդ երկրների քաղաքական համակարգերի էական տարբերությունները, բայց միևնույն ժամանակ հաստատում դրանց պառլամենտարիզմի հիմնարար սկզբունքների գոյությունը, որոնք մենք մատնանշել էինք՝ որպես դրա ինստիտուցիոնալացման հիմնական չափանիշներ:

Արևմտյան ժողովրդավարությունների մեծ մասը դժվարությամբ կարելի է հարմարեցնել վերոհիշյալ երկու կառավարման մոդելներին՝ իրենց <<մաքուր>> տեսքով: Դա նշանակում է, որ պառլամենտարիզմն այդ երկրներում ունի իր յուրահատկությունները: Դրա հիման վրա կարելի է մատնանշել հաջորդ երկու կառավարման մոդելները: Առաջին տեսակին դասվում են կառավարման այն մոդելները, որոնցում նախագահը զգալիորեն ավելի մեծ

² Баренбойм Н.Д., Вето президента США - Советское государство и право. Москва, 1977, с. 34-36.

դեր ունի, քան խորհրդարանական մոդելում: Նմանօրինակ համակարգերում պետության նախագահն ընտրվում է ուղիղ ընտրություններով: Նա էականորեն ազդում է կառավարության ձևավորման, առանցքային պաշտոններում իր մարդկանց նշանակման վրա: Սակայն, կառավարությունը կախված է ոչ միայն նախագահից, այլև պատասխանատու է խորհրդարանի առջև, որը կարող է փոփոխել այն: Վայմարյան հանրապետության ժամանակներում ռայխսնախագահի իշխանությունը պայմանավորված էր ոչ այնքան պաշտոնով, որքան սահմանադրությամբ, սակայն, նա կախված էր առաջին հերթին, այն խորը քաղաքական հակասություններից, որոնք բնորոշ էին այդ ժամանակվա Գերմանիայի քաղաքական համակարգին:

Ֆրանսիայի Հանրապետությունում կիսանախագահական մոդելի յուրօրինակությունն այն է, որ 1958 թվականի Սահմանադրությամբ սահմանված է իշխանության ոչ թե երեք, ինչպես նախագահական կամ պառլամենտական ձևերում է ընդունված, այլ՝ չորս թևի գոյություն: Բացի օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանություններից՝ առանձնացված է նաև նախագահական իշխանությունը:

Ֆրանսիայում օրենսդիր իշխանությունն իրականացնում է երկպալատ խորհրդարանը, որը բաղկացած է Ազգային ժողովից և Սենատից (Ֆրանսիայի Սահմանադրություն, Հոդված 24): Սենատի անդամներն ընտրվում են անուղղակի ընտրություններով՝ ինը տարի ժամկետով՝ ներկայացնելով Ֆրանսիայի Հանրապետության կազմում գտնվող տարածքները: Յուրաքանչյուր երեք տարին մեկ Սենատը թարմացվում է իր կազմի մեկ երրորդի չափով:

Ազգային ժողովի պատգամավորները ընտրվում են հինգ տարի ժամկետով՝ համընդհանուր, հավասար, ուղիղ ընտրությունների միջոցով՝ մեծամասնական երկփուլ համակարգով: Երկրորդ փուլում պատգամավորները ընտրվում են հարաբերական մեծամասնությամբ:

Գործադիր իշխանության կազմավորումը Ֆրանսիայի Հինգերորդ Հանրապետության պայմաններում որոշակի յուրահատկություններ ունի՝ ի տարբերություն եվրոպական դասական խորհրդարանական պետությունների նորմերի և ավանդույթների:

Հանրապետության նախագահը, ըստ Ֆրանսիայի Սահմանադրության 8-րդ հոդվածի, նախ նշանակում է վարչապետին: Այնուհետև կառավարության ղեկավարը հանդես է գալիս կառավարության ծրագրով կամ ընդհանուր քաղաքականության վերաբերյալ հռչակագրով: Դրանից հետո վարչապետը Ազգային ժողովում բարձրացնում է կառավարության վստահության հարցը (Ֆրանսիայի Սահմանադրություն, Հոդված 49):

Խորհրդարանական կառավարման մոդելի երկրներում կառավարության ձևավորման ու գործունեության կարևորագույն պայմանը ներկայացուցչական մարմնի վստահությունը վայելելն է: Որպես կանոն, վերոնշյալ երկրներում վստահություն վայելելու ընթացակարգը կառավարության նշանակման անհրաժեշտ և պարտադիր պայմանն է: Ֆրանսիայի հինգերորդ հանրապետության սահմանադրության ինքնատիպությունն այն է, որ դրանում տեղ է գտել դրույթ լոկ կառավարությանը վստահություն հայտնելու հնարավորության մասին: Այսինքն՝ ինվեստիտուրան պարտադիր պայման չէ կառավարության աշխատանքը սկսելու համար: Ուշադրություն դարձնելով դրան՝ պետք է նկատել, որ Ֆրանսիայի 1958 թ. սահմանադրությունը ընդունվել է դրա հոգևոր հայր Շարլ դը Գոլի հակապառլամենտարիզմի ազդեցությամբ: Դը Գոլի օրոք օրենսդիր իշխանությունը վերածվել էր գործադիր իշխանության կցորդի: Սակայն, մեր կարծիքով, չի կարելի չնկատել, որ ներկայում Ֆրանսիայում քաղաքական վարչակարգը որոշ չափով փոփոխվել է: Այսպես, Ֆրանսիայի Հինգերորդ Հանրապետությունում հաստատվել է այսպես կոչված «ռացիոնալիզացված պառլամենտարիզմի» մոդելը: Այդ մասին է վկայում այն փաստը, որ ժամանակակից Ֆրանսիայի քա-

դաքական համակարգում «կյանքի էկոչվել դասական ներկայացուցչության և ժողովրդի հետ ուղիղ խորհրդակցությունների համագործակցության գաղափարը»³:

Ֆրանսիական կիսանախագահական հանրապետության բնորոշ առանձնահատկություններից մեկն այն է, որ նախագահի դերը զգալիորեն մեծացվում է վարչապետի նշանակման գործընթացում: Համաձայն 1958 թվականի Սահմանադրության՝ նախագահն ունի Ազգային ժողովը լուծարելու սահմանադրական իրավասություն այն դեպքում, երբ խորհրդարանը անվստահություն է հայտնում կառավարությանը:

Սակայն, միևնույն ժամանակ, պետության ղեկավարը չի կարող անտեսել ընտրողների կամքն ու քաղաքական ուժերի հարաբերակցությունը Ազգային ժողովում: Այս հանգամանքները սահմանափակում են նախագահի գործնական հնարավորությունները, և նա չի կարող առանց բացառության կիրառել իր սահմանադրական լիազորությունները:

Այս իրողությունը հստակ դրսևորվեց նախագահ Ֆրանսուա Միտերանի նախագահության տարիներին, երբ վերջինս ստիպված էր վարչապետի պաշտոնում նշանակել իր քաղաքական հակառակորդներին՝ Ժակ Շիրակին (1986 թ.) և Էդուար Բալադյուրին (1993 թ.), որոնց կուսակցությունները հաղթանակ էին տարել խորհրդարանական ընտրություններում:

Ֆրանսիական մոդելի և դասական խորհրդարանական համակարգերի միջև կարևոր սկզբունքային տարբերություններից մեկն այն է, որ Ֆրանսիայում անթույլատրելի է նախարարի պաշտոնը համատեղել պատգամավորական մանդատի հետ (Ֆրանսիայի Սահմանադրություն, հոդված 23): Այս դրույթը խորհրդարանը և կառավարությունը վերջնականապես տարանջատում է կազմավորման տեսանկյունից՝ խստորեն հետևելով իշխանությունների բաժանման սկզբունքին:

Այս դրույթի համաձայն՝ Ազգային ժողովի պատգամավորը նախարարի պաշտոն ստանալու դեպքում պարտավոր է մեկ ամսվա ընթացքում վայր դնել իր պատգամավորական մանդատը:

Այսպիսով՝ հարկ է արձանագրել, որ Ֆրանսիայի Հինգերորդ Հանրապետությունում հաստատվել է պետական այնպիսի կարգ, որը ենթադրում է խորհրդարանի բացարձակ իշխանության թուլացում՝ որոշ չափով նաև իշխանության օրենսդիր ու գործադիր թևերի միջև առարկայական իրավասության խիստ տարանջատում: Այս մոդելի առնչությամբ առավելապես կիրառելի էդուալիստական կամ «ռացիոնալիզացված պառլամենտարիզմ» հասկացությունը, քանի որ այստեղ կառավարությունը պատասխանատու է թե՛ խորհրդարանի և թե՛ նախագահի առջև:

Ֆրանսիայի նախկին վարչապետ Միշել Ռոկարը, խոսելով Հինգերորդ հանրապետության (ներկայիս Ֆրանսիայի) խորհրդարանի դերի մասին, նշում է, որ այդ դերը, իհարկե, «նվազել» է: Առաջներում խորհրդարանը հրատարակում էր օրենքներ և վերահսկում էր գործադիր իշխանությանը: Ներկայումս ֆրանսիական խորհրդարանը և Անգլիայի, Գերմանիայի, Իսպանիայի, սկանդինավյան երկրների խորհրդարանները գործում են այլ վիճակում: «Նրանցից յուրաքանչյուրում,- ընդգծում է Մ.Ռոկարը,- պետական համակարգում առաջնությունը պատկանում է գործադիր իշխանությանը, խորհրդարանական մեծամասնությունը ոչ այնքան վերահսկում է կառավարությանը, որքան այն պաշտպանում է: Խորհրդարանը ավելի շուտ ընդունում է իրեն առաջարկվող օրենքները, քան թե հանդես է գալիս օրենսդրական նախաձեռնություններով»⁴:

³ Кругослов М.А., Ковлер.А.И., Парламентское право Франции. - Очерки парламентского права. - М., 1993, с. 45-56.

⁴ Рокар М., Трудиться с душой. - М., 1990, с. 264-265.

Շվեյցարիայում Սահմանադրությունը ներառում է Ա՝ նախագահական, Ա՝ խորհրդարանական կառավարման տարրեր: Խորհրդարանն ու կառավարությունը չեն կարող արձակվել Նախագահի կողմից: Իր հերթին կառավարությունը չունի խորհրդարանի վերաբերյալ որոշում կայացնելու իրավունք: Կառավարական պաշտոնն ու պատգամավորական մանդատն անհամատեղելի են: Կառավարությունը կոլեգիալ մարմին է, ինչպես նաև, հակառակ նախագահական համակարգի, ունի օրենսդրական նախաձեռնության ֆորմալ հնարավորություն:

Շվեյցարիայի խորհրդարանը՝ Դաշնային ժողովը, կազմված է երկու պալատից: Ստորին պալատը՝ Ազգային խորհուրդը ունի 200 պատգամավոր, որոնք ընտրվում են համընդհանուր ուղղակի ընտրություններով: Նման ընտրությունների ժամանակ ընտրատարածքները կենտրոններն են: Ազգային խորհրդի գործունեության ժամկետը 4 տարի է: Շվեյցարական խորհրդարանի ստորին պալատի անդամ կարող է ընտրվել ակտիվ ընտրական իրավունքով օժտված ցանկացած քաղաքացի, որը հոգևորական չէ: Կանտոնների խորհուրդը բաղկացած է 46 պատգամավորից: Շվեյցարական խորհրդարանի գործունեության կազմակերպման տարբերակիչ առանձնահատկությունը դրա նստաշրջանային աշխատակարգն է: Իշխանության օրենսդիր մարմնի պալատները, որպես կանոն, առանձին են գումարում իրենց նիստերը: Համատեղ նիստեր նախատեսված են միայն որոշ հարցեր քննարկելիս՝ պաշտոնատար անձանց նշանակում, իշխանության բարձրագույն դաշնային մարմինների իրավասության մասին վեճերի լուծում, համաներման մասին որոշում և հայտարարությունների ընդունում: Խորհրդարանականների սահմանադրական կարգավիճակի կարևոր տարր է նրանց պարտավորությունը հրապարակելու շահերի խմբերի հետ իրենց ունեցած կապերի մասին տեղեկություններ: Դրանով Շվեյցարիայի Սահմանադրությունն ամրապնդում է լոբբինգի կանոնակարգումը խորհրդարանում: Խորհրդարանի պալատներից մեկի անդամի կարգավիճակը համատեղելի չէ մյուս պալատի անդամի, ինչպես նաև Դաշնային խորհրդի և Դաշնային դատարանի անդամի կարգավիճակի հետ: Շվեյցարիայի Դաշնային ժողովի իրավասությունը կարելի է բնութագրել որպես հարաբերականորեն որոշակի, քանի որ, համաձայն Հիմնական օրենքի տեքստի, խորհրդարանը որոշումներ է ընդունում բոլոր հարցերի վերաբերյալ, որոնք դաշնային մյուս մարմինների իրավասությունից դուրս են:

Այդուհանդերձ, Դաշնային խորհրդի դերը ամրապնդում է սահմանադրական այն նորմը, ըստ որի՝ օրենքը կարող է վերապահել իրականացնելու նաև այլ լիազորություններ: Այդ դրույթը, համակցելով այն նորմի հետ, ըստ որի՝ «Դաշնային ժողովը օժտված է բարձրագույն իշխանությամբ», իրականացնում է բարձրագույն հսկողություն դաշնային մարմինների նկատմամբ, դարձնելով նրան գերակա բոլոր պետական մարմինների նկատմամբ:

Արևմտաեվրոպական պառլամենտարիզմի հիմնական մոդելների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ դրանցում իշխանության կառուցվածքն ունի իր յուրահատկությունները, քանի որ հարմարեցված է սոցիալ-քաղաքական պայմաններին՝ յուրաքանչյուր որոշակի դեպքում: Դրա հետ մեկտեղ՝ պետք է նշել, որ պառլամենտարիզմը համընդհանուր կերպով հենվում է սահմանադրական այն դրույթների վրա, որոնք ամրագրում են իշխանությունների տարանջատման սկզբունքը, զսպումների և հակակշիռների մեխանիզմները, տարատեսակ քաղաքական կուսակցությունների գործունեության ազատությունը: Միևնույն ժամանակ, նշյալ քաղաքական ինստիտուտը չի կարող արդյունավետ գործել, եթե ձևավորված չեն սոցիալական կառուցվածքն ու քաղաքացիական հասարակությունը, որոնց բնորոշ է բնակչության բարձր իրավաքաղաքական մշակույթը: Պառլամենտը խորհրդանշում և իրականացնում

է ազգ-պետության, կամ որ նույնն է, ազգապետության քաղաքական ներկայացուցչությունը, ընդունում է պետության գլխի երդումը, ինքնիշխան ժողովրդի կողմից արտահայտում է վստահությունը կառավարությանը և նրան հանձնում լիազորությունները, անում է հայտարարություններ միջազգային և ներքաղաքական հարցերի վերաբերյալ և այլն:

Խորհրդարանի իրավասությունը կարելի է դիտարկել ավելի մանրամասնորեն, սակայն, կսահմանափակվենք օրենսդրական և վերահսկողական գործառույթների շրջանակներով:

Խորհրդարանը երկրի հիմնական կամ նույնիսկ միակ օրենսդիր մարմինն է: Պաշտոնապես օրենք է կոչվում խորհրդարանի ընդունած ակտը, որն ընդունված է հատուկ ընթացակարգի համաձայն և պատշաճ ձևով դրված է գործողության մեջ: Հենց օրենսդրական գործառույթ իրականացնելն է հնարավորություն ընձեռում խորհրդարանին զգալի ազդեցություն գործելու քաղաքական կյանքի բոլոր կողմերի վրա: Խորհրդարանական գործունեության հիմնական արդյունքը օրենքն է, որը թե՛ բարոյափիլիսոփայական, թե՛ իրավաքաղաքական առումներով առավել հեղինակավոր նորմատիվային ակտն է: Օրենքներում ներառվող իրավական նորմերը կարգավորում են հասարակական հարաբերությունները, որոնց իրավական կանոնակարգումը պայմանավորված է սահմանադրությամբ (Հիմնական օրենքով), որոնք, սակայն, անմիջականորեն դրանով չեն կարգավորվում: Անգամ այն դեպքերում, երբ խորհրդարանն իր օրենսդրական լիազորությունները պատվիրակում է կառավարությանը, վերջինիս ընդունած ակտերը ենթակա են որոշակի ժամկետներում ներկայացուցչական մարմնի հաստատմանը, այլապես կորցնում են իրենց ուժը:

Օրենսդրական ընթացակարգը բաղկացած է մի քանի փուլից: Այն սկսվում է օրենսդրական նախաձեռնության կարգով օրինագիծ ներկայացնելուց: Այդ իրավունքով օժտված են սովորաբար խորհրդարանականներն ու կառավարությունը (վարչապետը), երբեմն պետության գլուխը (Ֆրանսիա) և այլք: Գործնականում աշխարհի երկրների մեծ մասում օրինագծերի գերակշիռ բաժինը ներկայացնում է կառավարությունը, և հենց դրանց է տրվում առաջնայնությունը քննարկումների ժամանակ: Արևմտյան երկրների մեծ մասում դեռ մինչև օրենքը վերջնականորեն ընդունելը որոշվում է, թե ով և ինչպես է այն կատարելու, որքան է այն «արժենալու», ինչ չափով պետք է ավելացնել պետական ծառայողների հաստիքները՝ օրենքի արդյունավետ իրականացումն ապահովելու համար: Պարադոքսն այն է, որ այդտեղ հաշվարկների սխալմունք է լինում, և ենթաօրենսդրական ակտերը ևս, մշակում են պետական պաշտոնյաները: Այդ ամենը հանգեցնում է նրան, որ առանձին պատգամավորների օրենսդրական առաջարկները շատ երկար են սպասում իրենց հերթին և ընդունվում են շատ հազվադեպ: Պատգամավորների օրենսդրական նախաձեռնությունները հաճախ չեն հաղթահարում անգամ նախնական գնահատականը, որը տալիս են կառավարությունը, պետական գերատեսչությունները կամ հետազոտական ինստիտուտները, ինչը բացատրվում է անհատ պատգամավորի ունեցած տեղեկատվության պակասով, պարզապես անիրագրելիությամբ:

Համապատասխան օրինագծերը, որպես կանոն, պատրաստում են շահագրգիռ կազմակերպությունները, և դրանք ներկայացվում են կառավարությունում կամ, ինչպես Մեծ Բրիտանիայում է, նախարարների կաբինետի օրենսդրության հարցերով կոմիտեում քննարկվելուց հետո: Խորհրդարանի գործառույթը ոչ այնքան օրինաստեղծումն է, որքան արդեն գոյություն ունեցող օրենքները քննարկելը: Նախարարները սահմանում են օրինագծերի ընդհանուր սկզբունքները, որոնք մշակում են իրավաբանները, ովքեր առաջնորդվում են պաշտոնյաներից ստացած հրահանգներով՝ ձևակերպելով նախարարի մտադրությունները:

րը: Խորհրդարանական քննարկումների ձևաչափը ստիպում է նախարարին ամենայն մանրամասնությամբ բացատրել և պաշտպանել իր մտահղացումը: Տեսականորեն հնարավոր է, որ կառավարության օրինագիծը, որը քննադատության է արժանանում խորհրդարանում, էականորեն ձևափոխվի կամ նույնիսկ ետ կանչվի, թեև գործնականում նման դեպքերը քիչ են: Հասարակությանն օրենքները ներկայացվում են որպես խորհրդարանական ակտեր, սակայն արդարության համար ճիշտ կլինի դրանց վրա փակցնել «Պատրաստված է Ռայթհոլում» պիտակը⁵:

Ժողովրդավարական երկրներում կառավարության դերի մասին օրինաստեղծման այս փուլում կարելի է դատել հետևյալ տվյալներով: Ժողովրդավարական 69 երկրներից 33-ում կառավարությունները ներկայացնում են օրինագծերի 90-100 տոկոսը, ևս 22-ում՝ ավելի քան 50 տոկոսը: Խորհրդարանում բացառիկ բարձր է կառավարության ներկայացրած օրինագծերի ընդունման արդյունավետությունը: 69 երկրներից 42-ում խորհրդարանները հավանություն են տալիս օրինագծերի 90-100 տոկոսին, 9-ում՝ 80-89 տոկոսին, և 4-ում՝ 70-79 տոկոսին:

ԱՄՆ-ում, որտեղ վարչակազմը օժտված չէ օրենսդրական նախաձեռնության իրավունքով, կառավարության օրենսդրական գործունեության ծրագիրը շարադրվում է ԱՄՆ Կոնգրեսին Նախագահի ամենամյա ուղերձներում, իսկ անհրաժեշտ օրինագծերը ներկայացվում են վարչակազմին մոտ կանգնած կոնգրեսականների միջոցով:

Օրինագծի քննարկումը: Օրինաստեղծ գործընթացի երկրորդ շրջափուլը՝ օրինագծի քննարկումը, տեղի է ունենում լիազումար նիստերում և խորհրդարանի հանձնաժողովներում կամ կոմիտեներում: Քննարկման ընդունված օրինագիծը, որպես կանոն, ուղարկվում է դրա բնույթին համապատասխանող մշտական հանձնաժողով, որը սովորաբար պատրաստում և ներկայացնում է իր զեկույցը պալատի լիազումար նիստին: Ինչպես հանձնաժողովում, այնպես էլ պալատներում քննարկումների ժամանակ օրինագծում կարող են կատարվել փոփոխություններ ու լրացումներ: Որոշ հետազոտողների կարծիքով, պատգամավորների մասնակցության իմաստը օրենսդրական աշխատանքին «ոչ այնքան օրենքներ մշակելն է, որքան դրանք քննարկելը»: Խորհրդարանականները բանակցողներն են: Նրանք քննարկում և ուղղում են օրենքները, արտահայտելով տարբեր շահեր՝ ընտրողների, արտադրողների, սպառողների, հարկատուների տարբեր խմբերի շահերը: Պայմանավորված այն բանով, թե ինչ դեր են տանում հանձնաժողովներն ու կոմիտեները օրինագծերը քննարկելիս, խորհրդարանները բաժանվում են երկու խմբի: Առաջին խմբին դասվում են այն խորհրդարանները, որոնց հանձնաժողովներն ու կոմիտեները գտնվում են դրանց մշտական հսկողության ներքո: Խորհրդարանը քննարկում է օրինագիծը՝ սահմանելով դրա հիմնական սկզբունքներն ու դրույթները: Հանձնաժողովների ու կոմիտեների հայեցողությանը մնում է հիմնականում նախագծի տեքստի, դրա մանրամասների և առանձին հոդվածների խմբագրական լրամշակումը: Միջխորհրդարանական միության գնահատականներով՝ այդպես է ծավալվում խորհրդարանական գործունեությունը 36 պետություններում, այդ թվում՝ Մեծ Բրիտանիայում, Ավստրալիայում, Կանադայում:

Երկրորդ խմբին է դասվում նաև Իտալիայի խորհրդարանը, սակայն, նա առանձնանում է այն բանով, որ այդ երկրի սահմանադրության 72-րդ հոդվածի համաձայն, դրա հանձնաժողովներին է վերապահված ոչ միայն լրամշակման, այլև պալատների որոշման դեպ-

⁵ Այդ մասին ավելի մանրամասն տես *Алмонд Г., Пауель Дж., Стром К., Далтон П., Сравнительная политология сегодня. Мировой обзор*, с. 319-320.

քում օրինագծերը վերջնականորեն հաստատելու իրավունքը (բացի օրինագծերից, որոնք վերաբերում են ընտրական իրավունքի փոփոխությանը, հարկահավաքությանը, պետական միջոցների ծախսերին, միջազգային պայմանագրերի վավերացմանը և օրենսդրության պատվիրակմանը)⁶:

Որոշ խորհրդարաններում, օրինակ Դանիայում, Գերմանիայում, Իսլանդիայում, պալատներն իրենք են որոշում, թե որ մոդելը կիրառեն այս կամ այն օրինագիծը քննարկելիս: Մոդելներից յուրաքանչյուրն ունի իր առավելություններն ու թերությունները, սակայն ինչպես վկայում է խորհրդարանական գործունեության փորձը, այն խորհրդարանները, որոնք օժտել են իրենց հանձնաժողովներին (կոմիտեներին) մեծ իրավունքներով, որպես կանոն, ավելի անկախ են գործադիր իշխանությունից: Մասնավորապես, օրինագծի հիմնական սկզբունքները քննարկելիս խորհրդարանը հաճախ է մերժում կառավարության առաջարկությունները՝ հենվելով այն փաստաթղթերի վրա, որոնք իրեն ներկայացնում են իր մասնագիտացված մարմինները: Պակաս կարևոր չէ նաև այն հանգամանքը, որ հանձնաժողովներում և կոմիտեներում քննարկումներից հետո խորհրդարանը հանգամանալից քննարկում է վերամշակված օրինագիծը, ինչը նպաստում է ժամանակ խնայելուն և աշխատանքի կազմակերպումը բարելավելուն:

Որպես կանոն՝ հանձնաժողովներում և կոմիտեներում նախագծի քննարկումը չի կանոնակարգվում նույնքան խիստ, որքան պալատում: Պատգամավորները կարող են ելույթ ունենալ բազմիցս, ազատորեն քննարկման ու քվեարկության դնել այս կամ այն հարցը: Հանձնաժողովների և կոմիտեների անհամեմատ մեծ հնարավորությունները՝ հետազոտելու նյութերը, լսելու վկաներին, փորձագետներին, ապահովում են ավելի խորը, ավելի մասնագիտական աշխատանք օրինագծի վրա, քան դա կարող էր իրականացվել խորհրդարանի լիազուրկ նիստում:

Օրենսդրական գործընթացում առանձնահատուկ նշանակություն ունի հանձնաժողովի կամ կոմիտեի զեկույցը, որը տարածվում է պատգամավորների շրջանում՝ օրինագծի տեքստի հետ: Որպես կանոն, դրանում ներառվում են առանձին պատգամավորների հատուկ կարծիքները, ինչը հնարավորություն է ընձեռում խորհրդարանին՝ ոչ միայն քննարկել տարբեր տեսակետներ, այլև քննարկելիս կախված չլինել մեծամասնության դիրքորոշումից:

Որոշ խորհրդարանների կանոնակարգերը հատուկ պահանջներ են սահմանում հանձնաժողովների ու կոմիտեների զեկույցների բովանդակության համար: Օրինակ՝ ԱՄՆ-ում մշտական կոմիտեների զեկույցներում պետք է ներառվեն ոչ միայն օրինագիծը և դրա լրամշակումների տեքստը ընդունելու կամ մերժելու մասին հանձնարարականները, այլև հնարավոր բյուջետային ծախսերի վերլուծությունը, դրա գործողությանը ենթակա ձեռնարկությունների կամ անձանց ընդհանուր թիվը, քաղաքացիների անձնական կյանքի վրա դրանց ազդեցության տնտեսական հետևանքները:

Պալատում օրինագծի քննարկումը կոչվում է «ընթերցում»: Միջխորհրդարանական միության տվյալներով 83 երկրներից 30-ում տեղի են ունենում մեկ, 18-ում՝ երկու և 35-ում՝ երեք ընթերցում: Որոշ խորհրդարաններում (Ճապոնիա, Բրազիլիա) տեղի է ունենում մեկ ընթերցում, որի ընթացքում լսվում է կոմիտեի կամ հանձնաժողովի զեկույցը, կառավարության ուղերձը, կազմակերպվում են ընդհանուր քննարկումներ հայեցակարգի, իսկ հետո օրինագծերի առանձին հոդվածների վերաբերյալ: Այդ դեպքում օրինագծի քննարկումը

⁶ Парламентаризм в странах зарубежной демократии. Реферативный сборник (зарубежная литература), Минск, 1990, с. 100-150.

ընթանում է մի քանի հաջորդական փուլերով:

Մի շարք երկրներում օրինագիծն անցնում է երկու ընթերցմամբ, որոնցից յուրաքանչյուրն ունի որոշակի գործառական նշանակություն: Որպես կանոն, առաջին ընթերցումը ներառում է հայեցակարգի վերաբերյալ քննարկումները, երկրորդը՝ օրինագծի առանձին հոդվածների վերաբերյալ: Այս կանոնից բացառություն է Ֆրանսիայի և Նիդեռլանդների խորհրդարանական պրակտիկան, որտեղ երկրորդ ընթերցումն անցկացվում է հիմնականում առաջին ընթերցման ժամանակ թույլ տրված տեխնիկական անճշտությունները վերացնելու համար:

Ամենատարածվածը երեք ընթերցումով օրինագծերը քննարկելն է (ԱՄՆ, Մեծ Բրիտանիա, Կանադա, Դանիա, Ֆինլանդիա, Գերմանիա): Առաջին ընթերցումը որպես կանոն, նվիրվում է հայեցակարգը քննարկելուն, երկրորդը՝ առանձին հոդվածներ մանրամասնորեն մշակելուն, և երրորդը՝ ընդհանուր առմամբ օրինագծին:

Օրինագիծը մի շարք ընթերցումներով անցկացնելը հնարավորություն է տալիս հանգամանորեն հետազոտելու այն և ավելի լավ կազմակերպելու խորհրդարանի աշխատանքը: Այս առումով պակաս նշանակություն չունի այն հանգամանքը, որ ընթերցումները, ընդհանուր կանոնի համաձայն, անցկացվում են տարբեր օրերի և պատգամավորները հնարավորություն և ժամանակ ունեն դրանցից յուրաքանչյուրին պատրաստվելու:

Օրինագծի համար վճռորոշ նշանակություն ունի այն խորհրդարանի օրակարգում ներառելու կարգը: Ավելի քան 10 պետությունում այդ հարցի լուծումը վերապահված է գործադիր իշխանությանը: Այսպես, Իռլանդիայում խորհրդարանի աշխատանքի օրակարգը և կառավարության օրինագծերի քննարկման ընթացակարգը սահմանում է կառավարությունը: Փաստացի համանման հնարավորություններ ունեն Մեծ Բրիտանիայի, Կանադայի, կառավարությունները:

Այլ պետություններում օրակարգն ու օրինագծերի քննարկման կարգը սահմանում են հենց խորհրդարանները:

Շատ երկրներում օրինագծերի քննարկման ընթացակարգը սահմանելու իրավունքը վերապահված է հատուկ մարմինների: Ֆրանսիայում, Շվեդիայում, Ավստրիայում, Ֆինլանդիայում, Իտալիայում, Պորտուգալիայում դա իրականացնում են հատուկ հանձնաժողովները, որոնց կազմում ընդգրկված են պալատների նախագահները և կոմիտեների նախագահները կամ խորհրդարանական խմբակցությունների ղեկավարները: ԱՄՆ-ում Ներկայացուցիչների պալատում օրինագծերի քննարկման կարգը սահմանում է կանոնների հատուկ կոմիտեն, իսկ Գերմանիայի Բունդեստագում՝ ավագների խորհուրդը:

Օրինագծերի քննարկման կարգի և հաջորդականության մասին հարցը որոշելիս պետք է գտնվեն լուծումներ, որոնք պատշաճ կերպով հաշվի առնեն մի կողմից՝ խորհրդարանի ու գործադիր իշխանության շահերը, մյուս կողմից՝ պատգամավորների տարբեր խմբերի շահերը:

Գործադիր իշխանության շահերն ապահովելու հարցում սովորաբար բարդություններ չեն առաջանում: Խորհրդարանական պետություններում կառավարությունները փաստացի թելադրում են խորհրդարանին աշխատելու կարգը: Բավականաչափ մեծ են նաև կառավարման այլ ձև ունեցող երկրների կառավարությունների հնարավորությունները: Մասնավորապես, դրանցից շատերում կառավարության օրինագծերը քննարկման են դրվում արտահերթ: Հաճախ վարչակազմի ներկայացուցիչներն ընդգրկվում են այն մարմինների կազմում, որոնք պլանավորում են խորհրդարանի աշխատանքը (Գերմանիա, Իտալիա, Ֆրանսիա և այլն):

Անհատ պատգամավորների կամ ընդդիմադիր խմբակցությունների կողմից ներկայացված օրինագծերը քննարկելու համար ավելի արդյունավետ է հատուկ օրեր կամ ժամեր առանձնացնելը: Այսպես, Կանադայում այդ նպատակի համար առանձնացվում է մեկ օր, Իռլանդիայում՝ 3 ժամ: Առավել լիարժեքորեն փոքրամասնությունների իրավունքների երաշխիքն ապահովվում է Մեծ Բրիտանիայի խորհրդարանական գործունեության ընթացքում: Ընդդիմադիր խմբակցությունների առաջարկած հարցերը քննարկելու համար Համայնքների պալատում նստաշրջանի ընթացքում հատկացվում է 20 օր: Դրանցից 17-ը՝ օրինագծերը ընդդիմադիր ամենամեծ խմբակցության ղեկավարի, և 3 օր՝ մեծությամբ երկրորդ ընդդիմադիր խմբակցության ղեկավարի սահմանած կարգով քննարկելու համար: Եվս 10 օր նստաշրջանի ընթացքում նվիրվում է անհատ պատգամավորների ներկայացրած օրինագծերի քննարկմանը:

Օրինագծերի քննարկումը պալատում հնարավորություն է տալիս հստակեցնելու տարբեր տեսակետները և արդեն այդ փուլում բացահայտելու, թե ինչ խոչընդոտների կհանդիպի օրինագիծը քննարկելիս: Օրենք ընդունելն ինքնանպատակ չէ: Գլխավորն այն է, որ օրենքն ապահովի հասարակական հարաբերությունների գործունե կարգավորում: Եվ օրենքների ճակատագիրը դրանք կիրառելիս մեծ չափով կախված է այն բանից, թե ինչպես են կազմակերպվում օրինագծերի քննարկումները պալատում, ինչ իրավունքներով են օժտված պատգամավորները, ինչ եղանակով են մշակվում փոխզիջումային որոշումները:

Քննարկումների ժամանակ պատգամավորները կարող են արտահայտվել ոչ միայն օրինագծի վերաբերյալ ընդհանրապես, այլև տեքստում իրենց կարծիքով անհրաժեշտ փոփոխությունների առաջարկներ անելիս:

Որպես կանոն՝ փոփոխությունները պետք է ներկայացվեն գրավոր, ընդ որում, հաճախ, ինչպես Ֆրանսիայում և Նիդեռլանդներում, հատուկ հիմնավորմամբ: Քննարկումների ժամանակ պատգամավորները կարող են առաջարկել դրանք նաև բանավոր, սակայն, այդ դեպքում օրինագծի քննարկումը հանձնաժողովներում ու կոմիտեներում կարող է ընդհատվել՝ փոփոխություններն ավելի մանրամասնորեն հետազոտելու համար: Նման իրավիճակից խուսափելու նպատակով կանոնակարգերը հաճախ սահմանում են փոփոխությունները ներկայացնելու վերջնաժամկետներ: Այսպես, Կանադայում, Դանիայում, Իտալիայում օրինագծի փոփոխությունները պետք է ներկայացվեն առնվազն մեկ օրում; Իռլանդիայում և Մեծ Բրիտանիայի Համայնքների պալատում՝ ոչ ուշ, քան պալատում օրինագիծը քննարկելուց երկու օր առաջ: Էլ ավելի խիստ պահանջներ են սահմանված Ֆրանսիայի խորհրդարանական պրակտիկայում: Այստեղ օրենսդրական փոփոխությունները կարող են ներկայացվել միայն հանձնաժողովի զեկույցը հրապարակվելուց հետո առաջին չորս օրերին;

Այն խորհրդարաններում, որոնցում օրինագիծ ներկայացնել կարելի է որոշակի թվով պատգամավորների կողմից, որպես կանոն, նույն կերպ է լուծվում օրենքում փոփոխություններ կատարելու հարցը: Օրինակ՝ Ֆինլանդիայում փոփոխություններ կարող են ներկայացվել առնվազն երկու, իսկ Բելգիայում՝ հինգ պատգամավորի անունից:

Ընդհանուր առմամբ, փոփոխությունները կարելի է քննարկման դնել օրինագծի վերաբերյալ քվեարկությունից առաջ ցանկացած փուլում: Օրինակ՝ Նորվեգիայում օրինագծի փոփոխություններն ու լրացումները պետք է առաջարկվեն միայն մինչև առաջին ընթերցումը:

Բավական մեծ թվով պահանջներ են ներկայացվում նաև փոփոխությունների բովանդակությանը: Մի շարք խորհրդարաններում (Մեծ Բրիտանիա, Կանադա) արգելված է

կատարել փոփոխություններ, որոնք հակասում են այն հիմնական սկզբունքներին, որոնք սահմանվել են օրինագծի նախընթաց քննարկումներում: ԱՄՆ-ում, Հունաստանում թույլատրելի չեն ընդհանուր առմամբ օրինագծին չհամապատասխանող փոփոխությունները: Զգալիորեն սահմանափակված են պատգամավորների իրավունքները նաև ֆինանսական օրինագծերում լրացումներ ու փոփոխություններ կատարելու առումով: Առանձին դեպքերում դա թույլատրվում է միայն կառավարության համաձայնությամբ կամ խորհրդարանի համապատասխան հանձնաժողովի կամ կոմիտեի նախաձեռնությամբ:

Մտքերի փոխանակությունը կազմակերպելու համար էական նշանակություն ունի փոփոխությունների քննարկման կարգը: Խորհրդարանական առօրյայում այդ հարցը լուծվում է տարբեր կերպ: Լիխտենշտեյնում փոփոխությունները քննարկվում են այն հաջորդականությամբ, որով ներկայացվել են: Բելգիայում, Բրազիլիայում, Կանադայում և Հնդկաստանում՝ օրինագծի հոդվածների քննարկման հաջորդականությամբ: Մեծ Բրիտանիայում առաջին հերթին քննարկվում են երկրորդական փոփոխությունները: Շատ երկրներում, ներառյալ ԱՄՆ-ը և Ֆրանսիան, առաջնահերթությունը տրվում է հանձնաժողովների ու կոմիտեների առաջարկներին:

Մտքերի փոխանակության ընթացքում խորհրդարանը պետք է լուծի երկու հիմնական խնդիր՝ վեր հանի տարբեր տեսակետներ և մշակի փոխգիշումային լուծումներ, որոնք կբավարարեն պատգամավորների մեծ մասին: Այդ դեպքում շատ բան կախված է նրանից, թե ինչպես են ապահովվում խորհրդարանի անդամների իրավունքներն ու հնարավորությունները:

Եզրակացություն

Արևմտավրոպական պետությունների մեծ մասը դասվում է խորհրդարանական կառավարման մոդելին, մինչդեռ ԱՄՆ-ում հաստատված է նախագահական հանրապետության ձևը:

Նախագահական և խորհրդարանական մոդելների համադրությամբ կարելի է արձանագրել մի շարք սկզբունքային տարբերություններ:

Իշխանության ձևավորման ձևը.

ԱՄՆ-ում նախագահն ու Կոնգրեսի կազմը ընտրվում են առանձին ընտրությունների միջոցով: Իսկ խորհրդարանական համակարգում ընտրությունները միաժամանակ որոշում են և՛ խորհրդարանի, և՛ կառավարության ձևավորման հարցը, ինչն ակտուալ է նաև կոալիցիաների ձևավորման տեսանկյունից:

Կառավարության ձևավորում և վերահսկողություն.

Խորհրդարանական համակարգում կառավարությունը ձևավորվում է խորհրդարանի կողմից և ենթակա է դրա վերահսկողությանը: Խորհրդարանն ունի այն ցրելու հնարավորություն: Ամերիկյան Կոնգրեսը, սակայն, նման լիազորություն չունի և չի կարող պաշտոնանկ անել նախագահին՝ քաղաքական տարակարծությունների կամ մեծամասնության փոփոխության հիմքով: Միայն բացառիկ դեպքերում, երբ նախագահը մեղադրվում է ծանր հանցագործության մեջ (օրինակ՝ դավաճանություն, կաշառք, այլ լուրջ իրավախախտումներ), Ներկայացուցիչների պալատը կարող է մեղադրանք առաջադրել, որը, Սենատի կողմից երկու երրորդ ձայներով հաստատվելու դեպքում, կարող է հանգեցնել նախագահի պաշտոնանկությանը:

Օրենսդիր մարմնի նկատմամբ վերահսկողության միջոցներ.

ԱՄՆ նախագահը չունի իրավասություն լուծարել Կոնգրեսը և նշանակել նոր ընտրություններ: Սա արմատապես տարբերվում է խորհրդարանական համակարգից, որտեղ օրինակ՝ Մեծ Բրիտանիայի վարչապետը կարող է լուծարել Համայնքների պալատը և նախաձեռնել նոր ընտրություններ:

Իշխանության բաժանման ձևը.

Մեծ Բրիտանիայի խորհրդարանական համակարգում վարչապետը, որպես կանոն, խորհրդարանի անդամ է: ԱՄՆ Սահմանադրությունը բացառում է գործադիր պաշտոնի և օրենսդիր մարմնի անդամության համատեղումը: Նախագահն ու նրա կաբինետի անդամները չեն կարող միաժամանակ լինել Կոնգրեսի անդամներ: Միակ բացառությունն այն է, որ փոխնախագահը հանդիսանում է Սենատի նախագահ:

Պետության ղեկավարի և կառավարության ղեկավարի դերի տարանջատում.

Խորհրդարանական համակարգում պետության ներկայացուցչական դերը սովորաբար կատարում է նախագահը կամ միապետը, մինչդեռ իրական գործադիր իշխանությունն իրականացնում է կառավարության ղեկավարն՝ օրինակ՝ վարչապետը կամ կանցլերը: ԱՄՆ-ում այդ դերերը միավորված են մեկ անձի՝ նախագահի մոտ, որը միաժամանակ հանդիսանում է և՛ պետության, և՛ կառավարության ղեկավար:

Օրենսդրական գործընթացում մասնակցությունը.

ԱՄՆ նախագահը ֆորմալ առումով զուրկ է օրենսդրական նախաձեռնության իրավունքից: Նա միայն կարող է վետո դնել Կոնգրեսի ընդունած օրինագծերի վրա: Այս վետոն կարող է հաղթահարվել՝ Կոնգրեսի երկու պալատներում համապատասխան օրինագծին տալով երկու երրորդ ձայների աջակցություն: Ի տարբերություն դրա, խորհրդարանական համակարգում կառավարությունն ունի օրենսդրական նախաձեռնության լայն հնարավորություն, իսկ որոշ դեպքերում նաև լիակատար վետոյի իրավունք՝ ներկայացված օրենքների նկատմամբ (օրինակ՝ Մեծ Բրիտանիայում կամ Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետությունում):

Շարունակելի.....

Ամփոփագիր: Արևմտաեվրոպական պառլամենտարիզմի հիմնական մոդելների և զարգացման պրակտիկայի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ դրանցում իշխանության կառուցվածքն ունի իր յուրահատկությունները, քանի որ հարմարեցված է սոցիալ-քաղաքական պայմաններին՝ յուրաքանչյուր որոշակի դեպքում: Դրա հետ մեկտեղ՝ պետք է նշել, որ պառլամենտարիզմը համընդհանուր կերպով հենվում է սահմանադրական այն դրույթների վրա, որոնք ամրագրում են իշխանությունների տարանջատման սկզբունքը, զսպումների և հակակշիռների մեխանիզմները, տարատեսակ քաղաքական կուսակցությունների գործունեության ազատությունը: Միևնույն ժամանակ, նշյալ քաղաքական ինստիտուտը չի կարող արդյունավետ գործել, եթե ձևավորված չեն սոցիալական կառուցվածքն ու քաղաքացիական հասարակությունը, որոնց բնորոշ է բնակչության բարձր իրավաքաղաքական մշակույթը: Պառլամենտը խորհրդանշում և իրականացնում է ազգ- պետության, կամ որ նույնն է, ազգապետության քաղաքական ներկայացուցչությունը, ընդունում է պետության գլխի երդումը, ինքնիշխան ժողովրդի կողմից արտահայտում է վստահությունը կառավարությանը և նրան հանձնում լիազորությունները, անում է հայտարարություններ միջազգային և ներքաղաքական հարցերի վերաբերյալ և այլն:

Հոդվածի հեղինակը գտնում է, որ հենց ներկայացուցչական ու գործադիր իշխանությունների միջև փոխհարաբերությունների առանձնահատկություններն են դրված սույն հոդվածի մյուս բաժիններում ներկայացվելիք՝ գերիշխող, ինքնավար, սահմանափակ իրավասությամբ, ինչպես նաև ենթակա խորհրդարանների դասակարգման հիմքում:

Annotation. Analysis of the main models of Western European parliamentarism and the practice of their development shows that the structure of power in them has its own characteristics, since it is adapted to the socio-political conditions in each specific case. At the same time, it should be noted that parliamentarism is universally based on those constitutional provisions that enshrine the principle of separation of powers, mechanisms of checks and balances, freedom of activity of various political parties. At the same time, this political institution cannot function effectively if a social structure and civil society characterized by a high legal and political culture of the population are not formed. The parliament symbolizes and implements the political representation of the national state or, what is the same, the nation-state, accepts the oath of the head of state, expresses confidence in the government on behalf of the sovereign people and transfers powers to it; makes statements on international and domestic political issues; etc. The author of the article believes that it is the specifics of the relationship between the representative and executive powers that form the basis of the classification of parliaments (chambers) presented in this article: dominant, autonomous, with limited jurisdiction, and subordinate.

Аннотация. Анализ основных моделей западноевропейского парламентаризма и практики их развития показывает, что структура власти в них имеет свои особенности, поскольку она адаптирована к социально-политическим условиям в каждом конкретном случае. В то же время следует отметить, что парламентаризм повсеместно базируется на тех конституционных положениях, которые закрепляют принцип разделения властей, механизмы сдержек и противовесов, свободу деятельности различных политических партий. Вместе с тем указанный политический институт не может эффективно функционировать, если не сформированы социальная структура и гражданское общество, характеризующиеся высокой правовой и политической культурой населения. Парламент символизирует и реализует политическое представительство национального государства или, что то же самое, нации-государства, принимает присягу главы государства, выражает доверие правительству от имени суверенного народа и передает ему полномочия, выступает с заявлениями по международным и внутриполитическим вопросам и т. д. Автор статьи считает, что именно особенности взаимоотношений представительной и исполнительной власти положены в основу представленной в настоящей статье классификации парламентов (палат): главенствующие, автономные, с ограниченной юрисдикцией, а также подчиненные.

Բանալի բառեր - պետություն, Սահմանադրություն, քաղաքական կուսակցություններ, խորհրդարան, պալատներ, քաղաքական համակարգ, ժողովրդավարություն, կուսակցական համակարգ, սահմանադրական վերահսկողություն, քաղաքացիական հասարակություն, պալատամակրոներ, լոբբինգ:

Keywords: state, Constitution, political parties, parliament, parliamentarism, political system, democracy, party system, constitutional control, civil society, deputy, lobbying.

Ключевые слова: государство, Конституция, политические партии, парламент, парламентаризм, политическая система, демократия, партийная система, конституционный контроль, гражданское общество, депутат, лоббирование.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Крылова Н.С., Британский парламент// очерки парламентского права. М., 1993.
2. Баренбойм Н.Д., Вето президента США - Советское государство и право. Москва, 1977.
3. Из истории европейского парламентаризма. Франция. Под ред. С.П.Пожарской. М., 1999.

4. Крутослов М.А., Ковлер А.И., Парламентское право Франции. - Очерки парламентского права. - М., 1993.
5. Рокар М., Трудиться с душой. - М., 1990.
6. Алмонд Г., Пауель Дж., Стром К., Далтон П., Сравнительная политология сегодня. Мировой обзор.
7. Парламентаризм в странах зарубежной демократии. Реферативный сборник (зарубежная литература), Минск, 1990.
8. Крылова Н.С., Британский парламент // Очерки парламентского права. М., 1993.

Մանուկյան Մ. - Հայաստանի Հանրապետության փաստաբանների պալատի Հանրային պաշտպանի գրասենյակի մոնիտորինգի պատասխանատու, Երևանի «Գլաժոր» համալսարանի իրավագիտության ամբիոնի դասախոս, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, էլիսացե՝ martin_manukyan_1955@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրություն 03.04.2025 թ., տրվել է գրախոսության 03.04.2025 թ., երաշխավորվել է ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի գլխավոր գիտաշխատող, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Գ. Սաֆարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 10.07.2025 թ.:

ՍնԴ/0066/02/19

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
ՈՐՈՇՈՒՄ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՆՈՒՆԻՑ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2025 թվականի ապրիլի 04-ին

գրավոր ընթացակարգով քննելով ըստ Արամ Խաչատրյանի սնանկության գործով կառավարիչ Արայիկ Սարգսյանի (այսուհետ՝ Կառավարիչ) հայցի ընդդեմ Գևորգ Շահումյանի, երրորդ անձինք Արամ Խաչատրյանի և ՀՀ ոստիկանության «Ճանապարհային ոստիկանություն» ծառայության՝ տրանսպորտային միջոցի առուվաճառքի պայմանագիրն ու պայմանագրի հիմքով կատարված պետական գրանցումն անվավեր ճանաչելու պահանջների մասին, քաղաքացիական գործով ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 11.01.2022 թվականի որոշման դեմ Կառավարչի բերած վճռաբեկ բողոքը,

ՊԱՐԶԵՑ

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

Դիմելով դատարան՝ Կառավարիչը պահանջել է անվավեր ճանաչել Արամ Խաչատրյանի և Գևորգ Շահումյանի միջև 14.08.2018 թվականին կնքված տրանսպորտային միջոցի առուվաճառքի պայմանագիրն ու պայմանագրի հիմքով կատարված պետական գրանցումը:

Սնանկության դատարանի (այսուհետ՝ Դատարան) 14.07.2021 թվականի վճռով հայցը մերժվել է:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 11.01.2022 թվականի որոշմամբ Կառավարչի վերաքննիչ բողոքը մերժվել է, և Դատարանի 14.07.2021 թվականի վճիռը թողնվել է անփոփոխ:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Կառավարիչը (ներկայացուցիչ Արմինե Հովհաննիսյան):

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում՝ ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 29-րդ, 39-րդ և 54-րդ հոդվածները, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 304-րդ և 305-րդ հոդվածները:

Բողոք բերած անձը նշված հիմքերի առկայությունը պարզառաքանել է հետևյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը կատարել է սխալ եզրահանգում առ այն, որ պարտապանի կատարած փոխանցումները և գույքի օտարումները դատական կարգով հետ ստանալու համար սնանկության կառավարչի՝ դատարան դիմելու իրավունքը սահմանափակված է «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասի հիմքերի շրջանակով, ուստի սնանկության կառավարիչը կարող է դիմել ոչ թե պարտապանի կնքած ցանկացած գործարք անվավեր ճանաչելու ու անվավերության հետևանքներ կիրառելու, այլ միայն «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված դեպքերում պարտապանի կատարած փոխանցումները և գույքի օտարումները դատական կարգով հետ ստանալու համար:

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է, որ սնանկության կառավարչի՝ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքով ամրագրված լիազորությունները հանգում են պարտապանի գույքի հավաքագրմանը, պահպանմանը և պարտատերերի պահանջների պատշաճ բավարարումն ապահովելուն, ուստի նրա՝ օրենքով նախատեսված բոլոր լիազորությունները մեկնաբանելիս պետք է առաջնորդվել այն սկզբունքով, որ դրանք ուղղված են վերոնշյալ նպատակի կենսագործմանը: Հետևաբար սնանկության կառավարիչը զրկված չէ պարտապանի գույքի հավաքագրման և պարտատերերի պահանջների պատշաճ բավարարումն ապահովելու նպատակով նաև «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետով սահմանված արգելքի խախտմամբ կնքված գործարքը ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 305-րդ հոդվածով նախատեսված հիմքով վիճարկելու ու անվավերության հետևանքների կիրառում պահանջելու իրավունքից:

Վերաքննիչ դատարանը Գևորգ Շահումյանին ճանաչել է բարեխիղճ ձեռքբերող այն դեպքում, երբ, թեև Դատարանի 06.05.2021 թվականի որոշմամբ նրա վրա է դրվել իր՝ որպես բարեխիղճ ձեռք բերող հանդիսանալու փաստի ապացուցման պարտականությունը, այդուհանդերձ վերջինս գործի քննության ընթացքում նշված փաստը հաստատող որևէ հիմնավոր ապացույց չի ներկայացրել: Ավելին, եթե նույնիսկ Գևորգ Շահումյանը բարեխիղճ ձեռք բերող է, գործարքն անվավեր ճանաչելու դեպքում նա ձեռք է բերում Արամ Խաչատրյանի նկատմամբ պահանջ գրանցելու իրավունք:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 11.01.2022 թվականի որոշումը և փոփոխել այն՝ հայցը բավարարել:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը՝

1) թիվ ԵԴ/0566/04/18 սնանկության գործով Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի 27.07.2018 թվականի որոշմամբ «Ամերիաբանկ» ՓԲԸ-ի դիմումը՝ Արամ Խաչատրյանին սնանկ ճանաչելու պահանջի մասին, ընդունվել է վարույթ, և սնանկության ժամանակավոր կառավարիչ է նշանակվել Արայիկ Սարգսյանը (**հատոր 1-ին, գ.թ. 6**).

2) Արամ Խաչատրյանի անվամբ 03.10.2016 թվականից մինչև 14.08.2018 թվականը հաշվառված է եղել «TOYOTA CAMRY 2.5 GAZ» մակնիշի 88 DD 008 պետական համարանիշի ավտոմեքենան (**հատոր 1-ին, գ.թ. 10**).

3) 14.08.2018 թվականին Արամ Խաչատրյանի և Գևորգ Շահումյանի միջև կնքվել է

տրանսպորտային միջոցի առուվաճառքի պայմանագիր, որի համաձայն՝ Արամ Խաչատրյանը վաճառել, իսկ Գևորգ Շահումյանը գնել է 2013 թվականի արտադրության «TOYOTA CAMRY 2.5 GAZ» մակնիշի տրանսպորտային միջոցը (**հատոր 1-ին, գ.թ. 7-9**).

4) Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի 27.08.2018 թվականի վճռով Արամ Խաչատրյանը ճանաչվել է սնանկ (**հատոր 1-ին, գ.թ. 1114**): Նույն դատարանի 27.05.2019 թվականի որոշմամբ Արամ Խաչատրյանի սնանկության գործով կառավարիչ է նշանակվել Արայիկ Սարգսյանը (**հիմք՝ «www.datalex.am» դատական տեղեկատվական համակարգ**).

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է եղել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 394-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ՝ նույն հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետի իմաստով, այն է՝ առերևույթ առկա է մարդու իրավունքների և ազատությունների հիմնարար խախտում, քանի որ բողոքարկվող դատական ակտը կայացնելիս Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետի, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 304-րդ ու 305-րդ հոդվածների խախտում, որը, սակայն, հերքվում է ստորև ներկայացված պատճառաբանություններով:

Սույն գործի շրջանակներում Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում անդրադառնալ հետևյալ իրավական հարցադրումներին.

1) «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետով նախատեսված արգելքի խախտմամբ կնքված գործարքն առոչինչ է, թե՛ վիճահարույց.

2) արդյո՞ք սնանկության գործով կառավարիչն ունի «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետով նախատեսված արգելքի խախտմամբ պարտապանի կողմից կնքված գործարքն անվավեր ճանաչելու և անվավերության հետևանքներ կիրառելու պահանջով դատարան դիմելու իրավունք:

1. ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 289-րդ համաձայն՝ գործարքները քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց այն գործողություններն են, որոնք ուղղված են քաղաքացիական իրավունքներ և պարտականություններ սահմանելուն, փոփոխելուն կամ դրանց դադարելուն:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 303-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ գործարքն անվավեր է նույն օրենսգրքով սահմանված հիմքերով դատարանի կողմից այն այդպիսին ճանաչելու ուժով (վիճահարույց գործարք) կամ անկախ նման ճանաչումից (առոչինչ գործարք):

Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ **վիճահարույց գործարքն անվավեր ճանաչելու պահանջը կարող են ներկայացնել նույն օրենսգրքում նշված անձինք:**

Նույն հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն՝ առոչինչ գործարքի անվավերության հետևանքների կիրառման մասին պահանջ կարող է ներկայացնել ցանկացած շահագրգիռ անձ: Դատարանն իրավունք ունի այդպիսի հետևանքներ կիրառել սեփական նախաձեռնությամբ:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 304-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ անվավեր գործարքը չի հանգեցնում իրավաբանական հետևանքների, բացառությամբ այն հետևանքների, որոնք կապված են գործարքի անվավերության հետ: Նման գործարքն անվավեր է կնքելու պահից:

Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ գործարքի անվավերության դեպքում կողմերից յուրաքանչյուրը պարտավոր է մյուս կողմին վերադարձնել գործարքով ամբողջ ստացածը,

իսկ ստացածը բնեղենով վերադարձնելու անհնարինության դեպքում (ներառյալ, երբ ստացածն արտահայտվում է գույքից օգտվելու, կատարված աշխատանքի կամ մատուցված ծառայության մեջ)՝ հատուցել դրա արժեքը դրամով, եթե գործարքի անվավերության այլ հետևանքներ նախատեսված չեն օրենքով:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 305-րդ հոդվածի համաձայն՝ օրենքի կամ այլ իրավական ակտերի պահանջներին չհամապատասխանող գործարքն անվավեր է, եթե օրենքը չի սահմանում, որ նման գործարքն առոչինչ է կամ չի նախատեսում խախտման այլ հետևանքներ:

Վերոգրյալ իրավանորմերի վերլուծության արդյունքում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, նախկինում կայացրած որոշմամբ արձանագրել է, որ ցանկացած քաղաքացիաիրավական գործարք կարող է դրա մասնակիցների համար առաջացնել ցանկալի իրավական հետևանքներ, եթե այն վավեր է, այսինքն՝ համապատասխանում է օրենքից բխող որոշակի պահանջների ու պայմանների: Այն դեպքում, երբ գործարքը չի համապատասխանում այդ պահանջներին, ապա այն համարվում է անվավեր կամ օրենքով սահմանված հիմքերով դատարանի կողմից անվավեր ճանաչվելու դեպքում (վիճահարույց գործարք), կամ անկախ նման ճանաչումից (առոչինչ գործարք):

Միևնույն ժամանակ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ գործարքն անվավեր ճանաչելը և դրա անվավերության հետևանքները կիրառելը քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության եղանակներից մեկն է, քանի որ այդպիսի գործարքն անվավեր ճանաչվելու դեպքում տեղի է ունենում երկկողմանի ռեստիտուցիա, այսինքն՝ անվավեր ճանաչված գործարքի կողմերից յուրաքանչյուրը պարտավոր է մյուս կողմին վերադարձնել գործարքով իր ամբողջ ստացածը, իսկ ստացածը բնեղենով վերադարձնելու անհնարինության դեպքում՝ հատուցել դրա արժեքը դրամով, եթե գործարքի անվավերության այլ հետևանքներ օրենքով նախատեսված չեն (տե՛ս Վահագն Կապլանյանն ընդդեմ ՀՀ արդարադատության նախարարության դատական ակտերի հարկադիր կատարումն ապահովող ծառայության թիվ ԼԴ/0435/02/13 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 28.12.2015 թվականի որոշումը):

Մեկ այլ որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 303-րդ հոդվածը նախատեսում է գործարքների անվավերության երկու տեսակ՝ վիճահարույց (հարաբերական անվավեր) և առոչինչ (բացարձակ անվավեր) (տե՛ս Սեդրակ Բարսեղյանի ընդդեմ Գագիկ Բարսեղյանի, Կարինե Բաղդասարյանի թիվ ԱՐԱԴ2/0077/02/16 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 08.04.2022 թվականի որոշումը):

Վերահաստատելով նախկինում արտահայտված իրավական դիրքորոշումը՝ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ **առոչինչ (բացարձակ անվավեր)** են այն գործարքները, որոնք գործարքի սուբյեկտին, նրա կամքին և կամահայտնությանը, գործարքի ձևին կամ բովանդակությանը ներկայացվող պահանջներին համապատասխանելու առումով օրենքով հստակ կանխորոշված արատն ունենալու պատճառով օրենքի ուժով ակնկալվող իրավական հետևանքները չեն առաջացնում՝ անկախ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով նախատեսված հիմքերից որևէ մեկով դատական կարգով անվավեր ճանաչվելուց: **Վիճահարույց (հարաբերական անվավեր)** են այն գործարքները, որոնք թեև պարունակում են գործարքի վավերության պահանջներին համապատասխանելու առումով որոշակի արատ, այդուհանդերձ վավեր են (առաջացնում են ակնկալվող իրավական հետևանքներ) այնքան ժամանակ, քանի դեռ **ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով նախատեսված իրավասու անձի հայցով** համապատասխան հիմքով անվավեր չեն ճանաչվել դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 305-րդ հոդվածի բովանդակությունից բխում է, որ օրենքի կամ այլ իրավական ակտերի պահանջներին չհամապատասխանող գործարքը վիճահարույց է, այսինքն՝ կարող է վիճարկվել դատական կարգով և ճանաչվել անվավեր, եթե գործարքում առկա արատն օրենքի ուղղակի ցուցումով չի հանգեցնում դրա առոչնչության, այն է՝ այնպիսի իրավիճակի, երբ գործարքն օրենքի ուժով կնքման պահից ակնկալվող իրավական հետևանքները չի առաջացնում՝ անկախ դատական կարգով անվավեր ճանաչվելուց: Ըստ այդմ, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ վիճահարույց գործարքների շրջանակն օրենսդիրը որոշել է բացառման սկզբունքով՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով հստակ (սպառիչ) նախատեսելով գործարքի առոչնչության հիմքերը (տե՛ս, օրինակ, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 300-րդ հոդվածի 1-ին կետը, 306-րդ, 307-րդ հոդվածի 1-ին կետը, 309-րդ հոդվածի 1-ին կետը, 322-րդ հոդվածի 1-ին կետը, 324-րդ հոդվածի 2-րդ կետը, 416-րդ հոդվածի 2-րդ կետը, 417-րդ հոդվածի 4-րդ կետը, 442-րդ հոդվածի 6-րդ կետը, 445-րդ հոդվածի 2-րդ կետը, 477-րդ հոդվածի 2-րդ կետը, 581-րդ հոդվածի 3-րդ կետը, 585-րդ հոդվածի 4-րդ կետը, 594-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ կետերը, 599-րդ հոդվածի 5-րդ կետը, 729-րդ հոդվածի 2-րդ կետը, 788-րդ հոդվածի 2-րդ կետը, 808-րդ հոդվածի 3-րդ կետը, 878-րդ հոդվածի 3-րդ կետը և այլն), միևնույն ժամանակ օրենքի այլ պահանջների խախտմամբ կնքված գործարքները դիտարկելով վիճարկելի, այսինքն՝ այնպիսիք, որոնք ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով նախատեսված իրավասու անձի հայցով համապատասխան հիմքով կարող են վիճարկվել դատական կարգով և անվավեր ճանաչվել դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով:

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 13-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ դիմումը վարույթ ընդունելու մասին դատավորը կայացնում է որոշում: (...):

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 13-րդ հոդվածի 3-րդ մասի «բ» կետի համաձայն՝ դատարանը սնանկության վերաբերյալ դիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշումն անհապաղ ուղարկում է գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցումն իրականացնող պետական մարմիններին, ինչպես նաև կենտրոնական դեպոզիտարիա:

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետի համաձայն՝ սնանկության վերաբերյալ դիմումը վարույթ ընդունելու պահից արգելվում է առանց դատարանի որոշման պարտապանի գույքի, ինչպես նաև նրա մասնակցի (մասնակիցների) սեփականությունը հանդիսացող պարտապան կազմակերպությունում ունեցած բաժնեմասերի (բաժնետոմսերի, փայաբաժինների և օրենքներով սահմանված այլ արժեթղթերի) օտարումը, վարձակալության տալը, գրավադրումը կամ այլ ձևով ծանրաբեռնումը, բացառությամբ նույն օրենքի 55-րդ հոդվածի երկրորդ մասով նախատեսված դեպքերի:

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 55-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ կառավարիչը, մինչև դատարանի կողմից պարտապանի ֆինանսական առողջացման ծրագրի կամ պարտապանի լուծարման մասին որոշման ընդունումը, դատարանի որոշմամբ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով ուղղակի գործարքով կարող է վաճառել միայն՝

ա) պարտապանին պատկանող արագ փչացող ապրանքները.

բ) պարտապանին պատկանող գույքի պահպանման էական ծախսեր պահանջող գույքը: Պահպանման էական ծախսեր են համարվում մեկ ամսվա ընթացքում այդ գույքի արժեքի 5 տոկոսը գերազանցող ծախսերը:

Պարտապանի ղեկավարը, մինչև վերջինիս գործունեության կասեցումը, կառավարիչ առաջարկությամբ և դատարանի որոշմամբ կարող է շարունակել պարտապանի

գործունեության արդյունք հանդիսացող գույքի իրացումը, ծառայությունների մատուցումը կամ աշխատանքների կատարումը, եթե նման գործառնությունների դադարեցումը կհանգեցնի պարտապանի գործունեության խաթարման, դադարման կամ կարող է առաջացնել պարտապանի համար այլ անբարենպաստ հետևանքներ: Նման իրացման դեպքերի վրա չեն տարածվում սույն օրենքով նախատեսված գույքի օտարման սահմանափակումները:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, նախկինում կայացրած որոշմամբ անդրադառնալով «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածին, արձանագրել է, որ այդ հոդվածով օրենսդիրը նախատեսել է պարտատերերի պահանջների բավարարման սառեցման կամ այլ կերպ ասած՝ մորատորիումի ինստիտուտը: Պարտատերերի պահանջների բավարարման սառեցումը կամ մորատորիումը պարտապանի վճարունակության վերականգնման նպատակին հասնելու միջոցներից մեկն է: Այն առաջնահերթ ուղղված է պարտապանի գույքի էական նվազեցում թույլ չտալուն (տե՛ս «Էյջ-Էս-Բի-Սի Բանկ Հայաստան» ՓԲԸ-ն ընդդեմ «ԱԼՏԷ» ՓԲԸ-ի և մյուսների թիվ ԵԿԴ/1873/02/14 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 28.12.2015 թվականի որոշումը):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր որոշմամբ նշել է նաև, որ սնանկության վարույթի առանձնահատկություններով, սնանկության նպատակներով պայմանավորված՝ պարտապանի նկատմամբ կիրառվում են մի շարք սահմանափակումներ՝ սկսած պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին դիմումը վարույթ ընդունելու պահից: Մասնավորապես՝ արգելվում է առանց դատարանի որոշման պարտապանի պարտավորություններով պարտատիրոջը դրամական կամ այլ բավարարում տալը («Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասի «ա» և 2-րդ մասի 2-րդ կետեր), պարտապանի գույքը տնօրինելը («Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասի «ա» կետ), պարտատիրոջն արգելվում է մինչև պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին դիմում ներկայացնելը պարտապանի նկատմամբ ստանձնած ցանկացած պարտավորության հաշվանցը պարտապանի նկատմամբ ունեցած իր պահանջի հետ («Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետ) և այլն: Նշված սահմանափակումներն ինքնանպատակ չեն, այլ ուղղված են սնանկության գործընթացում պարտապանի գույքի ամբողջականության ապահովմանը՝ նպատակ ունենալով ապահովելու պարտատերերի պահանջների՝ օրենքով սահմանված հերթականությամբ համաչափ բավարարումը: Պարտատերերի պահանջների բավարարման սառեցումը միաժամանակ ուղղված է նաև պարտապանի շահերի բավարարմանը՝ նկատի ունենալով, որ պարտատերերի պահանջների բավարարումն իրականացվում է դատարանի հսկողությամբ, (...): Հետևաբար պարտատերերի պահանջների բավարարման սառեցման նպատակը մի կողմից բոլոր պարտատերերի շահերի ապահովումն է, որպեսզի որևէ պարտատեր օրենքով սահմանված առաջնահերթության խախտմամբ բավարարում չստանա, մյուս կողմից պարտապանի շահերի ապահովումն է՝ նկատի ունենալով, որ պարտատերերի պահանջների բավարարումն իրականացվում է օրենքով սահմանված ընթացակարգի հստակ պահպանմամբ՝ նպատակ ունենալով հնարավորինս ապահովելու նաև պարտապանի գործունեությունը (տե՛ս «Դոն-Ալֆոն» ՍՊԸ-ի սնանկության գործով կառավարիչ Յուրիկ Օհանյանն ընդդեմ «Գազպրոմ Արմենիա» ՓԲԸ-ի թիվ ԵԱԲԴ/0254/02/16 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 27.12.2017 թվականի որոշումը):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հավելել է, որ սնանկության գործընթացի նպատակն է երաշխիքներ ստեղծել մի կողմից՝ պարտատերերի պահանջները համամասնորեն բավարարելու, մյուս կողմից՝ հնարավոր դեպքերում պարտապանի գույքային դրությունը կայունացնելու (պարտապանի վճարունակության վերականգնումը) և նրա տնտեսական

գործունեության շարունակականությունն ապահովելու համար: Մասնավորապես, պետության պոզիտիվ պարտականությունն է ապահովել, որ կիրառված սահմանափակումները չսահմանափակեն անձի սեփականության իրավունքի իրացման հնարավորությունն այն աստիճանի, որ վնաս հասցվի այդ իրավունքի բուն էությանը: Դրա համար անհրաժեշտ է ապահովել սահմանափակման նպատակի իրավաչափությունը, կիրառված միջոցների և հետապնդվող նպատակի միջև համաչափության ողջամիտ հարաբերակցությունը: Այսինքն՝ յուրաքանչյուր դեպքում սնանկության գործընթացում պետք է հաշվի առնվեն բոլոր շահագրգիռ կողմերի շահերը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հանգել է այն եզրակացության, որ սնանկության վարույթում օրենքով սահմանված կարգով պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին դիմումը վարույթ ընդունելու պահից սկսած պարտապանի նկատմամբ կիրառվում են սահմանափակումներ, որոնց նպատակը պարտատերերի իրավունքների օրենսդրությամբ նախատեսված պաշտպանության կարևորագույն երաշխիքներից մեկն է: Այսինքն՝ դատավարական այս եղանակով պարտատերերն ապահովում են իրենց՝ պարտապանի գույքից բավարարում ստանալու իրավունքն այն դեպքում, երբ պարտապանը կփորձի լինել անբարեխիղճ (*տե՛ս «ՍԱԴԵ» ԲԸ-ն ընդդեմ «Սպիրակ-1» ԲԲԸ-ի թիվ ՍնԴ/0837/04/19 սնանկության գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 07.10.2021 թվականի որոշումը*):

Մեկ այլ որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 13-րդ հոդվածի 3-րդ մասի «բ» կետին և 39-րդ հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետին՝ վերստին հաստատելով, որ ինքնանպատակ չէ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 13-րդ հոդվածի 3-րդ մասի «բ» կետում սնանկության վերաբերյալ դիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշումը նաև գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցումն իրականացնող պետական մարմիններին դատարանի կողմից անհապաղ ուղարկելու վերաբերյալ օրենսդրի կողմից սահմանված պահանջը, քանի որ, ըստ օրենքի կարգավորման նպատակի, նշված նորմով օրենսդիրը սնանկության վերաբերյալ դիմումը վարույթ ընդունելու պահից պարտապանի գույքի, ի թիվս այլնի, նաև օտարումն արգելելու նպատակ է հետապնդել: Միաժամանակ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է նաև, որ գույքի նկատմամբ դատական ակտի հիման վրա սահմանափակում կիրառված լինելու դեպքերում, որպիսին համարվում է նաև սնանկության վերաբերյալ դիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշումը, քանի որ այն առաջացնում է պարտապանի գույքն առանց դատարանի որոշման որևէ իրավունքով ծանրաբեռնելու սահմանափակում, անշարժ գույքի պետական միասնական կադաստրը կրում է այդ սահմանափակումը համապատասխան դատական ակտն ստանալուց հետո գրանցման մատյանում պետական գրանցման ենթարկելու պարտականություն (*տե՛ս Արտավազդ Սիմոնյանն ընդդեմ ՀՀ կադաստրի կոմիտեի, երրորդ անձինք ՀՀ ֆինանսների նախարարության, ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարության, Վահան Թերզյանի և սնանկության գործով ժամանակավոր կառավարիչ Արսեն Չիպչյանի թիվ ՎԴ3/0075/05/16 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 04.03.2022 թվականի որոշումը*):

Մեկ այլ որոշմամբ վերահաստատելով նախկինում արտահայտած իրավական դիրքորոշումները և կրկին փաստելով, որ պարտատերերի իրավունքների պաշտպանությունն ապահովելու հարցում կարևորվում է սնանկության ամբողջ ընթացքում պարտապանի գույքի ամբողջականությունն ապահովելու երաշխիքի առկայությունը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ պարտապանի կողմից անբարեխիղճ վարքագիծ դրսևորելու հնարավորությունը նվազեցնելու նպատակով նրա գույքի նկատմամբ սահմանափակումներ սկսվում են կիրառվել սնանկության վարույթի հարուցման պահից: Սնանկության վերաբերյալ

դիմումը վարույթ ընդունելու փաստն արդեն ստեղծում է պարտապանի հնարավոր սնանկության վտանգ, ինչն այդ փուլում առաջացնում է իր գույքի էական նվազեցմանն ուղղված պարտապանի հետագա անբարեխիղճ վարքագիծը կանխելու անհրաժեշտություն: Այդ պատճառով առանց դատարանի որոշման պարտապանի գույքն օտարելու արգելքն սկսում է գործել սնանկության վերաբերյալ դիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշում կայացնելու պահից, որպիսի միակ փաստի հետ օրենսդիրը պայմանավորել է այդ արգելքի գործարկումը: Միաժամանակ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետով նախատեսված՝ առանց դատարանի որոշման պարտապանի գույքն օտարելու սահմանափակումը կիրառելու համար նշված նորմը որևէ այլ պայման, քան սնանկության վերաբերյալ դիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշումն է, չի պահանջում: Ուստի սնանկության վերաբերյալ դիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշման առկայությունն արդեն բավարար է «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետով նախատեսված արգելքի առկայության փաստը հաստատելու համար: ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եզրահանգել է, որ սնանկության վերաբերյալ դիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշում կայացնելուց հետո պարտապանի գույքի վերաբերյալ կնքված օտարման, վարձակալության, գրավադրման կամ այն այլ ձևով ծանրաբեռնող գործարքները համարվում են օրենքի պահանջներին չհամապատասխանող գործարքներ: Այդ գործարքները փաստացի կնքվում են «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետով սահմանված պահանջի խախտմամբ, հետևաբար ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 305րդ հոդվածի ուժով անվավեր գործարքներ են:

Միևնույն ժամանակ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է նաև, որ գույքի նկատմամբ իրավունքի սահմանափակման հիմքը դատական ակտն է, որի ընդունման հետ էլ պետք է կապել արգելքի առկայությունը, իսկ պետական գրանցումը դատական ակտի հիման վրա արդեն իսկ կիրառված սահմանափակման ճանաչումը, դրա երաշխավորումն ու պաշտպանումն է պետության կողմից: Ուստի գույքի նկատմամբ իրավունքի սահմանափակումն առկա է համապատասխան դատական ակտի ընդունման, և ոչ թե այդ սահմանափակումը պետական գրանցման ենթարկելու պահից: «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետով նախատեսված սահմանափակման կիրառումը դրա պետական գրանցման ենթարկելու պահով պայմանավորելու դեպքում այն կորցնում է իր գործնական նշանակությունը և դառնում ինքնանպատակ, (...) խեղաթյուրվում է օրենսդրի հետապնդած՝ սահմանափակումը պարտապանին սնանկ ճանաչելու վերաբերյալ դիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշման պահից կիրառելու ու այդ փուլից ի վեր պարտապանի գույքի ամբողջականության պահպանության նկատմամբ դատական վերահսկողություն սահմանելու նպատակը, որը հստակ և որոշակի ամրագրված է օրենսդրի կողմից ու որևէ բացառություն չի նախատեսում (տե՛ս Զոն Ասատրյանի սնանկության գործով կառավարիչ Բաբկեն Եկմալյանի, վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջ ներկայացնող երրորդ անձ «Պրեմիում Կրեդիտ» ՈՒՎԿ ՓԲԸ-ն ընդդեմ Զոն Ասատրյանի, Սասուն Ասատրյանի և Սիրվարդ Ասատրյանի թիվ ՍնԴ/0036/02/20 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 23.11.2022 թվականի որոշումը):

Վերոգրյալի հաշվառմամբ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետով նախատեսված սահմանափակման խախտմամբ պարտապանին պատկանող գույքի օտարման, վարձակալության, գրավադրման կամ այն այլ ձևով ծանրաբեռնող գործարքները ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 305րդ հոդվածի ուժով անվավեր են՝ անկախ նշված սահմանափակման պետական գրանցման փաստից:

Միևնույն ժամանակ Վճռաբեկ դատարանը, հիմք ընդունելով վերոգրյալ իրավական վերլուծությունը, ինչպես նաև այն փաստը, որ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետով նախատեսված սահմանափակման խախտմամբ կնքված գործարքների առոչնչություն չի սահմանում, գտնում է, որ նշված պահանջների (արգելքի) խախտմամբ կնքված գործարքները վիճահարույց են, հետևաբար կարող են վիճարկվել և անվավեր ճանաչվել բացառապես ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 303-րդ հոդվածի 2-րդ հոդվածի իմաստով իրավասու անձանց կողմից ներկայացված հայցի հիման վրա:

2. Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ օրենսդիրը նախատեսելով, որ անվավեր գործարքները չեն հանգեցնում իրավաբանական հետևանքների, բացառությամբ ռեստիտուցիոն պարտավորությունների (որոնք կապված են գործարքի անվավերության հետ), և գործարքի վավերության պայմաններին չհամապատասխանող գործարքները դասակարգելով երկու տեսակների՝ առոչինչ և վիճահարույց գործարքներ՝ միևնույն ժամանակ դրանց առանձնահատկությունների հաշվառմամբ սահմանել է նման գործարքների կապակցությամբ ծագող քաղաքացիական իրավական հարաբերությունների մի շարք առանձնահատկություններ: Ընդ որում, այդ առանձնահատկությունները վերաբերում են ոչ միայն անվավերության հիմքերին, պայմաններին, հետևանքներին, նման գործարքներով տուժող կողմին պատճառված վնասի հատուցման իրավունքին և հայցային վաղեմության ժամկետներին, այլ նաև այն անձանց շրջանակին, որոնք կարող են դատական կարգով ներկայացնել տվյալ հիմքով գործարքն անվավեր ճանաչելու և (կամ) անվավերության հետևանք կիրառելու պահանջ:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 303-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերի բովանդակությունից ուղղակիորեն բխում է, որ, ի տարբերություն առոչինչ գործարքների, որոնց անվավերության հետևանքների կիրառման մասին պահանջ կարող է ներկայացնել ցանկացած շահագրգիռ անձ, **վիճահարույց գործարքն անվավեր ճանաչելու պահանջը կարող են ներկայացնել բացառապես նույն օրենսգրքում նշված անձինք:** Այլ կերպ ասած, վիճահարույց գործարքն անվավեր ճանաչելու պահանջով դատարան դիմելու իրավունք ունի բացառապես այն անձը, որին նման իրավասություն ուղղակիորեն վերապահված է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ անդրադառնալով սնանկության գործով կառավարչի՝ պարտապանի կողմից օրենքի պահանջների խախտմամբ, մասնավորապես՝ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված սահմանափակումների շրջանցմամբ կնքված գործարքն անվավեր ճանաչելու և անվավերության հետևանքներ կիրառելու պահանջով դատարան դիմելու իրավական հնարավորության հարցին՝ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է հարկ է համարում նշել հետևյալը.

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 29-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ սնանկության վերաբերյալ գործով նշանակված կառավարիչը՝

(...)

բ) սնանկության գործով դիմում է դատարան՝ նույն օրենքով նախատեսված դեպքերում.

գ) պարտապանի անունից դիմում է դատարաններ՝ դատական կարգով լուծում պահանջող հարցերով, ներգրավվում է պարտապանի այն դատավարություններում, որոնցում վերջինս հանդես է գալիս որպես հայցվոր, պատասխանող կամ վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ ներկայացնող երրորդ անձ, առանց լիազորագրի հանդես է գալիս պարտապանի անունից.

(...)

Ժբ) իրականացնում է օրենքով սահմանված այլ լիազորություններ:

Մինչև 15.04.2020 թվականը գործած խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 29-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ նույն օրենքով սահմանված լիազորություններն իրականացնելիս կառավարիչը գործում է պարտապանի անունից և իր պատասխանատվությամբ:

Անդրադառնալով սնանկության վերաբերյալ գործով կառավարչի՝ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 29-րդ հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետով նախատեսված լիազորությանը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ տվյալ լիազորությունը մեկնաբանելիս և դրա բովանդակությունը (սահմանները) որոշելիս որպես ելակետ անհրաժեշտ է ընդունել այն, որ տվյալ լիազորությունը, որի կիրառումն օրենսդիրը պայմանավորել է «սույն օրենքով նախատեսված դեպքերում» հիպոթեզով, վերաբերելի է ոչ թե սնանկության վարույթի շրջանակներում պարտապանի գույքի հավաքագրման, պահպանման և պարտատերերի պահանջների պատշաճ բավարարման համար անհրաժեշտ պայմաններ ապահովելու նպատակով սնանկության գործով կառավարչի կողմից որպես պարտապանի ի պաշտոնե ներկայացուցիչ տարաբնույթ (այդ թվում՝ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հիմքերով պարտապանի փոխանցած կամ նրանից բռնագանձված գույքը հետ վերադարձնելու) պահանջներով դատարան հայց ներկայացնելուն, այլ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված բոլոր այն դեպքերին, երբ սնանկության գործով կառավարիչը, իրացնելով դատական վերահսկողության ներքո տվյալ սնանկության գործի շրջանակներում օրենքով իր վրա դրված գործառնությունները, առանձին վարույթային (ընթացակարգային) հարցերի լուծման նպատակով սնանկության գործը քննող դատարանին ներկայացնում է դիմումներ և միջնորդություններ (օրինակ՝ պարտապանի գործունեությունն ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն վերսկսելու [«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 73-րդ հոդված], պարտապանի գույքը հրապարակային սակարկություններով վաճառելու [«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 76-րդ հոդված], պարտապանին պատկանող գույքի վաճառքն ուղղակի գործարքով իրականացնելը թույլատրելու [«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 77-րդ հոդված], սնանկության գործն ավարտելու [«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 87-րդ հոդված] վերաբերյալ): Հետևաբար սնանկության գործով կառավարչի՝ պարտապանի կողմից օրենքի պահանջների խախտմամբ, մասնավորապես՝ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված սահմանափակումների շրջանցմամբ կնքված գործարքն անվավեր ճանաչելու և անվավերության հետևանքներ կիրառելու պահանջով դատարան դիմելու իրավական հնարավորության հարցը «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 29-րդ հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետով նախատեսված լիազորության համատեքստում դիտարկվել չի կարող:

Ինչ վերաբերում է «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 29-րդ հոդվածի 1-ին մասի «գ» կետով նախատեսված լիազորությանը, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ այն կիրառելի է բոլոր այն դեպքերում, երբ սնանկության կառավարիչը, սնանկության վարույթի շրջանակներում իրացնելով պարտապանի գույքի հավաքագրման, պահպանման և պարտատերերի պահանջների պատշաճ բավարարման համար անհրաժեշտ պայմաններ ապահովելու իր գործառնությամբ, որպես պարտապանի ի պաշտոնե ներկայացուցիչ, **վերջինիս անունից** տարաբնույթ (այդ թվում՝ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հիմքերով պարտապանի փոխանցած կամ նրանից բռնագանձված գույքը հետ վերադարձնելու) պահանջներով ներկայացնում է դատական հայցեր, ներգրավվում է պարտապանի այն դատավարություններում, որոնցում վերջինս հանդես է գալիս որպես հայցվոր, պատասխանող կամ վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ

ներկայացնող երրորդ անձ, առանց լիազորագրի հանդես է գալիս պարտապանի անունից:

Համապատասխանաբար «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 29-րդ հոդվածի 1-ին մասի «գ» կետով նախատեսված լիազորությունը չի ընդգրկում թեկուզև օրենքի պահանջների խախտմամբ պարտապանի կողմից կնքված գործարքն անվավեր ճանաչելու պահանջով ընդդեմ գործարքը կնքողների, այդ թվում՝ պարտապանի, հայց ներկայացնելու իրավական հնարավորությունն առնվազն այն պատճառաբանությամբ, որ նման հայց ներկայացնելիս սնանկության գործով կառավարիչն իր դատավարական կարգավիճակի բերումով հանդես է գալիս ոչ թե պարտապանի անունից, այլ ընդդեմ պարտապանի:

Հետևաբար Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սնանկության գործով կառավարիչ՝ պարտապանի կողմից օրենքի պահանջների խախտմամբ, մասնավորապես՝ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված սահմանափակումների շրջանցմամբ կնքված գործարքն անվավեր ճանաչելու և անվավերության հետևանքներ կիրառելու պահանջով դատարան դիմելու իրավական հնարավորության հարցը չի կարող դիտարկվել նաև «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 29-րդ հոդվածի 1-ին մասի «գ» կետով նախատեսված լիազորության համատեքստում:

Քննարկվող հարցը «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 29-րդ հոդվածի 1-ին մասի «Ժ» կետով նախատեսված՝ «իրականացնում է օրենքով սահմանված այլ լիազորություններ» ձևակերպման համատեքստում դիտարկելու հնարավորության կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է հետևյալը.

Վճռաբեկ դատարանը, հաշվի առնելով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 303-րդ հոդվածի 2-րդ մասի կարգավորումը, նախևառաջ փաստում է, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով ոչ ուղղակիորեն և ոչ էլ բլանկետային որևէ նորմով նախատեսված չէ «Սնանկության մասին օրենքի» 39-րդ հոդվածի 1-ին մասի խախտմամբ կնքված գործարքները պարտապանի (գործարքի կողմի) կամ սնանկության կառավարիչի կողմից վիճարկելու իրավունք: Ավելին, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ այն նախատեսված չէ նաև սույն գործով հայցադիմումը դատարան ներկայացնելու պահին գործած խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքով:

Քննարկվող համատեքստում Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ սույն գործով հայցադիմումը դատարան ներկայացնելու պահին գործած խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված՝ պարտապանի կողմից կատարած անհատույց փոխանցումները (այդ թվում՝ ոչ դրամային) հետ ստանալու ինստիտուտի իրավական բնույթին:

Սույն գործով հայցադիմումը դատարան ներկայացնելու պահին գործած խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ կառավարիչը կարող է պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ վեց ամսվա ընթացքում, դիմել և դատական կարգով հետ ստանալ՝

ա) պարտապանի կատարած անհատույց փոխանցումները (այդ թվում՝ ոչ դրամային) պարտապանի հետ փոխկապակցված անձանց, որոնք կատարվել են պարտապանին սնանկ ճանաչելուն նախորդող հինգ տարվա ընթացքում.

բ) պարտապանի կատարած անհատույց փոխանցումները (այդ թվում՝ ոչ դրամային) ցանկացած երրորդ անձանց, որոնք կատարվել են սնանկության վերաբերյալ դիմում ներկայացնելուն նախորդող երեք տարվա ընթացքում.

գ) սնանկության դիմում ներկայացնելուն նախորդած 90 օրվա ընթացքում (մեկ տարվա ընթացքում, եթե փոխանցումը կատարվել է փոխկապակցված անձին) պարտապանի՝

պարտատիրոջը կամ վերջինիս օգտին նախկինում ստանձնած պարտավորության դիմաց կատարած ցանկացած փոխանցում (այդ թվում՝ ոչ դրամային), որը կատարելու պահին պարտապանը անվճարունակ էր, և պարտատերը ստացել է էապես ավելին, քան կստանար սնանկության վարույթում՝ պարտապանի լուծարման դեպքում.

դ) պարտապանին սնանկ ճանաչելուն նախորդող երեք տարվա ընթացքում կատարված գործարքների, փոխանցումների և գույքի օտարումների հետևանքով պարտապանին պատճառված վնասը, որը հետևանք է գույքի, ծառայության, աշխատանքի իրացման արժեքի և գործարքի կատարման պահի դրությամբ դրա շուկայական արժեքի տարբերության, բացառությամբ եթե գործարքը կնքվել է հրապարակային սակարկության հիման վրա.

ե) պարտապանի և պարտատիրոջ միջև զուտացման համաձայնության և (կամ) ապահովության պայմանագրերի համաձայն բռնագանձված ապահովության առարկան, եթե միաժամանակ բավարարվել են հետևյալ պայմանները.

1) զուտացման համաձայնությունը և (կամ) ապահովության պայմանագիրը կնքվել է սնանկության դիմում դատարան ներկայացնելուն նախորդած 90 օրվա ընթացքում,

2) կնքման պահին պարտապանի համար սնանկությունը կամ սնանկության հնարավորությունը կանխատեսելի էր,

3) այդպիսի զուտացման համաձայնություն և (կամ) ապահովության պայմանագիր կնքվել էր բխում պարտապանի շահերից և հետապնդում էր բացառապես ակտիվները սնանկության գործընթացից դուրս բերելու նպատակ:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով հայցադիմումը դատարան ներկայացնելու պահին գործած խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասը նախատեսում է սնանկության վերաբերյալ գործով կառավարչի իրավունքը՝ օրենքով սահմանված որոշակի ժամկետային սահմանափակումների և այլ պայմանների պահպանմամբ դիմելու դատարան պարտապանի կողմից փոխկապակցված կամ երրորդ անձանց կատարված անհատույց կամ հատուցելի փոխանցումները (այդ թվում՝ ոչ դրամային), կատարված գործարքների, փոխանցումների ու գույքի օտարումների հետևանքով պարտապանին պատճառված վնասը, ինչպես նաև պարտապանի և պարտատիրոջ միջև զուտացման համաձայնության և (կամ) ապահովության պայմանագրերի համաձայն բռնագանձված ապահովության առարկան հետ ստանալու պահանջով, որի նպատակը պարտապանի գույքի հավաքագրումն է՝ սնանկության վարույթի ընթացքում պարտատերերի պահանջների բավարարման նպատակով:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 305-315-րդ հոդվածների և սույն գործով հայցադիմումը դատարան ներկայացնելու պահին գործած խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասի համադրված վերլուծության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասում առանձնացնելով պարտապանին պատկանող գույքի փոխանցումների այնպիսի տեսակներ, որոնք ակնհայտորեն վկայում են պարտատերերի նկատմամբ ունեցած պարտավորության կատարումից խուսափելու պարտապանի մտադրության մասին, օրենսդիրը սահմանել է փոխանցված գույքի նկատմամբ պարտապանի իրավունքները վերականգնելու (այն հետ ստանալու) իրավունքը՝ միևնույն ժամանակ վերջինս չդիտարկելով նույն հոդվածում նկարագրված գործարքների անվավերության համատեքստում որպես անվավերության հետևանք:

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը նախկինում կայացված որոշմամբ անդրադարձել է «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասի «ա» կետին և արձանագրել է, որ վկայակոչված

իրավակարգավորումը «նախատեսում է սնանկության վերաբերյալ գործով կառավարչի դատարան դիմելու իրավունքը՝ պարտապանի կողմից իրեն փոխկապակցված անձանց կատարված փոխանցումները հետ ստանալու պահանջով, որի նպատակը պարտապանի գույքի հավաքագրումն է՝ սնանկության վարույթի ընթացքում պարտատերերի պահանջների բավարարման նպատակով: Այսինքն՝ նշված նորմը սահմանում է **սեփականության իրավունքի դադարման ինքնուրույն հիմք** (*Հարություն Ջուլումյանի սնանկության գործով կառավարիչ Աղասի Արսենյանն ընդդեմ Գայանե և Ռուբեն Ջուլումյանների թիվ ԵԿԴ/2304/02/10 քաղաքացիական գործով Վճռաբեկ դատարանի 23.03.2012 թվականի որոշումը*):

Վերահաստատելով նախկինում արտահայտված իրավական դիրքորոշումը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով հայցադիմումը դատարան ներկայացնելու պահին գործած խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է ոչ թե պարտապանի կողմից կնքված գործարքներն անվավեր ճանաչելու հիմքեր (համապատասխանաբար նաև պարտապանի կնքված գործարքն անվավեր ճանաչելու պահանջով դատարան դիմելու կառավարչի իրավունք), այլ պարտապանին սնանկ ճանաչելուն նախորդող՝ օրենքով սահմանված որոշակի ժամանակահատվածում և որոշակի պայմաններով կատարված գործարքների արդյունքում գույք ձեռք բերած անձի **սեփականության իրավունքի դադարման ինքնուրույն (հատուկ) հիմքեր**, որոնց առկայության պարագայում սնանկության գործով կառավարիչը կարող է պարտապանին սնանկ ճանաչելուց հետո՝ ոչ ուշ քան վեց ամսվա ընթացքում, դատական կարգով ներկայացնել համապատասխանաբար փոխանցված կամ բռնագանձված գույքը հետ վերադարձնելու կամ գույքի օտարումների հետևանքով պարտապանին պատճառված վնասը հատուցելու պահանջ: Հետևաբար Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով հայցադիմումը դատարան ներկայացնելու պահին գործած խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասում նշված պայմանները, որոնց առկայության հետ օրենքը կապում է պարտապանի կողմից կատարված փոխանցումների (գործարքների), զուտացման համաձայնության և (կամ) ապահովության պայմանագրերի հիման վրա կատարված բռնագանձումները հետ ստանալու իրավունքը, գործարքի անվավերության ինստիտուտի ու համապատասխանաբար՝ պարտապանի կնքված գործարքն անվավեր ճանաչելու պահանջով դատարան դիմելու կառավարչի իրավունքի՝ հետ որևէ առնչություն չունեն:

Քննարկվող համատեքստում Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ սույն գործով հայցադիմումը դատարան ներկայացնելու պահին գործած խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասը ևս որևէ կերպ չի լիազորում սնանկության գործով կառավարչին ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 305-315-րդ հոդվածներով նախատեսված հիմքերի առկայության պայմաններում դատական քննության առարկա դարձնելու պարտապանի կողմից կնքված գործարքների անվավերության և դրանց անվավերության հետևանքները կիրառելու հարցը:

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սնանկության գործով կառավարչի՝ սնանկության վարույթի նպատակներից ելնելով, դատական հայցեր ներկայացնելու (հայցով դատարան դիմելու) իրավունքը սահմանափակված է բացառապես «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված հիմքերով (դեպքերով), և վերջինս չունի «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետով նախատեսված արգելքի խախտմամբ պարտապանի կողմից կնքված գործարքն օրենքի պահանջների խախտմամբ կնքված լինելու հիմքով անվավեր ճանաչելու և անվավերության հետևանքներ կիրառելու պահանջով դատարան դիմելու իրավունք:

Վերոնշյալ իրավական դիրքորոշումների կիրառումը սույն գործի փաստերի նկատմամբ

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի 27.07.2018 թվականի որոշմամբ «Ամերիաբանկ» ՓԲԸ-ի դիմումը՝ Արամ Խաչատրյանին սնանկ ճանաչելու պահանջի մասին, ընդունվել է վարույթ:

14.08.2018 թվականին Արամ Խաչատրյանի և Գևորգ Շահումյանի միջև կնքվել է տրանսպորտային միջոցի առուվաճառքի պայմանագիր, որով Արամ Խաչատրյանն իրեն պատկանող «TOYOTA CAMRY 2.5 GAZ» մակնիշի ավտոմեքենան վաճառել է Գևորգ Շահումյանին:

Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի 27.08.2018 թվականի վճռով Արամ Խաչատրյանը ճանաչվել է սնանկ: Նույն դատարանի 27.05.2019 թվականի որոշմամբ Արամ Խաչատրյանի սնանկության գործով կառավարիչ է նշանակվել Արայիկ Սարգսյանը:

Դիմելով դատարան՝ Կառավարիչը պահանջել է անվավեր ճանաչել Արամ Խաչատրյանի և Գևորգ Շահումյանի միջև 14.08.2018 թվականին կնքված տրանսպորտային միջոցի առուվաճառքի պայմանագիրն ու պայմանագրի հիմքով կատարված պետական գրանցումը:

Դատարանը, արձանագրելով, որ «սույն գործով կառավարչի կողմից որպես հայցի իրավական հիմք վկայակոչվել են միայն ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 303, 305-րդ հոդվածները և «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասը, իսկ որպես փաստական հիմք՝ նշվել է, որ պարտապանը գույքն օտարել է սնանկ ճանաչելու մասին դիմումը վարույթ ընդունելու որոշումը ստանալուց հետո», և պատճառաբանելով, որ «կառավարչի կողմից ներկայացվել է վիճահարույց գործարքն անվավեր ճանաչելու պահանջ այն դեպքում, երբ կառավարչին նման իրավունք օրենքով տրված չէր», «վիճահարույց գործարքն անվավեր ճանաչելու պահանջը կարող են ներկայացնել միայն օրենքում ուղղակիորեն նշված անձինք», «գործով չի հիմնավորվում գործարքի մյուս կողմի անբարեխիղճ լինելու հանգամանքը, հետևաբար (...) նա բարեխիղճ ձեռքբերող է», «կառավարիչը սույն գործարքը վիճարկելու իրավունք չունի, բացի այդ՝ անգամ նման իրավունք ունենալու դեպքում՝ գույքն օտարվել է բարեխիղճ ձեռքբերողի, և առկա չեն բարեխիղճ ձեռքբերողից գույքը հետ պահանջելու հիմքերը», 14.07.2021 թվականի վճռով Կառավարչի հայցը մերժել է:

Վերաքննիչ դատարանը, պատճառաբանելով, որ «սնանկության գործով կառավարիչը սույն գործով հայցադիմումը ներկայացվել է ընդդեմ Գևորգ Շահումյանի, իսկ պարտապանը գործին ներգրավվել է որպես երրորդ անձ: Նշվածից հետևում է, որ կառավարիչը և պարտապանը գործին մասնակցում են դատավարական տարբեր կարգավիճակներով, այսինքն՝ սույն գործով կառավարիչը «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 29 հոդվածի 1-ին մասի «գ» կետով սահմանված կարգով պարտապանի անունից հանդես չի եկել», ««Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54 հոդվածի 1-ին մասում սպառիչ թվարկվում են այն դեպքերը, երբ սնանկության գործով կառավարիչը, «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 29 հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետով սահմանված կարգով կարող է դիմել դատարան՝ պարտապանի կողմից երրորդ անձանց կատարված փոխանցումները և գույքի օտարումները դատական կարգով հետ ստանալու համար», ««Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54 հոդվածի 1-ին մասի իրավակարգավորումները հիմք են տալիս վերաքննիչ դատարանին եզրահանգելու, որ սնանկության գործով կառավարչի՝ պարտապանի կատարած փոխանցումները և գույքի օտարումները դատական կարգով հետ ստանալու համար դատարանն դիմելու իրավունքը

բացարձակ բնույթ չի կրում և սահմանափակված է նույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հիմքերի շրջանակով: Նշվածից հետևում է, որ սնանկության գործով կառավարիչը կարող է դիմել ոչ թե պարտապանի կնքած ցանկացած գործարքն անվավեր ճանաչելու, այլ միայն «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54 հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված դեպքերում պարտապանի կատարած փոխանցումները և գույքի օտարումները դատական կարգով հետ ստանալու համար», «Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ (...) գործարքը կնքվել է պարտապանին սնանկ ճանաչելուն նախորդող երեք տարվա ընթացքում, որպիսի պայմաններում «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54 հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետով նախատեսված է գույքի իրացման արժեքի և գործարքի կատարման պահի դրությամբ դրա շուկայական արժեքի տարբերությունը, որպես պարտապանին պատճառված վնաս ստանալու համար դատարան դիմելու կառավարչի իրավունքը», եզրահանգել է, որ Կառավարիչը չունի ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 305-րդ հոդվածով նախատեսված հիմքով պարտապանի կնքած գործարքը վիճարկելու իրավունք, և 11.01.2022 թվականին որոշում է կայացրել Կառավարչի բերած վերաքննիչ բողոքը մերժելու և Դատարանի 14.07.2021 թվականի վճիռն անփոփոխ թողնելու մասին:

Վճռաբեկ դատարանը, վերը նշված իրավական դիրքորոշումների համատեքստում գնահատելով գործի փաստերը, արձանագրում է, որ սույն գործով ստորադաս դատարանները, հաստատված համարելով Արամ Խաչատրյանի կողմից «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված սահմանափակման խախտմամբ իրեն պատկանող տրանսպորտային միջոցը 14.08.2018 թվականի առուվաճառքի պայմանագրով օտարելու փաստը, ըստ էության, եկել են իրավաչափ եզրակացության, որ Կառավարիչը նշված վիճահարույց գործարքն անվավեր ճանաչելու պահանջով դատարան դիմելու լիազորություն չունի:

Վճռաբեկ դատարանը, վերահաստատելով Վերաքննիչ դատարանի պատճառաբանությունն առ այն, որ **սույն գործով հայցադիմումը դատարան ներկայացնելու պահին գործած խմբագրությամբ** «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասի իրավակարգավորումները հիմք են տալիս եզրահանգելու, որ սնանկության գործով կառավարչի՝ պարտապանի կատարած փոխանցումները և գույքի օտարումները դատական կարգով հետ ստանալու համար դատարան դիմելու իրավունքը բացարձակ բնույթ չի կրում ու սահմանափակված է նույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հիմքերի շրջանակով, սույն որոշման շրջանակներում արտահայտված դիրքորոշումների համատեքստում գտնում է, որ սնանկության գործով կառավարիչը, ներկայացնելով պարտապան Արամ Խաչատրյանի կողմից «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված սահմանափակման խախտմամբ իրեն պատկանող տրանսպորտային միջոցի 14.08.2018 թվականի առուվաճառքի պայմանագիրն անվավեր ճանաչելու և անվավերության հետևանքներ կիրառելու վերաբերյալ պահանջ, չի գործել «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքով իրեն վերապահված լիազորությունների շրջանակներում, որպիսի պայմաններում ստորադաս դատարանների կողմից թույլ չի տրվել նյութական կամ դատավարական իրավունքի նորմերի այնպիսի խախտում, որը հանգեցրել է գործի ըստ էության սխալ լուծման:

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վերաքննիչ դատարանի կողմից թույլ չի տրվել «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետի, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 304-րդ և 305-րդ հոդվածների այնպիսի խախտում, որը խաթարել է արդարադատության բուն էությունը:

Վերոշարադրյալով պայմանավորված՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վերաքննիչ

դատարանի կողմից վճռաբեկ բողոքում նշված «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետի, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 304-րդ և 305-րդ հոդվածների խախտում թույլ տրված լինելու, ու այդ խախտմամբ արդարադատության բուն էությունը խաթարված լինելու մասին բողոք բերած անձի փաստարկները հիմնավորված չեն, ինչը բավարար է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 405-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով սահմանված լիազորությունը կիրառելու՝ վճռաբեկ բողոքը մերժելու և Վերաքննիչ դատարանի 11.01.2022 թվականի որոշումն օրինական ուժի մեջ թողնելու համար՝ նաև սույն որոշման պատճառաբանություններով:

5. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները դատական ծախսերի բաշխման վերաբերյալ

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 101-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատական ծախսերը կազմված են պետական տուրքից և գործի քննության հետ կապված այլ ծախսերից:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ դատական ծախսերը գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխվում են բավարարված հայցապահանջների չափին համամասնորեն:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ վերաքննիչ կամ վճռաբեկ դատարան բողոք բերելու և բողոքի քննության հետ կապված դատական ծախսերը գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխվում են նույն գլխի [ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 10-րդ գլուխ] կանոններին համապատասխան:

Մինչև 30.10.2021 թվականը գործած խմբագրությամբ «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի 22-րդ հոդվածի առաջին մասի «իա.1)» կետի համաձայն՝ դատարաններում պետական տուրքի վճարումից ազատվում են սնանկության կառավարիչները՝ «Սնանկության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով սահմանված իրենց լիազորությունների շրջանակներում դատարաններ ներկայացվող հայցադիմումների, դիմումների, վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոքների համար:

Նույն հոդվածի երկրորդ մասի համաձայն՝ առաջին մասում նշված անձինք տուրքի վճարումից ազատվում են նաև դատարանի վճիռների և որոշումների դեմ վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոքների համար:

Սույն գործով նկատի ունենալով, որ վճռաբեկ բողոքը ենթակա է մերժման, իսկ հայցվորը «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի 22-րդ հոդվածի առաջին մասի «իա.1)» կետի համաձայն՝ ազատված է պետական տուրքի վճարումից, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ դատական ծախսերի հարցը պետք է համարել լուծված:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 405-րդ, 406-րդ ու 408-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը մերժել: ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 11.01.2022 թվականի որոշումը թողնել օրինական ուժի մեջ՝ սույն որոշման պատճառաբանություններով:

2. Դատական ծախսերի հարցը համարել լուծված:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔ

Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական պալատի կողմից թիվ ՍնԴ/0066/02/19 քաղաքացիական գործով 2025 թվականի ապրիլի 04-ին կայացված որոշման պատճառաբանական և եզրափակիչ մասերի վերաբերյալ

04.04.2025 թվական

Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական պալատը (այսուհետ՝ Վճռաբեկ դատարան), 2025 թվականի ապրիլի 04-ին գրավոր ընթացակարգով քննելով ըստ Արամ Խաչատրյանի սնանկության գործով կառավարիչ Արայիկ Սարգսյանի (այսուհետ՝ Կառավարիչ) հայցի ընդդեմ Գևորգ Շահումյանի, երրորդ անձինք Արամ Խաչատրյանի և ՀՀ ոստիկանության «Ճանապարհային ոստիկանություն» ծառայության՝ տրանսպորտային միջոցի առուվաճառքի պայմանագիրն ու պայմանագրի հիմքով կատարված պետական գրանցումն անվավեր ճանաչելու պահանջների մասին, նույն պալատի ընդհանուր թվի մեծամասնությամբ որոշել է վճռաբեկ բողոքը մերժել: ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 11.01.2022 թվականի որոշումը թողնել օրինական ուժի մեջ՝ նույն որոշման պատճառաբանություններով:

Վճռաբեկ դատարանի դատավորներ Էդ. Սեդրակյանս և Ն. Հովսեփյանս, համաձայն չլինելով վերը նշված որոշման պատճառաբանական և եզրափակիչ մասերի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի դատավորների մեծամասնության կարծիքի հետ, ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 27-րդ հոդվածի 9-րդ և 10-րդ մասերով, շարադրում ենք մեր հատուկ կարծիքը:

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը.

Դիմելով դատարան՝ Կառավարիչը պահանջել է անվավեր ճանաչել Արամ Խաչատրյանի և Գևորգ Շահումյանի միջև 14.08.2018 թվականին կնքված տրանսպորտային միջոցի առուվաճառքի պայմանագիրն ու պայմանագրի հիմքով կատարված պետական գրանցումը:

Սնանկության դատարանի (այսուհետ՝ Դատարան) 14.07.2021 թվականի վճռով հայցը մերժվել է:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 11.01.2022 թվականի որոշմամբ Կառավարիչի վերաքննիչ բողոքը մերժվել է, և Դատարանի 14.07.2021 թվականի վճիռը թողնվել է անփոփոխ:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Կառավարիչը (ներկայացուցիչ Արմինե Հովհաննիսյան):

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 29-րդ, 39-րդ և 54-րդ հոդվածները, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 304-րդ և 305-րդ հոդվածները:

Բողոք բերած անձը նշված հիմքերի առկայությունը պատճառաբանել է հետևյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը կատարել է սխալ եզրահանգում առ այն, որ պարտապանի կատարած փոխանցումները և գույքի օտարումները դատական կարգով հետ ստանալու համար սնանկության կառավարչի՝ դատարան դիմելու իրավունքը սահմանափակված է «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասի հիմքերի շրջանակով, ուստի սնանկության կառավարիչը կարող է դիմել ոչ թե պարտապանի կնքած ցանկացած գործարք անվավեր ճանաչելու ու անվավերության հետևանքներ կիրառելու, այլ միայն «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված դեպքերում պարտապանի կատարած փոխանցումները և գույքի օտարումները դատական կարգով հետ ստանալու համար:

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է, որ սնանկության կառավարչի՝ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքով ամրագրված լիազորությունները հանգում են պարտապանի գույքի հավաքագրմանը, պահպանմանը և պարտատերերի պահանջների պատշաճ բավարարումն ապահովելուն, ուստի նրա՝ օրենքով նախատեսված բոլոր լիազորությունները մեկնաբանելիս պետք է առաջնորդվել այն սկզբունքով, որ դրանք ուղղված են վերոնշյալ նպատակի կենսագործմանը: Հետևաբար սնանկության կառավարիչը զրկված չէ պարտապանի գույքի հավաքագրման և պարտատերերի պահանջների պատշաճ բավարարումն ապահովելու նպատակով նաև «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետով սահմանված արգելքի խախտմամբ կնքված գործարքը ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 305-րդ հոդվածով նախատեսված հիմքով վիճարկելու ու անվավերության հետևանքների կիրառում պահանջելու իրավունքից:

Վերաքննիչ դատարանը Գևորգ Շահումյանին ճանաչել է բարեխիղճ ձեռքբերող այն դեպքում, երբ, թեև Դատարանի 06.05.2021 թվականի որոշմամբ նրա վրա է դրվել իր՝ որպես բարեխիղճ ձեռք բերող հանդիսանալու փաստի ապացուցման պարտականությունը, այդուհանդերձ վերջինս գործի քննության ընթացքում նշված փաստը հաստատող որևէ հիմնավոր ապացույց չի ներկայացրել: Ավելին, եթե նույնիսկ Գևորգ Շահումյանը բարեխիղճ ձեռք բերող է, գործարքն անվավեր ճանաչելու դեպքում նա ձեռք է բերում Արամ Խաչատրյանի նկատմամբ պահանջ գրանցելու իրավունք:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 11.01.2022 թվականի որոշումը և փոփոխել այն՝ հայցը բավարարել:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը՝

1) թիվ ԵԴ/0566/04/18 սնանկության գործով Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի 27.07.2018 թվականի որոշմամբ «Ամերիաբանկ» ՓԲԸ-ի դիմումը՝ Արամ Խաչատրյանին սնանկ ճանաչելու պահանջի մասին, ընդունվել է վարույթ, և սնանկության ժամանակավոր կառավարիչ է նշանակվել Արայիկ Սարգսյանը (**հատոր 1-ին, գ.թ. 6**).

2) Արամ Խաչատրյանի անվամբ 03.10.2016 թվականից մինչև 14.08.2018 թվականը հաշվառված է եղել «TOYOTA CAMRY 2.5 GAZ» մակնիշի 88 DD 008 պետական համարանիշի ավտոմեքենան (**հատոր 1-ին, գ.թ. 10**).

3) 14.08.2018 թվականին Արամ Խաչատրյանի և Գևորգ Շահումյանի միջև կնքվել է տրանսպորտային միջոցի առուվաճառքի պայմանագիր, որի համաձայն՝ Արամ Խաչատրյանը վաճառել, իսկ Գևորգ Շահումյանը գնել է 2013 թվականի արտադրության «TOYOTA CAMRY 2.5 GAZ» մակնիշի տրանսպորտային միջոցը (**հատոր 1-ին, գ.թ. 7-9**).

4) Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի 27.08.2018 թվականի վճռով Արամ Խաչատրյանը ճանաչվել է սնանկ (**հատոր 1-ին, գ.թ. 1114**): Նույն դատարանի 27.05.2019 թվականի որոշմամբ Արամ Խաչատրյանի սնանկության գործով կառավարիչ է նշանակվել Արայիկ Սարգսյանը (**հիմք՝ «www.datalex.am» դատական տեղեկատվական համակարգ**).

4. Հայրուկ կարծիքի հիմնավորումները՝

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 305-րդ հոդվածի համաձայն՝ **օրենքի կամ այլ իրավական ակտերի պահանջներին չհամապատասխանող գործարքն անվավեր է**, եթե օրենքը չի սահմանում, որ նման գործարքն առոչինչ է կամ չի նախատեսում խախտման այլ հետևանքներ:

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 13-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ դիմումը վարույթ ընդունելու մասին դատավորը կայացնում է որոշում: (...):

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 13-րդ հոդվածի 3-րդ մասի «բ» կետի համաձայն՝ դատարանը սնանկության վերաբերյալ դիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշումն անհապաղ ուղարկում է գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցումն իրականացնող պետական մարմիններին, ինչպես նաև կենտրոնական դեպոզիտարիա:

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետի համաձայն՝ **սնանկության վերաբերյալ դիմումը վարույթ ընդունելու պահից՝ արգելվում է առանց դատարանի որոշման պարտապանի գույքի**, ինչպես նաև նրա մասնակցի (մասնակիցների) սեփականությունը հանդիսացող պարտապան կազմակերպությունում ունեցած բաժնեմասերի (բաժնետոմսերի, փայաբաժինների և օրենքներով սահմանված այլ արժեթղթերի) **օտարումը**, վարձակալության տալը, գրավադրումը կամ այլ ձևով ծանրաբեռնումը, բացառությամբ նույն օրենքի 55-րդ հոդվածի երկրորդ մասով նախատեսված դեպքերի:

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 55-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ կառավարիչը, մինչև դատարանի կողմից պարտապանի ֆինանսական առողջացման ծրագրի կամ պարտապանի լուծարման մասին որոշման ընդունումը, դատարանի որոշմամբ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով ուղղակի գործարքով կարող է վաճառել միայն՝

ա) պարտապանին պատկանող արագ փչացող ապրանքները.

բ) պարտապանին պատկանող գույքի պահպանման էական ծախսեր պահանջող գույքը: Պահպանման էական ծախսեր են համարվում մեկ ամսվա ընթացքում այդ գույքի արժեքի 5 տոկոսը գերազանցող ծախսերը:

Պարտապանի ղեկավարը, մինչև վերջինիս գործունեության կասեցումը, կառավարչի առաջարկությամբ և դատարանի որոշմամբ կարող է շարունակել պարտապանի գործունեության արդյունք հանդիսացող գույքի իրացումը, ծառայությունների մատուցումը կամ աշխատանքների կատարումը, եթե նման գործառնությունների դադարեցումը կհանգեցնի պարտապանի գործունեության խաթարման, դադարման կամ կարող է առաջացնել պարտապանի համար այլ անբարենպաստ հետևանքներ: Նման իրացման դեպքերի վրա չեն տարածվում սույն օրենքով նախատեսված գույքի օտարման սահմանափակումները:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, նախկինում կայացրած որոշմամբ անդրադառնալով «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածին, արձանագրել է, որ այդ հոդվածով օրենսդիրը նախատեսել է պարտատերերի պահանջների բավարարման ստեղծման կամ այլ կերպ ասած՝ մորատորիումի ինստիտուտը: Պարտատերերի պահանջների բավարարման

սառեցումը կամ մորատորիումը պարտապանի վճարունակության վերականգնման նպատակին հասնելու միջոցներից մեկն է: Այն առաջնահերթ ուղղված է պարտապանի գույքի էական նվազեցում թույլ չտալուն (տե՛ս «ԷյՋ-Էս-Բի-Սի Բանկ Հայաստան» ՓԲԸ-ն ընդդեմ «ԱԼՏԷ» ՓԲԸ-ի և մյուսների թիվ ԵԿԴ/1873/02/14 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 28.12.2015 թվականի որոշումը):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր որոշմամբ նշել է նաև, որ սնանկության վարույթի առանձնահատկություններով, սնանկության նպատակներով պայմանավորված՝ պարտապանի նկատմամբ կիրառվում են մի շարք սահմանափակումներ՝ **սկսած պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին դիմումը վարույթ ընդունելու պահից**: Մասնավորապես՝ արգելվում է առանց դատարանի որոշման պարտապանի պարտավորություններով պարտատիրոջը դրամական կամ այլ բավարարում տալը («Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասի «ա» և 2-րդ մասի 2-րդ կետեր), պարտապանի գույքը տնօրինելը («Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասի «ա» կետ), պարտատիրոջն արգելվում է մինչև պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին դիմում ներկայացնելը պարտապանի նկատմամբ ստանձնած ցանկացած պարտավորության հաշվանցը պարտապանի նկատմամբ ունեցած իր պահանջի հետ («Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետ) և այլն: Նշված սահմանափակումներն **ինքնանպատակ չեն**, այլ ուղղված են սնանկության գործընթացում պարտապանի գույքի ամբողջականության ապահովմանը՝ նպատակ ունենալով ապահովելու պարտատերերի պահանջների՝ օրենքով սահմանված հերթականությամբ համաչափ բավարարումը: Պարտատերերի պահանջների բավարարման սառեցումը միաժամանակ ուղղված է նաև պարտապանի շահերի բավարարմանը՝ նկատի ունենալով, որ պարտատերերի պահանջների բավարարումն իրականացվում է դատարանի հսկողությամբ, (...): Հետևաբար՝ պարտատերերի պահանջների բավարարման սառեցման նպատակը մի կողմից բոլոր պարտատերերի շահերի ապահովումն է, որպեսզի որևէ պարտատեր օրենքով սահմանված առաջնահերթության խախտմամբ բավարարում չստանա, մյուս կողմից պարտապանի շահերի ապահովումն է՝ նկատի ունենալով, որ պարտատերերի պահանջների բավարարումն իրականացվում է օրենքով սահմանված ընթացակարգի հստակ պահպանմամբ՝ նպատակ ունենալով հնարավորինս ապահովելու նաև պարտապանի գործունեությունը (տե՛ս «Դոն-Ալֆոմ» ՍՊԸ-ի սնանկության գործով կառավարիչ Յուրիկ Օհանյանն ընդդեմ «Գազպրոմ Արմենիա» ՓԲԸ-ի թիվ ԵԱԲԴ/0254/02/16 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 27.12.2017 թվականի որոշումը):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հավելել է, որ սնանկության գործընթացի նպատակն է երաշխիքներ ստեղծել մի կողմից՝ պարտատերերի պահանջները համամասնորեն բավարարելու, մյուս կողմից՝ հնարավոր դեպքերում պարտապանի գույքային դրությունը կայունացնելու (պարտապանի վճարունակության վերականգնումը) և նրա տնտեսական գործունեության շարունակականությունն ապահովելու համար: Մասնավորապես, պետության պոզիտիվ պարտականությունն է ապահովել, որ կիրառված սահմանափակումները չսահմանափակեն անձի սեփականության իրավունքի իրացման հնարավորությունն այն աստիճանի, որ վնաս հասցվի այդ իրավունքի բուն էությանը: Դրա համար անհրաժեշտ է ապահովել սահմանափակման նպատակի իրավաչափությունը, կիրառված միջոցների և հետապնդվող նպատակի միջև համաչափության ողջամիտ հարաբերակցությունը: Այսինքն՝ յուրաքանչյուր դեպքում սնանկության գործընթացում պետք է հաշվի առնվեն բոլոր շահագրգիռ կողմերի շահերը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հանգել է այն եզրակացության, որ սնանկության վարույթում

օրենքով սահմանված կարգով պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին դիմումը վարույթ ընդունելու պահից սկսած պարտապանի նկատմամբ կիրառվում են սահմանափակումներ, **որոնց նպատակը պարտավորների իրավունքների օրենսդրությամբ նախատեսված պաշտպանության կարևորագույն երաշխիքներից մեկն է**։ Այսինքն՝ դատավարական այս եղանակով պարտատերերն ապահովում են իրենց՝ պարտապանի գույքից բավարարում ստանալու իրավունքն այն դեպքում, երբ պարտապանը կփորձի լինել անբարեխիղճ (*տե՛ս «ՍԱԴԵ» ԲԸ-ն ընդդեմ «Սպիրակ-1» ԲԲԸ-ի թիվ ՍնԴ/0837/04/19 սնանկության գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 07.10.2021 թվականի որոշումը*)։

Մեկ այլ որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 13-րդ հոդվածի 3-րդ մասի «բ» կետին և 39-րդ հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետին՝ վերստին հաստատելով, որ ինքնանպատակ չէ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 13-րդ հոդվածի 3-րդ մասի «բ» կետում սնանկության վերաբերյալ **դիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշումը** նաև գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցումն իրականացնող պետական մարմիններին դատարանի կողմից անհապաղ ուղարկելու վերաբերյալ օրենսդրի կողմից սահմանված պահանջը, քանի որ, ըստ օրենքի կարգավորման նպատակի, նշված նորմով օրենսդիրը սնանկության վերաբերյալ դիմումը վարույթ ընդունելու պահից պարտապանի գույքի, ի թիվս այլնի, նաև օտարումն արգելելու նպատակ է հետապնդել։ Միաժամանակ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է նաև, որ գույքի նկատմամբ դատական ակտի հիման վրա սահմանափակում կիրառված լինելու դեպքերում, որպիսին համարվում է նաև սնանկության վերաբերյալ **դիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշումը**, քանի որ այն առաջացնում է պարտապանի գույքն առանց դատարանի որոշման որևէ իրավունքով ծանրաբեռնելու սահմանափակում, անշարժ գույքի պետական միասնական կադաստրը կրում է այդ սահմանափակումը համապատասխան դատական ակտն ստանալուց հետո գրանցման մատյանում պետական գրանցման ենթարկելու պարտականություն (*տե՛ս Արտավազդ Միմոնյանն ընդդեմ ՀՀ կադաստրի կոմիտեի, երրորդ անձինք ՀՀ ֆինանսների նախարարության, ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարության, Վահան Թերզյանի և սնանկության գործով ժամանակավոր կառավարիչ Արսեն Չիդջյանի թիվ ՎԴ3/0075/05/16 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 04.03.2022 թվականի որոշումը*)։

Մեկ այլ որոշմամբ վերահաստատելով նախկինում արտահայտած իրավական դիրքորոշումները և կրկին փաստելով, որ պարտատերերի իրավունքների պաշտպանությունն ապահովելու հարցում կարևորվում է սնանկության ամբողջ ընթացքում պարտապանի գույքի ամբողջականությունն ապահովելու երաշխիքի առկայությունը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ պարտապանի կողմից անբարեխիղճ վարքագիծ դրսևորելու հնարավորությունը նվազեցնելու նպատակով նրա գույքի նկատմամբ սահմանափակումներ սկսվում են կիրառվել սնանկության վարույթի հարուցման պահից։ Սնանկության վերաբերյալ դիմումը վարույթ ընդունելու փաստն արդեն ստեղծում է պարտապանի հնարավոր սնանկության վտանգ, ինչն այդ փուլում առաջացնում է իր գույքի էական նվազեցմանն ուղղված պարտապանի հետագա անբարեխիղճ վարքագիծը կանխելու անհրաժեշտություն։ Այդ պատճառով առանց դատարանի որոշման պարտապանի գույքն օտարելու արգելքն սկսում է գործել սնանկության վերաբերյալ դիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշում կայացնելու պահից, որպիսի միակ փաստի հետ օրենսդիրը պայմանավորել է այդ արգելքի գործարկումը։ Միաժամանակ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետով նախատեսված՝ առանց դատարանի որոշման պարտապանի գույքն օտարելու սահմանափակումը կիրառելու համար նշված

նորմը որևէ այլ պայման, քան սնանկության վերաբերյալ դիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշումն է, չի պահանջում: Ուստի սնանկության վերաբերյալ դիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշման առկայությունն արդեն բավարար է «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետով նախատեսված արգելքի առկայության փաստը հաստատելու համար: ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եզրահանգել է, որ **սնանկության վերաբերյալ դիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշում կայացնելուց հետո պարտապանի գույքի վերաբերյալ կնքված օտարման, վարձակալության, գրավադրման կամ այն այլ ձևով ծանրաբեռնող գործարքները համարվում են օրենքի պահանջներին չհամապատասխանող գործարքներ: Այդ գործարքները փաստացի կնքվում են «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետով սահմանված պահանջի խախտմամբ, հետևաբար ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 305րդ հոդվածի ուժով անվավեր գործարքներ են:**

Միևնույն ժամանակ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է նաև, որ գույքի նկատմամբ իրավունքի սահմանափակման հիմքը դատական ակտն է, որի ընդունման հետ էլ պետք է կապել արգելքի առկայությունը, իսկ պետական գրանցումը դատական ակտի հիման վրա արդեն իսկ կիրառված սահմանափակման ճանաչումը, դրա երաշխավորումն ու պաշտպանումն է պետության կողմից: Ուստի գույքի նկատմամբ իրավունքի սահմանափակումն առկա է համապատասխան դատական ակտի ընդունման, և ոչ թե այդ սահմանափակումը պետական գրանցման ենթարկելու պահից: «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետով նախատեսված սահմանափակման կիրառումը դրա պետական գրանցման ենթարկելու պահով պայմանավորելու դեպքում այն կորցնում է իր գործնական նշանակությունը և դառնում ինքնանպատակ, (...) խեղաթյուրվում է օրենսդրի հետապնդած՝ սահմանափակումը պարտապանին սնանկ ճանաչելու վերաբերյալ դիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշման պահից կիրառելու ու այդ փուլից ի վեր պարտապանի գույքի ամբողջականության պահպանության նկատմամբ դատական վերահսկողություն սահմանելու նպատակը, որը հստակ և որոշակի ամրագրված է օրենսդրի կողմից ու որևէ բացառություն չի նախատեսում (տես *Ջոն Ասադյանի սնանկության գործով կառավարիչ Բաբկեն Եկմայանի, վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջ ներկայացնող երրորդ անձ «Պրեմիում Կրեդիտ» ՈՒՎԿ ՓԲԸ-ն ընդդեմ Ջոն Ասադյանի, Սասուն Ասադյանի և Սիրվարդ Ասադյանի թիվ ՍՆԴ/0036/02/20 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 23.11.2022 թվականի որոշումը*):

Վերագրյալի հաշվառմամբ գտնում ենք, որ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետով նախատեսված սահմանափակման խախտմամբ պարտապանին պատկանող գույքի օտարման, վարձակալության, գրավադրման կամ այն այլ ձևով ծանրաբեռնող գործարքները ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 305րդ հոդվածի ուժով անվավեր են՝ անկախ նշված սահմանափակման պետական գրանցման փաստից: Ընդ որում, նշված սահմանափակման խախտմամբ կնքված գործարքն անվավեր ճանաչելու համար օրենսդիրը որևէ այլ նյութաիրավական պայման, քան գործարքը սնանկության վերաբերյալ դիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշումը կայացնելուց հետո առանց դատարանի որոշման կնքված լինելն է, չի պահանջում, ինչպես նաև որևէ կերպ չի արժևորում պարտապանին սնանկ ճանաչելու վերաբերյալ դիմումը դատարանի կողմից վարույթ ընդունելու որոշման մասին գործարքի կողմերի իմանալը, գույքը ձեռք բերողի բարեխղճությունը և այլ հանգամանքներ: Հետևաբար, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի իմաստով ցանկացած շահագրգիռ անձ իրավասու է դիմել դատարան օրենքի պահանջների խախտմամբ կնքված գործարքն անվավեր ճանաչելու և անվավերության հետևանքներ կիրառելու

պահանջով:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 289-րդ համաձայն՝ գործարքները քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց այն գործողություններն են, որոնք ուղղված են քաղաքացիական իրավունքներ և պարտականություններ սահմանելուն, փոփոխելուն կամ դրանց դադարելուն:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 303-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ գործարքն անվավեր է նույն օրենսգրքով սահմանված հիմքերով դատարանի կողմից այն այդպիսին ճանաչելու ուժով (վիճահարույց գործարք) կամ անկախ նման ճանաչումից (առոչինչ գործարք):

Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ վիճահարույց գործարքն անվավեր ճանաչելու պահանջը կարող են ներկայացնել նույն օրենսգրքում նշված անձինք:

Նույն հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն՝ առոչինչ գործարքի անվավերության հետևանքների կիրառման մասին պահանջ կարող է ներկայացնել ցանկացած շահագրգիռ անձ: Դատարանն իրավունք ունի այդպիսի հետևանքներ կիրառել սեփական նախաձեռնությամբ:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 304-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ անվավեր գործարքը չի հանգեցնում իրավաբանական հետևանքների, բացառությամբ այն հետևանքների, որոնք կապված են գործարքի անվավերության հետ: Նման գործարքն անվավեր է կնքելու պահից:

Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ գործարքի անվավերության դեպքում կողմերից յուրաքանչյուրը պարտավոր է մյուս կողմին վերադարձնել գործարքով ամբողջ ստացածը, իսկ ստացածը բնեղենով վերադարձնելու անհնարինության դեպքում (ներառյալ, երբ ստացածն արտահայտվում է գույքից օգտվելու, կատարված աշխատանքի կամ մատուցված ծառայության մեջ)՝ հատուցել դրա արժեքը դրամով, եթե գործարքի անվավերության այլ հետևանքներ նախատեսված չեն օրենքով:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 305-րդ հոդվածի համաձայն՝ օրենքի կամ այլ իրավական ակտերի պահանջներին չհամապատասխանող գործարքն անվավեր է, եթե օրենքը չի սահմանում, որ նման գործարքն առոչինչ է կամ չի նախատեսում խախտման այլ հետևանքներ:

Հարկ ենք համարում արձանագրել, որ օրենսդիրը նախատեսելով, որ անվավեր գործարքները չեն հանգեցնում իրավաբանական հետևանքների, բացառությամբ ռեստիտուցիոն պարտավորությունների (որոնք կապված են գործարքի անվավերության հետ), գործարքի վավերության պայմաններին չհամապատասխանող գործարքները դասակարգել է երկու տեսակների՝ առոչինչ և վիճահարույց գործարքներ՝ միևնույն ժամանակ դրանց առանձնահատկությունների հաշվառմամբ սահմանելով դրանց կապակցությամբ ծագող քաղաքացիական իրավական հարաբերությունների որոշակի առանձնահատկություններ՝ անվավերության հիմքեր ու պայմաններ, անձանց շրջանակ, որոնք կարող են դատական կարգով ներկայացնել տվյալ հիմքով գործարքն անվավեր ճանաչելու և (կամ) անվավերության հետևանք կիրառելու պահանջը, երկկողմանի կամ միակողմանի ռեստիտուցիա կիրառելու, անվավեր գործարքի կնքմամբ պատճառված վնասը մեղավոր կողմից հոգուտ տուժող կողմի բռնագանձելու, վնասները լրիվ ծավալով հատուցելու հնարավորությունը, նման գործարքներից բխող պահանջների նկատմամբ կիրառվող հայցային վաղեմության հատուկ ժամկետներ և այլն:

Հատկանշական է, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 305-315-րդ հոդվածներով գործարքների անվավերության հիմքերն օրենսդիրը սահմանել է սպառիչ կերպով, ինչից հետևում է, որ օրենքով ուղղակիորեն նախատեսվածից զատ այլ հիմքերով գործարքն անվավեր ճանաչվել չի կարող:

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի ուսումնասիրության արդյունքում հարկ ենք համարում

արձանագրել, որ այն չի պարունակում պարտապանի կողմից կնքված գործարքներն անվավեր ճանաչելու՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 305-315-րդ հոդվածներով նախատեսվածից տարբերվող այլ հիմքեր:

Քննարկվող համատեքստում հարկ ենք համարում անդրադառնալ սույն գործով հայցադիմումը դատարան ներկայացնելու պահին գործած խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված՝ պարտապանի կողմից կատարած անհատույց փոխանցումները (այդ թվում՝ ոչ դրամային) հետ ստանալու ինստիտուտի իրավական բնույթին:

Սույն գործով հայցադիմումը դատարան ներկայացնելու պահին գործած խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ կառավարիչը կարող է պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ վեց ամսվա ընթացքում, դիմել և դատական կարգով հետ ստանալ՝

ա) պարտապանի կատարած անհատույց փոխանցումները (այդ թվում՝ ոչ դրամային) պարտապանի հետ փոխկապակցված անձանց, որոնք կատարվել են պարտապանին սնանկ ճանաչելուն նախորդող հինգ տարվա ընթացքում.

բ) պարտապանի կատարած անհատույց փոխանցումները (այդ թվում՝ ոչ դրամային) ցանկացած երրորդ անձանց, որոնք կատարվել են սնանկության վերաբերյալ դիմում ներկայացնելուն նախորդող երեք տարվա ընթացքում.

գ) սնանկության դիմում ներկայացնելուն նախորդած 90 օրվա ընթացքում (մեկ տարվա ընթացքում, եթե փոխանցումը կատարվել է փոխկապակցված անձին) պարտապանի՝ պարտատիրոջը կամ վերջինիս օգտին նախկինում ստանձնած պարտավորության դիմաց կատարած ցանկացած փոխանցում (այդ թվում՝ ոչ դրամային), որը կատարելու պահին պարտապանը անվճարունակ էր, և պարտատերը ստացել է էապես ավելին, քան կստանար սնանկության վարույթում՝ պարտապանի լուծարման դեպքում.

դ) պարտապանին սնանկ ճանաչելուն նախորդող երեք տարվա ընթացքում կատարված գործարքների, փոխանցումների և գույքի օտարումների հետևանքով պարտապանին պատճառված վնասը, որը հետևանք է գույքի, ծառայության, աշխատանքի իրացման արժեքի և գործարքի կատարման պահի դրությամբ դրա շուկայական արժեքի տարբերության, բացառությամբ եթե գործարքը կնքվել է հրապարակային սակարկության հիման վրա.

ե) պարտապանի և պարտատիրոջ միջև զուտացման համաձայնության և (կամ) ապահովության պայմանագրերի համաձայն բռնագանձված ապահովության առարկան, եթե միաժամանակ բավարարվել են հետևյալ պայմանները.

1) զուտացման համաձայնությունը և (կամ) ապահովության պայմանագիրը կնքվել է սնանկության դիմում դատարան ներկայացնելուն նախորդած 90 օրվա ընթացքում,

2) կնքման պահին պարտապանի համար սնանկությունը կամ սնանկության հնարավորությունը կանխատեսելի էր,

3) այդպիսի զուտացման համաձայնություն և (կամ) ապահովության պայմանագիր կնքելը չէր բխում պարտապանի շահերից և հետապնդում էր բացառապես ակտիվները սնանկության գործընթացից դուրս բերելու նպատակ:

Հարկ ենք համարում արձանագրել, որ սույն գործով հայցադիմումը դատարան ներկայացնելու պահին գործած խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասը նախատեսում է սնանկության վերաբերյալ գործով կառավարչի իրավունքը՝ օրենքով սահմանված որոշակի ժամկետային սահմանափակումների և այլ պայմանների պահպանմամբ դիմելու դատարան պարտապանի կողմից փոխկապակցված կամ երրորդ

անձանց անձանց կատարված անհատույց կամ հատուցելի փոխանցումները (այդ թվում՝ ոչ դրամային), կատարված գործարքների, փոխանցումների ու գույքի օտարումների հետևանքով պարտապանին պատճառված վնասը, ինչպես նաև պարտապանի և պարտատիրոջ միջև զուտացման համաձայնության և (կամ) ապահովության պայմանագրերի համաձայն բռնագանձված ապահովության առարկան հետ ստանալու պահանջով, որի նպատակը պարտապանի գույքի հավաքագրումն է՝ սնանկության վարույթի ընթացքում պարտատերերի պահանջների բավարարման նպատակով:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 305-315-րդ հոդվածների և սույն գործով հայցադիմումը դատարան ներկայացնելու պահին գործած խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասի համադրված վերլուծության արդյունքում հարկ ենք համարում արձանագրել, որ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասում առանձնացնելով պարտապանին պատկանող գույքի փոխանցումների այնպիսի տեսակներ, որոնք ակնհայտորեն վկայում են պարտատերերի նկատմամբ ունեցած պարտավորության կատարումից խուսափելու պարտապանի մտադրության մասին, օրենսդիրը սահմանել է փոխանցված գույքի նկատմամբ պարտապանի իրավունքները վերականգնելու (այն հետ ստանալու) իրավունքը՝ միևնույն ժամանակ վերջինս չդիտարկելով նույն հոդվածում նկարագրված գործարքների անվավերության համատեքստում որպես անվավերության հետևանք: Գտնում ենք, որ սույն գործով հայցադիմումը դատարան ներկայացնելու պահին գործած խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է ոչ թե պարտապանի կողմից կնքված գործարքներն անվավեր ճանաչելու հիմքեր, այլ պարտապանին սնանկ ճանաչելուն նախորդող օրենքով սահմանված որոշակի ժամանակահատվածում և որոշակի պայմաններով կատարված գործարքների արդյունքում գույք ձեռք բերած անձի սեփականության իրավունքի դադարման ինքնուրույն (հատուկ) հիմքեր, որոնց առկայության պարագայում սնանկության գործով կառավարիչը կարող է պարտապանին սնանկ ճանաչելուց հետո՝ ոչ ուշ քան վեց ամսվա ընթացքում, դատական կարգով ներկայացնել համապատասխանաբար փոխանցված կամ բռնագանձված գույքը հետ վերադարձնելու կամ գույքի օտարումների հետևանքով պարտապանին պատճառված վնասը հատուցելու պահանջ: Հետևաբար սույն գործով հայցադիմումը դատարան ներկայացնելու պահին գործած խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասում նշված պայմանները, որոնց առկայության հետ օրենքը կապում է պարտապանի կողմից կատարված փոխանցումների (գործարքների), զուտացման համաձայնության և (կամ) ապահովության պայմանագրերի հիման վրա կատարված բռնագանձումները հետ ստանալու իրավունքը, գործարքի անվավերության ինստիտուտի հետ որևէ առնչություն չունեն:

Քննարկվող համատեքստում հարկ ենք համարում արձանագրել, որ սույն գործով հայցադիմումը դատարան ներկայացնելու պահին գործած խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասը որևէ կերպ չի սահմանափակում սնանկության գործով կառավարչի իրավական հնարավորությունը՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 305-315-րդ հոդվածներով նախատեսված հիմքերի առկայությամբ դատական քննության առարկա դարձնելու պարտապանի կողմից կնքված գործարքների անվավերության և դրանց անվավերության հետևանքները կիրառելու հարցը:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ անդրադառնալով սնանկության գործով կառավարչի՝ պարտապանի կողմից օրենքի պահանջների խախտմամբ, մասնավորապես՝ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված սահմանափակումների շրջանցմամբ կնքված գործարքն անվավեր ճանաչելու և անվավերության հետևանքներ

կիրառելու պահանջով դատարան դիմելու իրավական հնարավորության հարցին՝ հարկ ենք համարում նշել հետևյալը.

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 29-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ սնանկության վերաբերյալ գործով նշանակված կառավարիչը՝

(...)

բ) սնանկության գործով դիմում է դատարան՝ նույն օրենքով նախատեսված դեպքերում.

գ) **պարտապանի անունից դիմում է դատարաններ՝ դատական կարգով լուծում պահանջող հարցերով**, ներգրավվում է պարտապանի այն դատավարություններում, որոնցում վերջինս հանդես է գալիս որպես հայցվոր, պատասխանող կամ վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ ներկայացնող երրորդ անձ, առանց լիազորագրի հանդես է գալիս պարտապանի անունից.

(...)

ժբ) իրականացնում է օրենքով սահմանված այլ լիազորություններ:

Սույն գործով հայցադիմումը դատարան ներկայացնելու պահին գործած խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 29-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ նույն օրենքով սահմանված լիազորություններն իրականացնելիս կառավարիչը գործում է **պարտապանի անունից** և իր պատասխանատվությամբ:

ՀՀ սահմանադրական դատարանն անդրադառնալով սնանկության ինստիտուտի նշանակությանը՝ դիրքորոշում է արտահայտել առ այն, որ «Սնանկության ինստիտուտի նպատակն է հնարավորություն տալ բարեխիղճ և պարտաճանաչ պարտապանին վերականգնել իր բնականոն գործունեությունը, հաղթահարել ֆինանսական դժվարությունները, ինչպես նաև ապահովել անվճարունակ կազմակերպությունների վերակառուցումը և ֆինանսական վերակազմակերպումը, վերականգնել նրա կենսունակությունը և միևնույն ժամանակ ապահովել պարտատերերի շահերի պաշտպանությունը» (տես ՀՀ սահմանադրական դատարանի 25.02.2008 թվականի թիվ ՍԴՈ-735 որոշումը):

Մեկ այլ որոշմամբ անդրադառնալով «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 29-րդ հոդվածի 1-ին մասի «գ» կետի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցին և վերահաստատելով նախկինում արտահայտված իրավական դիրքորոշումը՝ ՀՀ սահմանադրական դատարանն ընդգծել է, որ յուրաքանչյուր դեպքում սնանկության գործընթացում պետք է հաշվի առնվեն տարբեր շահագրգիռ կողմերի՝ ներառյալ պարտապանների շահերը: Միևնույն ժամանակ սնանկության գործով կառավարիչ՝ օրենքով ամրագրված լիազորությունների, նրա դերակատարման վերաբերյալ ամրագրված օրենսդրական կարգավորումների համալիր ուսումնասիրման արդյունքում ՀՀ սահմանադրական դատարանը, արձանագրելով, որ «սնանկության գործընթացի նպատակն է երաշխիքներ ստեղծել մի կողմից՝ պարտատերերի պահանջները համամասնորեն բավարարելու, մյուս կողմից՝ հնարավոր դեպքերում պարտապանի գույքային դրությունը կայունացնելու (պարտապանի վճարունակության վերականգնումը) և նրա տնտեսական գործունեության շարունակականությունն ապահովելու համար», եզրահանգել է, որ «**սնանկության գործով կառավարչի լիազորությունները հանգում են պարտապանի գույքի պահպանմանը և պարտավորների պահանջների պարզաճ բավարարումն ապահովելուն, ուստի վերջինիս տրված բոլոր լիազորությունները մեկնաբանելիս պետք է առաջնորդվել այն սկզբունքով, որ դրանք ուղղված են վերոնշյալ նպատակի կենսագործմանը**» (ընդգծումը Վճռաբեկ դատարանին է): Փաստելով, որ «պարտապանին սնանկ ճանաչելու նպատակը քաղաքացիական շրջանառության կայունության ապահովումն է, որպիսի պայմաններում սնանկ ճանաչվելուց հետո պարտապանի

գործողությունների շրջանակն իրավաչափորեն սահմանափակվում է՝ նպատակ ունենալով ապահովելու պարտապանի և պարտավորների շահերի հավասարակշռությունը», ուստի «անվճարունակ պարտապանի սնանկ ճանաչվելուց հետո պարտապանի անունից և իր պարտասխանավորությամբ պարտապանի գործողություններն իրականացնում է սնանկության գործով կառավարիչը՝ հանդես գալով որպես պարտապանի և պարտավորների շահերի հավասարակշռությունն ապահովող ոչ շահագրգիռ անձ՝ միաժամանակ հաշվի առնելով կողմերից յուրաքանչյուրի շահերը», ՀՀ սահմանադրական դատարանը գտել է, որ «այդպիսի իրավակարգավորումը նպատակ ունի ապահովելու իրավաչափ հավասարակշռություն մի կողմից պարտապանի, մյուս կողմից՝ պարտավորների շահերի պաշտպանության համար»:

Միևնույն ժամանակ ՀՀ սահմանադրական դատարանը նշել է, որ «Սնանկության վարույթում սնանկության գործով **կառավարիչը հանդես է գալիս ոչ թե պարտապանի կամ պարտավորիչի կողմում, այլ օրենքի սահմաններում իրականացնում է իր՝ որպես սնանկության գործով կառավարչի լիազորությունները, որոնք ուղղված են պարտապանի և պարտավորիչի շահերի հավասարակշռմանը** (ընդգծումը Վճռաբեկ դատարանին է):

(...) սնանկության հարաբերությունները կարգավորող մի շարք օրենսդրական կարգավորումների ողջ տրամաբանությունը հանգում է նրան, որ սնանկության գործով կառավարիչն այդ հարաբերություններում օժտված է լուրջ դերակատարմամբ և մի շարք դեպքերում այնպիսի լիազորությունների իրականացման իրավասությամբ, որոնք մինչև սնանկ ճանաչվելը կրում էր պարտապանը, սակայն սնանկության առաջացման փաստով պարտապանի՝ դրանց իրացման հնարավորությունը սահմանափակելը պայմանավորված է բացառապես սնանկության վարույթի բարեհաջող և արդյունավետ ընթացքի ապահովմամբ, պարտապանին պատկանող գույքի պահպանմամբ, ինչպես նաև պարտավորների պահանջների պարշաճ բավարարմամբ: (...):

Քաղաքացիադատարանական օրենսդրությունը, սնանկության գործով կառավարչին վերապահելով սնանկ ճանաչված ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց շահերը ներկայացնելու հնարավորություն, օգտագործում է «օրենքով նախատեսված դեպքերում» ձևակերպումը: Միաժամանակ օրենսդիրը սնանկության գործով կառավարչի կողմից սնանկ ճանաչված ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց շահերը ներկայացնելու դեպքերը մասնավորեցրել է Օրենքի շրջանակներում, որով էլ նախատեսվում է դատական կարգով լուծում պահանջող հարցերով դատարան դիմելու, այն դատավարություններում ներգրավվելու՝ սնանկության գործով կառավարչի իրավասությունը, որոնցում պարտապանը հանդես է գալիս որպես հայցվոր, պարտասխանող կամ վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ ներկայացնող երրորդ անձ: Վերջին դեպքը վկայում է պարտապանի՝ որպես հայցվոր, պարտասխանող, վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ ներկայացնող երրորդ անձ դատարան դիմելու իրավունքի մասին, թեպետ հիշյալ դեպքում պարտապանի անունից դատարան է դիմում սնանկության գործով կառավարիչը:

Վերոգրյալից բխում է օրենսդրի՝ Սահմանադրությամբ ամրագրված պարտականությունը՝ հստակեցնելու այն դեպքերը, որոնց պարագայում դատարան դիմելու իրավասությունը պատկանում է սնանկության գործով կառավարչին, ինչպես նաև այն դեպքերը, որոնց պարագայում դատարան դիմելու իրավունք ունի սնանկ ճանաչված պարտապանը:

Օրենսդրական կարգավորումների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ օրենսդիրը կատարել է վերոնշյալ պարտականությունը, մասնավորապես՝ Օրենքն ամրագրում է սնանկության գործով կառավարչի՝ օրենքով նախատեսված դեպքերում սնանկության գործով դատարան դիմելու իրավասությունը, **ինչպես նաև դատական կարգով լուծում պահանջող**

հարցերով պարտապանի անունից դատարաններ դիմելու իրավասությունը՝ միաժամանակ չբացառելով մի շարք դեպքերում (Օրենքի 20-րդ հոդվածի 2-րդ մաս, 31-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 32-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 36-րդ հոդվածի 2-րդ մաս, 40-րդ հոդվածի 2-րդ մաս, 47-րդ հոդվածի 2-րդ մաս, 68-րդ հոդվածի 2-րդ մաս) պարտապանի կողմից անմիջականորեն դատարան դիմելու իրավունքը, ինչպես նաև հստակեցնելով սնանկության գործով կառավարչի կողմից դատարան դիմելու (Օրենքի 29-րդ հոդվածի 1-ին մասի «բ», «գ» կետեր, 36-րդ հոդվածի 2-րդ մաս, 50-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 54-րդ հոդվածի 1-ին մաս) կարգն ու պայմանները:

Վերոգրյալից բխում է, որ Օրենքը, սահմանելով սնանկության հարցերով սնանկության գործով կառավարչի՝ դատարան դիմելու ընդհանուր կանոն, միաժամանակ, հստակ ամրագրել է այն դեպքերը, որոնց պարագայում դատարան դիմելու իրավասություն ունի նաև պարտապանը: **Դրանից հետևում է, որ սնանկության վերաբերյալ այլ հարցերով դատարան դիմելու իրավունքը պատկանում է սնանկության գործով կառավարչին** (ընդգծումը Վճռաբեկ դատարանին է): Ավելին, Օրենքը մի շարք դեպքերի համար սահմանում է սնանկության գործով կառավարչի կողմից դատարան դիմելու կարգի վերաբերյալ առավել մանրամասն կարգավորում» (տես ՀՀ սահմանադրական դատարանի 26.01.2021 թվականի թիվ ՍԴՈ-1572 որոշումը):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, նախկինում կայացված որոշմամբ անդրադառնալով «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 29-րդ հոդվածի 1-ին մասի «գ» կետով սահմանված սնանկության գործով կառավարչի լիազորությանը, արձանագրել է, որ սնանկ ճանաչվելուց հետո **պարտապանի դատավարական իրավունքներն իրացնում է կառավարիչը և սնանկ ճանաչվելուց հետո, ի թիվս այլնի, պարտապանի անունից իրացնում է նաև դատարան հայց ներկայացնելու իրավունքը (...)**՝ բայց բոլոր դեպքերում հանդես գալով որպես սնանկ ճանաչված պարտապանի ներկայացուցիչ (տես Մնացական Նախոյանի սնանկության գործով կառավարիչ Աշոտ Տեր-Վարդանյանն ընդդեմ Լեյլի Պետրոսյանի, Թերեզա և Մարի Նախոյանների թիվ ԱՐԱԴ/0333/02/14 քաղաքացիական գործով 22.04.2016 թվականի որոշումը):

ՀՀ սահմանադրական դատարանի և ՀՀ վճռաբեկ դատարանի վերոշարադրյալ իրավական դիրքորոշումների հաշվառմամբ հարկ ենք համարում փաստել, որ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքը չի բացառում սնանկության գործով կառավարչի իրավունքը՝ պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո ընդհանուր հիմունքներով վիճարկելու պարտապանի կողմից օրենքի պահանջների խախտմամբ, մասնավորապես՝ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին ու 2-րդ մասերով նախատեսված սահմանափակումների շրջանցմամբ կնքված գործարքները՝ պարտապանի անունից իրացնելով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով գործարքի կողմի համար երաշխավորված՝ նման գործարքը վիճարկելու իրավունքը և ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 49-րդ հոդվածի իմաստով հանդես գալով որպես սնանկ ճանաչված ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի շահերի ի պաշտոնե ներկայացուցիչ:

Միաժամանակ հարկ ենք համարում նշել, որ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 29-րդ հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետով սահմանված սնանկության գործով կառավարչի լիազորությունը մեկնաբանելիս որպես ելակետ անհրաժեշտ է ընդունել այն, որ տվյալ լիազորությունը, որի կիրառումն օրենսդիրը պայմանավորել է «սույն օրենքով նախատեսված դեպքերում» հիպոթեզով, վերաբերելի է ոչ թե սնանկության վարույթի շրջանակներում պարտապանի գույքի հավաքագրման, պահպանման և պարտատերերի պահանջների պատշաճ բավարարման համար անհրաժեշտ պայմաններ ապահովելու նպատակով սնանկության

գործով կառավարչի կողմից որպես պարտապանի ի պաշտոնե ներկայացուցիչ տարաբնույթ (այդ թվում՝ պարտապանի գործարքն անվավեր ճանաչելու և (կամ) նրա կնքած գործարքի նկատմամբ անվավերության հետևանքներ կիրառելու կամ սույն գործով հայցադիմումը դատարան ներկայացնելու պահին գործած խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հիմքերով պարտապանի փոխանցած կամ նրանից բռնագանձված գույքը հետ վերադարձնելու) պահանջներով դատարան հայց ներկայացնելուն, այլ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված բոլոր այն դեպքերին, երբ սնանկության գործով կառավարիչը, իրացնելով դատական վերահսկողության ներքո տվյալ սնանկության գործի շրջանակներում օրենքով իր վրա դրված գործառնությունները, առանձին վարույթային (ընթացակարգային) հարցերի լուծման նպատակով գործը քննող դատարանին ներկայացնում է դիմումներ և միջնորդություններ (օրինակ՝ պարտապանի գործունեությունն ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն վերսկսելու [«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 73-րդ հոդված], պարտապանի գույքը հրապարակային սակարկություններով վաճառելու [«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 76-րդ հոդված], պարտապանին պատկանող գույքի վաճառքն ուղղակի գործարքով իրականացնելը թույլատրելու [«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 77-րդ հոդված], սնանկության գործն ավարտելու [«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 87-րդ հոդված] վերաբերյալ):

Համապատասխանաբար գտնում ենք, որ դատական պրակտիկայում հանդիպող այն իրավաբանական դեպքեր, որ սնանկության գործով կառավարչի՝ սնանկության վարույթի նպատակներից ելնելով, դատական հայցեր ներկայացնելու (հայցով դատարան դիմելու) իրավունքը սահմանափակված է բացառապես «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված հիմքերով (դեպքերով), չի համապատասխանում սնանկության վարույթի էությանը, հակասում է դրա նպատակներին ու խեղաթյուրում է սնանկության գործով կառավարչի առանձնահատուկ դերակատարությունը սնանկության վարույթում՝ ի թիվս այլնի ինքնանպատակ դարձնելով «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1ին և 2-րդ մասերով նախատեսված սահմանափակումներն ու ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի՝ գործարքների անվավերության վերաբերյալ իրավակարգավորումները:

Վերոնշյալ իրավական դիրքորոշումների կիրառումը սույն գործի փաստերի նկատմամբ

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանի 27.07.2018 թվականի որոշմամբ «Ամերիաբանկ» ՓԲԸ-ի դիմումը՝ Արամ Խաչատրյանին սնանկ ճանաչելու պահանջի մասին, ընդունվել է վարույթ:

14.08.2018 թվականին Արամ Խաչատրյանի և Գևորգ Շահումյանի միջև կնքվել է տրանսպորտային միջոցի առուվաճառքի պայմանագիր, որով Արամ Խաչատրյանն իրեն պատկանող «TOYOTA CAMRY 2.5 GAZ» մակնիշի ավտոմեքենան վաճառել է Գևորգ Շահումյանին:

Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանի 27.08.2018 թվականի վճռով Արամ Խաչատրյանը ճանաչվել է սնանկ:

Դիմելով դատարան՝ Կառավարիչը պահանջել է անվավեր ճանաչել Արամ Խաչատրյանի և Գևորգ Շահումյանի միջև 14.08.2018 թվականին կնքված տրանսպորտային միջոցի առուվաճառքի պայմանագիրն ու պայմանագրի հիմքով կատարված պետական գրանցումը:

Դատարանը, արձանագրելով, որ «սույն գործով կառավարչի կողմից որպես հայցի իրավական հիմք վկայակոչվել են միայն ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 303, 305-րդ

հողվածները և «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասը, իսկ որպես փաստական հիմք՝ նշվել է, որ պարտապանը գույքն օտարել է սնանկ ճանաչելու մասին դիմումը վարույթ ընդունելու որոշումը ստանալուց հետո», և պատճառաբանելով, որ «կառավարչի կողմից ներկայացվել է վիճահարույց գործարքն անվավեր ճանաչելու պահանջ այն դեպքում, երբ կառավարչին նման իրավունք օրենքով տրված չէր», «վիճահարույց գործարքն անվավեր ճանաչելու պահանջը կարող են ներկայացնել միայն օրենքում ուղղակիորեն նշված անձինք», «գործով չի հիմնավորվում գործարքի մյուս կողմի անբարեխիղճ լինելու հանգամանքը, հետևաբար (...) նա բարեխիղճ ձեռքբերող է», «կառավարիչը սույն գործարքը վիճարկելու իրավունք չունի, բացի այդ՝ անգամ նման իրավունք ունենալու դեպքում՝ գույքն օտարվել է բարեխիղճ ձեռքբերողի, և առկա չեն բարեխիղճ ձեռքբերողից գույքը հետ պահանջելու հիմքերը», 14.07.2021 թվականի վճռով Կառավարչի հայցը մերժել է:

Վերաքննիչ դատարանը, պատճառաբանելով, որ «սնանկության գործով կառավարիչը սույն գործով հայցադիմումը ներկայացվել է ընդդեմ Գևորգ Շահումյանի, իսկ պարտապանը գործին ներգրավվել է որպես երրորդ անձ: Նշվածից հետևում է, որ կառավարիչը և պարտապանը գործին մասնակցում են դատավարական տարբեր կարգավիճակներով, այսինքն՝ սույն գործով կառավարիչը «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 29 հոդվածի 1-ին մասի «գ» կետով սահմանված կարգով պարտապանի անունից հանդես չի եկել», ««Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54 հոդվածի 1-ին մասում սպառիչ թվարկվում են այն դեպքերը, երբ սնանկության գործով կառավարիչը, «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 29 հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետով սահմանված կարգով կարող է դիմել դատարան՝ պարտապանի կողմից երրորդ անձանց կատարված փոխանցումները և գույքի օտարումները դատական կարգով հետ ստանալու համար», ««Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54 հոդվածի 1-ին մասի իրավակարգավորումները հիմք են տալիս վերաքննիչ դատարանին եզրահանգելու, որ սնանկության գործով կառավարչի՝ պարտապանի կատարած փոխանցումները և գույքի օտարումները դատական կարգով հետ ստանալու համար դատարան դիմելու իրավունքը բացարձակ բնույթ չի կրում և սահմանափակված է նույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հիմքերի շրջանակով: Նշվածից հետևում է, որ սնանկության գործով կառավարիչը կարող է դիմել ոչ թե պարտապանի կնքած ցանկացած գործարքն անվավեր ճանաչելու, այլ միայն «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54 հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված դեպքերում պարտապանի կատարած փոխանցումները և գույքի օտարումները դատական կարգով հետ ստանալու համար», «Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ (...) գործարքը կնքվել է պարտապանին սնանկ ճանաչելուն նախորդող երեք տարվա ընթացքում, որպիսի պայմաններում «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54 հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետով նախատեսված է գույքի իրացման արժեքի և գործարքի կատարման պահի դրությամբ դրա շուկայական արժեքի տարբերությունը, որպես պարտապանին պատճառված վնաս ստանալու համար դատարան դիմելու կառավարչի իրավունքը», եզրահանգել է, որ Կառավարիչը չունի ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 305-րդ հոդվածով նախատեսված հիմքով պարտապանի կնքած գործարքը վիճարկելու իրավունք, և 11.01.2022 թվականին որոշում է կայացրել Կառավարչի բերած վերաքննիչ բողոքը մերժելու և Դատարանի 14.07.2021 թվականի վճիռն անփոփոխ թողնելու մասին:

Վճռաբեկ դատարանը, պատճառաբանելով, որ «(...) սույն գործով ստորադաս դատարանները, հաստատված համարելով Արամ Խաչատրյանի կողմից «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված սահմանափակման խախտմամբ իրեն պարկանող տրանսպորտային միջոցը 14.08.2018 թվականի առուվաճառքի

պայմանագրով օտարելու փաստը, ըստ էության, եկել են իրավաչափ եզրակացության, որ Կառավարիչը նշված վիճահարույց գործարքն անվավեր ճանաչելու պահանջով դատարան դիմելու լիազորություն չունի:

Վճռաբեկ դատարանը, վերահաստատելով Վերաքննիչ դատարանի պարզառաքանությունն առ այն, որ սույն գործով հայցադիմումը դատարան ներկայացնելու պահին գործած խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասի իրավակարգավորումները հիմք են տալիս եզրահանգելու, որ սնանկության գործով կառավարչի՝ պարտապանի կատարած փոխանցումները և գույքի օտարումները դատական կարգով հետ ստանալու համար դատարան դիմելու իրավունքը բացարձակ բնույթ չի կրում ու սահմանափակված է նույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հիմքերի շրջանակով, սույն որոշման շրջանակներում արտահայտված դիրքորոշումների համարեքստում գտնում է, որ սնանկության գործով կառավարիչը, ներկայացնելով պարտապան Արամ Խաչատրյանի կողմից «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված սահմանափակման խախտմամբ իրեն պատկանող տրանսպորտային միջոցի 14.08.2018 թվականի առուվաճառքի պայմանագիրն անվավեր ճանաչելու և անվավերության հետևանքներ կիրառելու վերաբերյալ պահանջ, չի գործել «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքով իրեն վերապահված լիազորությունների շրջանակներում, որպիսի պայմաններում ստորադաս դատարանների կողմից թույլ չի տրվել նյութական կամ դատավարական իրավունքի նորմերի այնպիսի խախտում, որը հանգեցրել է գործի ըստ էության սխալ լուծման:

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վերաքննիչ դատարանի կողմից թույլ չի տրվել «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետի, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 304-րդ և 305-րդ հոդվածների այնպիսի խախտում, որը խաթարել է արդարադատության բուն էությունը», մերժել է վճռաբեկ բողոքը՝ Վերաքննիչ դատարանի 11.01.2022 թվականի որոշումը թողնելով օրինական ուժի մեջ:

Վճռաբեկ դատարանի դատավորներ Էդ. Սեդրակյանս և Ն. Հովսեփյանս, համաձայն չլինելով վերը նշված որոշման պարզառաքանական և եզրափակիչ մասերում Վճռաբեկ դատարանի դատավորների մեծամասնության արտահայտած կարծիքի հետ, շարադրում ենք մեր հապուկ կարծիքը դրանց վերաբերյալ:

Սույն գործով ստորադաս դատարանները, հաստատված համարելով Արամ Խաչատրյանի կողմից «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված սահմանափակման խախտմամբ իրեն պատկանող տրանսպորտային միջոցը 14.08.2018 թվականի առուվաճառքի պայմանագրով օտարելու փաստը, ըստ էության եկել են ոչ իրավաչափ եզրակացության, որ Կառավարիչը նշված վիճահարույց գործարքն անվավեր ճանաչելու պահանջով դատարան դիմելու լիազորություն չունի:

Չհերքելով Վերաքննիչ դատարանի պատճառաբանությունն առ այն, որ սույն գործով հայցադիմումը դատարան ներկայացնելու պահին գործած խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասի իրավակարգավորումները հիմք են տալիս եզրահանգելու, որ սնանկության գործով կառավարչի՝ պարտապանի կատարած փոխանցումները և գույքի օտարումները դատական կարգով հետ ստանալու համար դատարան դիմելու իրավունքը բացարձակ բնույթ չի կրում ու սահմանափակված է նույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հիմքերի շրջանակով, այնուամենայնիվ չհիմնավորված ենք համարում Վերաքննիչ դատարանի՝ սույն գործով արտահայտած դիրքորոշումը, թե սնանկության գործով կառավարիչը կարող է դիմել ոչ թե պարտապանի կնքած ցանկացած

գործարքն անվավեր ճանաչելու, այլ միայն սույն գործով հայցադիմումը դատարան ներկայացնելու պահին գործած խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված դեպքերում պարտապանի կատարած փոխանցումները և գույքի օտարումները դատական կարգով հետ ստանալու համար:

Անընդունելի ենք համարում սույն գործով հայցադիմումը դատարան ներկայացնելու պահին գործած խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված դեպքերում պարտապանի կատարած փոխանցումները և նրանից կատարված բռնագանձումները հետ ստանալու իրավունքը նշված փոխանցումների ու բռնագանձումների հիմքում ընկած գործարքներն անվավեր ճանաչելով պայմանավորելը՝ նկատի ունենալով, որ տվյալ դրույթներով օրենսդիրը սահմանել է ոչ թե պարտապանի կնքված գործարքների անվավերության հատուկ հիմքեր, պայմաններ և դրանց նկատմամբ անվավերության առանձնահատուկ հետևանքներ, այլ պարտապանին սնանկ ճանաչելուն նախորդող օրենքով սահմանված որոշակի ժամանակահատվածում ու որոշակի պայմաններով կատարված գործարքների արդյունքում գույք ձեռք բերած անձի սեփականության իրավունքի դադարման ինքնուրույն (հատուկ) հիմքեր, որոնք որևէ կերպ կապված չեն գործարքի վավերության պայմանների խախտման հետ:

Վերաքննիչ դատարանի այն եզրահանգումը, որ դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած վճռով սնանկ ճանաչված Արամ Խաչատրյանի՝ սույն գործով որպես վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ չներկայացնող երրորդ անձ ներգրավված լինելու պայմաններում Կառավարիչը սույն գործով հայցադիմումը դատարան ներկայացնելու պահին գործած խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 29-րդ հոդվածի 1-ին մասի «գ» կետով սահմանված կարգով պարտապանի անունից հանդես չի եկել, հետևաբար սույն քաղաքացիական գործով նրա կողմից հայցադիմում ներկայացնելու փաստը պետք է դիտարկվի բացառապես նույն հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետով նախատեսված լիազորության սահմաններում, որը, իր հերթին, սույն գործով հայցադիմումը դատարան ներկայացնելու պահին գործած խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված դրույթների ուժով բացառում է Կառավարչի անունից պարտապանի կնքած գործարքի անվավերության պահանջ ներկայացնելու հնարավորությունը, ևս համարում ենք չհիմնավորված: Այն իրողությունը, որ պարտապանը, հայցադիմումում որպես այդպիսին նշված լինելու պայմաններում, սույն գործով ներգրավվել է որպես վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ չներկայացնող երրորդ անձ, մեր գնահատմամբ որևէ կերպ չի ազդում Կառավարչի՝ իրավունքի ուժով (ex jure) պարտապանի անունից որպես ի պաշտոնե ներկայացուցիչ իր լիազորություններն իրականացնելու, այդ թվում՝ դատական կարգով լուծում պահանջող հարցերով դատարան դիմելու (հայց ներկայացնելու) հնարավորության վրա: Ավելին, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 38-րդ հոդվածի կարգավորումներից ուղղակիորեն բխում է, որ պարտապանը պետք է հայցվորի կողմում ներգրավվեր սույն քաղաքացիական գործի քննությանը որպես վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ չներկայացնող անձ՝ նկատի ունենալով, որ գործով կայացվող վճիռը կարող է ազդել կողմերից մեկի հանդեպ նրանց ունեցած իրավունքների կամ պարտականությունների վրա կամ կարող է հանգեցնել նման իրավունքների և պարտականությունների ծագմանը:

Նման պայմաններում գտնում ենք, որ Վերաքննիչ դատարանի կողմից թույլ է տրվել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 304-րդ և 305-րդ հոդվածների, «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետի այնպիսի խախտում, որը խաթարել է

արդարադատության բուն էությունը:

Ամփոփելով վերոգրյալ իրավական և փաստական վերլուծությունները՝ գտնում ենք, որ վճռաբեկ բողոքի հիմքի առկայությունը բավարար է Վերաքննիչ դատարանի 11.01.2022 թվականի որոշումը բեկանելու և փոփոխելու համար: Հետևաբար սույն գործով անհրաժեշտ էր կիրառել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 405-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետով սահմանված՝ ստորադաս դատարանի դատական ակտը բեկանելու և փոփոխելու Վճռաբեկ դատարանի լիազորությունը՝ նկատի ունենալով, որ առկա են ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 11.01.2022 թվականի որոշումը բեկանելու հիմքեր:

Դատավորներ՝

ԷԴ. ՍԵԴՐԱԿՅԱՆ

Ն. ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ

ԼԴ1/0059/01/17

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
ՈՐՈՇՈՒՄ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՆՈՒՆԻՑ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

9 ապրիլի 2025 թվականի ք.Երևան
գրավոր ընթացակարգով քննության առնելով ամբաստանյալ Մելսիկ Արթուրի Ալեքսանյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2024 թվականի սեպտեմբերի 23-ի որոշման դեմ պաշտպան Գ.Հարությունյանի վճռաբեկ բողոքը,

ՊԱՐԶԵՑ

Վարույթի դատավարական նախապատմությունը.

1. 2017 թվականի հոկտեմբերի 24-ին Լոռու մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանում ստացվել է թիվ 71108816 քրեական գործն ըստ մեղադրանքի՝ Մելսիկ Արթուրի Ալեքսանյանի՝ 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի (այսուհետ՝ ՀՀ նախկին քրեական օրենսգիրք) 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետով և Սարգիս Սամվելի Գրիգորյանի՝ նույն օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետով:

1.2. Լոռու մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ 2021 թվականի սեպտեմբերի 29-ի դատավճռով Մ.Ալեքսանյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետով նախատեսված արարքի կատարման մեջ, և նրա նկատմամբ պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 14 (տասնչորս) տարի ժամկետով՝ պատժի կրման ժամկետի սկիզբը հաշվելով 2016 թվականի նոյեմբերի 21-ից:

Նույն դատավճռով դատապարտվել է նաև Ս.Գրիգորյանը:

1.3. ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը 2023 թվականի մարտի 9-ի որոշմամբ մերժել է ամբաստանյալ Ս.Գրիգորյանի պաշտպան Հ.Արսենյանի միջնորդությունը, տուժողի իրավահաջորդ Ս.Թադևոսյանի վերաքննիչ բողոքը, մասնակիորեն բավարարել է ամբաստանյալ Ս.Գրիգորյանի պաշտպան Հ.Արսենյանի և ամբաստանյալ Մ.Ալեքսանյանի պաշտպան Գ.Հարությունյանի վերաքննիչ բողոքները՝ բեկանելով Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2021 թվականի սեպտեմբերի 29-ի դատավճիռը և գործն ուղարկվելով նույն դատարան՝ նոր քննության:

1.4. Լոռու մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի (այսուհետ՝ նաև Առաջին ատյանի դատարան)՝ 2023 թվականի սեպտեմբերի 29-ի որոշմամբ քրեական

գործն ընդունվել է վարույթ:

Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2023 թվականի նոյեմբերի 23-ի որոշմամբ ամբաստանյալ Մ.Ալեքսանյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց ընտրված կալանավորումը թողնվել է անփոփոխ՝ մերժելով պաշտպանի միջնորդությունն այն գրավով կամ չհեռանալու մասին ստորագրությամբ փոխարինելու վերաբերյալ:

1.5. Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2024 թվականի հուլիսի 4-ին որոշմամբ պաշտպան Գ.Հարությունյանի միջնորդությունը՝ Մ.Ալեքսանյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց կիրառված կալանավորումը փոփոխելու և այլընտրանքային խափանման միջոցներ կիրառելու վերաբերյալ, մերժվել է:

1.6. Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2024 թվականի օգոստոսի 12-ի որոշմամբ պաշտպան Գ.Հարությունյանի միջնորդությունը՝ Մ.Ալեքսանյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց կիրառված կալանավորումը վերացնելու և այլընտրանքային խափանման միջոցներ կիրառելու վերաբերյալ, բավարարվել է մասնակիորեն, խափանման միջոցը փոխվել է և խափանման միջոց է ընտրվել գրավը՝ գրավի չափ սահմանվելով 5.000.000 (հինգ միլիոն) ՀՀ դրամը:

2. Լոռու մարզի դատախազի տեղակալ Ռ.Մինասյանի վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում, ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը (այսուհետ՝ նաև Վերաքննիչ դատարան) 2024 թվականի սեպտեմբերի 23-ի որոշմամբ հատուկ վերանայման բողոքը բավարարել է, Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2024 թվականի օգոստոսի 12-ի որոշումը բեկանել է և կայացրել դրան փոխարինող դատական ակտ՝ մերժելով պաշտպան Գ.Հարությունյանի միջնորդությունը՝ ամբաստանյալ Մ.Ալեքսանյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց կիրառված կալանավորումը վերացնելու վերաբերյալ, և վերջինիս նկատմամբ որպես խափանման միջոց կիրառված կալանքը թողնելով անփոփոխ: Որպես խափանման միջոց կիրառված գրավի գումարը՝ 5.000.000 (հինգ միլիոն) ՀՀ դրամը, վերադարձվել է գրավատուին:

3. Վերաքննիչ դատարանի վերոնշյալ որոշման դեմ պաշտպան Գ.Հարությունյանը բերել է հատուկ վերանայման վճռաբեկ բողոք, որը Վճռաբեկ դատարանի՝ 2024 թվականի նոյեմբերի 28-ի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ և սահմանվել է դատական վարույթի իրականացման գրավոր ընթացակարգ:

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, փաստարկները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում՝ ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

4. Բողոքի հեղինակը գտել է, որ Վերաքննիչ դատարանը, բեկանելով Առաջին ատյանի դատարանի որոշումը, թույլ է տվել դատական սխալ՝ քրեադատավարական իրավունքի խախտում, որը խաթարել է արդարադատության բուն էությունը:

Բողոքաբերը նշել է, որ քրեական վարույթում առկա չէ փաստական տվյալ առ այն, որ Մ.Ալեքսանյանը կարող է թաքնվել վարույթն իրականացնող մարմնից այն պարագայում, երբ վերջինս ոչ միայն հենց դեպքի օրն է կամովին և մեղայականով ներկայացել ՀՀ ոստիկանության Բազումի բաժին, տվել խոստովանական ցուցմունքներ և աջակցել գործի քննությանը, այլ նաև ներկայացել է իրավապահ մարմիններին՝ Վերաքննիչ դատարանի՝ 2024 թվականի սեպտեմբերի 23-ի որոշման կատարումն ապահովելու համար, որպիսի իրողությունները, վարույթի տևականության պայմաններում, Մ.Ալեքսանյանի կողմից թաքնվելու վտանգի մասին հետևությունները դարձնում են հիմնազուրկ:

Ըստ բողոքաբերի՝ Մ.Ալեքսանյանի կողմից ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով կամ դատարանի որոշմամբ իր վրա դրված պարտականությունները չկատարելու, այդ

թվում նաև՝ գործի քննությանը խոչընդոտելու վերաբերյալ ստորադաս դատարանի ենթադրությունները հիմնավոր չեն: Բողոքաբերի պնդմամբ՝ Վերաքննիչ դատարանն իր դատական ակտը չի հիմնավորել գործի նյութերում առկա փաստական տվյալներով և բացառապես բավարարվել է առաջադրված մեղադրանքի (հիմնավոր կասկածի) վերաբերյալ դատողությունները որպես կալանքի տակ պահելու հիմք ներկայացնելով՝ դրանով թույլ տալով անմեղության կանխավարկածի կոպիտ խախտում: Բացի այդ, բողոքաբերը նշել է, որ բողոքարկվող դատական ակտում առկա չէ որևէ համոզիչ փաստարկ, թե գրավի կիրառմամբ ինչո՞ւ հնարավոր չէ ապահովել Մ.Ալեքսանյանի պատշաճ վարքագիծը:

Բողոք բերած անձը փաստարկել է, որ վարույթում առկա տվյալներով վկա Գոռ Հարությունյանը ներկայումս էլ բացակայում է Հայաստանի Հանրապետությունից, և Առաջին ատյանի դատարանը տվյալ վկայի ներկայությունն ապահովելու համար միջազգային իրավական փոխօգնության խնդրանքով դիմել է Ֆրանսիայի Հանրապետության իրավապահ մարմիններին և հայտնի չէ, թե արդյոք ի՞նչ ժամկետում կամ ընդհանրապես հնարավոր կլինի նրան ներկայացնել դատարան, թե՛ ոչ: Բողոքաբերն ընդգծել է, որ Մ.Ալեքսանյանն անազատության մեջ է եղել 2016 թվականի նոյեմբերի 21-ից, և չնայած Վերաքննիչ դատարանի որոշմամբ սահմանված ծավալին, որը ենթադրում էր միայն վկա Գոռ Հարությունյանի հարցաքննությունը դատարանում՝ նոր քննության ընթացքում արդեն իսկ հարցաքննվել են տուժողի իրավահաջորդը, վկաները և գործի քննությունն ըստ էության դադարեցվել է՝ վկա Գոռ Հարությունյանին հայտնաբերելու, ծանուցելու կամ դատարան ներկայացնելու համար: Արդյունքում՝ բողոքաբերի պնդմամբ՝ Մ.Ալեքսանյանն անորոշ ժամանակով պահվում է կամ պահվելու է անազատության մեջ:

Բողոքի հեղինակը նշել է նաև, որ Մ.Ալեքսանյանն արդեն իսկ կրել է Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2021 թվականի սեպտեմբերի 29-ի դատավճռով նշանակված 14 տարի ժամկետով ազատազրկման ձևով պատժի մեկ երկրորդից ավելին՝ 7 տարին, մինչդեռ ստեղծված իրավիճակում վերջնական դատական ակտի բացակայության պատճառով նա զրկված է քրեական օրենքով սահմանված՝ պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատվելու իրավունքից օգտվելու հնարավորությունից, ինչը ևս իրավացիորեն հաշվի է առնվել Առաջին ատյանի դատարանի կողմից գրավ կիրառելիս:

5. Վերոգրյալի հիման վրա, բողոք բերած անձը խնդրել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի՝ 2024 թվականի սեպտեմբերի 23-ի որոշումը՝ օրինական ուժ տալով Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2024 թվականի օգոստոսի 12-ի որոշմանը:

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքները.

6. Մ.Ալեքսանյանին ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետով մեղադրանք է առաջադրվել հետևյալ արարքի համար. «[Ն]ա, 2016 թվականի նոյեմբերի 20-ին՝ ժամը 22:00-ի սահմաններում, Վանաձոր քաղաքի Երևանյան խճուղի 88 հասցեում գործող ավտոտեխսպասարկման կետի հարակից տարածքում, Սարգիս Գրիգորյանի հետ, չպարզված շարժառիթով, վիճաբանել են Հարություն Աղաջանյանի հետ և առանց նախնական համաձայնության ապօրինաբար կյանքից զրկելու դիտավորությամբ, նշված խմբով, իրենց մոտ գտնվող դանակներով հարվածներ են հասցրել Հարություն Աղաջանյանի մարմնի տարբեր մասերին՝ ձախից կրծքավանդակի վերին, կրծոսկրի ստորին երրորդի, աջից որովայնի ստորին հատվածի առաջակողմնային մակերեսի, աջ բազկի միջին երրորդի առաջային, ստորին հատվածի առաջակողմնային մակերեսի, աջ բազկի միջին երրորդի

առաջային, ստորին երրորդի ներսային մակերեսի, ծոծրակային ձախ ուսագոտուհեղին մակերեսի, կրծքավանդակի հեղին մակերեսի ստորին աջ ու ձախ հալվածների, գոլկային շրջանի հեղին մակերեսի աջից և ձախից նստային շրջաններին՝ պարճառելով կտրած, ծակած-կտրած թվով 15 վերքերի տեսքով մարմնական վնասվածքներ և սպանել նրան»¹:

7. Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2024 թվականի օգոստոսի 12-ի որոշման համաձայն՝ «(...) Դատարանը փաստում է, որ սույն փուլում պաշտպանի կողմից ներկայացրած միջնորդությունը քննելիս ամբաստանյալ Մելսիկ Ալեքսանյանի կողմից վարույթն իրականացնող մարմնից թաքնվելու հիմքը շարունակում է թեև նվազ, սակայն առկա լինել, որն ինչպես նախորդ որոշմամբ է արձանագրվել, համադրվել է ոչ միայն մեղսագրվող արարքի բնույթի և ծանրության աստիճանի հետ, այնպես էլ այն հանգամանքի հետ, որ ամբաստանյալը ներկայացել է մեղայականով և իր կողմից կատարած ենթադրյալ հանցագործության վերաբերյալ փոխել է ցուցմունքներ, սակայն Դատարանը գտնում է, որ այս հիմքը չի կարող նույնական լինել քննության սկզբնական փուլում և գործի քննության սույն փուլում, քանի որ գնալով այդ հիմքը չեզոքանում է, որի առկայությունը փաստելու համար անհրաժեշտ է նոր փաստական հանգամանքների առկայություն, որը սույն դեպքում առկա չէ: Ինչ վերաբերում է Մելսիկ Ալեքսանյանի կողմից գործի քննությանը խոչընդոտելու հավանականությանը, ապա Դատարանն արձանագրում է, որ քրեական գործի դատաքննության ընթացքում հարցաքննվել են վկաների մեծամասնությունը, դեռևս չեն հարցաքննվել վկաներ Գոռ Հարությունյանը և Հենրիկ Վարդանյանը:

Դատարանը հարկ է համարում արձանագրել, որ ըստ ՍԷԿՏ համակարգում գրանցված տեղեկությունների և սահմանահատումների պարամության՝ վկա Հենրիկ Վարդանյանը 2021 թվականի դեկտեմբերի 02-ին դուրս է եկել Հայաստանի Հանրապետությունից, իսկ ինչ վերաբերում է վկա Գոռ Հարությունյանին, ապա Դատարանը վկայի ներկայությունն ապահովելու համար որոշում է կայացրել դատական հանձնարարությամբ Ֆրանսիայի իրավապահ մարմիններին դիմելու համար, Դատարանը նրա հետ կապ հաստատելու համար ձեռնարկում է հնարավոր բոլոր միջոցները և չի բացառվում, որ իրավական օգնության հարցման շրջանակներում Դատարանը վկայի հարցաքննությունն իրականացնի տեսակապի միջոցով, կամ առհասարակ վկան չհայտնաբերվի, չնայած վերջինիս դատական նիստին ներկայանալու համար ուղղված ծանուցագիրը թարգմանությունն ստանալուց հետո նոր պետք է ուղարկվի և հանձնվի Ֆրանսիայի իրավապահ մարմիններին: Գործի քննության այս փուլում կատարված դատավարական գործողությունների և հարցաքննված վկաների պայմաններում Դատարանը գտնում է, որ թեև նվազ, սակայն դեռևս շարունակվում է առկա լինել Մելսիկ Ալեքսանյանի կողմից դատավարությանը մասնակցող վկայի նկատմամբ անօրինական ազդեցություն գործադրելու հավանականությունը, որը ևս ինչպես նախորդ հիմքը գնալով չեզոքանում է, քանի որ գնալով հնարավոր չի լինում հայտնաբերել և Դատարան ներկայացնել վկային: Միևնույն ժամանակ Դատարանը կարևոր է համարում ընդգծել, որ գործի քննության ընթացքում վկայի հետ կապ հաստատելու և հարցաքննելու համար կարող է պահանջվել որոշակի տրևական ժամանակահատված, որի բացասական հետևանքները չի կարող կրել ամբաստանյալը, քանի որ վկա Գոռ Հարությունյանի դեռևս Դատարանում չհարցաքննվելը որևէ կերպ կախված չի եղել ամբաստանյալի վարքագծից, ով արդեն ավելի քան 7 տարի 8 ամիս գտնվում է կալանքի տակ, հետևաբար նրան շարունակել կալանքի տակ պահելը նույնանում է պարծի հետ, նամանավանդ այն պայմաններում, որ եթե նույնիսկ վերջինիս

¹ Տես հավելված, հատոր 1, թերթեր 1-42:

նկատմամբ նախկինում կայացված դատավճիռը մտած լինելու ուժի մեջ, ապա ամբաստանյալն այժմ լեգիտիմ ակնկալիք կունենար պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման համար դիմելու, ինչպես նաև քրեակատարողական հիմնարկում նրա պահման պայմանների ռեժիմի փոփոխություն տեղի կունենար և ամբաստանյալը կարող էր օժտվել հավելյալ իրավունքներով, որոնցից փաստացի զրկվել է ոչ իր մեղքով՝ գործի քննության երկարատևության պատճառով, ուստի այդ հանգամանքները կալանավորման հիմքերի վերաբերյալ վերևում կատարված վերլուծությունների համալրման թույլ են տալիս Դատարանին եզրակացնել, որ գործի քննության սույն փուլում խափանման միջոցի նվազ հիմքերը կարող են չեզոքացվել այլ խափանման միջոցի կիրառմամբ:

Ամբաստանյալի նկատմամբ խափանման միջոցի հարցին անդրադառնալիս Դատարանի համար կարևոր է նաև այն հանգամանքը, որ գործը քննվում է տևական ժամանակ, իսկ ամբաստանյալ Մելսիկ Ալեքսանյանը դեռևս 2016 թվականի նոյեմբերի 21-ից գտնվում է անազատության մեջ (...):

(...)

Համեմատական վերլուծություն կատարելով սույն գործի և Մուրադխանյանի վերաբերյալ քննված գործի փաստական հանգամանքների և քննության ընթացքի (երկարատևության) միջև, պարզ է դառնում, որ երկու գործերն էլ փաստական հանգամանքներով (ամբաստանյալներին վերագրվող արարքի ծանրության աստիճան, ամբաստանյալներին սպառնացող պատժի խստություն, նրանց կալանքի երկարատևություն, գործի քննության բարդություն և այլն) և քննության երկարատևությամբ գրեթե նույնանում են: Ընդ որում՝ Մուրադխանյանի վերաբերյալ գործով Եվրոպական դատարանը, հաշվի առնելով թե՛ գործի բարդությունը, թե՛ վերագրվող արարքի բնույթը, թե՛ սպառնացող պատժի խստությունը և մյուս հանգամանքները, այնուամենայնիվ արձանագրել է Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ կետերի խախտում:

Նման պայմաններում Դատարանն այլևս չի կարողանում որևէ էական ու վճռորոշ փաստարկով սույն գործով հաղթահարել Եվրոպական դատարանի՝ Մուրադխանյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով կայացրած վճռով արտահայտած նախադեպային դիրքորոշումները, հարկապես գործի քննության սույն փուլում, երբ էականորեն նվազել է ամբաստանյալ Մելսիկ Ալեքսանյանի կողմից վարույթից թաքնվելու և խոչընդոտելու հիմքերը, ուստի Դատարանը գտնում է, որ Մելսիկ Ալեքսանյանի նկատմամբ կիրառված խափանման միջոց կալանավորումը պետք է վերացնել և քննության ընթացքում նրա պատշաճ վարքագիծն ապահովելու նպատակով անհրաժեշտ ու բավարար երաշխիքի կիրառմամբ նրան ազատ արձակել կալանքից:

(...)

Դատարանը (...) գտնում է, որ պատշաճ երաշխիքի ապահովմամբ՝ մասնավորապես գրավի կիրառմամբ հնարավոր է ապահովել ամբաստանյալ Մելսիկ Ալեքսանյանի պատշաճ վարքագիծը, ուստի և դրա չափը պետք է համապատասխանի այդ նպատակին: Դատարանը գտնում է, որ, ելնելով մեղսագրվող արարքի ծանրության աստիճանից ու ամբաստանյալի անձից, նրա գույքային դրությունից, որպես նրան կալանքից ազատելու համար գրավի գումար պետք է սահմանել 5.000.000 ՀՀ դրամ, և գումարի այդ չափի վճարումը, դատարանի համոզմամբ կարող է լինել գործուն երաշխիք՝ ազատության մեջ գտնվելու դեպքում ամբաստանյալ Մելսիկ Ալեքսանյանի ոչ իրավաչափ վարքագծի դրսևորման ռիսկերը չեզոքացնելու համար: (...)»²:

8. Վերաքննիչ դատարանի՝ 2024 թվականի սեպտեմբերի 23-ի որոշման համաձայն՝

² Տե՛ս հավելված, հատոր 1, թերթեր 117-127:

«(...) Վերաքննիչ դատարանը, ուսումնասիրելով Լոռու մարզի առաջին արյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի 2024 թվականի օգոստոսի 12-ի ԼԴ1/0059/01/17 որոշումը, փաստում է, որ Առաջին արյանի դատարանը, քննարկելով պաշտպան Գ.Հարությունյանի՝ ամբաստանյալ Մ.Ալեքսանյանի նկատմամբ խափանման միջոց կալանավորումը փոխելու վերաբերյալ միջնորդությունը և գնահատելով մեղադրյալի կողմից քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց վրա անօրինական ազդեցություն գործադրելու ճանապարհով դատարանում քննությանը խոչընդոտելու և թաքնվելու հավանականությունը, իրավաչափորեն փաստել է դրանց առկայությունը, սակայն առանց հիմնավոր պարճառաբանության հանգել է հեղափոխության, որ դրանք նվազել են, ինչը գերազանցապես պայմանավորել է նրանով, որ արդեն իսկ հարցաքննվել են գրեթե բոլոր վկաները, ինչպես նաև հաշվի է առել ամբաստանյալ Մ.Ալեքսանյանի կալանքի տակ գտնվելու ժամանակահատվածը:

Վերաքննիչ դատարանը փաստում է, որ չնայած սույն քրեական գործը չի գտնվում դատաքննության սկզբնական փուլում, հարցաքննված են մեղադրական եզրակացությանը կցված դատակոչի ցուցակում ընդգրկված վկաների մեծամասնությունը, սակայն Վերաքննիչ դատարանի գնահատմամբ՝ պահպանվում է և չի վերացել ամբաստանյալ Մ.Ալեքսանյանի կալանքի տակ պահելու հիմքն առ այն, որ ազատության մեջ գտնվելով՝ նա կարող է խոչընդոտել դատարանում քրեական գործի քննությանը և թաքնվել վարույթն իրականացնող մարմնից:

Վերաքննիչ դատարանի նման հեղափոխությունը, ի թիվս այլ հանգամանքների, պայմանավորված է այն իրավական իրողությամբ, որ թեպետ մեղադրական եզրակացությունը հանդիսանում է այն դատավարական փաստաթուղթը, որով ոչ միայն ամփոփվում են նախնական քննության արդյունքները, հիմնավորվում մեղադրանքի կողմի ենթադրությունները՝ ամբաստանյալի մեղավորության և նրա գործողությունների իրավաբանական որակման մասին, այլև դրանով ընդգծվում են քրեական գործի դատական քննության սահմանները, մեղադրանքի հիմքում դրված ապացույցների շրջանակներում, սակայն յուրաքանչյուր քրեական գործով փաստական հանգամանքների շուրջ քննությունը չի սահմանափակվում միայն մեղադրական եզրակացության մեջ նշված ապացույցների հեղափոխմամբ: Այսպես՝ դատաքննության ավարտին դատավարական յուրաքանչյուր կողմ իրավասու է դատաքննությունը լրացնելու միջնորդություն ներկայացնել դատարանին՝ նշելով ինչպիսի ապացույցների հեղափոխմամբ և գործի որ հանգամանքները բացահայտելու համար: Ավելին, դատական վիճաբանությունների փուլում դատավարական կողմերն իրենց հեղափոխությունները հիմնավորելու համար նոր ապացույցներ օգտագործելու անհրաժեշտության դեպքում կարող են միջնորդություն հարուցել դատաքննությունը վերսկսելու մասին՝ նշելով, թե որ հանգամանքներն են պահանջում լրացուցիչ հեղափոխություն և ինչպիսի նոր ապացույցների հիման վրա: Ընդ որում, դատաքննությունը վերսկսելու հնարավորություն քրեադատավարական օրենսդրությունը նախատեսում է նույնիսկ այն դեպքում, երբ ամբաստանյալն իր վերջին խոսքում հայտնում է գործի համար էական նշանակություն ունեցող հանգամանք:

Ուստի այս դատողությունների լույսի ներքո Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ հավանական է ամբաստանյալ Մ.Ալեքսանյանի կողմից հեղափոխում փոխադարձ պայմանավորվածությունների միջոցով այս քրեական գործի ընթացքում ձեռք բերված փաստերը համաձայնեցված խեղաթյուրելու, դրանք՝ իրեն առաջադրված մեղադրանքը կասկածի տակ դնող միմյանց հետ համաձայնեցված ու փոխլրացված մեկնաբանություններ տալով՝ քննությանը խոչընդոտելու հնարավորությունն ու հավանականությունը:

Վերաքննիչ դատարանն իր համաձայնությունն է հայտնում նաև Բողոքաբերի

այն դիտարկմանը, որ Առաջին արյանի դատարանը չի պատճառաբանել, թե գրավի կիրառմամբ ինչպես կարող են չեզոքացվել իր նախորդ որոշմամբ արձանագրված ռիսկերը: Մասնավորապես՝ Առաջին արյանի դատարանը, փաստելով, գրավ խափանման միջոցի կիրառմամբ Մելսիկ Ալեքսանյանի պատշաճ վարքագծի ապահովման հնարավորությունը, չի պատճառաբանել, թե իր նախորդ որոշումից հետո ի հայտ եկած ինչպիսի հանգամանքների վերլուծության արդյունքում է հանգել նման հետևության: Այլ կերպ ասած՝ Առաջին արյանի դատարանի կողմից չի հիմնավորվել, թե նախորդ որոշումից հետո ինչպիսի ծանրակշիռ փաստեր, հանգամանքներ են ի հայտ եկել, որոնք չեզոքացրել են ամբաստանյալի՝ կալանքի տակ պահելու արձանագրված հիմքերը:

(...)

Այսպիսով՝ Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ դեռևս շարունակում է առկա լինել ամբաստանյալ Մելսիկ Ալեքսանյանի կողմից քրեական գործի քննությանը խոչընդոտելու և թաքնվելու բարձր հավանականությունը, որի չեզոքացումը նրա նկատմամբ գրավի կիրառմամբ հնարավոր չէ: Այլ կերպ ասած՝ սույն գործի փաստական հանգամանքների համադրությամբ, Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ ամբաստանյալ Մ.Ալեքսանյանի նկատմամբ անազատության հետ չկապված խափանման միջոցների կիրառումը չի կարող համարվել վերջինիս ոչ իրավաչափ վարքագծի դրսևորման ռիսկերը հակակշռող բավարար գործոն:

Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ թվարկված հանգամանքներն ամբաստանյալ Մելսիկ Ալեքսանյանի մեղսագրված արարքի ծանրության, հանցագործությունից պաշտպանվող հասարակական հարաբերությունների կարևորության, ակնկալվող պատժի խստության և ենթադրյալ հանցագործության կատարման եղանակը հաշվի չառնելու դեպքում անգամ բավարար են հանգելու հիմնավորված հետևության՝ խափանման միջոցի կիրառման քննարկվող նպատակների բարձր հավանականության մասին:

Սակայն Վերաքննիչ դատարանը, ամբաստանյալ Մ.Ալեքսանյանի նկատմամբ կիրառված գրավ խափանման միջոցը նրա պատշաճ վարքագիծը երաշխավորելու տեսանկյունից անհամաչափ գնահատելիս, կարևորում է նաև դեպքի կոնկրետ հանգամանքները, ենթադրյալ հանցագործության բնույթն ու վրանգավորության աստիճանը:

Վերաքննիչ դատարանը, հիմք ընդունելով ամբաստանյալ Մ.Ալեքսանյանին վերագրված ենթադրյալ հանցագործության՝

- հանրային վրանգավորության բնույթը, մասնավորապես այն, որ ամբաստանյալին մեղսագրվել է անձի կյանքի դեմ ուղղված առանձնապես ծանր հանցանք,

- ծանրության աստիճանը՝ 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետերով նախատեսված արարքը դասվում է առանձնապես ծանր հանցանքների շարքին, որի համար պատիժ է նախատեսված բացառապես ազատազրկման ձևով՝ տասներկուսից քսան տարի ժամկետով, կամ ցմահ ազատազրկմամբ,

- կատարման եղանակը, մասնավորապես այն, որ ըստ մեղադրանքի՝ [Մ.Ալեքսանյանը] 2016 թվականի նոյեմբերի 20-ին՝ ժամը 22:00-ի սահմաններում, Վանաձոր քաղաքի Երևանյան խճուղի 88 հասցեում գործող ավտոտեխսպասարկման կետի հարակից տարածքում, Սարգիս Գրիգորյանի հետ, չպարզված շարժառիթով, վիճաբանել է Հարություն Աղաջանյանի հետ և առանց նախնական համաձայնության ապօրինաբար կյանքից զրկելու դիտավորությամբ, նշված խմբով, իրենց մոտ գտնվող դանակներով հարվածներ են հասցրել Հարություն Աղաջանյանի մարմնի տարբեր մասերին՝ ձախից կրծքավանդակի վերին, կրծոսկրի

ստորին երրորդի, աջից որովայնի ստորին հատվածի առաջակողմնային մակերեսի, աջ բազկի միջին երրորդի առաջային, ստորին հատվածի առաջակողմնային մակերեսի, աջ բազկի միջին երրորդի առաջային, ստորին երրորդի ներսային մակերեսի, ծոծրակային ձախ ուսագոտուհետին մակերեսի, կրծքավանդակի հետին մակերեսի ստորին աջ ու ձախ հատվածների, գոտկային շրջանի հետին մակերեսի աջից և ձախից նստային շրջաններին,

- հանցավոր մտադրության իրականացման աստիճանը և հետևանքները, մասնավորապես՝ ըստ մեղադրանքի՝ Մ.Ալեքսանյանի կողմից Հարություն Աղաջանյանին պատճառված մարմնական վնասվածքը դրսևորվել է կտրած, ծակած-կտրած 15 վերքերի տեսքով, ինչը հանգեցրել է նրա մահվան,

գտնում է, որ բացառապես կալանավորումն է այն խափանման միջոցը, որը կարող է ապահովել Մ.Ալեքսանյանի պատշաճ վարքագիծը քրեական գործի քննության ընթացքում:

Անդրադառնալով ամբաստանյալ Մ.Ալեքսանյանի տրական ժամանակահատված կալանքի տակ գտնվելուն՝ Վերաքննիչ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ այդ հանգամանքի գնահատումը չպետք է մեխանիկական բնույթ կրի, յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում այն ենթակա է գնահատման գործի բնույթի և բարդության համակցության մեջ: Այս կապակցությամբ փաստելով նաև, որ խափանման միջոցի կիրառման տևողությունն ինքնին դրա համաչափության գնահատման գործոն չէ, Վերաքննիչ դատարանը եզրահանգում է, որ մեղադրյալ Մ.Ալեքսանյանի նկատմամբ կալանքի կիրառման անհրաժեշտությունն իրապես առկա լինելու պայմաններում միայն կալանքի տակ գտնվելու երկար ժամանակահատվածը չի կարող բավարար համարվել՝ այդպիսի անհրաժեշտությունը վերանայու մասին հետևության հանգելու համար և տվյալ դեպքում՝ սույն գործի փաստական հանգամանքների համալրմամբ, Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ Մ.Ալեքսանյանի կալանքի տակ գտնվելու ժամանակահատվածը չի կարող համարվել վերջինիս ոչ իրավաչափ վարքագծի դրսևորման ռիսկերը հակակշռող բավարար գործոն: Այս համալրմամբ Վերաքննիչ դատարանը հարկ է համարում արձանագրել, որ սույն քրեական գործով իրականացվում է նոր քննություն, ամբաստանյալ Մ.Ալեքսանյանը սույն քրեական գործի շրջանակներում արդեն իսկ մեղավոր էր ճանաչվել հանցանք կատարելու մեջ և դատապարտվել էր ազատազրկման՝ 14 (տասնչորս) տարի ժամկետով, իսկ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2023 թվականի մարտի 09-ի որոշման հիմքում դրվել էր ամբաստանյալ Սարգիս Գրիգորյանի կողմից վկա Գոռ Հարությունյանին գործի դատաքննության ընթացքում հակընդդեմ հարցման ենթարկելու իրավունքի իրացման անհնարինության և վկայի ցուցմունքները միակ և վճռորոշ չդիտարկելու վերաբերյալ դատարանի հետևությունները հիմնավոր չլինելու հանգամանքը (...):»³:

Վճռաբեկ դատարանի հիմնավորումները և եզրահանգումը.

9. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է. հիմնավոր են արդյոք Մ.Ալեքսանյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց կիրառված կալանավորումը փոխելու և վերջինիս նկատմամբ որպես խափանման միջոց գրավ կիրառելու մասին Առաջին ատյանի դատարանի որոշումը բեկանելու վերաբերյալ Վերաքննիչ դատարանի հետևությունները:

10. «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ նաև Կոնվենցիա) 5-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Յուրաքանչյուր ոք ունի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության իրավունք: Ոչ ոքի

³ Տե՛ս հավելված, հատոր 2, թերթեր 43-48:

չի կարելի ազատությունից զրկել այլ կերպ, քան հետևյալ դեպքերում և օրենքով սահմանված կարգով.

(...)

գ. անձի օրինական կալանավորումը կամ ձերբակալումը՝ իրավախախտում կատարած լինելու հիմնավոր կասկածի առկայության դեպքում նրան իրավասու օրինական մարմինն ներկայացնելու նպատակով կամ այն դեպքում, երբ դա հիմնավոր կերպով անհրաժեշտ է համարվում նրա կողմից հանցագործության կատարումը կամ այն կատարելուց հետո նրա փախուստը կանխելու համար,

(...)

3. Սույն հոդվածի 1-ին կետի «գ» ենթակետի դրույթներին համապատասխան ձերբակալված կամ կալանավորված յուրաքանչյուր ոք անհապաղ տարվում է դատավորի կամ այլ պաշտոնատար անձի մոտ, որն օրենքով լիազորված է իրականացնելու դատական իշխանություն և ունի ողջամիտ ժամկետում դատաքննության իրավունք կամ մինչև դատաքննությունն ազատ արձակվելու իրավունք: Ազատ արձակումը կարող է պայմանավորվել դատաքննության ներկայանալու երաշխիքներով:

4. Յուրաքանչյուր ոք, ով ձերբակալման կամ կալանավորման պատճառով զրկված է ազատությունից, իրավունք ունի վիճարկելու իր կալանավորման օրինականությունը (...):»:

ՀՀ Սահմանադրության 27-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ «Անձնական ազատությունից զրկված յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի վիճարկելու իրեն ազատությունից զրկելու իրավաչափությունը (...):»:

11. Մինչև դատաքննությունն ազատ արձակվելու կոնվենցիոնալ իրավունքի առնչությամբ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ՝ նաև Եվրոպական դատարան) ձևավորած նախադեպային իրավունքի համաձայն՝ Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 3-րդ կետը դատական իշխանության մարմիններին հնարավորություն չի տալիս ընտրություն կատարելու անձին ողջամիտ ժամկետում դատարան տանելու կամ մինչև դատարանի առջև կանգնելը ժամանակավորապես ազատ արձակելու միջև: Մինչև դատապարտումն անձը համարվում է անմեղ, և այս դրույթի նպատակն առավելապես անձին ժամանակավորապես ազատ արձակելն է այն դեպքում, երբ շարունակական կալանքն այլևս ողջամիտ չէ: Այն հարցը, թե արդյո՞ք կալանքի տակ պահելու ժամկետը ողջամիտ է եղել, չի կարող գնահատվել վերացական եղանակով: Մեղադրյալին կալանքի տակ պահելու ողջամտության հարցը պետք է գնահատվի՝ յուրաքանչյուր կոնկրետ գործի փաստերից և առանձնահատկություններից ելնելով: Շարունակական կալանքը կարող է արդարացված լինել միայն, եթե կոնկրետ գործով առկա են հանրային շահի իրական պահանջի մասին վկայող հատուկ ցուցիչներ, որոնք, չնայած անմեղության կանխավարկածի սկզբունքին, գերակայում են Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածով երաշխավորված անձնական ազատության իրավունքի նկատմամբ⁴:

11.1. Եվրոպական դատարանի գնահատմամբ՝ հանցանք կատարած լինելու հիմնավոր կասկածի առկայությունը շարունակական կալանքի անհրաժեշտ պայման է, սակայն որոշակի ժամանակ անց այն դառնում է ոչ բավարար, և իրավասու մարմինները պետք է ներկայացնեն կալանքը հիմնավորող անհրաժեշտ և բավարար հիմքեր⁵: Անձին ազատ արձակելուն կողմ

⁴ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Buzadji v. the Republic of Moldova* գործով 2016 թվականի հուլիսի 5-ի վճիռը, գանգատ թիվ 23755/07, 89-90-րդ կետերը:

⁵ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Merabishvili v. Georgia* գործով Մեծ պալատի՝ 2017 թվականի նոյեմբերի 28-ի վճիռը, գանգատ թիվ 72508/13, 222-րդ կետը, *Merabishvili v. Georgia* գործով վերը հիշատակված վճիռի 102-րդ կետը:

կամ դեմ փաստարկները չպետք է լինեն ընդհանրական և վերացական բնույթի⁶, այլ պետք է պարունակեն հղումներ կոնկրետ փաստերին և անձի անձնային առանձնահատկություններին, որոնք հիմնավորում են վերջինիս կալանքի տակ պահելու անհրաժեշտությունը⁷: Կալանքի տակ պահելու փաստացի մեխանիկական երկարաձգումն անհամատեղելի է Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 3-րդ կետի երաշխիքների հետ⁸:

11.2. Շարունակական կալանքի հնարավոր հիմքերից՝ վարույթից թաքնվելու վտանգի առնչությամբ Եվրոպական դատարանը նշել է, որ այն չի կարող հիմնվել միայն ակնկալվող պատժի խստության վրա⁹: Ընդ որում, Եվրոպական դատարանն ընդգծել է, որ թաքնվելու վտանգը կալանքի տակ գնտվելու ժամանակահատվածին զուգահեռ նվազում է այն հանգամանքի հաշվառմամբ, որ արդեն իսկ կալանքի տակ եղած ժամանակահատվածը հաշվակցվելու է վերջնական պատժի ժամկետից¹⁰:

11.3. Ինչ վերաբերում է վարույթի պատշաճ ընթացքին մեղադրյալի կողմից խոչընդոտելու վտանգին, Եվրոպական դատարանը նշել է, որ այն չպետք է լինի վերացական և պետք է հաստատվի փաստական տվյալներով¹¹: Վկաների վրա ճնշում գործադրելու վտանգը կարող է ընդունելի լինել վարույթի սկզբնական փուլերում¹², սակայն այն չի կարող հիմնավորվել միայն ակնկալվող պատժի խստությամբ¹³: Ընդ որում, երկարատև ժամանակահատվածում քննություն իրականացնելու անհրաժեշտությունը բավարար չէ կալանքն արդարացնելու համար. վարույթի բնականոն ընթացքի պարագայում ենթադրյալ վտանգները նվազում են, քանի որ հարցաքննությունները կատարվում են, ցուցմունքները վերցվում են և ստուգվում¹⁴:

11.4. Դատական քննության փուլում գտնվող գործով դատարանի կողմից մեղադրյալի (ամբաստանյալի) ազատության իրավունքը սահմանափակող խափանման միջոցի կիրառման իրավաչափության ստուգման շրջանակներում Վճռաբեկ դատարանը կարևորել է այն հանգամանքը, որ գործի դատական քննության ընթացքում մեղադրյալի (ամբաստանյալի) նկատմամբ խափանման միջոցի կիրառման վերաբերյալ հարցը լուծելիս, առաջին ատյանի դատարանը հանդես է գալիս որպես վարույթն իրականացնող մարմին: Վճռաբեկ դատարանը կրկնում է, որ նման պայմաններում, որպես վարույթն իրականացնող մարմին հանդես եկող առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտը բեկանելիս, **վերաքննիչ դատարանի կողմից կայացված որոշումը պետք է հիմնված լինի ծանրակշիռ փաստական հանգամանքների**

⁶ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Boicenco v. Moldova* գործով 2006 թվականի հուլիսի 11-ի վճիռը, գանգատ թիվ 41088/05, 142-րդ կետը:

⁷ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Rubtsov and Balayan v. Russia* գործով 2018 թվականի ապրիլի 10-ի վճիռը, գանգատներ թիվ 33707/14 and 3762/15, 142-րդ կետը, *Perstner v. Luxembourg* գործով 2023 թվականի ետրվարի 16-ի վճիռը, գանգատ թիվ 7446/21, 33-րդ կետը:

⁸ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Tase v. Romania* գործով 2008 թվականի հունիսի 10-ի վճիռը, գանգատ թիվ 29761/02, 40-րդ կետը:

⁹ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Panchenko v. Russia* գործով 2005 թվականի փետրվարի 8-ի վճիռը, գանգատ թիվ 45100/98, 106-րդ կետը:

¹⁰ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Neumeister v. Austria* գործով 1968 թվականի հունիսի 27-ի վճիռը, գանգատ թիվ 1936/63, 10-րդ կետը:

¹¹ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Becciev v. Moldova* գործով 2005 թվականի հոկտեմբերի 4-ի վճիռը, գանգատ թիվ 9190/03, 59-րդ կետը:

¹² Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Jarzyński v. Poland* գործով 2005 թվականի հոկտեմբերի 4-ի վճիռը, գանգատ թիվ 15479/02, 43-րդ կետը:

¹³ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Merabishvili v. Georgia* վերը հիշատակված գործով Մեծ պալատի վճիռ 224-րդ կետը:

¹⁴ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Clooth v. Belgium* գործով 1991 թվականի դեկտեմբերի 12-ի վճիռը, գանգատ թիվ 12718/87, 44-րդ կետը:

վրա և ունենա պատճառաբանվածության առավել բարձր չափանիշ: Հակառակ մոտեցումը, Վճռաբեկ դատարանի համոզմամբ, կարող է իր բացասական ազդեցությունը թողնել առաջին ատյանի դատարանում հիմնական քրեական գործի քննության բնականոն ընթացքի վրա՝ դրանով իսկ սահմանափակելով առաջին ատյանի դատարանի ներքին անկախությունը¹⁵:

12. Վերոշարադրյալի առնչությամբ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ անձի պատշաճ վարքագիծն ապահովող երաշխիքների կիրառմամբ ազատ արձակվելու իրավունքը կարող է իրավաչափորեն սահմանափակվել միայն անձին կալանքի տակ պահելու անհրաժեշտությունը հիմնավորող բավարար հիմքերի առկայության դեպքում: Իսկ այդ հիմքերի առկայության մասին վկայող փաստարկները պետք է բխեն կոնկրետ գործի փաստական հանգամանքներից և հիմնավորվեն կոնկրետ փաստական տվյալներով: Շարունակական կալանքի պարագայում, վարույթի բնականոն ընթացքին զուգահեռ, աստիճանաբար բարձրանում է մեղադրյալին (ամբաստանյալին) կալանքի տակ պահելու անհրաժեշտությունը հիմնավորված համարելու շեմը: Ընդ որում, **առավել բարձր պետք է լինի վարույթն իրականացնող առաջին ատյանի դատարանի՝ կալանքի փոխարեն այլընտրանքային խափանման միջոց կիրառելու մասին որոշումը վերադաս դատական ատյանի կողմից բեկանելիս կալանքի անհրաժեշտության հիմնավորվածության շեմը:**

13. Սույն վարույթի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ՝

- Առաջին ատյանի դատարանը բավարարել է Մ.Ալեքսանյանի նկատմամբ ընտրված խափանման միջոց կալանավորումը գրավով փոխարինելու վերաբերյալ պաշտպանության կողմի միջնորդությունը՝ հաշվի առնելով, որ էականորեն նվազել են նրա կողմից վարույթից թաքնվելու և դրա պատշաճ ընթացքին խոչընդոտելու հիմքերը: Մանավորապես, Առաջին ատյանի դատարանը նշել է, որ Մ.Ալեքսանյանի կողմից վարույթն իրականացնող մարմնից թաքնվելու հիմքը չի կարող նույնական լինել քննության սկզբնական փուլում և գործի քննության սույն փուլում, քանի որ գնալով այդ հիմքը չեզոքանում է, և որ դրա առկայությունը փաստելու համար անհրաժեշտ է նոր փաստական հանգամանքների առկայություն, որը սույն դեպքում առկա չէ: Անդրադառնալով գործի քննությանը խոչընդոտելու վտանգի՝ աստիճանաբար նվազելուն՝ դատարանն արձանագրել է, որ քրեական գործի դատաքննության ընթացքում հարցաքննվել են վկաների մեծամասնությունը, իսկ ինչ վերաբերում է դեռևս չհարցաքննված վկաներ Գոռ Հարությունյանին և Հենրիկ Վարդանյանին, ապա Հենրիկ Վարդանյանը 2021 թվականի դեկտեմբերի 2-ին դուրս է եկել Հայաստանի Հանրապետությունից, իսկ Գոռ Հարությունյանի ներկայությունն ապահովելու համար ձեռնարկվում են անհրաժեշտ միջոցներ՝ իրավական փոխօգնության շրջանակում, որոնք կարող են պահանջել տևական ժամանակ, որի բացասական հետևանքները չի կարող կրել ամբաստանյալը, քանի որ վկա Գոռ Հարությունյանի չհարցաքննվելը որևէ կերպ կախված չի եղել ամբաստանյալի վարքագծից: Դատարանը կարևորել է նաև այն հանգամանքը, որ ամբաստանյալն արդեն ավելի քան 7 տարի 8 ամիս գտնվում է կալանքի տակ, հետևաբար նրան շարունակաբար կալանքի տակ պահելը նույնանում է պատժի հետ՝ ընդգծելով այն, որ եթե վերջինիս նկատմամբ նախկինում կայացված դատավճիռը մտած լիներ ուժի մեջ, ապա ամբաստանյալը կունենար պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման համար դիմելու իրավունք: Արդյունքում վկայակոչելով *Մուրադխանյանն ընդդեմ Հայաստանի՝* Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի վճռով արտահայտված դիրքորոշումները, Առաջին ատյանի

¹⁵ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ *Արման և Արքա Մադաթյանների* գործով 2020 թվականի մայիսի 26-ի թիվ ԱՐԴ/0152/01/19, *Արքա Մադաթյանի* գործով 2022 թվականի մարտի 4-ի թիվ ԱՐԴ/0152/01/19 որոշումները:

դատարանն արձանագրել է, որ գործի քննության սույն փուլում, երբ էականորեն նվազել են ամբաստանյալ Մելսիկ Ալեքսանյանի կողմից վարույթից թաքնվելու և խոչընդոտելու հիմքերը, գրավի կիրառմամբ հնարավոր է ապահովել վերջինիս պատշաճ վարքագիծը¹⁶,

- Վերաքննիչ դատարանը, արձանագրելով, որ թեև քրեական գործը չի գտնվում դատաքննության սկզբնական փուլում, հարցաքննված է դատակոչված վկաների մեծամասնությունը, այնուամենայնիվ գտել է, որ պահպանվում է և չի վերացել ամբաստանյալ Մ.Ալեքսանյանին կալանքի տակ պահելու հիմքն առ այն, որ ազատության մեջ գտնվելով, նա կարող է խոչընդոտել դատարանում քրեական գործի քննությանը և թաքնվել վարույթն իրականացնող մարմնից: Վերաքննիչ դատարանն ընդգծել է, որ դատական վիճաբանությունների փուլում նոր ապացույցներ ներկայացնելու և դատաքննությունը վերսկսելու օրենսդրական հնարավորության պայմաններում, առկա է Մ.Ալեքսանյանի կողմից հետագայում փոխադարձ պայմանավորվածությունների միջոցով քրեական գործի ընթացքում ձեռք բերված փաստերը համաձայնեցված խեղաթյուրելու միջոցով քննությանը խոչընդոտելու հավանականությունը: Վերաքննիչ դատարանը նշել է, որ Առաջին ատյանի դատարանը, փաստելով խափանման միջոց գրավի կիրառմամբ Մ.Ալեքսանյանի պատշաճ վարքագծի ապահովման հնարավորությունը, չի պատճառաբանել, թե իր նախորդ որոշումից հետո ինչպիսի՞ ծանրակշիռ փաստեր, հանգամանքներ են ի հայտ եկել, որոնք չեզոքացրել են ամբաստանյալին կալանքի տակ պահելու արձանագրված հիմքերը:

Մինչույն ժամանակ, Վերաքննիչ դատարանը, հաշվի առնելով Մ.Ալեքսանյանին մեղսագրված արարքի հանրային վտանգավորության բնույթը, ծանրության աստիճանը, կատարման եղանակը, հանցավոր մտադրության իրականացման աստիճանը և հետևանքները, փաստել է, որ բացառապես կալանավորումն է այն խափանման միջոցը, որը կարող է ապահովել Մ.Ալեքսանյանի պատշաճ վարքագիծը վարույթի ընթացքում, և որ այդ պայմաններում միայն կալանքի տակ գտնվելու երկար ժամանակահատվածը չի կարող բավարար համարվել՝ այդպիսի անհրաժեշտությունը վերանալու մասին հետևության հանգելու համար¹⁷:

14. Նախորդ կետում վկայակոչված փաստական հանգամանքները գնահատելով սույն որոշման 10-12-րդ կետերում մեջբերված իրավադրույթների և շարադրված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Առաջին ատյանի դատարանը՝ որպես գործով վարույթն իրականացնող մարմին, ամբաստանյալ Մ.Ալեքսանյանի նկատմամբ խափանման միջոցի կիրառման հարցը լուծելիս, համակողմանի գնահատման է ենթարկել անձին շարունակաբար կալանքի տակ պահելու հիմքերի, մասնավորապես՝ վարույթից թաքնվելու և դրա բնականոն ընթացքին խոչընդոտելու հիմքերի չեզոքացման տեսանկյունից կարևոր նշանակություն ունեցող այնպիսի հանգամանքներ, ինչպիսիք են՝ դատավարության փուլը, հետազոտված ապացույցների շրջանակը, անձին կալանքի տակ պահելու տևողությունը, իրավական փոխօգնության կառուցակարգերին դիմելու հանգամանքով պայմանավորված՝ վարույթի հնարավոր ձգձգումը՝ արդյունքում իրավաչափորեն եզրահանգելով, որ այլընտրանքային խափանման միջոցի կիրառումն ի զորու է չեզոքացնելու ամբաստանյալի կողմից գործի քննության ընթացքում ոչ պատշաճ վարքագիծ դրսևորելու ռիսկերը: Ընդ որում, անդրադառնալով շարունակական կալանքի համատեքստում ամբաստանյալ Մ.Ալեքսանյանի կալանքի տակ գտնվելու ժամանակահատվածին և վարույթի

¹⁶ Տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը:

¹⁷ Տե՛ս սույն որոշման 8-րդ կետը:

հնարավոր երկարատև ընթացքն Առաջին ատյանի դատարանի կողմից արձանագրելու հանգամանքին՝ Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ թեև նշված հանգամանքներն ինքնին չեն բացառում անձի հնարավոր ոչ պատշաճ վարքագծի վտանգները, սակայն բարձրացնում են նրան շարունակաբար կալանքի տակ պահելու անհրաժեշտությունը հիմնավորված համարելու շեմը: Կոնկրետ դեպքում Վճռաբեկ դատարանն իրավաչափ է համարում արդեն իսկ ձեռնարկված դատավարական գործողությունների և հետազոտված ապացույցների ծավալի պայմաններում Մ.Ալեքսանյանի տևական՝ **առավել քան 7 տարի 8 ամիս** կալանքի տակ գտնվելու փաստն Առաջին ատյանի դատարանի կողմից արձանագրելու հանգամանքը: Վերոգրյալի համատեքստում, Վճռաբեկ դատարանը հիմնավոր է համարում նաև Առաջին ատյանի դատարանի փաստարկն առ այն, որ վարույթի ընթացքում վկային հայտնաբերելու, նրա հետ կապ հաստատելու և հարցաքննելու համար կարող է պահանջվել որոշակի տևական ժամանակահատված, որի բացասական հետևանքները չի կարող կրել ամբաստանյալը, քանի որ տվյալ վկայի՝ դեռևս դատարանում չհարցաքննվելը որևէ կերպ կախված չի եղել Մ.Ալեքսանյանի վարքագծից:

14.1. Մինչդեռ, Վերաքննիչ դատարանը, արձանագրելով, որ թեև քրեական գործը չի գտնվում դատաքննության սկզբնական փուլում, հարցաքննված են մեղադրական եզրակացությանը կցված դատակոչի ցուցակում ընդգրկված վկաների մեծամասնությունը, սակայն պահպանվում են և չեն վերացել ամբաստանյալ Մ.Ալեքսանյանի կալանքի տակ պահելու հիմքերն առ այն, որ ազատության մեջ գտնվելով, նա կարող է խոչընդոտել դատարանում քրեական գործի քննությանը և թաքնվել վարույթն իրականացնող մարմնից, իր դիրքորոշումը հիմնավորել է ոչ թե գործի նյութերից բխող ծանրակշիռ փաստարկերով, այլ վերացական այն դատողությամբ, որ դատաքննությունը վերսկսելու օրենսդրական կարգավորման առկայության պայմաններում, շարունակում է պահպանվել ենթադրյալ նոր ապացույցների հետազոտման գործընթացի վրա ամբաստանյալի ազդեցության հավանականությունը: Վերաքննիչ դատարանի նման մոտեցման պարագայում, ապացուցողական ողջ զանգվածը հետազոտելուց հետո անձին շարունակաբար կալանքի տակ պահելու անհրաժեշտությունը հիմնավորող հիմքերի բացակայության պայմաններում անգամ, զուտ քննարկվող օրենսդրական կարգավորման հիման վրա վարույթի բնականոն ընթացքին խոչընդոտելու հավանականության առկայության արձանագրումը ոչ այլ ինչ է, քան կալանքի տակ պահելու ժամկետի մեխանիկական երկարաձգում, ինչն անհամատեղելի է Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 3-րդ կետով նախատեսված երաշխիքների հետ:

15. Ինչ վերաբերում է Վերաքննիչ դատարանի այն փաստարկին, որ Առաջին ատյանի դատարանը չի պատճառաբանել, թե իր նախորդ որոշումից հետո ինչպիսի՞ ծանրակշիռ փաստեր, հանգամանքներ են ի հայտ եկել, որոնք չեզոքացրել են ամբաստանյալին կալանքի տակ պահելու արձանագրված հիմքերը, ապա այս առնչությամբ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում արձանագրել, որ **ծանրակշիռ փաստարկներով հիմնավորման ենթակա է անձին շարունակաբար կալանքի տակ պահելու անհրաժեշտ ու բավարար հիմքերի առկայությունը, այլ ոչ թե համապատասխան երաշխիքների կիրառմամբ անձին ազատ արձակելը:**

16. Վերոշարադրյալի հաշվառմամբ՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վերաքննիչ դատարանը, բեկանելով Առաջին ատյանի դատարանի՝ ամբաստանյալ Մ.Ալեքսանյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց ընտրված կալանքը գրավով փոխարինելու վերաբերյալ որոշումը, չի մատնանշել ծանրակշիռ փաստական հանգամանքներ, որոնք կարող էին վկայել քրեական վարույթն իրականացնող՝ Առաջին ատյանի դատարանի կողմից կայացված

որոշման ոչ իրավաչափ լինելու մասին:

Նման պայմաններում, Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ ամբաստանյալ Մ.Ալեքսանյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց կիրառված կալանավորումը վերացնելու և վերջինիս նկատմամբ որպես խափանման միջոց գրավ կիրառելու մասին Առաջին ատյանի դատարանի որոշումը բեկանելու մասին Վերաքննիչ դատարանի հետևությունները հիմնավոր չեն:

17. Այսպիսով, ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ դատական ակտ կայացնելիս, Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 18-րդ հոդվածով նախատեսված՝ անձի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության սկզբունքի խախտում, որն իր բնույթով էական է և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 362-րդ հոդվածի համաձայն՝ հիմք է Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտը բեկանելու համար: Միևնույն ժամանակ, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Մելսիկ Ալեքսանյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց գրավ կիրառելու վերաբերյալ Առաջին ատյանի դատարանի որոշումն օրինական է, հիմնավորված և պատճառաբանված, ամբաստանյալի նկատմամբ խափանման միջոցի հարցը քննելիս Առաջին ատյանի դատարանը պատշաճ գնահատման և վերլուծության է ենթարկել գործի փաստական հանգամանքների ամբողջությունը, թույլ չի տվել գործի ելքի վրա ազդեցություն ունեցող դատական սխալ, ուստի անհրաժեշտ է օրինական ուժ տալ Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2024 թվականի օգոստոսի 12-ի որոշմանը՝ հիմք ընդունելով սույն որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:

Ելնելով վերոգրյալից ու ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 162-րդ, 163-րդ և 171-րդ հոդվածներով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 31-րդ, 33-րդ, 34-րդ, 264-րդ, 281-րդ, 352-րդ, 359-րդ, 361-363-րդ ու 400-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Ամբաստանյալ Մելսիկ Արթուրի Ալեքսանյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2024 թվականի սեպտեմբերի 23-ի որոշումը բեկանել և օրինական ուժ տալ Լոռու մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ 2024 թվականի օգոստոսի 12-ի որոշմանը՝ հիմք ընդունելով Վճռաբեկ դատարանի որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:

2. Ամբաստանյալ Մելսիկ Արթուրի Ալեքսանյանին անհապաղ ազատ արձակել կալանքից: Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացնելու օրը:

ՀԿԴ1/0037/01/23

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
ՈՐՈՇՈՒՄ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՆՈՒՆԻՑ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՀԱԿԱԿՈՌՈՒՊՑԻՈՆ ՊԱԼԱՏԻ
ԿՈՌՈՒՊՑԻՈՆ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ
ԴԱՏԱԿԱՆ ԿԱԶՄԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ ՆԱԵՎ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2025 թվականի ապրիլի 30-ին քաղաք Երևանում
գրավոր ընթացակարգով քննության առնելով թիվ ՀԿԴ1/0037/01/23 քրեական գործով
ՀՀ վերաքննիչ հակակոռուպցիոն դատարանի (այսուհետ նաև՝ Վերաքննիչ դատարան) 2024
թվականի սեպտեմբերի 19-ի որոշման դեմ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Ա.Պողոսյանի
վճռաբեկ բողոքը,

ՊԱՐԶԵՑ

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. 2020 թվականի հունիսի 30-ին ՀՀ ԱԱԾ քննչական դեպարտամենտում 2003 թվականի
ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի (այսուհետ նաև՝ ՀՀ քրեական օրենսգիրք)
311.1-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին, 2-րդ և 3-րդ կետերով, 312.1-րդ հոդվածի 1-ին մասով
հարուցվել է թիվ 58213420 քրեական գործը:

2020 թվականի հուլիսի 2-ին Արտաշես Եգորյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ և
նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 311.1-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 2-րդ
կետով:

2020 թվականի հուլիսի 6-ին Աիդա Մարտիրոսյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ և
նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 311.1-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 2-րդ
և 3-րդ կետերով:

2020 թվականի հուլիսի 6-ին Շողիկ Անտոնյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ և նրան
մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 311.1-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ
կետով:

2020 թվականի հուլիսի 6-ին Արաքսի Հարությունյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ
և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 311.1-րդ հոդվածի 3-րդ մասի
3-րդ կետով:

2020 թվականի հուլիսի 6-ին Անժելա Ազատյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ և

նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 311.1-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետով:

2020 թվականի հուլիսի 24-ին թիվ 58213420 քրեական գործն ընդունվել է ՀՀ քննչական կոմիտեի Շիրակի մարզային քննչական վարչության վարույթ:

2023 թվականի ապրիլի 27-ին մինչդատական վարույթի օրինականության նկատմամբ հսկողություն իրականացնող դատախազի կողմից որոշում է կայացվել Ա.Ազատյանի նկատմամբ հանրային քրեական հետապնդում հարուցելու մասին և հաջորդ օրը նրան մեղադրանք է ներկայացվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 311.1-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետով:

2023 թվականի ապրիլի 27-ին մինչդատական վարույթի օրինականության նկատմամբ հսկողություն իրականացնող դատախազի կողմից որոշում է կայացվել Ա.Մարտիրոսյանի նկատմամբ հանրային քրեական հետապնդում հարուցելու մասին և հաջորդ օրը նրան մեղադրանք է ներկայացվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 311.1-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետով:

2023 թվականի ապրիլի 27-ին մինչդատական վարույթի օրինականության նկատմամբ հսկողություն իրականացնող դատախազի կողմից որոշում է կայացվել Ա.Եգորյանի նկատմամբ հանրային քրեական հետապնդում հարուցելու մասին և հաջորդ օրը նրան մեղադրանք է ներկայացվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 311.1-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ և 3-րդ կետերով:

2023 թվականի ապրիլի 27-ին մինչդատական վարույթի օրինականության նկատմամբ հսկողություն իրականացնող դատախազի կողմից որոշում է կայացվել Շ.Անտոնյանի նկատմամբ հանրային քրեական հետապնդում հարուցելու մասին և հաջորդ օրը նրան մեղադրանք է ներկայացվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 311.1-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետով:

2023 թվականի ապրիլի 27-ին մինչդատական վարույթի օրինականության նկատմամբ հսկողություն իրականացնող դատախազի կողմից որոշում է կայացվել Ա.Հարությունյանի նկատմամբ հանրային քրեական հետապնդում հարուցելու մասին և հաջորդ օրը նրան մեղադրանք է ներկայացվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 311.1-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետով:

2. 2023 թվականի օգոստոսի 21-ին Շիրակի մարզի դատախազ Ա.Զիչոյանի կողմից մինչդատական վարույթի օրինականության նկատմամբ հսկողություն իրականացնող դատախազի միջնորդությունները բավարարվել են և մեղադրյալներ Ա.Եգորյանի, Ա.Ազատյանի, Ա.Մարտիրոսյանի, Ա.Հարությունյանի և Շ.Անտոնյանի նկատմամբ հարուցված հանրային քրեական հետապնդման ժամկետները երկարաձգվել են երկու ամիս ժամկետով՝ մինչև 2023 թվականի նոյեմբերի 1-ը:

3. 2023 թվականի հոկտեմբերի 24-ին ՀՀ հակակոռուպցիոն դատարան (այսուհետ նաև՝ Առաջին ատյանի դատարան) է ստացվել թիվ 58213420 քրեական վարույթը, որին շնորհվել է ՀԿԴ1/0037/01/23 համարը:

Առաջին ատյանի դատարանի 2023 թվականի հոկտեմբերի 25-ի որոշմամբ ստանձնվել է թիվ ՀԿԴ1/0037/01/23 քրեական գործի վարույթը և նշանակվել է նախնական դատախոսներ:

2024 թվականի հուլիսի 9-ին՝ նախնական դատախոսների ընթացքում, Առաջին ատյանի դատարանի կողմից մեղադրյալ Ա.Եգորյանի պաշտպան Ա.Հայրապետյանի, մեղադրյալ Ա.Ազատյանի պաշտպան Ռ.Մովսիսյանի, մեղադրյալ Ա.Հարությունյանի պաշտպան Հ.Ղարաբեշիջյանի, մեղադրյալ Ա.Մարտիրոսյանի պաշտպան Հ.Հարությունյանի և մեղադրյալ Շ.Անտոնյանի պաշտպան Մ.Մուրադյանի միջնորդությունները բավարարվել են,

մեղադրյալ Ա.Եգորյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 311.1-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ և 3-րդ կետերով, մեղադրյալ Ա.Մարտիրոսյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 311.1-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետով, մեղադրյալ Ա.Ազատյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 311.1-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետով, մեղադրյալ Շ.Անտոնյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 311.1-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետով, մեղադրյալ Ա.Հարությունյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 311.1-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետով հարուցված քրեական հետապնդումը դադարեցվել է՝ քրեական հետապնդման առավելագույն ժամկետը լրացած լինելու հիմքով, իսկ քրեական գործի վարույթը կարճվել է՝ վարույթը շարունակելու բոլոր հնարավորությունները սպառված լինելու հիմքով:

4. Շիրակի մարզի դատախազության դատախազ Թ.Հարությունյանի վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում Վերաքննիչ դատարանի 2024 թվականի սեպտեմբերի 19-ի որոշմամբ Առաջին ատյանի դատարանի որոշումը թողնվել է անփոփոխ:

5. Վերաքննիչ դատարանի վերոնշյալ որոշման դեմ վճռաբեկ բողոք է բերել ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Ա.Պողոսյանը, որը Վճռաբեկ դատարանի 2024 թվականի փետրվարի 5-ի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ և սահմանվել դատական վարույթի իրականացման գրավոր ընթացակարգ:

5.1. Վճռաբեկ բողոքի պատասխան է ներկայացրել մեղադրյալ Ա.Եգորյանի պաշտպան Ա.Հայրապետյանը:

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում՝ ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

6. Բողոքի հեղինակը փաստարկել է, որ ստորադաս դատարանները թույլ են տվել դատական սխալ՝ քրեադատավարական օրենքի էական խախտում, որն ազդել է վարույթով ճիշտ որոշում կայացնելու վրա, քանի որ արդարադատության շահի դրսևորման և դրա պահանջի առկայության, ինչպես նաև դեպքի բացառիկության վերաբերյալ բավարար տվյալների առկայության պայմաններում մեղադրյալներ Ա.Եգորյանի, Շ.Անտոնյանի, Ա.Ազատյանի, Ա.Հարությունյանի, Ա.Մարտիրոսյանի նկատմամբ հանրային քրեական հետապնդման ժամկետը երկարաձգելու մասին վերադաս դատախազի 2023 թվականի օգոստոսի 21-ի որոշումները քրեադատավարական օրենքով չնախատեսված ընթացակարգով և անհիմն եղանակով ճանաչել է ոչ իրավաչափ, որի հետևանքով մեղադրյալների նկատմամբ հարուցված հանրային քրեական հետապնդումը դադարեցվել և քրեական գործով վարույթը կարճվել է:

6.1. Մասնավորապես, բողոքաբերը փաստարկել է, որ քրեական հետապնդման ժամկետը երկարաձգելը վերադաս դատախազի բացառիկ և հայեցողական լիազորությունն է, և վերադաս դատախազը, իր բացառիկ լիազորությունից օգտվելիս, ինքն է գնահատում «արդարադատության շահ»-ի առկայությունը և քրեական հետապնդման ժամկետները երկարաձգելու անհրաժեշտությունը: Հետևաբար դատարանը, բովանդակային առումով չի կարող կրկնակի գնահատման ենթարկել գնահատողական բնույթ կրող հանգամանքները և որոշել, թե վերադաս դատախազի կողմից իր նշված լիազորությունից օգտվելն արդյոք եղել է բացառիկ կամ արդյոք դա է պահանջել արդարադատության շահը, թե ոչ: Հակառակ մոտեցման դեպքում, օրենսդիրը դրա համար կսահմաներ բողոքարկման ընթացակարգեր, մինչդեռ վերադաս դատախազի վերը նշված որոշումը ենթակա չէ արտադատական կամ դատական կարգով ոչ անմիջական, ոչ էլ հետագա բողոքարկման: Բողոքաբերի կարծիքով՝

նախնական դատախոսների ընթացքում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 315-րդ հոդվածով նախատեսված որոշման կայացումը կարող է հիմնավորված համարվել այն դեպքում, երբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հիմքն առնվազն ակնհայտ է վարույթի պրոֆեսիոնալ մասնակցի համար: Տվյալ դեպքում նախաքննություն իրականացրած քննիչի կողմից դրսևորվել է բավարար ջանասիրություն՝ ենթադրյալ հանցանքի ամբողջական հանգամանքները պարզելու ուղղությամբ, իսկ վերադաս դատախազի կողմից հանրային քրեական հետապնդման ժամկետը երկարաձգելու մասին որոշում կայացնելու պահին դեռևս սպառված չեն եղել վարույթի նյութերը դատարան հանձնելու համար անհրաժեշտ բոլոր միջոցները, հետևաբար՝ վերադաս դատախազի կողմից նշված որոշման կայացումը հետապնդել է իրավաչափ նպատակ՝ մեղադրանքի կողմի համար իր վրա դրված պարտականությունները պատշաճ կատարելու հարցում:

Բողոքաբերը փաստել է, որ դատարանները, քրեական գործի քննության ընթացքում, իրավասու են ձևական առումով պարզել՝ արդյոք անձի նկատմամբ հարուցվել է քրեական հետապնդում, արդյոք մինչև վարույթի նյութերը դատարան հանձնելը քրեական հետապնդման առավելագույն ժամկետները չեն լրացել կամ արդյոք դրանք օրինական ընթացակարգով՝ համապատասխան հսկող դատախազի միջնորդության հիման վրա վերադաս դատախազի կողմից երկարաձգվել են, թե ոչ:

6.2. Անդրադառնալով «Քրեական հետապնդման առավելագույն ժամկետ» օրենսդրական ձևակերպման նշանակությանը, բողոքաբերը նշել է, որ նշված ձևակերպումը ողջամտորեն վերաբերելի է քրեական հետապնդման ժամկետների երկարաձգման բոլոր հնարավորությունների սպառմանը՝ այդ թվում, նաև վերադաս դատախազին տրված, այսինքն՝ առավելագույն բառը կիրառելի է այն դեպքերում, երբ այլևս ժամկետի երկարաձգման որևէ հնարավորություն չկա, որպիսի պայմաններում քրեական հետապնդման ժամկետների զուտ թվաբանական պահպանվածությունն արդեն իսկ սույն հարցը դուրս է բերում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 315-րդ հոդվածով սահմանված՝ քննարկման ենթակա հարցի իրավական տիրույթից: Այս կապակցությամբ բողոքաբերը նշել է, որ մեղադրյալների նկատմամբ քրեական հետապնդման առավելագույն ժամկետը 2023 թվականի օգոստոս ամսին երկարաձգվել է երկու ամսով, ուստի մեղադրյալների նկատմամբ քրեական հետապնդման առավելագույն ժամկետը չի լրացել: Այսինքն, քրեական հետապնդման առավելագույն ժամկետը փաստացի սպառված չի եղել և վարույթը ժամանակին մուտքագրվել է դատարան (հանձնվել է դատարանին), ինչը նշանակում է, որ առկա իրավահարաբերությունը չի կարող գնահատվել դատաքննություն իրականացնող դատարանի կողմից՝ նախնական դատախոսների ընթացքում:

6.3. Բողոքաբերը նշել է, որ դատարանը, քրեական գործի քննության ընթացքում, ավելին՝ դատաքննության տվյալ փուլում իրավասու չէ անդրադառնալ և գնահատել մինչդատական վարույթում քննիչի կողմից դրսևորած ջանասիրությանը: Բողոքաբերի պնդմամբ՝ եթե Վճռաբեկ դատարանը գտնի, որ այնուամենայնիվ դատարանը օժտված էր հիշյալ դեպքում քրեական հետապնդումը դադարեցնելու օրենսդրական հնարավորությամբ, ակնհայտ է, որ դատարանը որևէ կերպ չէր կարող առանց ապացույցի հետազոտման, գնահատման ենթարկելու առնվազն «արդարադատության շահի» առկայության կամ բացակայության հանգամանքը: Բողոքաբերի պնդմամբ՝ դատարանը, մեղադրյալների նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հարցը լուծելիս, ակնհայտորեն չի բավարարվել միայն քրեական հետապնդման ժամկետը երկարաձգելու մասին վերադաս դատախազի որոշման ուսումնասիրությամբ և կայացրած որոշումը պատճառաբանելու համար հարկադրված է

եղել անդրադառնալ նաև քրեական վարույթի նախաքննության ընթացքում ձեռք բերված ապացույցներին:

Բացի այդ, բողոքաբերը փաստարկել է, որ քրեական վարույթով վերադաս դատախազի «Քրեական հետապնդման ժամկետը երկարաձգելու մասին» որոշման կայացման հիմքում դրված հանգամանքները՝ մեղադրական եզրակացություն կազմելու, վարույթի նյութերին վարույթի մասնակիցներին ծանոթացնելու անհրաժեշտությունը, ակնհայտորեն բավարարում են ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 2024 թվականի մայիսի 1-ի ՍԴՈ-1729 որոշմամբ արտահայտված «Արդարադատության շահ»-ի գնահատման համար անհրաժեշտ չափորոշիչներին՝ նկատի ունենալով նաև այն, որ տվյալ դեպքում վերադաս դատախազը քրեադատավարական իր հայեցողական լիազորություններն իրացնելիս առաջին հերթին գործել է ոչ միայն իրավունքի շահերից, այլև ղեկավարվել է շոշափելիորեն ավելի մեծ հանրային շահի պաշտպանությունն ապահովելու, քրեական վարույթի ընթացքում հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռված պաշտպանությունը երաշխավորելու նպատակով, ինչպիսիք են վարույթի մասնակիցների իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունը, քրեական պատժի և պատասխանատվության անխուսափելիության ապահովումը:

7. Վերոշարադրյալի հիման վրա, բողոքաբերը խնդրել է ամբողջությամբ բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 2024 թվականի սեպտեմբերի 19-ի որոշումը և վարույթը փոխանցել Առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխանի հիմնավորումները և պահանջը.

8. Մեղադրյալ Ա.Եգորյանի պաշտպան Ա.Հայրապետյանը ներկայացրած վճռաբեկ բողոքի պատասխանում նշել է, որ բողոքաբերի կողմից ներկայացված հիմնավորումները իրավաչափ չեն, իսկ ստորադաս դատարանները կայացրել են օրինական և պատճառաբանված որոշումներ, քրեական գործով առկա են եղել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 311-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետի և 315-րդ հոդվածի կարգով Ա.Եգորյանի նկատմամբ իրականացվող քրեական հետապնդումը բացառող հիմք: Պաշտպանի պնդմամբ՝ բողոքաբերի այն մոտեցումը, որ վերադաս դատախազը կարող է կայացնել որևէ որոշում միայն այն պատճառով, որ ձևական առումով լիազորված է այդ որոշումը կայացնելու, և առավել ևս, որ վերադաս դատախազը իր կողմից կայացված որոշումը որևէ կերպ պատճառաբանելու պարտավորություն չունի, վերադաս դատախազին անվերահսկելի կամայականություններ գործելու անսահման հնարավորություն է ընձեռում: Պաշտպան Ա.Հայրապետյանի պնդմամբ՝ նման մոտեցումը վտանգում է իրավական պետության գաղափարը, և հնարավորություն է տալիս վարույթի հանրային մասնակիցներին ուղղակիորեն շրջանցելու ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված օրինականության սկզբունքը:

8.1. Բացի այդ, պաշտպանը նշել է, որ օրենսդրի կողմից հանրային քրեական հետապնդման ժամկետների սահմանումը նպատակ է հետապնդել բացառել ողջամիտ ժամկետներում արդար դատաքննություն ունենալու իրավունքի կամայական և չհիմնավորված միջամտությունները, ուստի օրենսդիրը ոչ միայն սահմանել է առավելագույն ժամկետներ, այլ նաև նախատեսել է այն իրավական հետևանքները, որոնք վրա են հասնում օրենսդրական պահանջի չպահպանման համար՝ նախատեսելով քրեական հետապնդումը բացառող այնպիսի հիմք, ինչպիսին է քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված քրեական հետապնդման առավելագույն ժամկետը լրանալու դեպքում դատախազի կողմից այդ ժամկետի ընթացքում վարույթի նյութերը դատարան չհանձնելը:

Պաշտպանի կարծիքով՝ եթե քրեական հետապնդման ժամկետները երկարաձգելու

մասին վերադաս դատախազի որոշումը անմիջական բողոքարկման ենթակա որոշում չէ, ապա դա չի նշանակում, որ դրա վիճարկումը վարույթի որևէ փուլում հնարավոր չէ և այն կայացման պահից դառնում է անվիճարկելի: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքը չի նախատեսում որևէ արգելք՝ դատաքնության ընթացքում դրա վիճարկման համար: Բացի այդ՝ եթե պաշտպանության կողմի դատավարական մրցակիցը հնարավորություն ունի կայացնելու մեղադրյալի իրավունքներին միջամտող որոշում, ապա նման որոշման իրավաչափության վիճարկման հնարավորություն մեղադրյալին առհասարակ չտալը հակասում է նաև մրցակցային դատավարության սկզբունքին՝ խախտելով նաև վարույթի հանրայնության սկզբունքը:

8.2. Պաշտպանը փաստարկել է, որ դատարանը, պաշտպանության կողմի միջնորդությունը բավարարելիս և Ա.Եգորյանի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելիս, սույն չի ելել այն փաստից, որ վերադաս դատախազի համապատասխան որոշմամբ չկա հիմնավորում արդարադատության շահի և բացառիկության մասին, այլ մանրամասնորեն վերլուծել և գնահատել է ութամսյա ժամկետում վարույթի նյութերը դատարան չհանձնելու իրավաչափությունը, արդարադատության շահի և բացառիկության բացակայությունը՝ անկախ վերադաս դատախազի որոշման հիմնավորումներից, որակից և այլն:

Վերոնշյալի լույսի ներքո պաշտպանը նշել է, որ սույն քրեական վարույթով Ա.Եգորյանի նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդման ժամկետները սկսել են հոսել 2023թ-ի հունվարի 01-ից, որը եղել է ութ ամիս և լրացել 2023թ-ի օգոստոսի 31-ին, սակայն քրեական վարույթում բացակայում են ինչպես օրենքին համապատասխան կազմված դատավարական ակտը՝ քրեական հետապնդման ժամկետը երկարացնելու մասին, այնպես էլ՝ քրեական հետապնդման ժամկետը երկարացնելու թույլատրելի հիմքերը:

Պաշտպանը նշել է, որ որպես արդարադատության շահ և բացառիկ դեպք չեն կարող մեկնաբանվել այն իրավիճակները, երբ քրեական հետապնդման ժամկետների երկարաձգման անհրաժեշտությունը կարող է պայմանավորված լինել նախաքննական մարմնի ոչ պատշաճ ջանասիրությամբ, վարույթային գործողությունների կատարման անհարկի ձգձգումներով կամ կրկնություններով: Ակնհայտ է, որ քրեական հետապնդման ժամկետի երկարաձգման բացառիկության մասին անհնար է խոսել այն դեպքերում, երբ նախաքննության մարմնի կողմից դրսևորած անընդունելի անգործությունն է մեկնաբանվում որպես բացառիկ դեպք, այնինչ՝ քրեական հետապնդման ժամկետի երկարաձգման բացառիկության մասին կարելի է խոսել այն դեպքերում, երբ նախաքննության մարմնի կողմից գործադրված պատշաճ ջանասիրության պայմաններում առկա է անհրաժեշտություն կատարել կամ շարունակել ապացուցողական և վարույթային գործողությունները: Մասնավոր մասնակիցներին նյութերին ծանոթացնելը նույնպես ակնհայտորեն որևէ առնչություն չունի քրեական հետապնդման ժամկետները երկու ամսով երկարաձգելու անհրաժեշտության հետ:

9. Վերոշարադրյալի հիման վրա, պաշտպան Ա.Հայրապետյանը խնդրել է ամբողջությամբ մերժել ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Ա.Պողոսյանի կողմից բերված վճռաբեկ բողոքը:

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքները.

10. Առաջին ատյանի դատարանի 2024 թվականի հուլիսի 9-ի որոշմամբ արձանագրել է. «(...) [Դ]ատարանը գտնում է, որ քրեական հետապնդման ժամկետի երկարաձգման անհրաժեշտության գնահատումը վերապահված է վերադաս դատախազին, սակայն նման գնահատումը պետք է համապատասխանի օրինականության, օբյեկտիվության,

հիմնավորվածության և համաչափության (անհատականացման) չափանիշներին:

Հակառակ դեպքում՝ հայեցողությունը կվերածվի անպարասխանաբարության՝ վրանգելով իրավական պետության հիմքերը: Այս չափանիշների պահպանվածության գնահատումն էլ կազմում է քրեական հետապնդման ժամկետի երկարաձգման իրավաչափության դատական ստուգման սահմանները: Այլ խոսքով՝ քննարկվող հարցի գնահատման տեսանկյունից դատարանն իրավասու է միջամտել այն դեպքերում, երբ վերադաս դատախազի կողմից իր հայեցողական լիազորության իրականացումը ակնհայտ չի համապատասխանի դրան առաջադրվող չափանիշներին՝ խախտելով անձի իրավունքները:

4.2 Սույն դեպքում վերադաս դատախազի՝ 2023 թվականի օգոստոսի 21-ին նույն արված որոշումներով Արտաշես Եգորյանի նկատմամբ 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 311.1-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ և 3-րդ կետերով, իսկ Անժելա Ազարյանի, Շողիկ Անտոնյանի, Աիդա Մարտիրոսյանի և Արաքսի Հարությունյանի նկատմամբ 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 311.1-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետով հարուցված հանրային քրեական հետապնդման ժամկետը երկարացվել է երկու ամիս ժամկետով՝ մինչև 2023 թվականի հոկտեմբերի 30-ը: Որպես քրեական հետապնդման ժամկետի երկարաձգման հիմք դիտարկվել է հետևյալը. «(...) 2023 թվականի օգոստոսի 11-ին Շիրակի մարզի դատախազությունում ստացվել է ՀՀ քննչական կոմիտեի Շիրակի մարզային քննչական վարչության պետի պարտականությունները կատարողի գրությունն առ այն, որ թիվ 58213420 քրեական վարույթով նախաքննության ավարտի մասին գրավոր ծանուցվել է վարույթի մասնավոր մասնակիցներին և հայտնել վարույթի նյութերին նրանց ծանոթանալու տեղը, ժամանակը, հաջորդականությունը, միաժամանակ սկսվել է մեղադրական եզրակացության կազմումը և հաշվի առնելով, որ մեղադրյալներ Արտաշես Ալբերտի Եգորյանի, Աիդա Արսենի Մարտիրոսյանի, Սիլվա Արտավազի Ղափլանյանի, Անժելա Պավելի Ազարյանի, Արաքսի Խաչիկի Հարությունյանի և Շողիկ Հակոբի Անտոնյանի նկատմամբ հանրային քրեական հետապնդումներ են հարուցված ծանր հանցանքների մեղադրանքով, որոնց ժամկետը ութ ամիս է, ուստի նման պայմաններում արդարադատության շահի պահանջով անհրաժեշտություն է առաջացել երկարաձգել քրեական հետապնդման ժամկետները:

Նկատի ունենալով, որ Արտաշես Ալբերտի Եգորյանի, Աիդա Արսենի Մարտիրոսյանի, Սիլվա Արտավազի Ղափլանյանի, Անժելա Պավելի Ազարյանի, Արաքսի Խաչիկի Հարությունյանի և Շողիկ Հակոբի Անտոնյանի նկատմամբ հանրային քրեական հետապնդումներ են հարուցված ծանր հանցանքի մեղադրանքներով, որոնց հանրային քրեական հետապնդման ժամկետը ութ ամիս է, հաշվի առնելով նաև, որ նշված անձինք մեղադրյալի կարգավիճակ ստացել են մինչև 2023 թվականի հունվարի 1-ը և նրանց նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 483-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն սահմանված քրեական հետապնդման ժամկետներն սկսում են հաշվարկվել 2023 թվականի հունվարի 1-ից ուստի նման պայմաններում արդարադատության շահի պահանջով անհրաժեշտություն է առաջացել երկարաձգել քրեական հետապնդման ժամկետները:

Ելնելով վերոգրյալից, ղեկավարվելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի 1-ին մասի 13-րդ կետով, 192-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, նկատի ունենալով դեպքի բացառիկությունը և հաշվի առնելով արդարադատության շահի պահանջը, Շիրակի մարզի դատախազության դատախազ Ա.Նիկողոսյանի կողմից 21.08.2023 թվականին միջնորդություն է ներկայացվել մեղադրյալ Արտաշես Ալբերտի Եգորյանի նկատմամբ ծանր հանցանքի մեղադրանքով հարուցված հանրային քրեական հետապնդման ժամկետը երկու

ամսով երկարաձգելու վերաբերյալ:

Ուսումնասիրելով միջնորդությունը և քրեական վարույթի նյութերը գտնում եմ, որ այն հիմնավոր է և ենթակա է բավարարման (...):»:

4.3 Վերը շարադրվածի լույսի ներքո Դատարանն արձանագրում է հետևյալը.

- 2023 թվականի օգոստոսի 10-ին, այսինքն՝ մեղադրյալների նկատմամբ հարուցված հանրային քրեական հետապնդման ութամսյա ժամկետը լրանալուց 21 օր առաջ, վարույթն իրականացնող քննիչը վարույթի մասնակիցներին ծանուցել է նախաքննության ավարտի մասին, փոժողներին տեղեկացրել է, որ քրեական վարույթի նյութերին կարող են ծանոթանալ 2023 թվականի սեպտեմբերի 20-ին, իսկ մեղադրյալներին և վերջիններիս պաշտպաններին՝ 2023 թվականի հոկտեմբերի 09-ին և 10-ին:

- Վարույթի մասնակիցներին նախաքննության ավարտի մասին ծանուցելու հաջորդ օրը՝ 2023 թվականի օգոստոսի 11-ին, ՀՀ քննչական կոմիտեի Շիրակի մարզային քննչական վարչության պետի պարտականությունները կատարող Ա.Դարբինյանը գրություն է հասցեագրել Շիրակի մարզի դատախազ Ա.Չիչոյանին՝ խնդրելով քննարկել Արտաշես Եգորյանի, Շողիկ Անտոնյանի, Անժելա Ազադյանի, Աիդա Մարտիրոսյանի, Արաքսի Հարությունյանի և Սիլվա Ղափլանյանի հանրային քրեական հետապնդման ժամկետները երկարաձգելու նպատակահարմարության հարցը:

- Վերադաս դատախազի կողմից 2023 թվականի օգոստոսի 21-ին մեղադրյալների նկատմամբ ծանր հանցանքի մեղադրանքով հարուցված հանրային քրեական հետապնդման ժամկետները երկարաձգելուց հետո որևէ ապացուցողական գործողություն չի կատարվել:

- Տուժող Անի Հարությունյանը վարույթի նյութերին ծանոթացել է 2023 թվականի սեպտեմբերի 25-ին, փոժող Անի Նազարյանը 2023 թվականի սեպտեմբերի 25-ին հեռախոսազանգի ընթացքում տեղեկացրել է, որ գտնվում է Ռուսաստանի Դաշնությունում և չի ցանկանում ծանոթանալ քրեական վարույթի նյութերին:

- Մեղադրյալ Արտաշես Եգորյանին և վերջինիս պաշտպան Ա. Հայրապետյանին քրեական վարույթի նյութերը ծանոթանալու համար ներկայացվել են 2023 թվականի հոկտեմբերի 09-ին, վերջիններս խնդրել են նյութերին ծանոթանալու համար տրամադրել 2-օրյա ժամկետ:

- Մեղադրյալ Աիդա Մարտիրոսյանը և վերջինիս պաշտպան Հ.Հարությունյանը, մեղադրյալ Շողիկ Անտոնյանը և վերջինիս պաշտպան Մ.Մուրադյանը քրեական վարույթի նյութերին ծանոթացել են 2023 թվականի հոկտեմբերի 10-ին, մեղադրյալ Անժելա Ազադյանը և վերջինիս պաշտպան Ռ.Մովսիսյանը՝ 2023 թվականի հոկտեմբերի 11-ին, մեղադրյալ Արաքսի Հարությունյանը և վերջինիս պաշտպան Հ.Ղարաբեշիշյանը՝ 2023 թվականի հոկտեմբերի 12-ին, իսկ մեղադրյալ Ս.Ղափլանյանը և վերջինիս պաշտպան Ս.Խաչատրյանը՝ 2023 թվականի հոկտեմբերի 13-ին:

- Վարույթի մասնակիցների կողմից քրեական վարույթի նյութերին ծանոթանալը տևել է ընդհանուր 6 օր, իսկ մեղադրական եզրակացությունը կազմվել է մեկ օրվա ընթացքում՝ 2023 թվականի հոկտեմբերի 13-ին:

Այսպիսով, Դատարանն արձանագրում է, որ նախաքննության ավարտի մասին վարույթի մասնակիցներին ծանուցելուց հետո վարույթն իրականացնող քննիչին անհրաժեշտ է եղել 6 օր՝ քրեական վարույթի նյութերին վարույթի մասնակիցներին ծանոթացնելու և մեղադրական եզրակացությունը կազմելու համար, մինչդեռ վերջինս վարույթի մասնավոր մասնակիցներին տեղեկացրել է, որ վարույթի նյութերին կարող են ծանոթանալ միայն 2 ամիս անց՝ առանց հիմնավորելու նման ժամանակային խզման պատճառները: Նման ժամկետների սահմանման պատճառների վերաբերյալ որևէ հիմնավորում առկա չէ նաև վերադաս դատախազի որոշման

մեջ:

Այն պայմաններում, երբ մեղադրյալների նկատմամբ հարուցված հանրային քրեական հետապնդման ժամկետներն ավարտվում էին 2023 թվականի օգոստոսի 31-ին, իսկ վարույթի նյութերը մեղադրական եզրակացությամբ մեղադրողին պետք է հանձնված լինեին այդ ժամկետից առնվազն 15 օր առաջ, վարույթն իրականացնող քննիչը, 2023 թվականի օգոստոսի 10-ին վարույթի մասնակիցներին ծանուցելով նախաքննության ավարտի մասին, ողջամտորեն բավարար ժամանակ է ունեցել այդ ընթացքում վարույթի մասնակիցներին ծանոթացնել քրեական վարույթի նյութերին և կազմել մեղադրական եզրակացությունը:

Վերը շարադրվածի լույսի ներքո գնահատելով սույն գործի փաստերը՝ Դատարանն արձանագրում է, որ քրեական հետապնդման ժամկետը երկարաձգելու վերաբերյալ որոշմամբ որևէ փաստարկ ներկայացված չէ արդարադատության շահի դրսևորման և դրա պահանջի առկայության, ինչպես նաև բացառիկ դեպքի առկայության վերաբերյալ (խախտվել է հայեցողական լիազորության իրականացման հիմնավորվածության չափանիշը), իսկ ավարտված նախաքննության պայմաններում քրեական հետապնդման ժամկետի երկարաձգումն ըստ էության պայմանավորվել է բացառապես վարույթի մասնավոր մասնակիցներին վարույթի նյութերին ծանոթացնելու և մեղադրական եզրակացության կազմման անհրաժեշտությամբ, ինչը սակայն փաստացի տևել է ընդամենը 6 օր: Ընդ որում, Դատարանը հարկ է համարում արձանագրել, որ սույն քրեական գործը (քրեական վարույթը) հարուցվել է (նախաձեռնվել է) դեռևս 2020 թվականի հունիսի 30-ին և տևել է 3 տարուց ավել, իսկ մինչև նախաքննության ավարտ հայտարարելը վերջին վարության գործողությունները կարարվել են 2023 թվականի հուլիսի 15-ին:

Նման պայմաններում քրեական հետապնդման ժամկետի երկարաձգման հիմքում դրված հիմնավորումները Դատարանի գնահատմամբ ակնհայտորեն և ողջամտորեն չեն համապատասխանում բացառիկության, առավել ևս՝ արդարադատության շահով թելադրված լինելու չափանիշներին (խախտվել են հայեցողական լիազորության իրականացման հիմնավորվածության և համաչափության (անհատականացման) չափանիշները):

Այսպիսով, Դատարանն արձանագրում է, որ մեղադրյալների նկատմամբ հանրային քրեական հետապնդման ժամկետները երկարաձգելու մասին որոշում կայացնելուց հետո չեն կատարվել այնպիսի գործողություններ, որոնք կարող էին ողջամտորեն արդարացնել քրեական հետապնդման ժամկետը երկարացնելու անհրաժեշտությունը:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ Դատարանը գտնում է, որ մեղադրյալներ Արտաշես Եգորյանի, Աիդա Մարտիրոսյանի, Շողիկ Անտոնյանի, Արաքսի Հարությունյանի և Անժելա Ազատյանի նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդման ժամկետները երկարաձգելն ակնհայտորեն թելադրված չէ եղել արդարադատության շահի պահանջով: Այլ խոսքով՝ մեղադրյալների նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդման ժամկետները երկարաձգելու իրավական հիմքերը բացակայել են: Հետևաբար վերադաս դատախազի՝ 2023 թվականի օգոստոսի 21-ի որոշումներն իրավաչափ չեն և հանգեցրել են մեղադրյալների նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդման ժամկետների խախտման:

Այս համատեքստում անդրադառնալով հանրային մեղադրողի այն դիրքորոշմանը, որ Դատարանը նախնական դատախազի ընթացքում այս հարցին անդրադառնալ չի կարող քանի դեռ ապացույցներ չեն հետազոտվել, Դատարանն արձանագրում է, որ մեղադրյալների նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդման ժամկետները երկարաձգելու վերաբերյալ վերադաս դատախազի համապատասխան որոշումներից հետո որևէ ապացուցողական գործողություն չի կատարվել, որևէ ապացույց ձեռք չի բերվել, որպեսզի Դատարանն

անհրաժեշտություն ունենա հետազոտել տվյալ ապացույցն ու գնահատել դրա նշանակությունն ընդհանուր վարույթի տեսանկյունից:

Հաշվի առնելով, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը որպես մինչդատական վարույթում քրեական հետապնդման ժամկետների խախտման հետևանք նախատեսում է քրեական հետապնդման դադարեցում՝ Դատարանը գտնում է, որ մեղադրյալ Արտաշես Եգորյանի նկատմամբ 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 311.1-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ և 3-րդ կետերով, մեղադրյալ Աիդա Մարտիրոսյանի նկատմամբ 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 311.1-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետով, մեղադրյալ Անժելա Ազատյանի նկատմամբ 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 311.1-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետով, մեղադրյալ Շողիկ Անտոնյանի նկատմամբ 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 311.1-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետով, մեղադրյալ Արաքսի Հարությունյանի նկատմամբ 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 311.1-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետով քրեական հետապնդումը ենթակա է դադարեցման ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետի հիմքով:

Նման պայմաններում Դատարանն արձանագրում է, որ առկա է նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետով նախատեսված՝ քրեական գործի վարույթը կարճելու հիմք:

4.4 ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 315-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին որոշմամբ վերացվում են տվյալ մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված հարկադրանքի միջոցները, իսկ վարույթը կարճելու դեպքում՝ նաև այլ անձանց նկատմամբ կիրառված հարկադրանքի միջոցները: Վարույթը կարճելու մասին որոշմամբ լուծվում է նաև իրեղեն ապացույցների տնօրինման հարցը:

Քննարկելով խափանման միջոցի հարցը՝ Դատարանը գտնում է, որ մեղադրյալների նկատմամբ ընտրված այլընտրանքային խափանման միջոց բացակայելու արգելքը պետք է վերացնել:

Անդրադառնալով իրեղեն ապացույցների տնօրինման հարցին՝ Դատարանը գտնում է, որ քրեական վարույթով իրեղեն ապացույց ճանաչված 100.000 ՀՀ դրամ գումարը պետք է վերադարձնել օրինական տիրապետողին, իսկ Ադամ Հարթենյանի անվամբ լրացված դիմումը և արտավարության ապացույց ճանաչված փաստաթղթերը՝ պահել քրեական գործի հետ (...)¹:

11. Վերաքննիչ դատարանը, անփոփոխ թողնելով Առաջին ատյանի դատարանի որոշումը, արձանագրել է. «(...) Անձին մեղադրելով հանցանքի կատարման մեջ՝ պետությունը հնարավորություն է ստանում քրեական վարույթի ընթացքում տևական ժամանակով սահմանափակել նրա իրավունքները և ազատությունները: Որպես դրան հակակշիռ՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը սահմանել է հարուցված քրեական հետապնդման համար ժամկետային սահմանափակումներ՝ ելնելով մեղսագրվող արարքի ծանրության աստիճանից: Նշված կանոնը ուղղված է մի կողմից մինչդատական վարույթն իրականացնող մարմնի՝ ողջամիտ ժամկետում գործի քննությունն ավարտելու պարտականության կատարման ապահովմանը, մյուս կողմից՝ երաշխավորում է, որ մինչդատական վարույթում անձի նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդումը անհիմն երկար չի տևի: Որպես վերոնշյալի ապահովման միջոց՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը սահմանում

¹ Տե՛ս քրեական գործի նյութեր, հատոր 14-րդ, թերթեր 138-148:

է, որ քրեական հետապնդման առավելագույն ժամկետը լրանալու և դրա ընթացքում դատախազի կողմից վարույթի նյութերը դատարանին չհանձնելու դեպքում հարուցված քրեական հետապնդումը ենթակա է դադարեցման: Ընդ որում, քրեական հետապնդումը բացառող այս հանգամանքը ռեաբիլիտացնող է, ինչը նշանակում է, որ մեղադրյալը կարող է քաղաքացիական դատավարության կարգով պետությունից հատուցում և իրավունքների վերականգնում պահանջել:

Հարկ է նկատել, որ քրեական հետապնդման ժամկետի երկարաձգումը ոչ թե կանոն, այլ խիստ բացառություն է: Հիշյալ բացառության կիրառման պայմանը՝ արդարադատության շահի պահանջի, իսկ հիմքը՝ բացառիկ դեպքի առկայությունն է:

Քրեական վարույթի բնույթից և առանձնահատկություններից ելնելով՝ դրանում մշտապես ներգրավված են լինում բազմաբնույթ և բազմաստիճան շահեր, այդ թվում՝ մրցակցող: Ընդ որում՝ հանրային և մասնավոր շահերի մրցակցությունից զատ, որոշ դեպքերում առկա են լինում նաև մրցակցող մասնավոր շահեր (օրինակ՝ մեղադրյալի և տուժողի): Այս բարդ կապերով փոխկապված շահերի պարզաճ հավասարակշռումը կազմում է «արդարադատության շահ» հասկացության բովանդակությունը քրեական դատավարությունում: Հիշյալ հավասարակշռումը պետք է իրականացվի այն հաշվառմամբ, որպեսզի ապահովվի քրեական դատավարության նպատակը, այն է՝ անձի իրավունքների և ազատությունների երաշխավորման վրա հիմնված՝ ենթադրյալ հանցանքների վերաբերյալ վարույթի իրականացման արդյունավետ կարգի սահմանում: Վերջինը իրավունքի գերակայության սկզբունքի ամրագրումն է քրեական դատավարությունում:

Եվրոպայի խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողովի 2007 թվականի նոյեմբերի 23-ի «Իրավունքի գերակայության սկզբունքը» վերնագրված թիվ 1594 (2007) բանաձևում Օրենքի միջոցով ժողովրդավարության եվրոպական հանձնաժողովը (այսուհետ՝ նաև Վենետիկյան հանձնաժողով), վերլուծության ենթարկելով «իրավունքի գերակայություն» հասկացությունը, որպես դրա համաձայնեցված սահմանում առաջարկում է դիտարկել սահմանումն այն մասին, որ բոլոր անձինք և մարմինները, անկախ հանրային կամ մասնավոր լինելու հանգամանքից, պետք է սահմանափակված լինեն և իրավունք ունենան ի շահ իրենց օգտագործելու հրապարակայնորեն ընդունված, որպես կանոն ապագայում ուժի մեջ մտնող և դատարանում հրապարակայնորեն կիրառվող օրենքները: Միևնույն ժամանակ, որպես իրավունքի գերակայության տարրեր առանձնացվել են.

- օրինականությունը,
- իրավական որոշակիությունը,
- կամայականությունների արգելքը,
- դատարանի մատչելիությունը,
- մարդու իրավունքների նկատմամբ հարգանքը,
- խտրականության արգելքը,
- բոլորի հավասարությունը օրենքի առջև (տե՛ս European Commission For Democracy Through Law (Venice Commission), Report On The Rule Of Law, Strasbourg, 4 April 2011, CDL-AD(2011)003rev, կետ 35):

Այսինքն, արդարադատության շահի պահանջի գնահատումը պետք է իրականացվի վերոնշյալ տարրերի հաշվառմամբ: Ընդ որում, նորմի կիրառելիության համար իրավասու մարմինը պարտավոր է հիմնավորել կոնկրետ իրավիճակում դրա առկայությունը: Այլ խոսքով՝ քրեական հետապնդման ժամկետի երկարաձգման հարցը որոշելիս վերադաս դատախազը պարտավոր է հիմնավորել մեղադրյալի իրավունքների սահմանափակման

անհրաժեշտությունը դրան գերակշռող այլ շահերի պաշտպանության օրինաչափ պահանջով: Ընդ որում՝ այդ հիմնավորումը չի կարող պայմանավորված լինել բացառապես մրցակցող հանրային շահի և/կամ տուժողի շահի առկայությամբ, քանի որ առնվազն հանրային շահի առկայությունը քրեական վարույթի պարտադիր տարրն է, ինչպիսի պայմաններում «արդարադատության շահ» պայմանի նախադետումը կբովանդակազրկվի: Նույն իրավիճակը կառաջանա նաև այն դեպքում, երբ հիմք ընդունվի բացառապես հանցանքի ծանրության աստիճանը, քանի որ հենց այդ չափանիշից ելնելով էլ օրենսդիրը հետապնդման ժամկետի երկարացման հարցում համապատասխան տարբերակում է նախատեսել: Քննարկվող հիմնավորումը պետք է պարունակի համապատասխան փաստարկներ առ այն, որ մեղադրյալի իրավունքները չսահմանափակելն անխուսափելիորեն կհանգեցնի դրա հետ մրցակցող այլ շահերի անհամաչափ սահմանափակման:

Միևնույն ժամանակ արդարադատության շահի առկայությունից զատ պետք է հիմնավորվի նաև բացառիկ դեպքի առկայությունը: Յուրաքանչյուր դեպքում քրեական հետապնդման ժամկետի երկարաձգման անհրաժեշտությունը բացառիկ գնահատելու տեսանկյունից էական նշանակություն ունեն գործի քննության ծավալը և բարդությունը, վարույթին ներգրավված անձանց քանակը և դրանցով պայմանավորված նախաքննության մարմնի կողմից ցուցաբերված պարզաճանաչողական և փորձագիտական ընթացքի վրա ազդող արտակարգ հանգամանքների առկայությունը: Այսպես, քրեական հետապնդման ժամկետի երկարաձգման բացառիկության մասին կարելի է խոսել այն դեպքերում, երբ նախաքննության մարմնի կողմից գործադրված պարզաճանաչողական և փորձագիտական պայմաններում առկա է անհրաժեշտություն կատարել կամ շարունակել ապացուցողական և վարույթային գործողությունները:

Նման բացառիկ դեպքերը կարող են պայմանավորված լինել ինչպես վարույթային հանգամանքներով, մասնավորապես՝ անձին ներկայացված կոնկրետ մեղադրանքի աննախադեպ մեծ ծավալով և բարդությամբ, այնպես էլ նախաքննության ընթացքի վրա ազդող արտաքին գործոններով, օրինակ՝ երկրում հայտարարված արտակարգ կամ ռազմական դրությամբ: Քրեական հետապնդման ժամկետի երկարաձգման օբյեկտիվ անհրաժեշտություն կարող է առաջանալ նաև այն ժամանակ, երբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին որոշումը վերացվել է, իսկ օրենքով սահմանված ժամկետն ակնհայտ անբավարար է հետապնդումը շարունակելու և հիմնավոր որոշում կայացնելու համար: Նույն անհրաժեշտությունը կարող է առաջանալ, երբ քրեական հետապնդումով իրականացվող վարույթից անջատվում է նոր վարույթ:

Քրեական հետապնդման ժամկետի երկարաձգման բացառիկության գնահատման համար երկուստեք որոշիչ նշանակություն ունի հետապնդման ժամկետի ընթացքում վարույթը հնարավորինս սեղմ ժամկետում քննելու նպատակով իրավասու մարմինների կողմից դրսևորած դատավարական վարքագիծը: Հանրային շահի գերակայության հարցը կարող է քննարկման առարկա դարձվել բացառապես այն դեպքում, երբ պետությունը դրսևորում է բարեխիղճ և իրավաչափ վարքագիծ՝ դրա ապահովման տեսանկյունից: Հակառակ մեկնաբանումը կհակասի միջազգային հանրաճանաչ այն սկզբունքին, ըստ որի՝ պետության թերացումները չեն կարող վերացվել անձի իրավունքների հաշվին:

Այլ կերպ ասած՝ արդարադատության շահից ելնելով անձի սահմանադրական իրավունքները, որպես կանոն, կարող են սահմանափակվել այնքան ժամանակ, քանի դեռ վարույթն իրականացնող մարմինը բարեխիղճ և պարզաճանաչող քննություն է կատարում գործի հանգամանքների պարզման ուղղությամբ:

Վերոշարադրված իրավական դիրքորոշումներից աներկբա երևում է, որ «արդարադատության շահի» և «բացառիկ դեպքի» չափանիշներն ինքնին գնահատողական բնույթի են, հետևաբար դրանց առկայությունը որոշելիս իրավասու մարմինն օժտված է հայեցողության որոշակի շրջանակով, սակայն պետք է գնահատվի այնպես, որ չբովանդակագրվի քննարկվող կառուցակարգը և վերադաս դատախազի լիազորության հայեցողական բնույթը:

Վերոնշյալի համարեքստում Վերաքննիչ դատարանը հիմնադրվել է համարում վերաքննիչ բողոքում նշված այն դատողությունը, որ արդարադատության շահի և բացառիկության վերաբերյալ հիմնավորում ներկայացնելու պահանջ և անհրաժեշտություն առկա չէ:

6.2 Վերաքննիչ դատարանը հարկ է համարում անդրադառնալ նաև հանրային քրեական հետապնդման ժամկետի երկարաձգման իրավաչափությունը դատարանի կողմից ստուգելու հնարավորությանը և սահմաններին:

Այսպես.

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետով նախատեսված հիմքը, այն է՝ լրացել է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված քրեական հետապնդման առավելագույն ժամկետը, և դատախազն այդ ժամկետի ընթացքում վարույթի նյութերը չի հանձնել դատարան, քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանք է, որն էլ հիմք է հանդիսանում, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 311-րդ հոդվածով նախատեսված նախնական դատախազների ընթացքում քննարկման ենթակա հարցերի մեջ մտնող՝ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու կամ քրեական գործի վարույթը կարճելու հարցի շրջանակներում դատարանները քննության ու գնահատման առարկա դարձնեն հանրային քրեական հետապնդման առավելագույն ժամկետի խախտմամբ գործը մեղադրական եզրակացությամբ դատարան հանձնած լինելու պայմաններում քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հարցը: Ընդ որում, անհրաժեշտ է ընդգծել, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետով նախատեսված՝ «լրացել է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված քրեական հետապնդման առավելագույն ժամկետը, և դատախազն այդ ժամկետի ընթացքում վարույթի նյութերը չի հանձնել դատարան» ձևակերպմանն իրավակիրառ պրակտիկայում չպետք է այնպիսի մեկնաբանություն տրվի, որ դա վերաբերում է միայն հանրային քրեական հետապնդման հիմնական առավելագույն ժամկետին: Օրենսդրական նշյալ կարգավորումը ենթակա է նպատակային մեկնաբանման, ըստ որի քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանք է նաև այն իրավիճակը, երբ վերադաս դատախազի կողմից հանրային քրեական հետապնդման ժամկետը երկարաձգելը որակվի ոչ իրավաչափ, որի դեպքում կստացվի, որ հանրային քրեական հետապնդման հիմնական առավելագույն ժամկետն ավարտվել է, իսկ դատախազը այդ ժամկետի ընթացքում վարույթի նյութերը չի հանձնել դատարան: Նման մոտեցումը պայմանավորված է նաև այն հանգամանքով, որ ոչ իրավաչափ կերպով հանրային քրեական հետապնդման ժամկետը երկարաձգելու բացասական հետևանքը չի կարող կրել մեղադրյալը: Ավելին, հակառակ մոտեցման դեպքում կարող է առաջանալ կամայականության վրանգ, քանի որ կստացվի, որ անկախ նրանից, թե հանրային քրեական հետապնդման ժամկետի երկարաձգումը եղել է իրավաչափ, թե՛ ոչ, միևնույնն է, դատարանը պետք է շարունակի գործի քննությունը, ինչը չի կարող բխել ոչ կողմերի մրցակցության և ոչ էլ արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունքի էությունից:

Վերաքննիչ դատարանն արձանագրում է նաև, որ վերադաս դատախազի իրավասության բացառիկությունը չի տարածվում դատարանի կողմից վերադաս դատախազի որոշման

իրավաչափության ստուգման իրավասության վրա, այլ ունի այն իմաստը, որ այդ լիազորությունը վերապահված չէ ոչ միայն վարույթն իրականացնող մարմնին, այլ անգամ հսկող դատախազին: Այլ կերպ ասած, հանրային քրեական հետապնդման ժամկետը երկարաձգելու վերադաս դատախազի լիազորության բացառիկությունը վերաբերում է հանրային իրավասու պաշտոնատար անձանց շրջանակում վերադաս դատախազի առանձնահատուկ դերի շեշտադրմանը՝ բացառելու համար քննիչի կամ հսկող դատախազի կողմից այդպիսի լիազորության առկայությունը:

Ավելին, հակառակ տրամաբանությամբ առաջնորդվելու դեպքում հարց է առաջանում, թե դատախազի բացառիկ իրավասության և հայեցողության մեջ գտնվող այնպիսի հարցեր, ինչպիսիք են քրեական հետապնդում չհարուցելը կամ քրեական հետապնդումը դադարեցնելը, ինչպես է ՀՀ քրեական դատավարության 299-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված որպես մինչդատական ակտերի իրավաչափության դատական երաշխիքների շրջանակում բողոքարկման ենթակա վարույթային ակտ:

Վերոգրյալը ևս վկայում է, որ դատախազի հայեցողությունը չի կարող չունենալ որևէ սահման, ինչը նշանակում է, որ եթե օրենսդրական կարգավորման մեկնաբանության արդյունքը հանգեցնում է այնպիսի մտահանգման, որ դատախազի լիազորության բացառիկությունը տարածվում է նաև դատարանի կողմից դրա իրավաչափության ստուգման ու գնահատման ենթարկելու իրավունքի բացակայության վրա, իսկ դատախազի լիազորության հայեցողությունը իրավաչափ սահմաններ չունի, ապա այդպիսի մեկնաբանությունը չի կարող տեղ գտնել իրավակիրառ պրակտիկայում, քանի որ այն կհակասի նշյալ հարաբերությունների կարգավորմանն ուղղված օրենսդրի կամքին և քրեադատավարական մի շարք սկզբունքների էությանը:

Ինչ վերաբերում է հանրային քրեական հետապնդման ժամկետի երկարաձգման իրավաչափությունը դատարանի կողմից ստուգելու սահմանների հարցին, ապա Վերաքննիչ դատարանը հարկ է համարում նշել հետևյալը.

(...)

[Ք]րեական հետապնդման ժամկետի երկարաձգման անհրաժեշտության գնահատումը վերապահված է վերադաս դատախազին, սակայն նման գնահատումը պետք է համապատասխանի օրինականության, օբյեկտիվության, հիմնավորվածության և համաչափության (անհատականացման) չափանիշներին:

Հակառակ դեպքում՝ հայեցողությունը կվերածվի անպատասխանատու կամայականության՝ վրանգելով իրավական պետության հիմքերը: Այս չափանիշների պահպանվածության գնահատումն էլ կազմում է քրեական հետապնդման ժամկետի երկարաձգման իրավաչափության դատական ստուգման սահմանները:

Այլ խոսքով՝ քննարկվող հարցի գնահատման տեսանկյունից դատարանն իրավասու է միջամտել այն դեպքերում, երբ վերադաս դատախազի կողմից իր հայեցողական լիազորության իրականացումը ակնհայտ չի համապատասխանի դրան առաջադրվող չափանիշներին՝ խախտելով անձի իրավունքները:

Վերոգրյալի լույսի ներքո անհիմն է Բողոքաբերի կողմից ներկայացված փաստարկն առ այն, որ «(...) վերադաս դատախազը, իր բացառիկ լիազորությունից օգտվելիս, ինքն է գնահատում ու որոշում քրեական հետապնդման ժամկետները երկարաձգելու անհրաժեշտությունը և դրա հիմքում դրված հանգամանքների առկայությունը: Հետևաբար դատարանը, բովանդակային առումով չի կարող գնահատել, թե վերադաս դատախազի կողմից իր նշված լիազորությունից օգտվելն արդյոք եղել է բացառիկ կամ արդյոք դա է պահանջել արդարադատության շահը,

թե ոչ: Այլ խոսքով՝ դատարանը չի կարող գնահատել վերադաս դատախազի կողմից իր բացառիկ և հայեցողական իրավունքից օգտվելու հիմնավորվածությունը: (...) Կոմյալ դեպքում ՀՀ Հակակոռուպցիոն քրեական դատարանը իրավունք չի ունեցել անդրադառնալ վերադաս դատախազի կողմից հանրային քրեական հետապնդման ժամկետները երկարաձգելու որոշման հիմնավորվածությանը:»:

7. Ողջ վերոգրյալի հիման վրա անդրադառնալով սույն գործի նյութերին՝ Վերաքննիչ դատարանը փաստում է, որ.

- քննության առարկա դեպքում հանրային քրեական հետապնդման ժամկետները սկսել են հոսել 2023 թվականի հունվարի մեկից՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ մեղադրյալի դատավարական կարգավիճակ մեղադրյալները ստացել են մինչև 2023 թվականի հունվարի 1-ը, իսկ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 483-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ «3. Սույն օրենսգրքով սահմանված քրեական հետապնդման ժամկետները գործում են 2023 թվականի հունվարի 1-ից հետո մեղադրյալի կարգավիճակ ստացած անձանց համար: Մինչ այդ մեղադրյալի կարգավիճակ ստացած անձանց նկատմամբ սույն օրենսգրքով սահմանված քրեական հետապնդման ժամկետներն սկսում են հաշվարկվել 2023 թվականի հունվարի 1-ից:»:

- Հանրային քրեական հետապնդման ժամկետը քննության առարկա դեպքում ութ ամիս է՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ մեղադրյալներին վերագրվում է ծանր հանցագործություն,

- 2023 թվականի օգոստոսի 10-ին, այսինքն՝ մեղադրյալների նկատմամբ հարուցված հանրային քրեական հետապնդման ութամսյա ժամկետը լրանալուց 21 օր առաջ, վարույթն իրականացնող քննիչը վարույթի մասնակիցներին ծանուցել է նախաքննության ավարտի մասին, տուժողներին տեղեկացրել է, որ քրեական վարույթի նյութերին կարող են ծանոթանալ 2023 թվականի սեպտեմբերի 20-ին, իսկ մեղադրյալներին և վերջիններիս պաշտպաններին՝ 2023 թվականի հոկտեմբերի 9-ին և 10-ին:

- Վարույթի մասնակիցներին նախաքննության ավարտի մասին ծանուցելու հաջորդ օրը՝ 2023 թվականի օգոստոսի 11-ին, ՀՀ քննչական կոմիտեի Շիրակի մարզային քննչական վարչության պետի պարտականությունները կատարող Ա.Դարբինյանը գրություն է հասցեագրել Շիրակի մարզի դատախազ Ա. Չիչոյանին՝ խնդրելով քննարկել Արտաշես Եգորյանի, Շողիկ Անտոնյանի, Անժելա Ազադյանի, Աիդա Մարտիրոսյանի, Արաքսի Հարությունյանի և Սիլվա Ղափլանյանի հանրային քրեական հետապնդման ժամկետները երկարաձգելու նպատակահարմարության հարցը:

- Վերադաս դատախազի՝ 2023 թվականի օգոստոսի 21-ի նույնաբովանդակ որոշումներով Արտաշես Եգորյանի նկատմամբ 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 311.1-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ և 3-րդ կետերով, իսկ Անժելա Ազադյանի, Շողիկ Անտոնյանի, Աիդա Մարտիրոսյանի և Արաքսի Հարությունյանի նկատմամբ 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 311.1-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետով հարուցված հանրային քրեական հետապնդման ժամկետը երկարացվել է երկու ամիս ժամկետով՝ մինչև 2023 թվականի հոկտեմբերի 30-ը: Որպես քրեական հետապնդման ժամկետի երկարաձգման հիմք դիտարկվել է հետևյալը. «(...) 2023 թվականի օգոստոսի 11-ին Շիրակի մարզի դատախազությունում ստացվել է ՀՀ քննչական կոմիտեի Շիրակի մարզային քննչական վարչության պետի պարտականությունները կատարողի գրությունն առ այն, որ թիվ 58213420 քրեական վարույթով նախաքննության ավարտի մասին գրավոր ծանուցվել է վարույթի մասնավոր մասնակիցներին և հայտնել վարույթի նյութերին

նրանց ծանոթանալու տեղը, ժամանակը, հաջորդականությունը, միաժամանակ սկսվել է մեղադրական եզրակացության կազմումը և հաշվի առնելով, որ մեղադրյալներ Արտաշես Ալբերտի Եգորյանի, Աիդա Արսենի Մարտիրոսյանի, Սիլվա Արտավազդի Ղափլանյանի, Անժելա Պավելի Ազատյանի, Արաքսի Խաչիկի Հարությունյանի և Շողիկ Հակոբի Անտոնյանի նկատմամբ հանրային քրեական հետապնդումներ են հարուցված ծանր հանցանքների մեղադրանքով, որոնց ժամկետը ութ ամիս է, ուստի նման պայմաններում արդարադատության շահի պահանջով անհրաժեշտություն է առաջացել երկարաձգել քրեական հետապնդման ժամկետները:

Նկատի ունենալով, որ Արտաշես Ալբերտի Եգորյանի, Աիդա Արսենի Մարտիրոսյանի, Սիլվա Արտավազդի Ղափլանյանի, Անժելա Պավելի Ազատյանի, Արաքսի Խաչիկի Հարությունյանի և Շողիկ Հակոբի Անտոնյանի նկատմամբ հանրային քրեական հետապնդումներ են հարուցված ծանր հանցանքի մեղադրանքներով, որոնց հանրային քրեական հետապնդման ժամկետը ութ ամիս է, հաշվի առնելով նաև, որ նշված անձինք մեղադրյալի կարգավիճակ ստացել են մինչև 2023 թվականի հունվարի 1-ը և նրանց նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 483-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն սահմանված քրեական հետապնդման ժամկետներն սկսում են հաշվարկվել 2023 թվականի հունվարի 1-ից ուստի նման պայմաններում արդարադատության շահի պահանջով անհրաժեշտություն է առաջացել երկարաձգել քրեական հետապնդման ժամկետները:

Ելնելով վերոգրյալից, ղեկավարվելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի 1-ին մասի 13-րդ կետով, 192-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, նկատի ունենալով դեպքի բացառիկությունը և հաշվի առնելով արդարադատության շահի պահանջը, Շիրակի մարզի դատախազության դատախազ Ա.Նիկողոսյանի կողմից 21.08.2023 թվականին միջնորդություն է ներկայացվել մեղադրյալ Արտաշես Ալբերտի Եգորյանի նկատմամբ ծանր հանցանքի մեղադրանքով հարուցված հանրային քրեական հետապնդման ժամկետը երկու ամսով երկարաձգելու վերաբերյալ:

Ուսումնասիրելով միջնորդությունը և քրեական վարույթի նյութերը գտնում եմ, որ այն հիմնավոր է և ենթակա է բավարարման (...):»:

- Վերադաս դատախազի կողմից 2023 թվականի օգոստոսի 21-ին մեղադրյալների նկատմամբ ծանր հանցանքի մեղադրանքով հարուցված հանրային քրեական հետապնդման ժամկետները երկարաձգելուց հետո որևէ ապացուցողական գործողություն չի կատարվել:

- Տուժող Անի Հարությունյանը վարույթի նյութերին ծանոթացել է 2023 թվականի սեպտեմբերի 25-ին, տուժող Անի Նազարյանը 2023 թվականի սեպտեմբերի 25-ին հեռախոսազանգի ընթացքում տեղեկացրել է, որ գտնվում է Ռուսաստանի Դաշնությունում և չի ցանկանում ծանոթանալ քրեական վարույթի նյութերին:

- Մեղադրյալ Արտաշես Եգորյանին և վերջինիս պաշտպան Ա. Հայրապետյանին քրեական վարույթի նյութերը ծանոթանալու համար ներկայացվել են 2023 թվականի հոկտեմբերի 9-ին, վերջիններս խնդրել են նյութերին ծանոթանալու համար տրամադրել 2-օրյա ժամկետ:

- Մեղադրյալ Աիդա Մարտիրոսյանը և վերջինիս պաշտպան Հ.Հարությունյանը, մեղադրյալ Շողիկ Անտոնյանը և վերջինիս պաշտպան Մ. Մուրադյանը քրեական վարույթի նյութերին ծանոթացել են 2023 թվականի հոկտեմբերի 10-ին, մեղադրյալ Անժելա Ազատյանը և վերջինիս պաշտպան Ռ. Մովսիսյանը՝ 2023 թվականի հոկտեմբերի 11-ին, մեղադրյալ Արաքսի Հարությունյանը և վերջինիս պաշտպան Հ.Ղարաբեշիջյանը՝ 2023 թվականի հոկտեմբերի 12-ին, իսկ մեղադրյալ Ս. Ղափլանյանը և վերջինիս պաշտպան Ս.Խաչատրյանը՝ 2023 թվականի հոկտեմբերի 13-ին:

-Վարույթի մասնակիցների կողմից քրեական վարույթի նյութերին ծանոթանալը տևել է ընդհանուր 6 օր, իսկ մեղադրական եզրակացությունը կազմվել է մեկ օրվա ընթացքում՝ 2023 թվականի հոկտեմբերի 13-ին:

(...)

Ընդհանրացնելով՝ Վերաքննիչ դատարանն իր համաձայնությունն է հայտնում Դատարանի այն եզրահանգմանը, որ մեղադրյալների նկատմամբ հարուցված հանրային քրեական հետապնդման ժամկետները երկու ամիս ժամկետով երկարաձգելու իրավաչափ անհրաժեշտություն առկա չի եղել՝ հաշվի առնելով, ի թիվս այլնի, այն, որ՝

-վերադաս դատախազի որոշումներով որպես հանրային քրեական հետապնդման ժամկետի երկարաձգման հիմնավորում նշված մեղադրական եզրակացություն կազմելը, վարույթի նյութերին վարույթի մասնավոր մասնակիցներին ծանոթացնելու անհրաժեշտությունը և արարքի ծանրությունն ինքնին չեն կարող բավարար հիմք լինել հանրային քրեական հետապնդման ժամկետի երկարաձգման՝ հաշվի առնելով նաև այն հանգամանքը, որ դրանք բոլոր քրեական վարույթներին բնորոշ տարրեր են և չեն կարող վկայել առանձնահատուկ իրավիճակի կամ դեպքի մասին,

- մեղադրյալների նկատմամբ հանրային քրեական հետապնդման ժամկետները երկարաձգելու մասին որոշումներ կայացվելուց հետո չի կատարվել որևէ քննչական գործողություն,

- քննիչը վարույթի մասնավոր մասնակիցներին տեղեկացրել է նախաքննության ավարտի մասին և նշել, որ վարույթի նյութերին կարող են ծանոթանալ միայն 2 ամիս անց՝ առանց հիմնավորելու նման ժամանակային խզման պատճառները՝ այն դեպքում, երբ նախաքննության ավարտի մասին վարույթի մասնակիցներին ծանուցելուց հետո վարույթն իրականացնող քննիչին անհրաժեշտ է եղել 6 օր՝ քրեական վարույթի նյութերին վարույթի մասնակիցներին ծանոթացնելու և մեղադրական եզրակացությունը կազմելու համար,

- քննիչը վարույթի մասնավոր մասնակիցներին քրեական վարույթի նյութերին ծանոթանալու մասին տեղեկացրել է 2023 թվականի օգոստոսի 10-ին՝ նշելով՝ որ տուժողները 2023 թվականի սեպտեմբերի 20-ին, իսկ մեղադրյալները և վերջիններիս պաշտպանները՝ 2023 թվականի հոկտեմբերի 9-ին և 10-ին կարող են ծանոթանալ քրեական վարույթի նյութերին, մինչդեռ 2023 թվականի օգոստոսի 10-ին հանրային քրեական հետապնդման ժամկետները դեռևս երկարաձգված չէին: Վերադաս դատախազի կողմից մեղադրյալների նկատմամբ իրականացվող հանրային քրեական հետապնդման ժամկետները երկարաձգելու որոշումը կայացվել է 2023 թվականի օգոստոսի 21-ին, որպիսի պայմաններում քննիչն իրավասու չէր առանց այդ որոշման առկայության քրեական վարույթի նյութերին ծանոթացման օր նշանակել այդ պահի դրությամբ առկա քրեական հետապնդման ժամկետներից դուրս ժամկետում,

- քրեական հետապնդման ժամկետը երկարաձգելու վերաբերյալ որոշումներում որևէ փաստարկ ներկայացված չէ արդարադատության շահի դրսևորման և բացառիկ դեպքի առկայության վերաբերյալ:

9. Ինչ վերաբերում է Բողոքաբերի կողմից ներկայացված փաստարկին առ այն, որ. «Միևնույն ժամանակ, եթե նույնիսկ պայմանականորեն ընդունենք, որ դատարանն իրավասու է ստուգել վերադաս դատախազի կողմից իր բացառիկ իրավասության շրջանակներում կայացված հանրային քրեական հետապնդման ժամկետները երկարաձգելու մասին որոշման հիմնավորվածությունը, ապա հարկ է արձանագրել, որ քրեական վարույթից երևում է, որ դրա համար եղել են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված անհրաժեշտ հիմքերը:»՝ Վերաքննիչ դատարանը փաստում է, որ քրեական վարույթի նյութերին

ծանոթանալը, հաշվի առնելով նաև սույն որոշման 8-րդ կետում առկա հանգամանքներն ու սույն որոշման 6.1-րդ և 6.2-րդ կետերում առկա դիրքորոշումները, չի բավարարում օրենսդրական պարտադիր պահանջն առ այն, որ պետք է առկա լինի բացառիկ դեպք և արդարադատության շահ:

Անդրադառնալով նրան, որ տվյալ քրեական վարույթի նյութերի ուսումնասիրությամբ ակնհայտ է, որ վիճարկվող որոշման կայացումը պայմանավորված է եղել տվյալ վարույթի բարդությամբ, մեծածավալությամբ (քրեական գործը բաղկացած է 14 հատորից) նշված վարույթով անցնող անձանց բազմաքանակությամբ՝ Վերաքննիչ դատարանը փաստում է, որ անգամ նման հանգամանքների առկայության դեպքում սույն որոշման վերոշարադրյալ իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո հանրային քրեական հետապնդման ժամկետը երկարաձգելու վերաբերյալ վերադաս դատախազի որոշումները եղել են ոչ իրավաչափ: Ավելին, վերադաս դատախազի որոշումները վարույթի բարդության, մեծածավալության, վարույթով անցնող անձանց բազմաքանակության վերաբերյալ հիմնավորումներ չեն պարունակում, իսկ վերաքննիչ բողոքի միջոցով հնարավոր չէ լրացնել վերադաս դատախազի այդ որոշումների պարճառաբանությունները: Նույն հիմնավորմամբ Վերաքննիչ դատարանի համար ընդունելի չէ նաև այն փաստարկը, որ դատավարության մասնակիցների վարքագիծը կարող էր այլ լինել, որի պարճառով վարույթի ավարտը կարող էր ձգձգվել: Ավելին, այդ փաստարկը կրկին ոչ միայն չի բխում վերադաս դատախազի որոշումներից, այլև խնդիրը կայանում է նրանում, որ նման իրավիճակ քննության առարկա դեպքում չի եղել: Այսինքն, այդ փաստարկի ողջամտությունը բովանդակային քննարկման առարկա կարող էր դառնալ այն դեպքում, երբ նախ այն արտացոլված լինել վերադաս դատախազի որոշումներում, երկրորդ՝ դատավարության մասնակիցների վարքագծի, մասնավորապես, միջնորդությունների ներկայացման հետևանքով առաջանալու հանրային քրեական հետապնդման հիմնական ժամկետի ավարտման իրական վրանգ, որի դեպքում նոր այդ ժամկետները երկարաձգվելին, այլ ոչ թե ենթադրություն կատարվի, որ գուցե այդպիսի միջնորդություններ ներկայացվելին:

10. Անդրադառնալով Բողոքաբերի կողմից ներկայացված փաստարկին առ այն, որ «Գտնում եմ, որ նախնական դատախազի ընթացքում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 315-րդ հոդվածով նախատեսված որոշման կայացումը կարող է հիմնավորված համարվել այն դեպքում, երբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հիմքն առնվազն ակնհայտ է վարույթի պրոֆեսիոնալ մասնակցի համար՝ առանց տվյալ ապացույցի բովանդակային հետազոտման և այլ ապացույցների հետ համադրության, մնացած դեպքերում տվյալ՝ նախնական դատական նիստի փուլում առանց պարզաճ իրավական ընթացակարգի շրջանակներում ապացույցների հետազոտման դատարանը գնահատական է տալիս ապացույցների վերաբերելիությանը, պիտանիությանը, դրանց վարույթի ելքի համար նշանակությանը, (ինչպես սույն դեպքում նշում է, որ հիմնական ապացույցները հավաքվել են մինչև երկարաձգման որոշման կայացումը), այլ խոսքով՝ դրանց տալիս է նախապես հաստատված ապացույցի ուժ, մինչդեռ մինչդատական վարույթի ընթացքում ձեռք բերված ապացույցները դատարանի համար ունեն նախնական և օժանդակ նշանակություն, ուստի առանց պարզաճ իրավական ընթացակարգի շրջանակներում հետազոտման՝ դրանց չի կարող հաստատված ապացույցի ուժ տրվել»՝ Վերաքննիչ դատարանը հարկ է համարում փաստել, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 39-րդ կետի համաձայն ապացույցը փաստի վերաբերյալ օրենքով սահմանված կարգով ստացված տվյալ է, որի հիման վրա քննիչը, դատախազը, դատարանը պարզում են ապացուցման ենթակա հանգամանքների առկայությունը կամ բացակայությունը, ինչպես նաև վարույթի համար

նշանակություն ունեցող այլ հանգամանքներ, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 32-րդ կետի համաձայն վարույթային ակտը «քրեական վարույթի ընթացքում դատարանի կամ վարույթի հանրային մասնակցի՝ ի պաշտոնե կատարած գործողություն, դրսևորած անգործություն կամ կայացրած դատավարական ակտ» է, իսկ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 37-րդ կետի համաձայն վարույթային գործողությունը «տվյալ վարույթի շրջանակներում իրավասու դատարանի, վարույթի հանրային մասնակցի կողմից կամ սույն օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում նրանց հանձնարարությամբ ի պաշտոնե կատարվող գործողություն» է:

(...)

Քննարկման առարկա դարձնելով այն հարցադրումը, թե արդյոք առանց ապացույցների հետազոտման Դատարանն իրավասու էր նման որոշում կայացնել՝ Վերաքննիչ դատարանը փաստում է, որ այդ հարցին բովանդակային հնարավոր էր անդրադառնալ այն դեպքում, երբ հավաստվել, որ քննության առարկա դեպքում խոսքը վերաբերել է ապացույցներին, մինչդեռ վերոնշյալ եզրույթների բովանդակության լույսի ներքո Վերաքննիչ դատարանն արձանագրում է, որ քրեական հետապնդման ժամկետի երկարաձգման մասին վերադաս դատախազի որոշումը և դրա հիմքում ընկած միջնորդությունը և մյուս փաստաթղթերը չեն հանդիսանում քրեական գործով ձեռք բերված ապացույցներ:

Այսինքն, վերադաս դատախազի կողմից կայացված հանրային քրեական հետապնդման ժամկետը երկարաձգելու որոշումների իրավաչափության ստուգման գործընթացում Դատարանը որևէ ապացույց բովանդակային հետազոտման չի ենթարկել, այլ զնահարման է ենթարկել համապատասխան վարույթային ակտերը, որոնք քրեադատավարական օրենսդրության իմաստով ապացույց չեն հանդիսանում:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ Վերաքննիչ դատարանն փաստում է, որ նախնական դատախազի ընթացքում վերադաս դատախազի կողմից կայացված հանրային քրեական հետապնդման ժամկետը երկարաձգելու որոշումների իրավաչափությունը ստուգելու և այն ոչ իրավաչափ ճանաչելու արդյունքում մեղադրյալների նկատմամբ իրականացված հանրային քրեական հետապնդումը դադարեցնելու, իսկ արդյունքում վարույթը կարճելու վերաբերյալ որոշում կայացնելով, չի խախտել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 315-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին նախադասությամբ նախատեսված՝ «երբ դա հնարավոր է առանց ապացույցների հետազոտման» պահանջը:

11. Ինչ վերաբերում է ներկայացված փաստարկին առ այն, որ «ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 311-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ նախնական դատախազի ընթացքում դատարանը պետք է անդրադառնա հոդվածում նշված հարցերին և դատարանը արդեն իսկ քննարկած է եղել քրեական հետապնդումը դադարեցնելու կամ քրեական վարույթը կարճելու հարցը անցել է մյուս հարցերի քննարկմանը՝ խափանման միջոցի, համաձայնեցված վարույթ և արագացված հատուկ կարգ կիրառելու հարցին: Վիճարկվող որոշումը կայացնելով դատարանը, ըստ էության խախտել է ՀՀ քրեական դատավարության 311-րդ հոդվածի պահանջը՝ սահմանված հաջորդականությամբ հիշյալ հարցերը քննարկելու մասին, անհիմն վերադարձել է նախորդ հարցին և կայացրել է նշված որոշումը, ինչն անթույլատրելի է, չի բխում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի կարգավորումներից, ուստի օրինական չէ:»՝ Վերաքննիչ դատարանը փաստում է, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 311-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հարցերից յուրաքանչյուրին ըստ հերթականության անդրադառնալը չի բացառում դատաքննության նույն փուլում նախորդ հարցին անդրադառնալու հնարավորությունը, հետևաբար, ներկայացված

փաստարկը հիմնավոր չէ:

12. Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ ներկայացված բողոքը պետք է մերժել, իսկ Դատարանի որոշումը՝ թողնել անփոփոխ (...)²:

12. Վերաքննիչ դատարանի դատավոր Ա.Մարտիրոսյանը Վերաքննիչ դատարանի 2024 թվականի սեպտեմբերի 19-ի որոշման կապակցությամբ մնացել է հատուկ կարծիքի՝ գտնելով, որ որքան էլ «արդարադատության շահ» կամ «բացառիկ դեպք» հասկացություններն ունենան գնահատողական բնույթ, ամեն դեպքում, կոնկրետ վարության ակտի կայացման կապակցությամբ արդարադատության շահի գերակա չլինելը պետք է հիմնավորվի փաստարկման առավել բարձր շեմով, որը հատուկ չէ նախնական դատախոսների փուլին, որտեղ առանցքային նշանակություն ունեցող հարցերը քննարկվում են առերևույթի տեսանկյունից³:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

13. Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված առաջին իրավական հարցը հետևյալն է. հանրային քրեական հետապնդման ժամկետը երկարաձգելն արդյո՞ք հանդիսանում է վերադաս դատախազի բացառիկ լիազորությունը, և արդյո՞ք դրա իրավաչափությունը ենթակա է դատական ստուգման:

14. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 192-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Մինչդարական վարությամբ հանրային քրեական հետապնդումն այն հարուցելու պահից չի կարող տևել ավելի, քան՝

1) երեք ամիս՝ ոչ մեծ ծանրության հանցանքի վերաբերյալ մեղադրանքով.

2) հինգ ամիս՝ միջին ծանրության հանցանքի վերաբերյալ մեղադրանքով.

3) ութ ամիս՝ ծանր հանցանքի վերաբերյալ մեղադրանքով.

4) տասն ամիս՝ առանձնապես ծանր հանցանքի վերաբերյալ մեղադրանքով:

2. **Բացառիկ դեպքերում**, երբ դա է պահանջում արդարադատության շահը, **վերադաս դատախազը** հսկող դատախազի միջնորդությամբ իրավասու է երկարաձգելու ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանքի վերաբերյալ մեղադրանքով հանրային քրեական հետապնդման ժամկետները՝ առավելագույնը մեկ ամսով, իսկ ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցանքի վերաբերյալ մեղադրանքով քրեական հետապնդման ժամկետները՝ **առավելագույնը երկու ամսով (...)** »:

14.1. ՀՀ Սահմանադրական դատարանը թիվ ՍԴՈ-1729 որոշմամբ արձանագրել է, որ հանրային շահերի, այդ թվում՝ արդարադատության շահի վերջնական շահառուն հանրությունն է, իսկ հանրային շահի հետապնդման պատասխանատուն՝ հանրային իշխանությունը, որին Սահմանադիրն օժտել է հանրային շահերի պահովման և պաշտպանության սահմանադրական բացառիկ առաքելությամբ: Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 2-րդ մասով թվարկված հանրային շահերը, այդ թվում՝ արդարադատության շահը, ունեն պետաիրավական հույժ կարևորություն: «արդարադատության շահ» հասկացությունը բազմաշերտ և բազմաբնույթ է. արդարադատության շահեր պարունակող հասարակական հարաբերությունների կոնկրետ, սպառիչ շրջանակը կանխատեսելը և բացարձակ հստակությամբ որոշակիացնելը գործնականում անհնար է: Համապատասխանաբար՝ գործի քննության ընթացքում կարող են ի հայտ գալ այնպիսի հանգամանքներ, որոնք այս կամ այն կերպ կարող են հանգեցնել

² Տե՛ս քրեական գործի նյութեր, հատոր 32, թերթեր 80-99:

³ Տե՛ս քրեական գործի նյութեր, հատոր 17, թերթեր 1-23:

արդարադատության շահի վտանգմանը, և յուրաքանչյուր դեպքում ենթադրյալ վտանգի աղբյուրն ու արդարադատության շահերի թիրախավորման դրսևորումները կարող են լինել բազմապիսի և բազմաբնույթ, ինչը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ այդպիսի հանգամանքների շրջանակի սպառիչ որոշակիացումը հանրային շահերի ձևավորման և իմաստավորման հարափոփոխ գործընթացի համատեքստում թեպետ նպատակահարմար է, սակայն օրենսդրական քաղաքականության տեսանկյունից՝ անհնար:⁴

14.2. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 192-րդ հոդվածով նախատեսված իրավական կարգավորումների առնչությամբ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ օրենսդիրը սահմանել է մինչդատական վարույթում անձի նկատմամբ քրեական հետապնդման իրականացման ժամկետներ, որն ուղղված է ողջամիտ ժամկետում վարույթն ավարտելու իրավաչափ նպատակի ապահովմանը: Մինչույն ժամանակ, օրենսդիրը նախատեսել է քրեական հետապնդման ժամկետը երկարաձգելու կառուցակարգ: Այսպես, օրենսդիրը՝ որպես քրեական հետապնդման ժամկետը երկարաձգելու անհրաժեշտության պայման, նախատեսել է արդարադատության շահի պահանջով պայմանավորված բացառիկ դեպքի առկայությունը: Այսինքն՝ քրեադատավարական իմաստով հանրային քրեական հետապնդման ժամկետները պահպանելը հանդիսանում է կանոն, իսկ դրա ժամկետը երկարաձգելը՝ կանոնից բացառություն: Հանրային քրեական հետապնդման ժամկետը երկարաձգելու իրավասությամբ օրենսդիրը օժտել է վերադաս դատախազին, սակայն վերջինս նշված լիազորությունը կարող է օգտագործել միայն մինչդատական վարույթի օրինականության նկատմամբ հսկողություն իրականացնող դատախազի կողմից համապատասխան միջնորդություն ներկայացնելու դեպքում:

Վերոգրյալի համատեքստում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ հանրային քրեական հետապնդման ժամկետի երկարաձգումը հանդիսանում է վերադաս դատախազի բացառիկ լիազորությունը, այնքանով, որքանով մինչդատական վարույթում անձի նկատմամբ հարուցված հանրային քրեական հետապնդման ժամկետի երկարաձգման լիազորությունը պատվիրակվել է միայն նշված սուբյեկտին: Մինչդեռ, նշված լիազորությունը չի կրում բացարձակ բնույթ, քանի որ այն գործադրելու համար անհրաժեշտ են հատուկ վավերապայմաններ (արդարադատության շահի պահանջով պայմանավորված բացառիկ դեպքի առկայություն), ինչպես նաև այն կարող է իրականացվել միայն մինչդատական վարույթի օրինականության նկատմամբ հսկողություն իրականացնող դատախազի կողմից համապատասխան միջնորդություն ներկայացնելու դեպքում: Նշվածի կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ որպես վերադաս դատախազի կողմից քրեական հետապնդման ժամկետը երկարաձգելու գնահատողական բնույթ կրող պայմանի՝ արդարադատության շահի պահանջով պայմանավորված բացառիկ դեպքի առկայությունը հիմնավորելու պարտականությունը սահմանելը, քրեական հետապնդման ենթարկված անձանց իրավունքներին և իրավաչափ շահերին վնաս պատճառելու հնարավորությունը բացառելու համար ինքնին իրավական երաշխիքներ է ստեղծում գործի դատաքննության ընթացքում դատարանի կողմից նշված որոշման հետագա դատական ստուգման համար: Այլ կերպ՝ նկատի ունենալով, որ դատարանը՝ որպես արդարադատության երաշխավոր, փաստացի պարտավոր է վերհանել մինչդատական քրեական վարույթի ընթացքում թույլ տրված խախտումները և դրանք արժանացնել համապատասխան իրավական գնահատականի, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ վերադաս դատախազի կողմից

⁴ Տե՛ս, *mutatis mutandis*, ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 2024 թվականի մայիսի 21-ի թիվ ՍԴՈ-1729 որոշումը:

կայացված հանրային քրեական հետապնդման ժամկետը երկարաձգելու մասին որոշման իրավաչափությունը ենթակա է հետագա դատական ստուգման այնքանով, որքանով այն առնչվում է անձի իրավունքներին և իրավաչափ շահերին:

15. *Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ.*

- Առաջին ատյանի դատարանն արձանագրել է, որ քրեական հետապնդման ժամկետը երկարաձգելու վերաբերյալ որոշմամբ որևէ փաստարկ ներկայացված չէ արդարադատության շահի դրսևորման և դրա պահանջի առկայության, ինչպես նաև բացառիկ դեպքի առկայության վերաբերյալ (խախտվել է հայեցողական լիազորության իրականացման հիմնավորվածության չափանիշը)⁵,

- Վերաքննիչ դատարանը, անփոփոխ թողնելով Առաջին ատյանի դատարանի որոշումը, գտել է, որ հանրային քրեական հետապնդման ժամկետը երկարաձգելու վերադաս դատախազի լիազորությունը բացառիկ չէ, և դատարանը դատական քննության փուլում իրավասու է գնահատել նշված որոշմամբ արձանագրված երկարաձգման բացառիկությունը և արդարադատության շահի առկայությունը: Դատախազի հայեցողությունը չի կարող չունենալ որևէ սահման, ինչը նշանակում է, որ եթե օրենսդրական կարգավորման մեկնաբանության արդյունքը հանգեցնում է այնպիսի մտահանգման, որ դատախազի լիազորության բացառիկությունը տարածվում է նաև դատարանի կողմից դրա իրավաչափության ստուգման ու գնահատման ենթարկելու իրավունքի բացակայության վրա, իսկ դատախազի լիազորության հայեցողությունը իրավաչափ սահմաններ չունի, ապա այդպիսի մեկնաբանությունը չի կարող տեղ գտնել իրավակիրառ պրակտիկայում, քանի որ այն կհակասի նշյալ հարաբերությունների կարգավորմանն ուղղված օրենսդրի կամքին և քրեադատավարական մի շարք սկզբունքների էությունը⁶:

16. Նախորդ կետում մեջբերված փաստական հանգամանքները գնահատելով սույն որոշման 14-14.2.-րդ կետերում վկայակոչված իրավադրույթների և արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ բացառիկ լիազորություն չի նշանակում դատական վերահսկողության առարկա չհանդիսանալու արտոնություն, ուստի դատարանը դատական քննության փուլում իրավասու է գնահատել նշված որոշմամբ արձանագրված արդարադատության շահի պահանջով պայմանավորված բացառիկ դեպքի առկայությունը: Վերոգրյալի առնչությամբ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ վերադաս դատախազի՝ հանրային քրեական հետապնդման ժամկետը երկարաձգելու վերաբերյալ որոշման իրավաչափությանն անդրադառնալու հնարավորության մասով ստորադաս դատարանների հետևություններն իրավաչափ են:

17. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված **երկրորդ** իրավական հարցը հետևյալն է. հիմնավորված են արդյոք նախնական դատալսումների փուլում մեղադրյալներ Ա.Եգորյանի, Ա.Մարտիրոսյանի, Ա.Ազատյանի, Շ.Անտոնյանի, Ա.Հարությունյանի նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդումը քրեական հետապնդման առավելագույն ժամկետը լրացած լինելու հիմքով դադարեցնելու, ինչպես նաև քրեական գործի վարույթը կարճելու վերաբերյալ ստորադաս դատարանների հետևությունները:

18. ՀՀ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք»:

⁵ Տե՛ս սույն որոշման 10-րդ կետը:

⁶ Տե՛ս սույն որոշման 11-րդ կետը:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները կամ նրան ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի առնչությամբ, ունի (...) ողջամիտ ժամկետում (...) դատաքննության իրավունք»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 9-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ «Դատավարական ակտի օրինականությունը և հիմնավորվածությունը կարող են հերքվել միայն պաշտած իրավական ընթացակարգի շրջանակներում դրա ստուգման արդյունքով»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 24-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Նախաքննությունը և դատաքննությունը պետք է ավարտվեն ողջամիտ ժամկետում: Քրեական վարույթն իրականացնող մարմինը պարտավոր է իր իրավասության սահմաններում դրսևորել պաշտած ջանասիրություն վարույթը ողջամիտ ժամկետում ավարտելու համար:

2. Մեղադրյալն ունի ողջամիտ ժամկետում դատարանի առջև կանգնելու իրավունք (...) »:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 311-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Նախնական դատախոսների ընթացքում սույն հոդվածով սահմանված հաջորդականությամբ դատարանը քննարկման առարկա է դարձնում՝

1) ինքնաբացարկի, բացարկի և վարույթին մասնակցելուց ազատելու հարցը.

2) վարույթի ընդդատության հարցը.

3) քրեական հետապնդումը դադարեցնելու կամ վարույթը կարճելու հարցը.

4) մեղադրյալի նկատմամբ խափանման միջոց կիրառելու հարցը.

5) գույքային հայց հարուցված լինելու դեպքում՝ գույքային պատասխանող ճանաչելու հարցը.

6) միջնորդության դեպքում՝ համաձայնեցման վարույթ կամ համագործակցության վարույթով դատաքննության հատուկ կարգ կիրառելու հարցը.

7) հետազոտման ենթակա ապացույցների ծավալի հարցը.

8) ապացույցների թույլատրելիության հարցը.

9) այլ վերաբերելի հարցեր»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 315-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Սույն օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-14-րդ կետերով նախատեսված որևէ հանգամանքի առկայության դեպքում, երբ դա հնարավոր է առանց ապացույցների հետազոտման, դատարանը որոշում է կայացնում քրեական հետապնդումը դադարեցնելու և վարույթը կարճելու մասին: Եթե քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքը վերաբերում է մեղադրյալներից մեկին, ապա քրեական հետապնդումը դադարեցվում է միայն նրա նկատմամբ՝ առանց վարույթը կարճելու»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Քրեական հետապնդում չպետք է հարուցվի, իսկ հարուցված քրեական հետապնդումը ենթակա է դադարեցման, եթե՝

(...)

3) առկա է անձին մեղսագրվող նույն արարքի կապակցությամբ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռ կամ այլ դատական ակտ.

4) առկա է անձին մեղսագրվող նույն արարքի կապակցությամբ քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին դատախազի չվերացված որոշում, բացառությամբ սույն մասի 9-րդ կետով նախատեսված դեպքի.

5) անձն անձեռնմխելիության ուժով ենթակա չէ քրեական պատասխանատվության.

6) իրավասու մարմինը պարզաճ իրավական ընթացակարգի արդյունքում ենթադրյալ հանցանք կատարած անձին չի զրկել անձեռնմխելիությունից.

7) լրացել է սույն օրենսգրքով սահմանված քրեական հետապնդման առավելագույն ժամկետը, և դատախազն այդ ժամկետի ընթացքում վարույթի նյութերը չի հանձնել դատարան.

8) վարույթը նախաձեռնվել է սույն օրենսգրքով չնախատեսված աղբյուրից ստացված տեղեկության հիման վրա.

9) վարույթով քրեական հետապնդումն իրականացվել է հանրային կարգով, մինչդեռ սույն օրենսգրքի պահանջներին համապատասխան՝ քրեական հետապնդումը պետք է իրականացվեր միայն մասնավոր կարգով.

10) անձը մահացել է.

11) անձն արարքի կատարման պահին չի հասել քրեական պատասխանատվության ենթարկելու՝ օրենքով նախատեսված տարիքին.

12) անձը Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի ընդհանուր կամ հատուկ մասի դրույթների ուժով ենթակա է ազատման քրեական պատասխանատվությունից.

13) անձը համաներմամբ ենթակա է ազատման քրեական պատասխանատվությունից.

14) անձին մեղսագրվող արարքն ապաքրեականացվել է»:

18.1. Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ օրենսդիրը նախատեսել է Առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության երեք միմյանց հաջորդող փուլեր, որոնցից յուրաքանչյուրն ունի հստակ նշանակություն: Դրանցից առաջինը նախնական դատալսումների փուլն է, որի հիմնական նպատակն է ապահովել դատական վարույթի սահուն և անխափան ընթացքը: Նախնական դատալսումների փուլի ընթացքում դատարանի կողմից քննարկվում են այնպիսի հարցեր, որոնք կոչված են ապահովելու որոշակի «զտիչ» մեխանիզմ, բացառելով «քննության հեռանկար» չունեցող գործերով ըստ էության (բովանդակային) քննությունը: Օրենսդիրը նախատեսել է նախնական դատալսումների ընթացքում անձի նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հնարավորություն, սահմանելով որոշակի բացառություններ: Այսպես՝ անձի նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդումը նախնական դատալսումների ընթացքում դադարեցնելու համար օրենսդիրն առանձնացրել է երկու համապարտադիր պայմաններ, որոնց միաժամանակյա առկայության դեպքում է միայն հնարավոր դադարեցնել անձի նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդումը, մասնավորապես՝

ա) գործում պետք է առկա լինի ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-14-րդ կետերով նախատեսված քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանք,

բ) դրա առկայությունը պետք է հաստատվի առանց ապացուցողական զանգվածի հետազոտման:

Վերոգրյալը նշանակում է, որ քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքի առկայությունը պետք է լինի այնքան ակնհայտ և հիմնավորված, որ ապացույցների համակցությամբ այն հիմնավորելու անհրաժեշտությունը բացակայի:

19. Վերոգրյալի լույսի ներքո Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում անդրադառնալ քրեական հետապնդման ենթարկելու առավելագույն ժամկետը լրանալու հիմքով անձի նկատմամբ քրեական հետապնդման դադարեցմանը: Այսպես՝ վերաբերելի կարգավորման վերլուծությունից ակնհայտ է, որ նշված հիմքով քրեական հետապնդումը դադարեցնելիս, գնահատման ենթակա են երկու պայմանների առկայությունը, այն է.

ա) արդյո՞ք լրացել է անձի նկատմամբ հարուցված հանրային քրեական հետապնդման

ժամկետը,

բ) արդյո՞ք դատախազն այդ ժամկետի ընթացքում վարույթի նյութերը չի հանձնել դատարան:

Վերոնշյալ երկու պայմանների միաժամանակյա առկայության հաստատումն անվերապահորեն հանգեցնում է անձի նկատմամբ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետով սահմանված հիմքով հանրային քրեական հետապնդման դադարեցմանը:

19.1. Միևնույն ժամանակ, Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ եթե գործում առկա է քրեական հետապնդման առավելագույն ժամկետը լրանալը կասկածի տակ դնող **ոչ ակնհայտ և վիճելի փաստակազմ**, ապա քրեական հետապնդումը բացառող նշված հանգամանքի առկայության գնահատումը և համապատասխանաբար՝ հարուցված քրեական հետապնդումը դադարեցնելու նպատակահարմարության ու անհրաժեշտության հարցը քննության պետք է առնվի ավելի ուշ փուլում՝ հիմնական դատալսումների ընթացքում, ապացույցների հետազոտման և համապատասխան վերլուծության համատեքստում: Այսինքն՝ քրեական հետապնդումը բացառող հիմքի առկայության վերաբերյալ կասկածների հնարավոր փարատումը պետք է հիմնված լինի առավել բարձր ապացուցողական չափանիշների վրա, ինչը նախնական դատալսումներին կարգավորման առարկային հատուկ չէ: Հակառակ մոտեցումը կհանգեցնի առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության փուլերի միախառնման, այսինքն՝ նախնական դատալսումների փուլում դատարանը, սահմանված հարցերի քննարկման ընթացքում, կսկսի թափանցել հիմնական դատալսումների կարգավորման դաշտ:

19.2. Վերոգրյալի կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ հնարավոր են նաև դեպքեր, երբ ձևական առումով քրեական հետապնդման ենթարկելու իրավաչափության պայմանները ապահովված են, այսինքն՝ քրեական հետապնդման առավելագույն ժամկետը չի լրացել, իսկ վարույթի նյութերը սահմանված ժամկետում հանձնվել են դատարան, սակայն առկա է հանրային քրեական հետապնդման իրավաչափության վրա անմիջականորեն ազդող հանգամանքներ, մասնավորապես՝ հանրային քրեական հետապնդման ժամկետը երկարաձգելու մասին որոշումը կայացվել է ոչ պատշաճ սուբյեկտի կողմից, կամ այդ ժամկետը լրանալու և դրա երկարաձգման վերադաս դատախազի որոշման կայացման միջև առկա է **«ակնհայտ»** ժամանակային խզում և այլն: Վերջինի կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ հնարավոր են դեպքեր, երբ, օրինակ՝ հանրային քրեական հետապնդման ժամկետը փաստացի լրացել է ամսվա 24-րդ օրը, իսկ հանրային քրեական հետապնդման ժամկետը երկարաձգելու մասին որոշումը կայացվել է նույն ամսվա 24-րդ օրից հետո: Տվյալ դեպքում հանրային քրեական հետապնդման ժամկետը լրանալու և դրա երկարաձգման որոշման կայացման միջև ակնհայտ ժամանակային խզման առկայությունն անմիջականորեն բխեցնում է նշված որոշման իրավական նշանակության կորստին, ինչն ուղղակիորեն հանգեցնում է հանրային քրեական հետապնդման առավելագույն ժամկետը լրանալու հիմքով անձի նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդման դադարեցմանը:

20. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ.

- 2023 թվականի օգոստոսի 21-ին վերադաս դատախազի կողմից որոշում է կայացվել մեղադրյալներ Ա.Եգորյանի, Ա.Մարտիրոսյանի, Ս.Ղափլանյանի, Ա.Ազատյանի, Ա.Հարությունյանի և Շ.Անտոնյանի նկատմամբ հարուցված հանրային քրեական հետապնդման

Ժամկետները 2 ամիս ժամկետով՝ մինչև 2023 թվականի նոյեմբերի 1-ը⁷:

- Վարույթի նյութերը դատարան են ստացվել 2023 թվականի հոկտեմբերի 24-ին⁸:

- Առաջին ատյանի դատարանն արձանագրել է, որ քրեական հետապնդման ժամկետը երկարաձգելու վերաբերյալ որոշմամբ որևէ փաստարկ ներկայացված չէ արդարադատության շահի դրսևորման և դրա պահանջի առկայության, ինչպես նաև բացառիկ դեպքի առկայության վերաբերյալ, իսկ ավարտված նախաքննության պայմաններում քրեական հետապնդման ժամկետի երկարաձգումն ըստ էության պայմանավորվել է բացառապես վարույթի մասնավոր մասնակիցներին վարույթի նյութերին ծանոթացնելու և մեղադրական եզրակացության կազմման անհրաժեշտությամբ, ինչը սակայն փաստացի տևել է ընդամենը 6 օր: Առաջին ատյանի դատարանը փաստել է, որ մեղադրյալների նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդման ժամկետները երկարաձգելու վերադաս դատախազի համապատասխան որոշումներից հետո որևէ ապացուցողական գործողություն չի կատարվել, որևէ ապացույց ձեռք չի բերվել, որպեսզի Դատարանն անհրաժեշտություն ունենա հետազոտել տվյալ ապացույցն ու գնահատել դրա նշանակությունն ընդհանուր վարույթի տեսանկյունից⁹,

- Վերաքննիչ դատարանը, անփոփոխ թողնելով Առաջին ատյանի դատարանի որոշումը, ըստ էության, իր համաձայնությունն է հայտնել Առաջին ատյանի դատարանի հետևություններին¹⁰:

21. Նախորդ կետում մեջբերված փաստական հանգամանքները գնահատելով սույն որոշման 18-19.2.-րդ կետերում վկայակոչված իրավադրույթների և արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ ստորադաս դատարանները սխալ են մեկնաբանել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետով նախատեսված քրեական հետապնդումը բացառող հիմքի առկայությունը: Մասնավորապես՝ ստորադաս դատարանները դատական ակտերի պատճառաբանությունների հիմքում դրել են այն հանգամանքը, որ խախտվել է հայեցողական լիազորության իրականացման հիմնավորվածության չափանիշը, քանի որ մեղադրյալներ Ա.Եգորյանի, Ա.Մարտիրոսյանի, Ա.Ազատյանի, Ա.Հարությունյանի և Շ.Անտոնյանի նկատմամբ հարուցված հանրային քրեական հետապնդման ժամկետը երկարաձգելու մասին վերադաս դատախազի որոշմամբ որևէ փաստարկ ներկայացված չէ արդարադատության շահի դրսևորման և դրա պահանջի առկայության, ինչպես նաև բացառիկ դեպքի առկայության վերաբերյալ, մինչդեռ սույն դեպքում նշված որոշմամբ դատավարական ակտի պատճառաբանվածության չափանիշի խախտման փաստը Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ չի հանդիսանում այն աստիճան **ակնհայտ և անվիճելի**, որպեսզի քրեական գործով նախնական դատալսումների փուլում՝ առանց ապացույցների հետազոտման, այն հաստատվի և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետով քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հիմք հանդիսանա: Այլ կերպ՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն դեպքում դատավարական ակտի պատճառաբանվածության չափանիշի խախտման փաստը պետք է հաստատվի առավել բարձր հիմնավորվածության չափանիշի համապատասխանող փաստակազմով, որը հատուկ չէ նախնական դատալսումների փուլին և դրա ընթացքում քննարկվող հարցերի առարկային:

Միաժամանակ, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ստորադաս դատարանները

⁷ Տե՛ս քրեական գործի նյութեր, հատոր 13, թերթեր 60-79, 84-87:

⁸ Տե՛ս քրեական գործի նյութեր, հատոր 14, թերթեր 8-9:

⁹ Տե՛ս սույն որոշման 10-րդ կետը:

¹⁰ Տե՛ս սույն որոշման 11-րդ կետը:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետով քրեական հետապնդումը դադարեցնելիս, պետք է գնահատման ենթարկելին, թե արդյոք անցել է մեղադրյալներին քրեական հետապնդման ենթարկելու առավելագույն ժամկետը, և արդյոք այդ ժամկետում դատախազի կողմից քրեական գործը չի հանձնվել դատարան, մինչդեռ նշված դեպքում քրեական հետապնդման առավելագույն ժամկետ է հանդիսացել 2023 թվականի նոյեմբերի 1-ը, իսկ քրեական գործը դատարան է ստացվել նույն թվականի հոկտեմբերի 24-ին՝ այսինքն սահմանված ժամկետի պահպանմամբ:

22. Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ սույն գործով Առաջին ատյանի դատարանը՝ դատական ակտ կայացնելիս, իսկ Վերաքննիչ դատարանը՝ Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտն անփոփոխ թողնելով, թույլ են տվել դատական սխալ՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 15-րդ հոդվածով ամրագրված վարույթի հանրայնության սկզբունքի խախտում, ինչը, համաձայն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 362-րդ հոդվածի, հիմք է ստորադաս դատարանների դատական ակտերը բեկանելու և գործը ՀՀ հակակոռուպցիոն դատարան՝ նոր քննության փոխանցելու համար:

Մինևնույն ժամանակ, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ նոր քննության ընթացքում ՀՀ հակակոռուպցիոն դատարանը՝ հաշվի առնելով սույն որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները, պետք է գործի հանգամանքների համակողմանի քննարկման և գնահատման արդյունքում հանգի համապատասխան հետևության:

23. Ինչ վերաբերում է վճռաբեկ բողոքում ներկայացված մյուս փաստարկներին ու դատողություններին, ապա հարկ է արձանագրել, որ սույն որոշմամբ վերը շարադրված իրավական դիրքորոշումներն ու վերլուծություններն իրենց համակցության մեջ արդեն իսկ ամբողջությամբ ներառում են դրանց վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի մոտեցումներն ու բարձրացված հարցերի պատասխանները, ուստի դրանց լրացուցիչ առանձին-առանձին անդրադառնալու անհրաժեշտությունը բացակայում է¹¹:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 162-րդ, 163-րդ, 171-րդ հոդվածներով և Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 31-րդ, 33-34-րդ, 264-րդ, 281-րդ, 352-րդ, 359-րդ, 361-363-րդ, 385-387-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Թիվ ՀԿԴ1/0037/01/23 քրեական գործով ՀՀ հակակոռուպցիոն դատարանի 2024 թվականի հուլիսի 9-ի որոշումը և այն անփոփոխ թողնելու մասին ՀՀ վերաքննիչ հակակոռուպցիոն դատարանի 2024 թվականի սեպտեմբերի 19-ի որոշումը բեկանել և վարույթը փոխանցել ՀՀ հակակոռուպցիոն դատարան՝ նոր քննության:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացնելու օրը:

¹¹ Տե՛ս, mutatis mutandis, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ RUIZ TORIJA v. SPAIN գործով 1994 թվականի դեկտեմբերի 9-ի վճիռը, գանգատ թիվ 18390/91, 29-րդ կետը, VAN DE HURK v. THE NETHERLANDS գործով 1994 թվականի ապրիլի 19-ի վճիռը, գանգատ թիվ 16034/90, 61-րդ կետը:

ՎԴ/9928/05/24

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
ՈՐՈՇՈՒՄ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2025 թվականի հունիսի 06-ին

գրավոր ընթացակարգով քննելով «ՄՈՒՇ-ՄԷԴԱ» ՍՊ ընկերության (այսուհետ՝ Ընկերություն) վճարել բողոքը ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 17.10.2024 թվականի «Վերաքննիչ բողոքը մերժելու մասին» որոշման դեմ՝ վարչական գործով ըստ հայցի Երևան համայնքի ընդդեմ ՀՀ հարկադիր կատարումն ապահովող ծառայության (այսուհետ՝ Ծառայություն)՝ Ծառայության ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման և հատուկ նշանակության բաժնի գլխավոր խորհրդատուի 18.07.2024 թվականի «Պարտապանի դրամական միջոցների վրա արգելանք դնելու և բռնագանձում տարածելու մասին» որոշումն ընդունման պահից անվավեր ճանաչելու պահանջի մասին,

ՊԱՐԶԵՑ

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը.

Դիմելով դատարան՝ Երևան համայնքը պահանջել է ընդունման պահից անվավեր ճանաչել Ծառայության ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման և հատուկ նշանակության բաժնի գլխավոր խորհրդատուի 18.07.2024 թվականի «Պարտապանի դրամական միջոցների վրա արգելանք դնելու և բռնագանձում տարածելու մասին» որոշումը: Միաժամանակ, հայցադիմումին կից ներկայացվել է վիճարկվող վարչական ակտը կասեցնելու վերաբերյալ միջնորդություն:

ՀՀ վարչական դատարանի (դատավոր՝ Դ. Դանիելյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 23.08.2024 թվականի որոշմամբ Երևան համայնքի՝ վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու մասին միջնորդությունը բավարարվել է՝ Ծառայության ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման և հատուկ նշանակության բաժնի գլխավոր խորհրդատուի 18.07.2024 թվականի «Պարտապանի դրամական միջոցների վրա արգելանք դնելու և բռնագանձում տարածելու մասին» որոշման կատարումը կասեցվել է մինչև սույն գործով գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելը:

ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 17.10.2024 թվականի որոշմամբ Ընկերության վերաքննիչ բողոքը մերժվել է, և Դատարանի 23.08.2024 թվականի «Վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու մասին» որոշումը թողնվել է անփոփոխ:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել երրորդ անձ Ընկերությունը (ներկայացուցիչ՝ Տիգրան Խուրշուդյան):

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքը, հիմնավորումները և պահանջը.

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում՝ ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ և 63-րդ հոդվածները, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 28-րդ հոդվածը, 83-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը, 2-րդ և 4-րդ մասերը:

Բողոք բերած անձը նշված հիմքի առկայությունը պարճառաբանել է հետևյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանն ընդհանրապես չի անդրադարձել վերաքննիչ բողոքում նշված այն փաստարկին, որ թիվ ՎԴ/1206/05/21 վարչական գործով 12.07.2022 թվականին կայացված վճիռն օրինական ուժի մեջ է մտել դեռևս 06.10.2023 թվականին (ՀՀ վճռաբեկ դատարանը 06.10.2023 թվականի որոշմամբ Ընկերության վճռաբեկ բողոքը բավարարել և օրինական ուժ է տվել 12.07.2022 թվականի կայացված վճռին): Երևան համայնքի 2024 թվականի բյուջեն հաստատվել է Երևանի ավագանու կողմից 26.12.2023 թվականին հետևյալ չափով՝ եկամուտների գծով՝ 124,639,373.4 մլրդ դրամ, ծախսերի գծով՝ 124,917,826.1 մլրդ դրամ, դեֆիցիտը (պակասորդը) 278,452.7 մլն դրամ:

Դատարաններն անտեսել են այն կարևոր հանգամանքը, որ Երևան համայնքի կողմից Երևան քաղաքի 2024 թվականի բյուջեով չի նախատեսվել թիվ ՎԴ/1206/05/21 վարչական գործով 12.07.2022 թվականին կայացված վճռով Երևան համայնքի կողմից 675.872.408 (վեց հարյուր յոթանասունհինգ միլիոն ութ հարյուր յոթանասուներկու հազար չորս հարյուր ութ) ՀՀ դրամ գումարի չափով պարտավորության կատարումը՝ որպես ոչ իրավաչափ վարչարարությամբ պատճառված վնաս Ընկերությանը փոխհատուցում կատարելու մասով:

Անհասկանալի է նաև, որ վիճարկվող վարչական ակտի կատարմամբ Երևան համայնքին կարող է զգալի վնաս պատճառվել իբրև այն հիմնավորմամբ, որ վիճարկվող որոշման կատարման դեպքում Երևան համայնքի բյուջեում կատարելու են վերաբաշխում՝ վերանայելով պլանավորված բյուջետային ծախսերը, սակայն Երևան համայնքը որևէ կերպ չի պատճառաբանել, թե ինչու՞ Երևան քաղաքի 2024 թվականի բյուջեով նշված գումարը չեն նախատեսել:

Երևան համայնքն ունի ոչ միայն մեկ տարվա կտրվածքով համայնքային բյուջե, այլ նաև պահուստային ֆոնդ, որը կարող է օգտագործվել տվյալ տարվա բյուջեով չնախատեսված ծախսերի կամ նախատեսված ծախսերի լրացուցիչ ֆինանսավորման համար:

Վիճարկվող որոշման կատարման դեպքում որևէ զգալի վնաս Երևան համայնքը չի կարող կրել, քանի որ պահուստային ֆոնդից վերջինս առնվազն կարող է կատարել թիվ ՎԴ/1206/05/21 վարչական գործով 12.07.2022 թվականին կայացված վճռով սահմանված պարտավորությունը, հատկապես այն պայմաններում, որ Երևան համայնքը ներկայացված հայցադիմումով ոչ թե նշում է, որ չունի 675.872.408 (վեց հարյուր յոթանասունհինգ միլիոն ութ հարյուր յոթանասուներկու հազար չորս հարյուր ութ) ՀՀ դրամ գումարը վճարելու պարտավորություն, այլ հայտնում է, որ հարկադիր կատարողը ոչ թե պետք է կայացներ գումարի բռնագանձման մասին որոշում, այլ պարտապանին որոշակի գործողություններ կատարելուն պարտադրող որոշում:

Ստացվում է, որ ոչ ներկայացված հայցադիմումը և ոչ էլ միջնորդությունը չեն պարունակում այնպիսի փաստարկներ և դրանք հիմնավորող ապացույցներ, որոնց հիման վրա դատարանների մոտ կարող էր ձևավորվել հիմնավոր կասկած առ այն, որ վարչական ակտի կատարումը հայցվորին զգալի վնաս կպատճառի կամ անհնարին կդարձնի նրա իրավունքների պաշտպանությունը:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է վերացնել Վերաքննիչ դատարանի 17.10.2024 թվականի «Վերաքննիչ բողոքը մերժելու մասին» որոշումը և կայացնել նոր դատական ակտ, այն է՝ վերացնել Դատարանի 23.08.2024 թվականի «Վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու մասին» որոշումը:

3. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները.

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 161-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ՝ նույն հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետի իմաստով, այն է՝ առերևույթ առկա է մարդու իրավունքների և ազատությունների հիմնարար խախտում, քանի որ Վերաքննիչ դատարանի կողմից ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի խախտման հետևանքով թույլ է տրվել դատական սխալ, որը խաթարել է արդարադատության բուն էությունը, և որի առկայությունը հիմնավորվում է ստորև ներկայացված պատճառաբանություններով.

Սույն վճռաբեկ բողոքի քննության շրջանակներում Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածով սահմանված՝ վիճարկվող վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու առանձնահատկություններին՝ վերահաստատելով և զարգացնելով նախկինում արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:

ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունք:

ՀՀ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ և անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք:

Դատական պաշտպանության իրավունքի իրականացումը հիմնված է տնօրինչականության (դիսպոզիտիվության) սկզբունքի վրա, որն անձի՝ օրենքով տրված հնարավորությունն է սեփական հայեցողությամբ տնօրինելու իր նյութական ու դատավարական իրավունքները և դրանց պաշտպանության եղանակները, անձն ինքն է որոշում իր իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի պաշտպանության համար դիմել, թե չդիմել դատարան, իրականացնել, թե չիրականացնել իր դատական պաշտպանության իրավունքը, ինքնուրույն որոշել հարուցված հայցով իր պահանջների առարկան՝ ծավալը, հիմքը և այլն: Միաժամանակ, անձն իր դատական պաշտպանության հիմնարար իրավունքն իրացնելիս,

ինչպես նաև դատարաններն արդարադատություն իրականացնելիս, պետք է առաջնորդվեն տվյալ դատական պաշտպանության ձևի համար օրենսդրությամբ սահմանված կարգով:

Նախնական պաշտպանության միջոցները, արդար դատաքնության այլ երաշխիքների հետ միասին, ապահովում են իրավունքների արդյունավետ դատական պաշտպանությունը: Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Վարչական ակտերի նկատմամբ դատական վերահսկողության վերաբերյալ» Rec(2004)20 հանձնարարականը (այսուհետ՝ Հանձնարարական) առանձնացնում է վարչական ակտերի նկատմամբ դատական վերահսկողության հինգ հիմնական սկզբունք, այդ թվում՝ դատական վերահսկողության արդյունավետության սկզբունքը: Հանձնարարականը որպես արդյունավետ վերահսկողության անհրաժեշտ տարր է դիտարկում նախնական պաշտպանության միջոցը: Հանձնարարականի 5 (d) կետի համաձայն՝ դատարանին պետք է վերապահվի մինչև գործի քննության ավարտը նախնական պաշտպանության միջոցներ կիրառելու լիազորություն:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Վարչական գործերով նախնական դատական պաշտպանության մասին» R (89) 8 հանձնարարականի 2-րդ կետի համաձայն՝ դատարանը, նախնական պաշտպանության միջոց տրամադրելու հարցը քննարկելիս, պետք է հաշվի առնի բոլոր վերաբերելի գործոններն ու շահերը: Նախնական պաշտպանության միջոց, մասնավորապես, պետք է կիրառվի այն դեպքում, եթե վարչական ակտի կատարումը կարող է պատճառել լուրջ վնաս, որը կարող է վերականգնվել դժվարությամբ կամ վարչական ակտն առերևույթ (prima-facie) իրավաչափ չէ:

Նույն հանձնարարականի 3-րդ կետի համաձայն՝ իրավասու դատարանի կողմից կիրառվող նախնական պաշտպանության միջոցները կարող են դրսևորվել վարչական ակտի կատարումն ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն կասեցնելով, վարչական ակտի ընդունման պահին գոյություն ունեցած վիճակը ամբողջովին կամ մասնակիորեն պահպանելով և վարչական մարմնի վրա որևէ պարտականություն դնելով: Նախնական պաշտպանության միջոցները կարող են տրամադրվել այնքան ժամկետով, որքան դատարանը պատշաճ կհամարի: Դրանք կարող են ենթարկվել որոշակի պայմանների: Դրանք կարող են վերացվել: Նախնական պաշտպանության միջոցները որևէ կերպ չեն կարող կանխորոշել վիճարկվող վարչական ակտի իրավաչափության վերաբերյալ դատարանի որոշումը:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով (այսուհետ նաև՝ Օրենսգրք) սահմանված՝ անձի դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետությունն ապահովելուն ուղղված նախնական պաշտպանության միջոցներից է վիճարկվող վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու ինստիտուտը: Նախնական պաշտպանության այս միջոցը հնարավորություն է տալիս պահպանել այն փաստական և/կամ իրավական վիճակը, որը գոյություն է ունեցել վիճարկվող վարչական ակտի բացակայության պայմաններում (յո՛ւս, «Վան Բիզնես Կենտրոն» ՓԲԸ-ն ընդդեմ Երևանի քաղաքապետարանի, երրորդ անձինք՝ Գազիկ Հովսեփյան և Ալբերդ Հովսեփյան, թիվ ՎԴ/0257/05/23 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 22.12.2023 թվականի որոշումը):

Մեկ այլ որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ Օրենսգրքի 83-րդ հոդվածով սահմանված վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու ինստիտուտը ՀՀ իրավական համակարգում արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունքի՝ որպես սահմանադրորեն ամրագրված իրավունքի լիարժեք կենսագործմանն ուղղված կառուցակարգերից է: Ըստ այդմ, վերջինիս, իբրև նախնական պաշտպանության միջոցի, բնորոշիչ է պաշտպանիչ և կանխարգելիչ բնույթը: Այսինքն՝ վարչական ակտի կատարման կասեցումը կոչված է «արգելակելու» հայցվորին զգալի վնաս պատճառելու կամ վերջինիս

իրավունքների պաշտպանության անհնարին դառնալու այն վտանգը, որը ձևավորվել է հիմնավոր կասկածի հիման վրա (տես, «Արդշինբանկ» փակ բաժնեպահական ընկերությունն ընդդեմ ՀՀ կադաստրի կոմիտեի, երրորդ անձ՝ Նունե Վարդանյան, թիվ ՎԴ/1239/05/24 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 25.09.2024 թվականի որոշումը):

Այսպես, Օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետի համաձայն՝ վիճարկման հայցի վարույթ ընդունելը կասեցնում է վիճարկվող վարչական ակտի կատարումը մինչև այդ գործով գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելը, բացառությամբ՝ այն դեպքերի, երբ վիճարկվում է կատարողական վարույթի ընթացքում հարկադիր կատարողի կողմից կայացված վարչական ակտ:

Օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ հայցվորի միջնորդությամբ վարչական դատարանը կարող է գործի քննության ժամանակ նույն հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ, 3-րդ, 4-րդ, 4.1-ին, 5-րդ, 6-րդ և 7-րդ կետերով նախատեսված դեպքերում ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն կասեցնել վարչական ակտի կատարումը:

Օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ միջնորդությունը բավարարվում է, եթե առկա է հիմնավոր կասկած, որ վարչական ակտի կատարումը հայցվորին զգալի վնաս կպատճառի կամ անհնարին կդարձնի նրա իրավունքների պաշտպանությունը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախկինում կայացված որոշմամբ արդեն իսկ արձանագրել է, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածով սահմանված ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ դատարան ներկայացված վիճարկման հայցի վարույթ ընդունելու իրավական հետևանքը վիճարկվող վարչական ակտի կատարման կասեցումն է՝ մինչև այդ գործով գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելը: Նշված ընդհանուր կանոնից սահմանվել են բացառություններ: Մասնավորապես, կատարողական վարույթի ընթացքում հարկադիր կատարողի կողմից կայացված վարչական ակտը վիճարկելու դեպքում իրավահարաբերության ծագման պահին գործող խմբագրությամբ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված՝ վարչական ակտի կատարումը կասեցնող կանոնը նույն իրավանքում 3-րդ կետի հիմքով չի գործում: Միևնույն ժամանակ, նման դեպքերի համար օրենսդիրը ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանել է վարչական ակտի կատարումն ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն կասեցնելու իրավական հնարավորություն՝ համապատասխան միջնորդության առկայության պարագայում:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը միևնույն ժամանակ արձանագրել է, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի 2-րդ մասով ամրագրվել է վարչական դատարանի հայեցողական լիազորություն՝ նույն հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետով նախատեսված դեպքում ևս ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն կասեցնել վարչական ակտի կատարումը: Ընդ որում, վարչական ակտի կատարումը կարող է կասեցվել համապատասխան հիմքերի առկայության պարագայում միայն, հետևաբար ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի 2-րդ մասի կիրառմամբ վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու մասին հայցվորի միջնորդությունը պետք է պարունակի այնպիսի փաստարկներ և դրանք հիմնավորող ապացույցներ, որոնց հիման վրա դատարանի մոտ կարող է ձևավորվել հիմնավոր կասկած առ այն, որ վարչական ակտի կատարումը հայցվորին զգալի վնաս կպատճառի կամ անհնարին կդարձնի նրա իրավունքների պաշտպանությունը: Ըստ այդմ, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ միջնորդությամբ ներկայացված փաստարկներն ու դրանք հիմնավորող ապացույցները պետք է վերաբերեն վարչական ակտի կատարման հետևանքով հայցվորին զգալի վնաս պատճառելու կամ նրա իրավունքների պաշտպանությունն անհնարին

դարձնելու հավանականությանը (տե՛ս, Երևան համայնքն ընդդեմ Հարկադիր կատարումն ապահովող ծառայության թիվ ՎԴ/0850/05/19 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 29.12.2020 թվականի որոշումը):

Վերոգրյալ իրավանորմերի և նախկինում կայացրած որոշումներով արտահայտած դիրքորոշումների լույսի ներքո ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ օրենսդիրը վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու դատարանի լիազորության կիրառման համար սահմանել է երկու վավերապայման, որոնցից առնվազն մեկի առկայությունը պարտադիր է վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու վերաբերյալ որոշում կայացնելու համար: Այսինքն, վարչական ակտի կատարումը կասեցվում է, եթե

- առկա է հիմնավոր կասկած, որ վարչական ակտի կատարումը հայցվորին զգալի վնաս կպատճառի, կամ

- անհնարին կդարձնի նրա իրավունքների պաշտպանությունը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ վերոնշյալ պայմանների առկայությունը կամ բացակայությունը կարող է հաստատվել հայցվորի ներկայացրած այնպիսի փաստարկներով, որոնք իր իրավունքի պաշտպանությունը և կարգավիճակը վատթարացնում են: Դատարանը վիճարկվող վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու վերաբերյալ որոշում կայացնում է այն դեպքում, երբ դատավարության որևէ փուլում ի հայտ են գալիս հիմքեր, որոնք առաջացնում են հայցվորին զգալի վնաս պատճառվելու կամ հայցվորի իրավունքների պաշտպանությունն անհնարին դառնալու վերաբերյալ հիմնավոր կասկած: Վերոնշյալ հիմքերից որևէ մեկի հնարավոր առկայությունը բավարար հիմք է դատարանի կողմից վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու մասին որոշում ընդունելու համար:

Դրանից ելնելով՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ հիմնավոր կասկածի հարցը քննարկելիս դատարանը, ելնելով մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունն ապահովելու պարտականությունից, պետք է քննարկման առարկա դարձնի երկու հիմնական փոխկապակցված հարցեր: Առաջին՝ առկա է հիմնավոր կասկած, որ վարչական ակտի կատարումը հայցվորին զգալի վնաս կպատճառի, և երկրորդ՝ անհնարին կդարձնի նրա իրավունքների պաշտպանությունը: Մասնավորապես՝ «վարչական ակտի կատարումը հայցվորին զգալի վնաս կպատճառի» եզրույթի բովանդակությունը հանգում է այնպիսի իրավիճակի, երբ տվյալ գործով հայցի առարկայի շրջանակներում մինչև գործով վերջնական որոշում կայացնելը վիճարկվող վարչական ակտի կատարումը հայցվոր կողմի համար կստեղծի այնպիսի բացասական (վնաս պատճառող) հետևանքներ, որոնք նյութական իմաստով անհամեմատ կծանրացնեն հայցվորի վիճակը: Իսկ «վարչական ակտի կատարումն անհնարին կդարձնի հայցվորի իրավունքների պաշտպանությունը» եզրույթի բովանդակությունը հանգում է այնպիսի իրողության, երբ մինչև գործով վերջնական որոշում կայացնելը վիճարկվող վարչական ակտի կատարման պայմաններում այլևս անհնարին կարող է դառնալ հայցվորի իրավունքի (իրավունքների) պաշտպանությունը: Այս դեպքում, «անհնարին» եզրույթը վերաբերում է բացառապես տվյալ գործով ներկայացված և քննության առնված հայցի առարկայի շրջանակներում հայցվորի իրավունքների դատական պաշտպանությանը, և ոչ թե հայցվորի իրավունքների պաշտպանությանն ընդհանրապես: Դատարանի կողմից վիճարկվող վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու միջնորդությունը չբավարարելը և գործի քննության արդյունքում նույն վարչական ակտն անվավեր ճանաչելը միանշանակորեն չի հանգեցնում հայցվորի իրավունքների պաշտպանության անհնարինության (տե՛ս, Սոֆիա և Սիրվարդ Խաչատրյաններն ընդդեմ Հարկադիր կատարումն ապահովող ծառայության թիվ ՎԴ/5599/05/20 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 25.06.2021 թվականի որոշումը):

Հատկանշական է, որ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր նախկինում կայացված որոշումներից մեկում հատուկ ընդգծել է, որ վարչական ակտի կատարմամբ հայցվորին վնաս պատճառելու հիմնավոր կասկածն օրենսդրի կողմից որոշակիացվել է «զգալի» հատկանիշի կիրառմամբ, որպիսի հատկանիշի ամրագրումն ինքնանպատակ չէ: Օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի 4-րդ մասում «զգալի» եզրույթի կիրառումը ենթադրում է, որ դատարանը կարող է կասեցնել վարչական ակտի կատարումը հայցվորին՝ ոչ թե ցանկացած վնաս (անկախ դրա չափից ու ընդգրկումից) պատճառվելու հիմնավոր կասկածի, այլ զգալի վնաս պատճառվելու հիմնավոր կասկածի առկայության դեպքում: Այսինքն՝ պատճառվելիք վնասը պետք է ունենա խստության, լրջության որոշակի մակարդակ, որպեսզի արդարացված լինի վարչական ակտի կատարման կասեցումը: Վնասը կարող է զգալի որակվել, մասնավորապես, եթե տվյալ վարչական ակտի կատարման հետևանքներն իրենց բնույթով այնպիսին են, որ հայցվորի համար կարող են առաջացնել լուրջ դժվարություններ կամ էական անհանգստություն: Առանձին դեպքերում վնասի լրջության մակարդակը գնահատվում է ըստ հայցվորի վրա ունեցած ֆինանսական ազդեցության (*տես*, «Վան Բիզնես Կենտրոն» ՓԲԸ-ն ընդդեմ Երևանի քաղաքապետարանի, երրորդ անձինք՝ Գագիկ Հովսեփյան և Ալբերտ Հովսեփյան, թիվ ՎԴ/0257/05/23 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 22.12.2023 թվականի որոշումը):

Անդրադառնալով Օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի 4-րդ մասում ամրագրված «հիմնավոր կասկած» եզրույթի բացահայտմանը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ «հիմնավոր կասկած» եզրույթը կարելի է մեկնաբանել որպես մտքի վիճակ, որը համոզմունքից տարբերվում է նրանով, որ մտորման առարկան դեռևս միանշանակ չի համարվում: «Հիմնավոր կասկած» եզրույթի ներքո պետք է նկատի ունենալ այնպիսի ծանրակշիռ փաստարկներ, որոնց առկայության պարագայում դատարանի մոտ կձևավորվի ողջամիտ կասկած: «Հիմնավոր կասկած» եզրույթի օգտագործումն ինքնանպատակ չէ, և այն պետք է հաղթահարված համարել ոչ միայն այն դեպքերում, երբ միջնորդությամբ ներկայացված փաստական տվյալներով միանշանակ հիմնավորվում է անձին զգալի վնաս պատճառելու կամ անձի իրավունքների պաշտպանության անհնարին դառնալու հանգամանքը, այլև այն դեպքերում, երբ դատավարության մասնակիցների կողմից ներկայացված փաստական տվյալներով ողջամիտ կասկած է ձևավորվում վիճարկվող ակտի կատարման պարագայում անձին զգալի վնաս պատճառելու կամ անձի իրավունքների պաշտպանության անհնարին դառնալու հանգամանքի վերաբերյալ: «Հիմնավոր կասկած» եզրույթը ենթակա է մեկնաբանման կոնկրետ գործողության հնարավոր վրա հասնելու և իրավական հետևանք առաջացնելու առումով: «Կասկած» եզրույթի օգտագործումն արդեն իսկ նշանակում է, որ խոսքը չի գնում ապացույցներով հաստատվելիք փաստի մասին: Քննարկվող նորմի իմաստով «հիմնավոր կասկած» եզրույթը ենթադրում է, որ հայցվորի կողմից ներկայացված վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու միջնորդությունը պետք է պարունակի փաստեր կամ փաստարկներ (օրինակ՝ գույք չունենալը, անվճարունակ լինելը, բնակության վայր չունենալը և այլն), որպիսիք դատարանին թույլ կտան գալ այնպիսի հետևության, որ վարչական ակտի կատարումը չկասեցնելը հայցվորին կպատճառի զգալի վնաս կամ անհնարին կդարձնի նրա իրավունքների պաշտպանությունը: **Կասկածի ողջամտությունը չի կարող լինել վերացական կամ հայեցողական, այլ պետք է գնահատվի գործի հանգամանքների համատեքստում:** Փաստի վերաբերյալ կասկածը ողջամիտ է, եթե հաստատված այլ հանգամանքները հնարավորություն չեն տալիս հետևության հանգել այդ փաստի՝ սովորականից բարձր հավանականության մասին, կամ հակառակ փաստը նույնքան ողջամիտ և հավանական է: Այն դեպքում, երբ ի հայտ է գալիս «կասկած», այն պետք է լինի ողջամիտ, այսինքն՝ պետք է հիմնված լինի

օրենքով սահմանված կարգով ձեռք բերված որոշակի փաստական տվյալների վրա, իսկ դրա առկայության կամ բացակայության վերաբերյալ դատարանի հետևությունները պետք է լինեն հիմնավորված և պատճառաբանված:

Միևնույն ժամանակ, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով նաև վերոնշյալ իրավակարգավորմանը դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած վճռի պարտադիրության և կատարելիության ապահովման անհրաժեշտության տեսանկյունից, նույն որոշմամբ արձանագրել է, որ թեև ՀՀ Սահմանադրությունը և Կոնվենցիան ուղղակիորեն չեն ամրագրում դատական ակտերի կատարման իրավունքը որպես արդար դատաքննության իրավունքի բաղադրիչ, սակայն դատական ակտերի կատարումը դիտարկվում է որպես արդար դատաքննության բաղկացուցիչ տարր. այն ունի բացառիկ նշանակություն արդարադատության արդյունավետ կենսագործման համար, քանի որ մարդու խախտված իրավունքների դատական պաշտպանության իրավունքը չի կարող երաշխավորված իրացվել, եթե վերջինիս խախտված իրավունքների վերականգնման վերաբերյալ վերջնական դատական ակտը մնում է անկատար: ՄԻԵԴ-ի դիրքորոշումը միանշանակ է այն հարցում, որ դատական ակտով սահմանված պահանջի իրավունքը պետության կողմից ենթակա է պատշաճ պաշտպանության ոչ միայն դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության իրավունքների, այլ նաև սեփականության իրավունքի ապահովման շրջանակներում: Օրենսդիրը պարտավոր է պատշաճ կերպով կարգավորել դատական ակտերի հարկադիր կատարման ոլորտի հասարակական հարաբերությունները և ստեղծել կայուն իրավական հիմք՝ դատական ակտերի պարտադիրության և կատարելիության սահմանադրական և կոնվենցիոն սկզբունքների իրացումն ապահովելու համար:

Նույն որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, համակարգային վերլուծության ենթարկելով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածը, արձանագրել է, որ օրենսդրորեն սահմանվել է ընդհանուր կանոն, որի համաձայն՝ վիճարկման հայց ներկայացնելու միջոցով դատական պաշտպանության հիմնարար իրավունքն իրացնելիս, հայցը դատարանում վարույթ ընդունվելու պարագայում ինքնաբերաբար՝ օրենքի ուժով, կասեցվում է վիճարկվող վարչական ակտի կատարումը: Միևնույն ժամանակ, օրենսդիրը նախատեսել է բացառություններ այդ ընդհանուր կանոնից. հատուկ դեպքերում վարույթ ընդունելուց հետո վարչական ակտը «մեխանիկորեն» չի կասեցվում, և որոշակի փաստակազմի առկայության պարագայում հայցվորի միջնորդության հիման վրա դատարանը կարող է ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն կասեցնել վիճարկվող վարչական ակտի կատարումը՝ տվյալ միջնորդության բավարարումը պայմանավորելով հետևյալ երկու ինքնուրույն պայմաններով՝ եթե առկա է հիմնավոր կասկած, որ վարչական ակտի կատարումը հայցվորին զգալի վնաս կպատճառի կամ անհնարին կդարձնի նրա իրավունքների պաշտպանությունը: Օրենսդրորեն ամրագրված հիմքերից է նաև կատարողական վարույթի ընթացքում հարկադիր կատարողի կողմից կայացված վարչական ակտի վիճարկման դեպքը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշել է նաև, որ վերոնշյալ իրավակարգավորումը սահմանելու օրենսդրի նպատակն է եղել, ըստ էության, ապահովել, որ դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո ողջամիտ ժամկետներում կատարվի, և հարկադիր կատարման գործողություններն անհարկի չերկարաձգվեն, որոնք անհամատեղելի կլինեն ՀՀ Սահմանադրությամբ և Կոնվենցիայով նախատեսված արդար դատաքննության իրավունքի համատեքստում ողջամիտ ժամկետներում քննության հետ, քանի որ ՄԻԵԴ-ն իր մի շարք որոշումներում կարևորել է նաև կատարողական վարույթների ողջամիտ ժամկետներում իրականացումը: Հակառակ պարագայում՝ անհարկի ձգձգումը կարող է կասկածի տակ դնել

դրան նախորդած՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի իրավաչափությունը, ինչն անթույլատրելի է: Օրենսդրորեն ամրագրված վիճարկվող վարչական ակտի կատարման կասեցումը բացառող պայմաններից որևէ մեկի առկայության կամ բացակայության հարցի գնահատումը դատարանի կողմից պետք է լինի հնարավորինս հստակ, որոշակի և հիմնավորված: Տվյալ դեպքում վարչական ակտի կատարմամբ հայցվորին զգալի վնաս պատճառվելու կամ նրա իրավունքների պաշտպանությունը անհնարին դառնալու հանգամանքը դատարանի կողմից պետք է ստանա համարժեք հիմնավորում, լինի պատճառաբանված, փաստարկված, որպեսզի մյուս կողմի համար հստակ և որոշակի լինեն իր սեփականության իրավունքի ժամանակավոր սահմանափակման պատճառներն ու հիմքերը (*Կրեն, Սոֆիա և Սիրվարդ Խաչատրյաններն ընդդեմ Հարկադիր կատարումն ապահովող ծառայության թիվ ՎԴ/5599/05/20 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 25.06.2021 թվականի որոշումը*):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ դատական ակտի անհապաղ կատարումը կարող է կասեցվել բացառապես ծանրակշիռ փաստարկների առկայության պայմաններում, քանի որ դատական ակտի անկատար մնալու հանգամանքը խաթարում է պետության իրավական համակարգի ողջ բնականոն ընթացքը, որպիսի հանգամանքով պայմանավորված՝ դատական ակտերի հարկադիր կատարման վարույթի ընթացքում հարկադիր կատարողի կողմից կայացված վարչական ակտը վիճարկվելու դեպքում վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու երկու վավերապայմանների կամ դրանցից առնվազն մեկի առկայության կամ բացակայության հարցը գնահատելիս դատարանները պետք է հաշվի առնեն տվյալ գործով առկա փաստական հանգամանքները, տվյալ գործի առանձնահատկությունները, վիճարկվող վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու հայցվորի միջնորդությունը հիմնավորող փաստարկները և ներկայացված ապացույցները: Դատական ակտերի հարկադիր կատարման ինստիտուտի նպատակը, վերջին հաշվով, խախտված իրավունքները վերականգնելու նկատառումներով արդարադատության իրականացման արդյունքում ընդունված ակտի կատարման ապահովումն է, ուստի առանց բավարար փաստական հանգամանքների առկայության, կատարողական վարույթի ընթացքում հարկադիր կատարողի կողմից կայացված վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու պայմաններում հարկադիր կատարման գործողություններն անհարկի կձգձգվեն, ինչը կարող է կասկածի տակ դնել դրան նախորդած՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի իրավաչափությունը, ինչն անթույլատրելի է (*Կրեն, Արփի Ավետիսյանն ընդդեմ Հարկադիր կատարումն ապահովող ծառայության թիվ ՎԴ/3921/05/22 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 26.05.2023 թվականի որոշումը*):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ օրինական ուժի մեջ մտած վերջնական դատական ակտերի պարտադիրության սկզբունքի արդյունավետ իրացումն ապահովելու անհրաժեշտությամբ պայմանավորված՝ օրենսդիրը ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածով սահմանել է վիճարկման հայցի վարույթ ընդունելու իրավական հետևանք համարվող վիճարկվող վարչական ակտի կատարման կասեցման ընդհանուր կանոնից բացառություն՝ այն դեպքերի համար, երբ վիճարկվում է կատարողական վարույթի ընթացքում հարկադիր կատարողի կողմից կայացված վարչական ակտ: Այդուհանդերձ, հավասարակշռելով վիճելի իրավահարաբերությունների բոլոր մասնակիցների իրավունքների ու օրինական շահերի պաշտպանության արդյունավետ մեխանիզմների ապահովումը, օրենսդիրը հնարավոր է համարել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածով սահմանված բացառության հաղթահարումը՝ վիճարկվող վարչական ակտի կատարումը չկասեցնելու հետևանքով զգալի վնաս կրելը կամ իր իրավունքների պաշտպանությունն անհնարին դառնալը հիմնավորող փաստարկներ ու ապացույցներ

հայցվորի կողմից ներկայացվելու պարագայում (տես, «ԹԵՂՈՒՏ» ՓԲ ընկերությունն ընդդեմ Հարկադիր կատարումն ապահովող ծառայության թիվ ՎԴ6/0311/05/23 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 25.04.2024 թվականի որոշումը):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախկինում կայացրած որոշմամբ հատուկ ընդգծել է, որ հայցվորի կողմից ներկայացված վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու ցանկացած միջնորդություն չէ, որ կարող է դատարանի կողմից բավարարվել, և ըստ այդմ՝ հիմք հանդիսանալ վիճարկվող վարչական ակտի կատարման կասեցման համար: Առանցքային նշանակություն ունի ինչպես միջնորդության մեջ զգալի վնասի և (կամ) իրավունքների պաշտպանության անհնարինության հավանականության վկայակոչումը, այնպես էլ այդ հավանականությունն այնպիսի համոզիչ, հստակ փաստարկներով և միջնորդությանը կից ապացույցներով հիմնավորելը, որ դատարանի մոտ ձևավորվի հիմնավոր կասկած՝ հայցվորին զգալի վնաս պատճառվելու և (կամ) նրա իրավունքների պաշտպանության անհնարին դառնալու կապակցությամբ: Այլ կերպ ասած՝ **հայցվորը միջնորդությամբ պետք է նախանշի նաև վիճարկվող վարչական ակտի կատարմամբ իր համար այնպիսի անբարենպաստ իրավիճակի առաջացման սպասելիությունը, որը նյութական առումով անհամարժեք վնաս կպատճառի իրեն և (կամ) այլևս կիմաստագրկի իրավունքների հետագա պաշտպանությունը** (տես, Խաչատուր Թումոյանն ընդդեմ Երևանի քաղաքապետարանի թիվ ՎԴ/2659/05/22 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 14.02.2024 թվականի որոշումը):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում վիճարկվող վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու վերաբերյալ միջնորդություն քննարկելիս դատարանի պարտականությունն է գնահատել վիճարկվող վարչական ակտի կատարմամբ պատճառվելիք զգալի վնասի կամ իրավունքի պաշտպանության անհնարին դառնալու հիմնավոր կասկածի առկայության (բացակայության) հարցը՝ բազմակողմանի և օբյեկտիվ քննարկման առարկա դարձնելով պատճառվելիք զգալի վնասի կամ իրավունքի պաշտպանության անհնարին դառնալու հավանականության վերաբերյալ հայցվորի ներկայացրած փաստերն ու փաստարկները, դրանց հիմքում ընկած ապացույցները: Վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու անհրաժեշտությունը գնահատելու՝ Օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի 4-րդ մասով սահմանված չափանիշների շրջանակն սպառիչ է և, օրինականության սկզբունքին համահունչ՝ այդ շրջանակն իրավակիրառ պրակտիկայում չի կարող լրացվել որևէ այլ չափանիշով (տես, Համբարձում Մովսեսյանն ընդդեմ Երևանի քաղաքապետարանի, երրորդ անձ՝ «Անյորշեն» ՍՊԸ թիվ ՎԴ/6304/05/22 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 06.10.2023 թվականի որոշումը):

Վերահաստատելով և զարգացնելով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու ինստիտուտը կոչված է դատարանի կողմից նախապես ձեռնարկվող որոշակի միջոցներով հնարավոր բացասական հետևանքներից պաշտպանել հայցվորի իրավունքները և օրինական շահերը և բացառել վերջինիս իրավունքներին անդառնալի (անվերականգնելի) վնաս պատճառվելու հավանականությունը:

Միևնույն ժամանակ, Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում առավել մանրամասն անդրադառնալ Օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված միջնորդության բավարարման պայմաններից մեկի՝ վարչական ակտի կատարմամբ հայցվորին զգալի վնաս պատճառվելու հիմնավոր կասկածի գնահատման չափանիշներին:

Ընդհանուր առմամբ վնասը բնորոշվում է որպես անբարենպաստ, բացասական հետևանք, որը վրա է հասնում օրենքով պահպանվող գույքային իրավունքի կամ ոչ նյութական բարիքի

խախտման դեպքում: Վնասի էությունը ամբողջական բացահայտելու համար անհրաժեշտ է բացահայտել դրա դրսևորման ձևերը: Վնասի սահմանումն իրավական ձևակերպում է ստացել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի 2-րդ կետով, որի համաձայն՝ վնասներ են իրավունքը խախտված անձի ծախսերը, որ նա կատարել է կամ պետք է կատարի խախտված իրավունքը վերականգնելու համար, նրա գույքի կորուստը կամ վնասվածքը (իրական վնաս), չստացված եկամուտները, որոնք այդ անձը կստանար քաղաքացիական շրջանառության սովորական պայմաններում, եթե նրա իրավունքը չխախտվեր (բաց թողնված օգուտ), ինչպես նաև ոչ նյութական վնասը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր որոշումներից մեկում արձանագրել է, որ վնասը քաղաքացիական շրջանառության մասնակցի՝ օրենքով պահպանվող իրավունքների խախտման դեպքում վրա հասնող անբարենպաստ, բացասական հետևանքն է: ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 17-րդ հոդվածից հետևում է, որ վնասը կարող է արտահայտվել չնախատեսված լրացուցիչ ծախսեր կատարելով կամ այդպիսի ծախսերի կատարման անհրաժեշտությամբ, գույքի կորստով կամ վնասվածքով, եկամուտների չստացմամբ (բաց թողնված օգուտ) (տես, Նելլի Մկրտչյանն ընդդեմ «Երևան հյուրանոց» բաց բաժնեպիրական ընկերության թիվ ԵԿԴ/2600/02/10 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 04.10.2013 թվականի որոշումը):

Նշված իրավական կարգավորումից հետևում է, որ օրենսդիրը տարբերակել է վնասների երկու տեսակ՝ նյութական և ոչ նյութական: Նյութական վնասը, իր հերթին, ունի երկու բաղադրատարր՝ իրական վնաս և բաց թողնված օգուտ: Իրական վնասը ներառում է այն ծախսերը, որն անձը կատարել է կամ պետք է կատարի խախտված իրավունքը վերականգնելու համար, գույքի կորուստը կամ վնասվածքը: Այն ներառում է ոչ միայն իրականում կատարված ծախսերը, այլ նաև այն ծախսերը, որոնք անձը ստիպված կլինի կրել խախտված իրավունքը վերականգնելու համար: Ոչ նյութական վնասը ֆիզիկական կամ հոգեկան տառապանք է, որն առաջացել է անձին ի ծնե կամ օրենքի ուժով պատկանող նյութական կամ ոչ նյութական բարիքների դեմ ոտնձգող կամ նրա անձնական գույքային կամ ոչ գույքային իրավունքները խախտող որոշմամբ, գործողությամբ կամ անգործությամբ (ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 162.1-րդ հոդվածի 1-ին կետ):

Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի 2-րդ կետի իմաստով վնասի առաջացման չհանգեցնող որևէ այլ բացասական հետևանք չի կարող մեկնաբանվել որպես վարչական ակտի կատարմամբ հայցվորին զգալի վնաս պատճառվելու հիմնավոր կասկածի հաստատման բավարար նախապայման: Այսինքն՝ Օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի 4-րդ մասում ամրագրված «զգալի վնաս» եզրույթին չպետք է տրվի առավել լայն մեկնաբանություն, քան նախատեսվում է վնաս հասկացության իրավական ձևակերպմամբ:

Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ վարչական ակտի կատարմամբ հայցվորին վնաս պատճառվելու հիմնավոր կասկածի հաստատման հաջորդ էական պայմանը վարչական ակտի կատարման և վնասի առաջացման (վնասի առաջացման հավանականության) միջև պատճառահետևանքային կապն է, այսինքն՝ վնասը պետք է հանդիսանա վարչական ակտի կատարման ուղղակի, անմիջական հետևանք: Այն դեպքում, երբ վնասն անհրաժեշտաբար թելադրված չէ վարչական ակտից բխող կամ դրա հիման վրա ծագող իրավունքների իրացմամբ կամ պարտականությունների կատարմամբ, ապա պատճառահետևանքային կապի մասին հնարավոր չէ փաստել: Այլ կերպ ասած, վնաս պատճառվելու հավանականությունը պետք է հիմնավորվի՝ ուղղակիորեն ցույց տալով ենթադրյալ վնասի և վարչական ակտի կատարման միջև որոշակի պատճառահետևանքային

կապի առկայությունը, որպիսի պարագայում միայն զգալի վնաս պատճառվելու կասկածը հիմնավորելու շեմը կհամարվի հաղթահարված:

Ամփոփելով վերոգրյալ իրավական վերլուծությունները՝ Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ ընհանուր առմամբ կարելի է առանձնացնել վարչական ակտի կատարմամբ հայցվորին վնաս պատճառվելու հիմնավոր կասկածի գնահատման հետևյալ չափանիշները՝

- ենթադրյալ վնասն իր բնույթով պետք է համապատասխանի ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի 2-րդ կետով ամրագրված օրենսդրական բնորոշմանը և դրսևորվի կամ իրական վնասի (չնախատեսված լրացուցիչ ծախսերի կատարում կամ այդպիսի ծախսերի կատարման անհրաժեշտություն, գույքի կորուստ կամ վնասվածք) կամ բաց թողնված օգուտի (չստացված եկամուտ) կամ ոչ նյութական վնասի ձևով,

- ենթադրյալ վնասը պետք է լինի զգալի, այսինքն՝ ունենա խստության, լրջության որոշակի մակարդակ,

- վնաս պատճառելու հավանականությունը պետք է հիմնավորվի վարչական ակտի կատարման և ենթադրյալ վնասի առաջացման միջև ուղիղ, անմիջական պատճառահետևանքային կապի առկայությամբ, այսինքն՝ վնասը պետք է հանդիսանա վարչական ակտի կատարման ուղղակի հետևանքը,

- կասկածի ողջամտությունը չի կարող լինել վերացական կամ հայեցողական, այլ պետք է գնահատվի գործի հանգամանքների համադրությամբ՝ հաշվի առնելով տվյալ գործի առանձնահատկությունները, վիճարկվող վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու հայցվորի միջնորդությունը հիմնավորող փաստարկները և ներկայացված ապացույցները:

Միևնույն ժամանակ, հիմք ընդունելով օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի իրավաչափությունը կասկածի տակ դնելու անթույլատրելիության վերաբերյալ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանը ևս մեկ անգամ ընդգծում է, որ կատարողական վարույթի ընթացքում հարկադիր կատարողի կողմից կայացված վարչական ակտերի կատարումը կասեցնելու բավարար վավերապայմանների կամ դրանցից առնվազն մեկի առկայության կամ բացակայության հարցը գնահատելիս դատարանները չպետք է անտեսեն օրինական ուժի մեջ մտած վերջնական դատական ակտերի պարտադիրության սկզբունքը, քանի որ դատական ակտի անհապաղ կատարումը կարող է կասեցվել բացառապես ծանրակշիռ փաստարկների առկայության պայմաններում՝ հավասարակշռելով վիճելի իրավահարաբերությունների բոլոր մասնակիցների իրավունքների ու օրինական շահերի պաշտպանության արդյունավետ մեխանիզմների ապահովումը:

Վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշման կիրառումը սույն գործի փաստերի նկատմամբ.

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Ծառայության կողմից 06.05.2024 թվականին կայացվել է «Պարտապանին որոշակի գործողություններ կատարելուն պարտադրելու կամ որոշակի գործողությունների կատարումից ձեռնպահ մնալուն հարկադրելու մասին» որոշումը, որտեղ նշված է, որ ՀՀ վարչական դատարանի կողմից 06.05.2024 թվականին տրված թիվ ՎԴ/1206/05/21 կատարողական թերթի համաձայն՝ պետք է պարտավորեցնել Երևան համայնքին (քաղաքապետարանին) Ընկերությանը հատուցել 675.872.408 (վեց հարյուր յոթանասունհինգ միլիոն ութ հարյուր յոթանասուներկու հազար չորս հարյուր ութ) ՀՀ դրամ՝ որպես ոչ իրավաչափ վարչարարությամբ պատճառված վնաս:

Երևան համայնքից (քաղաքապետարանից) հոգուտ Ընկերության բռնագանձել 4.000 (չորս հազար) ՀՀ դրամ՝ որպես հայցադիմումի համար նախապես վճարված պետական տուրքի

գումար և 500.000 (հինգ հարյուր հազար) ՀՀ դրամ՝ որպես ներկայացուցչի վարձատրության գումար **(հավելված հատոր 1-ին, գ.թ. 27)**:

Ծառայության կողմից 18.07.2024 թվականին կայացվել է «Պարտապանի դրամական միջոցների վրա արգելանք դնելու և բռնագանձում տարածելու մասին» որոշում (այսուհետ՝ Որոշում), որի համաձայն՝ որոշվել է 675.872.408 ՀՀ դրամի չափով արգելանք դնել պարտապան Երևան համայնքին (քաղաքապետարանին) պատկանող դրամական միջոցների վրա և 675.872.408 ՀՀ դրամի չափով բռնագանձում տարածել պարտապան Երևան համայնքի (քաղաքապետարանի) դրամական միջոցների վրա **(հավելված հատոր 1-ին, գ.թ. 29-30)**:

Հայցվոր Երևան համայնքը Որոշումն անվավեր ճանաչելու վերաբերյալ 16.08.2024 թվականին ներկայացված հայցադիմումին կից Դատարան է ներկայացրել վիճարկվող վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու վերաբերյալ միջնորդություն, որով խնդրել է կասեցնել վիճարկվող Որոշման կատարումն այն պատճառաբանությամբ, որ Որոշմամբ սահմանված գումարն ունի առանձնակի մեծություն և կազմում է 675.872.408 ՀՀ դրամ, որը Երևան քաղաքի 2024 թվականի բյուջեով նախատեսված է բազմաթիվ ծրագրերի ֆինանսավորման համար: Նման չափի գումարի բռնագանձումը նյութական իմաստով անհամեմատ կծանրացնի Երևան համայնքի վիճակը: Հարկ է նկատել, որ 675.872.408 ՀՀ դրամ գումարի փոխանցումը կատարելու համար անհրաժեշտություն է առաջանալու Երևան քաղաքի բյուջեում կատարել վերաբաշխում՝ վերանայելով պլանավորված բյուջետային ծախսերը դրանք կրճատելու եղանակով, այն պայմաններում, երբ դեռևս ՀՀ վարչական դատարանում քննվում է որոշման իրավաչափության առարկան կազմող վեճ, իսկ որոշման կատարման չկասեցման դեպքում որոշման գործողությունը կատարմամբ սպառվելու է: Միևնույն ժամանակ կարող է ստեղծվել խնդրահարույց իրավիճակ 675.872.408 ՀՀ դրամ գումարի բռնագանձման դեպքում, ինչը հանգեցնելու է Երևան համայնքի բյուջեի կատարման խոչնդոտների **(հավելված հատոր 1-ին, գ.թ. 12-17)**:

Դատարանը 23.08.2024 թվականին կայացրել է «Վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու մասին» որոշում այն հիմնավորմամբ, որ «(...) դիտարկելով գործի փաստերն ու միջնորդությամբ ներկայացված փաստարկները, միաժամանակ հաշվի առնելով վիճարկվող որոշմամբ բռնագանձման ենթակա գումարի չափը՝ 675,872,408 ՀՀ դրամ, ինչպես նաև նկատի ունենալով, որ Երևանի բյուջեն Երևանի միջնաժամկետ ծախսերի ծրագրով նախատեսված եկամուտների (մուտքերի) ձևավորման և ծախսման մեկ տարվա ֆինանսական ծրագիրն է, որը նպատակաուղղվում է Երևանի զարգացման ծրագրի, ավագանու և քաղաքապետի՝ օրենքով սահմանված լիազորությունների իրականացմանը («Երևան քաղաքում տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքի 70-րդ հոդվածի 1-ին մաս), իսկ Երևանի բյուջեն ընդունվում է մեկ տարով («Երևան քաղաքում տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքի 70-րդ հոդվածի 2-րդ մաս), Դատարանը գտնում է, որ տվյալ դեպքում ողջամիտ կասկած է ձևավորվում վիճարկվող՝ Հարկադիր կատարումն ապահովող ծառայության ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման և հատուկ նշանակության բաժնի գլխավոր խորհրդարարի 18.07.2024թ. «Պարտապանի դրամական միջոցների վրա արգելանք դնելու և բռնագանձում տարածելու մասին» որոշման կատարման պարագայում Երևան համայնքին զգալի վնաս պատճառելու հանգամանքի վերաբերյալ, ուստի վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու մասին հայցվոր Երևան համայնքի միջնորդությունը հիմնավոր է և ենթակա է բավարարման»:

Վերաքննիչ դատարանի 17.10.2024 թվականի «Վերաքննիչ բողոքը մերժելու մասին» որոշմամբ Ընկերության ներկայացրած վերաքննիչ բողոքը մերժվել է այն

պատճառաբանությամբ, որ «(...) հաշվի առնելով ՀՀ հարկադիր կատարումն ապահովող ծառայության 18.07.2024թ. «Պարտականի դրամական միջոցների վրա արգելանք դնելու և բռնագանձում տարածելու մասին» որոշմամբ բռնագանձման ենթակա գումարի չափը, և այն, որ համայնքի բյուջեն տեղական ինքնակառավարման մարմիններին՝ Սահմանադրությամբ և օրենքներով վերապահված լիազորությունների իրականացման համար անհրաժեշտ դրամական միջոցների ձևավորման և ծախսման որոշակի ժամանակահատվածի ֆինանսական ծրագիր է, սույն դեպքում՝ Երևանի բյուջեն ընդունվում է մեկ տարով Երևանի զարգացման ծրագրի, ավագանու և քաղաքապետի՝ «Երևան քաղաքում տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված լիազորությունների իրականացման նպատակով՝ Վերաքննիչ դատարանն արձանագրում է, որ պարտական Երևան համայնքին /քաղաքապետարանին/ պատկանող դրամական միջոցների վրա 675.872.408 ՀՀ դրամի չափով արգելանք դնելու և վերջինիս դրամական միջոցների վրա 675.872.408 ՀՀ դրամի չափով բռնագանձում տարածելու դեպքում այն կունենա լուրջ և զգալի ֆինանսական ազդեցության հայցվոր Երևան համայնքի նկատմամբ և վերջինիս կապտճառվի զգալի վնաս հանգեցնելով Երևան համայնքի բյուջեի կատարման խոչընդոտների»:

Վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո անդրադառնալով ստորադաս դատարանների պատճառաբանությունների հիմնավորվածությանը՝ Վճռաբեկ դատարանը նախևառաջ արձանագրում է, որ Երևան համայնքին զգալի վնաս պատճառվելու հիմնավոր կասկածի առկայության վերաբերյալ եզրահանգումները բացառապես հիմնվել են այն հանգամանքի վրա, որ վիճարկվող վարչական ակտի կատարումը կհանգեցնի Երևան համայնքի բյուջեի կատարման խոչընդոտների:

Տվյալ դեպքում վիճարկվող Որոշման կատարմամբ Երևան համայնքին զգալի վնաս պատճառվելու կապակցությամբ միջնորդությամբ ներկայացված հայցվորի հիմնավորումները հանգում են նրան, որ «վիճարկվող որոշմամբ սահմանված գումարն ունի առանձնակի մեծություն և կազմում է 675.872.408 ՀՀ դրամ, որը Երևան քաղաքի 2024 թվականի բյուջեով նախատեսված է բազմաթիվ ծրագրերի ֆինանսավորման համար: Նման չափի գումարի բռնագանձումը նյութական իմաստով անհամեմատ կծանրացնի Երևան համայնքի վիճակը: Հարկ է նկատել, որ 675.872.408 ՀՀ դրամ գումարի փոխանցումը կատարելու համար անհրաժեշտություն է առաջանալու Երևան քաղաքի բյուջեում կատարել վերաբաշխում՝ վերանայելով պլանավորված բյուջետային ծախսերը դրանք կրճատելու եղանակով: Միևնույն ժամանակ կարող է ստեղծվել խնդրահարույց իրավիճակ 675.872.408 ՀՀ դրամ գումարի բռնագանձման դեպքում, ինչը հանգեցնելու է Երևան համայնքի բյուջեի կատարման խոչընդոտների», մինչդեռ Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ ոչ Որոշմամբ սահմանված գումարի մեծությունը՝ 675.872.408 ՀՀ դրամ, ոչ Երևան քաղաքի 2024 թվականի բյուջեով նախատեսված ծրագրերի ֆինանսավորման սահմանափակ շրջանակը, ոչ բյուջեում վերաբաշխում կատարելու անհրաժեշտությունը, և ոչ էլ բյուջեի կատարման խոչընդոտների առաջացումը այնպիսի բացասական (վնաս պատճառող) հետևանքներ չեն, որոնք նյութական իմաստով անհամեմատ կծանրացնեն հայցվորի վիճակը, կամ կարող են առաջացնել լուրջ դժվարություններ կամ էական անհանգստություն:

Վճռաբեկ դատարանը, քննարկման առարկա դարձնելով պատճառվող կամ պատճառվելիք զգալի վնասի հավանականության վերաբերյալ հայցվորի միջնորդությամբ ներկայացված փաստարկները, գտնում է, որ դրանցով չի ձևավորվում այն ողջամիտ կասկածը, որ սույն գործով վիճարկվող վարչական ակտի չկասեցման դեպքում հայցվորին պատճառվում է կամ առնվազն կպատճառվի զգալի վնաս: Մասնավորապես, Վճռաբեկ դատարանը փաստում է,

որ Երևան համայնքի բյուջեի կատարման խոչընդոտների առաջացման հավանականությունը, ինչը ստորադաս դատարանները դիտարկել են որպես զգալի վնաս պատճառվելու հանգամանքի հաստատման բավարար պայման, որևէ կերպ չի կարող գնահատվել որպես վնաս՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի 2-րդ կետի իմաստով, քանի որ Երևան համայնքի դեպքում վնասը կարող էր դրսևորվել կամ իրական վնասի (չնախատեսված լրացուցիչ ծախսերի կատարում կամ այդպիսի ծախսերի կատարման անհրաժեշտություն, գույքի կորուստ կամ վնասվածք) կամ բաց թողնված օգուտի (չստացված եկամուտ) տեսքով: Այնինչ, Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ վիճարկվող Որոշման կատարմամբ չի կարող առաջանալ չնախատեսված լրացուցիչ ծախսերի կատարման անհրաժեշտություն, քանի որ Որոշմամբ նախատեսված 675.872.408 ՀՀ դրամի վճարման պարտավորությունը Երևան համայնքի համար ծագել է թիվ ՎԴ/1206/05/21 վարչական գործով դեռևս 06.10.2023 թվականին օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի հիման վրա, իսկ գույքի կորստի կամ վնասվածքի կամ բաց թողնված օգուտի (չստացված եկամուտ) տեսքով վնասներ կրելու վերաբերյալ փաստարկներ սույն գործի շրջանակներում առհասարակ չեն ներկայացվել:

Նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ հայցվորի միջնորդությամբ ներկայացված փաստարկները, ըստ էության, վերաբերում են Երևան համայնքի բյուջեին զգալի վնաս պատճառվելուն՝ Վճռաբեկ դատարանն այս համատեքստում հարկ է համարում նաև անդրադառնալ «Երևան քաղաքում տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքով և «Հայաստանի Հանրապետության բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված իրավակարգավորումներին:

Այսպես, «Երևան քաղաքում տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքի 70-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ Երևանի բյուջեն եկամուտների (մուտքերի) ձևավորման և ծախսման մեկ տարվա ֆինանսական ծրագիրն է, որը նախատեսված է Երևանի զարգացման ծրագրի և ավագանու և քաղաքապետի՝ նույն օրենքով սահմանված լիազորությունների իրականացման համար:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ Երևանի բյուջեն ընդունվում է մեկ տարով:

«Հայաստանի Հանրապետության բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենքի 1.2-րդ հոդվածի 9-րդ մասի համաձայն՝ *բյուջեդային ելքերն են Սահմանադրությամբ և օրենքներով պետական և համայնքների բյուջեներից պետությանը և տեղական ինքնակառավարման մարմիններին վերապահված իրավասությունների իրականացմանն ուղղվող դրամական միջոցները*: Բյուջետային ելքերը ներառում են բյուջետային ծախսերը, ինչպես նաև ֆինանսական ակտիվների (բացառությամբ բյուջեների միջոցների տարեսկզբի ազատ մնացորդի) ձեռքբերումները և ներգրավված փոխառու միջոցների մարումները:

«Հայաստանի Հանրապետության բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ պետական և համայնքի բյուջեները՝ պետությանը և տեղական ինքնակառավարման մարմիններին՝ Սահմանադրությամբ և օրենքներով վերապահված լիազորությունների իրականացման համար անհրաժեշտ դրամական միջոցների ձևավորման և ծախսման որոշակի ժամանակահատվածի ֆինանսական ծրագրեր են:

«Հայաստանի Հանրապետության բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածով սահմանվում են բյուջետային համակարգի հիմքում դրվող սկզբունքները, որոնց թվում է բյուջեների մուտքերի և **ելքերի արտացոլման լրիվության սկզբունքը**, ինչը նշանակում է, որ օրենսդրությամբ սահմանված բյուջեների մուտքերը և ելքերը պարտադիր կարգով և ամբողջ ծավալով ենթակա են արտացոլման բյուջեներում, բյուջետային միջոցների **հասցեագրվածության և նպատակայնության** սկզբունքը ինչը նշանակում է, որ բյուջետային

միջոցներն օրենսդրությանը համապատասխան հատկացվում են կոնկրետ ստացողներին՝ ֆինանսավորման հստակ նպատակների նշվածությամբ («Հայաստանի Հանրապետության բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի 4-րդ և 9-րդ մասեր):

«Հայաստանի Հանրապետության բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենքի 29-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ համայնքի բյուջեն ունի պահուստային ֆոնդ, որը կարող է օգտագործվել տվյալ տարվա բյուջեով չկանխատեսված ելքերի կամ նախատեսված ելքերի լրացուցիչ ֆինանսավորման համար:

«Հայաստանի Հանրապետության բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենքի 31-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ համայնքի բյուջեի նախագիծը կազմում է համայնքի ղեկավարը՝ բյուջետային համակարգի միասնականությունն ապահովող բյուջետային գործընթացի կազմակերպման համաձայնեցված սկզբունքների, բյուջետային դասակարգման, հաշվառման և հաշվետվության միասնական մեթոդաբանության հիման վրա:

Վերոգրյալ իրավական նորմերի համադրված վերլուծության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ բյուջեն հանդիսանում է դրամական միջոցների ձևավորման և օգտագործման իրավական փաստաթուղթ, որի գլխավոր նպատակը պետական իշխանության մարմինների գործառույթների իրականացման ապահովումն է: Ընդ որում՝ եկամուտների աղբյուրների և բյուջետային միջոցների ծախսման ուղղությունների կանոնակարգումը բյուջեի կազմման և կատարման պարտադիր պայման է: Այն ձեռք է բերվում եկամուտների և ծախսերի որոշակի խմբավորման և դրանք այս կամ այն խմբում ներառելու միջոցով: Ընդհանուր առմամբ, պետական կամ համայնքային բյուջեն ընդունվում է ֆինանսական տարվա համար: Բյուջետային ծախսերն այն դրամական միջոցներ են, որոնք ուղղվում են պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինների գործառույթների իրականացման և դրանց հետ կապված խնդիրների լուծման ֆինանսական ապահովվածությանը: Բյուջետային իրավունքում կարևորվում է բյուջեների մուտքերի և ելքերի արտացոլման լրիվության սկզբունքը, համաձայն որի՝ բոլոր եկամուտները և ծախսերը պետք է պարտադիր կարգով և ամբողջ ծավալով արտացոլվեն բյուջեում, և ապահովվի դրանց հավաքագրումն ու սահմանված ուղղություններով օգտագործումը:

Այս համատեքստում հիմք ընդունելով օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի պարտադիրության սկզբունքը (ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 5-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը, ինչպես նաև դատարանի պահանջները կատարման համար պարտադիր են դրանց հասցեատերերի համար և ենթակա են կատարման Հայաստանի Հանրապետության ամբողջ տարածքում), ինչպես նաև նկատի ունենալով, որ դատական ակտի կատարումն իրավունքի պաշտպանության մեխանիզմի կարևորագույն բաղկացուցիչ տարրն է, և պետական մարմինները, տեղական ինքնակառավարման մարմինները, դրանց պաշտոնատար անձինք, քաղաքացիները, իրավաբանական անձինք և այլ կազմակերպությունները պարտավոր են կատարել բոլոր անհրաժեշտ գործողություններն օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը կատարելու համար՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ համայնքին վերաբերող օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերով սահմանված պարտավորությունները ենթակա են պարտադիր կատարման, ուստի դրանցով նախատեսված պարտավորությունների կատարմանն ուղղված ծախսերը չեն կարող չընդգրկվել համայնքի բյուջեում՝ որպես բյուջետային ելք:

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի հիման վրա ծագած ֆինանսական պարտավորությունները կոնկրետ ֆինանսական տարվա բյուջեում, որպես բյուջետային ելք, չներառելու արդյունքում առաջացող

բացասական հետևանքները, այդ թվում՝ բյուջեի կատարման խոչընդոտները, որևէ կերպ չեն կարող դիտարկվել որպես համայնքի համար վնաս առաջացնող հանգամանքներ:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ զգալի վնաս պատճառվելու հավանականության վկայակոչմամբ հանդերձ հայցվորի կողմից պետք է ներկայացվեին այն հիմնավորող համոզիչ, հստակ փաստարկներ, ինչպես նաև ապացույցներ՝ ելնելով սույն գործի հանգամանքներից, մինչդեռ տվյալ դեպքում ընդհանրապես չի հիմնավորվում վիճարկվող ակտով հայցվորին զգալի վնաս պատճառվելու հանգամանքը՝ հաշվի առնելով այդ մասով ապացույցների և հիմնավոր փաստարկների բացակայությունը:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով Երևան համայնքը չի ներկայացրել որևէ փաստարկ, որի հիման վրա դատարանների մոտ կարող էր ձևավորվել հիմնավոր կասկած առ այն, որ վարչական ակտի կատարումը չկասեցնելու պարագայում համայնքին կպատճառվի զգալի վնաս: Տվյալ դեպքում հայցվորի միջնորդությունը չի պարունակում վիճարկվող վարչական ակտի կատարմամբ իր համար այնպիսի անբարենպաստ իրավիճակի առաջացման սպասելիությունը, որը նյութական առումով անհամարժեք վնաս կպատճառի իրեն, ուստի սույն գործով կատարողական վարույթի ընթացքում հարկադիր կատարողի կողմից կայացված վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու պայմաններում հարկադիր կատարման գործողություններն անհարկի կձգձգվեն, ինչը կարող է կասկածի տակ դնել դրան նախորդած՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի իրավաչափությունը, ինչն անթույլատրելի է:

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Դատարանը, կասեցնելով Ծառայության ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման և հատուկ նշանակության բաժնի գլխավոր խորհրդատուի 18.07.2024 թվականի «Պարտապանի դրամական միջոցների վրա արգելանք դնելու և բռնագանձում տարածելու մասին» որոշման կատարումը, կայացրել է ոչ իրավաչափ դատական ակտ, ինչն անտեսվել է Վերաքննիչ դատարանի կողմից:

Այսպիսով, սույն վճռաբեկ բողոքի հիմքի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը դիտում է բավարար՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 150-րդ, 152-րդ և 163-րդ հոդվածների ուժով Վերաքննիչ դատարանի 17.10.2024 թվականի «Վերաքննիչ բողոքը մերժելու մասին» որոշումը վերացնելու և նոր դատական ակտ կայացնելու համար:

Հաշվի առնելով վերը շարադրված հիմնավորումները և ղեկավարվելով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 153-րդ, 169-րդ և 171-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Վերացնել ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 17.10.2024 թվականի «Վերաքննիչ բողոքը մերժելու մասին» որոշումը և կայացնել նոր դատական ակտ. վերացնել ՀՀ վարչական դատարանի 23.08.2024 թվականի «Վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու մասին» որոշումը:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և բողոքարկման ենթակա չէ:

ԲԱՐԵՄԱԴԹԱՆՔ

ՀՀ դատավորների միությունը շնորհավորում է

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի հակակոռուպցիոն պալատի նախագահ
Արթուր ԴԱՎԹՅԱՆԻ ծննդյան 50-ամյակը,

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
քրեական դատարանի դատավոր
Դավիթ ԲԱԼԱՅԱՆԻ ծննդյան 50-ամյակը,

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
քաղաքացիական դատարանի դատավոր
Հովհաննես ՂԱԶԱՐՅԱՆԻ ծննդյան 50-ամյակը,

ՀՀ Լոռու մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
դատարանի դատավոր
Վարդուհի ՀՈՎՆԱՆՅԱՆԻ ծննդյան 50-ամյակը,

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի դատավոր
Լենդրուշ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆԻ ծննդյան 40-ամյակը,

ՀՀ Արարատի և Վայոց ձորի մարզերի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի նախագահ
Ռուբինա ԱԹՈՅԱՆԻ ծննդյան 40-ամյակը,

ՀՀ Կոտայքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
դատարանի դատավոր
Արմեն ՎԱՐՈՍՅԱՆԻ ծննդյան 35-ամյակը,

*մաղթում նրանց առողջություն, անսպառ եռանդ
և մասնագիտական արդյունավետ գործունեություն:*

Ի ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ

«Դատական իշխանություն» գիտամեթոդական պարբերականը լույս է տեսնում տարեկան առնվազն չորս անգամ:

Պարբերականի գիտական խմբագրական խորհուրդը քննարկում է միայն այն նյութերը, որոնք ներկայացվում են գրախոսականի առկայությամբ:

Տպագրվող նյութը պետք է ունենա որոշակի կառուցվածք՝ **ներածություն, հիմնական հետազոտություն** (որը կարող է ունենալ բաժիններ և ենթաբաժիններ), **եզրակացություն**:

«Դատական իշխանություն» պարբերականում տպագրության ներկայացվող նյութերի տեխնիկական պահանջները.

1. նյութի սկզբում դրվում է վերնագիրը (գլխատառերով),
2. հաջորդ տողում՝ հեղինակի անուն-ազգանունը (գլխատառերով), հեղինակի գիտական աստիճանն ու կոչումը, աշխատանքի վայրը, պաշտոնը, հեռախոսահամարը և էլեկտրոնային փոստի անվանումը,
3. տեքստի լուսանցքները. վերև՝ 25 մմ, ներքև՝ 25 մմ, աջ՝ 25 մմ, ձախ՝ 20 մմ,
4. հայերեն շարվածքի տառատեսակը՝ GHEA Grapalat, անգլերեն շարվածքի տառատեսակը՝ GHEA Grapalat, ռուսերեն շարվածքի տառատեսակը՝ GHEA Grapalat,
5. հիմնական տառաչափը՝ 12,
6. միջտողային հեռավորությունը՝ 1.5,
7. օգտագործված գրականության ցանկ՝ աճման կարգով, տառաչափը՝ 10, նշվում է աղբյուրի հեղինակը (թավ), վերնագիրը, հատորը, հրատարակության տեղը, տարեթիվը (մամուլի դեպքում՝ նաև համարը) և էջերի քանակը,
8. հղումները տրվում են տողատակում՝ աճման կարգով, տառաչափը՝ 10, նշվում է աղբյուրի հեղինակը (թավ), վերնագիրը, հատորը, հրատարակության տեղը, տարեթիվը (մամուլի դեպքում՝ նաև համարը) և էջը,
9. նյութը կարող է ներկայացվել հայերեն, անգլերեն կամ ռուսերեն, այն պետք է ունենա երեք լեզուներով ամփոփագրեր (ընդ որում՝ եթե այն անգլերեն կամ ռուսերեն չէ, ամփոփագիրը պետք է լինի 150-250 բառի սահմաններում), որոնք պետք է պարունակեն որոշակի, հստակ և ընդգրկուն տեղեկատվություն նյութի վերաբերյալ: Նյութը երեք լեզվով պետք է ունենա մինչև 10 բանալի բառեր,
10. նյութն անհրաժեշտ է ներկայացնել էլեկտրոնային եղանակով (էլեկտրոնային փոստ՝ kchalabyan@gmail.com):

Պարբերականում հոդվածները տպագրվում են վճարովի հիմունքներով: Տպագրության վճարը կազմում է 20.000 (քսան հազար) ՀՀ դրամ: Բացառություն են կազմում ՀՀ դատավորների միության անդամ դատավորները (ինչպես նաև ՀՀ դատավորների միության անդամ նախկին դատավորները), ում համար հոդվածների տպագրությունն իրականացվում է անվճար հիմունքներով:

Թևապոր խոսքեր

Օրենքը մի բան է, որը պետք է ոչ թե մերժել, այլ
կատարելագործել:
Աբրահամ Լինքոլն

«Արդարությունն ուժն է օրենքի մեջ, իսկ օրենքը՝
արդարության չևր:
Արիստոտել

Անարդար օրենքը բռնություն է:
Մահաթմա Գանդի

Մարդու իրավունքներն առաջ են օրենքներից:
Էլնոր Ռուզվելթ

Երբ օրենքները կորցնում են արդարությունը,
ընդոտանալը դառնում է պարտք:
Բոնաս Զեֆերոն

Օրենքը պետք է ծառայի հասարակությանը, այլ ոչ թե
հակառակը:
Վալդալ Հավել

Ոչ մի հասարակություն չի կարող կառուցվել օրենքի
նկատմամբ անտարբերության հիման վրա
Փրիդրիխ ֆոն Հայնե

Իսկական օրենքը ոչ միայն գրի է առնված,
այլ ներշնչված է խղճով:
Մարկ Տուլիուս Ծիցերոն

ԼՈՒՅՍ Է ՏԵՄՆՈՒՄ
1997 ԹՎԱԿԱՆԻՑ

8 107 395 416 565 621

copy print